

Informe sobre la joventut al 2005

*Observatori Català de la Joventut
Secretaria General de Joventut*

Informe sobre la joventut al 2005

Observatori Català de la Joventut
Secretaria General de Joventut

Generalitat de Catalunya
Departament de la Presidència
Secretaria General de Joventut

Barcelona, setembre 2005

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Informe sobre la joventut al 2005

Bibliografia

ISBN 84-393-6887-9

I. Observatori Català de la Joventut II. Catalunya. Secretaria General de Joventut

1. Joves - Catalunya - Condicions socials 2. Joves - Catalunya - Condicions econòmiques

316-053.7(467.1)

Aquesta publicació es pot consultar a **www.gencat.net/joventut/observatori**.

També es pot sol·licitar i/o consultar al Centre de Documentació Juvenil de la Secretaria General de Joventut.

© Generalitat de Catalunya
Departament de la Presidència
Secretaria General de Joventut

1a edició: octubre 2005

Impressió: Cevagraf

Nombre d'exemplars: 750

Disseny i maquetació: Unitat d'autoedició i disseny. Secretaria General de Joventut

D. L.:

ISBN: 84-393-6887-9

Índex

PRESENTACIÓ	9
AUTORS DE L'INFORME	11
POBLACIÓ	13
1. Introducció	15
2. El volum de la població jove a Catalunya	16
3. Estructura familiar dels joves a Catalunya	19
4. Nupcialitat, matrimonis i parelles	22
4.1. Nupcialitat	22
4.2. Matrimonis i parelles entre els i les joves de Catalunya	25
5. Fecunditat	26
6. Mobilitat i migració entre els joves	30
7. Conclusions i recomanacions	33
Bibliografia	34
Annex estadístic	36
EDUCACIÓ	47
1. Introducció	49
2. Joves i escola	50
2.1. L'Educació Secundària Obligatòria	50
2.2. Els Batxillerats i els Cicles Formatius	54
2.3. Els Programes de Garantia Social	57
2.4. La Formació d'adults	59
2.5. L'Ensenyament universitari	59
2.6. Balanç	60
3. Més enllà de l'escola	63
3.1. Els Plans d'Entorn	63
3.2. Les Ciutats Educadores	64
3.3. Els Projectes Educatius de Ciutat (PEC)	65
4. Més enllà de l'ensenyament	66
4.1. Educació Formal vs. Educació No Formal?	66
4.2. El lleure "instructiu"	67
4.3. El lleure "recreatiu"	68
5. Conclusions i recomanacions	70
5.1. Els ponts educatius	70
5.2. Els temps i els entorns educatius	70
5.3. Els equilibris de recursos	71
5.4. Els processos d'avaluació ⁷¹	71
Bibliografia	72
Annex estadístic	73
TREBALL	83
1. Introducció	85
2. Vers el treball (mercantil)	86
2.1. Els nivells educatius dels joves ocupats	86
2.2. La simultaneïtat dels estudis amb el treball	86
2.3. La rendibilitat laboral de l'educació	87

3. En el treball (mercantil)	90
3.1. <i>Les vies d'accés i de reclutament</i>	90
3.2. <i>Els temps de la incorporació laboral</i>	90
3.3. <i>El volum de l'ocupació juvenil</i>	91
3.4. <i>Els sectors productius</i>	91
3.5. <i>Els perfils professionals</i>	92
3.6. <i>La qualificació percebuda</i>	92
3.7. <i>La situació contractual</i>	93
3.8. <i>La temporalitat</i>	93
3.9. <i>La sinistraltat i la prevenció de riscos laborals</i>	95
3.10. <i>El temps de treball i les jornades laborals</i>	95
3.11. <i>L'autocupació</i>	96
4. Exclosos del treball (mercantil)	97
4.1. <i>L'atur</i>	97
4.2. <i>Inactivitat NEET</i>	98
5. Les conseqüències socials del treball (mercantil)	100
5.1. <i>Les conseqüències materials</i>	100
5.2. <i>Les conseqüències subjectives: valors i actituds respecte al treball</i>	103
5.3. <i>Conseqüències sobre el model productiu</i>	105
5.4. <i>L'acció col·lectiva</i>	105
6. En el treball (familiar-domèstic)	107
7. Conclusions i recomanacions	109
7.1. <i>Repensar les polítiques d'ocupació</i>	109
7.2. <i>Repensar les polítiques laborals</i>	112
Bibliografia	114
Annex estadístic	118
HABITATGE	133
1. Introducció	135
2. Joves, habitatge i emancipació	136
2.1. <i>Discursos sobre l'emancipació</i>	138
2.2. <i>La mesura de l'emancipació domiciliar</i>	143
3. La construcció d'habitatges	147
4. El mercat de l'habitatge: preus i accessibilitat	151
5. L'habitatge dels i les joves	155
6. La política d'habitatge	157
7. Conclusions i recomanacions	160
Bibliografia	163
Annex 1. Taules	165
Annex 2. Gràfics	170
CULTURA	173
1. Introducció	175
2. La cultura com a "maneres de fer" en el temps lliure	177
2.1. <i>Pràctiques en el temps lliure; una mirada general</i>	177
2.2. <i>Lleure associatiu</i>	179
2.3. <i>Lleure audiovisual</i>	180
2.4. <i>Lleure digital</i>	182
2.5. <i>Lleure esportiu</i>	184
2.6. <i>Lleure nocturn</i>	185
2.7. <i>Viatjar</i>	186

3. La cultura com a disposicions envers l'art	187
3.1. <i>La recepció artística</i>	187
3.2. <i>La pràctica artística</i>	193
4. El català en les maneres de fer i en els consums culturals	195
4.1. <i>La capacitació en català</i>	195
4.2. <i>L'ús del català</i>	197
4.3. <i>El consum cultural en català</i>	199
5. Les polítiques culturals de joventut	201
5.1. <i>La joventut en les polítiques culturals</i>	201
5.2. <i>La cultura en les polítiques juvenils</i>	202
6. Conclusions i recomanacions	203
Bibliografia	205
Annex estadístic	207
SALUT	221
1. Introducció	223
1.1 <i>Alguns conceptes bàsics</i>	223
1.2 <i>Metodologia i fonts</i>	225
2. L'estat de salut dels joves catalans	226
3. Situacions de risc i salut	228
3.1 <i>Seguretat laboral</i>	228
3.2 <i>Accidentalitat viària</i>	230
3.3 <i>Transtorns alimentaris</i>	231
3.4 <i>Consums de drogues</i>	233
3.5 <i>Comportament sexual</i>	236
3.6 <i>Salut mental</i>	238
4. Els serveis de salut: alguns apunts	242
5. Síntesi i recomenacions	243
Bibliografia	246
Annex estadístic	248
PARTICIPACIÓ	251
1. Introducció	253
2. El context social i cultural de la participació	255
2.1 <i>Actituds envers la política</i>	255
2.2 <i>Els valors polítics dels i de les joves</i>	256
3. La participació política	257
3.1 <i>Què és i per què cal la participació política?</i>	257
3.2 <i>L'evolució de les formes de participació</i>	257
4. Com participen els i les joves?	260
4.1 <i>La participació electoral</i>	260
4.2 <i>La participació en organitzacions</i>	260
4.3 <i>La participació orientada a causes</i>	261
4.4 <i>Nous mecanismes de participació directa</i>	262
5. Qui participa? Qui no participa?	263
5.1 <i>Dones joves</i>	263
5.2 <i>Altres eixos de desigualtat</i>	264
5.3 <i>Joves no organitzats/ades</i>	264
6. La participació de joves a les polítiques de joventut	266
7. Conclusions i recomanacions	268
Bibliografia	269

COHESIÓ SOCIAL: pobresa i privació.....	271
1. Introducció.....	273
2. Pobresa i privació juvenil a Catalunya.....	279
2.1. <i>La pobresa juvenil a Catalunya a finals de la dècada dels noranta</i>	279
2.2. <i>Privació juvenil a Catalunya</i>	280
2.3. <i>Pobresa monetària i privació material entre els joves catalans</i>	283
3. Les polítiques de lluita contra la pobresa i l'exclusió social adreçades als joves.....	289
4. Conclusions i recomanacions.....	291
Bibliografia.....	294
Annex estadístic.....	296

Presentació

El document que teniu a les mans és un valuós instrument en la planificació de les polítiques de joventut que es fan al nostre país. Un dels objectius bàsics de la Generalitat de Catalunya consisteix en potenciar i consolidar les actuacions fetes per a i amb les persones joves des de l'administració, per tal de contribuir a la millora de les seves oportunitats i condicions de vida. És per això que des de la Secretaria General de Joventut s'ha iniciat un procés de revisió i millora del Pla Nacional de la Joventut de Catalunya i s'ha presentat el *Pla d'Actuació de les polítiques de joventut 2004-2007*. La interdepartamentalitat, la interinstitucionalitat i la participació jove són els mecanismes necessaris per impulsar unes polítiques de joventut integrals que contribueixin de debò a la millora de la situació social dels i les joves.

Per aconseguir aquests objectius és imprescindible disposar d'un coneixement precís i actualitzat de la realitat juvenil. En aquest sentit, el paper de l'Observatori Català de la Joventut és fonamental, en la mesura que proporciona informació que ha de contribuir a orientar les polítiques de joventut. L'Observatori Català de la Joventut s'ha encarregat de coordinar l'elaboració d'aquest *Informe de la joventut al 2005*, que facilitarà l'orientació i seguiment de les actuacions de la Generalitat de Catalunya en matèria de joventut. L'informe es divideix en vuit capítols, corresponents als eixos del Pla Nacional de la Joventut de Catalunya: Educació, Treball, Habitatge, Cultura, Salut, Participació i Cohesió social, als quals s'ha afegit un capítol de Població per donar una major coherència a l'informe. Cada informe ha estat elaborat per un expert/a en cadascuna d'aquestes temàtiques, als quals s'ha demanat que proporcionin una *descripció dels elements fonamentals* de la realitat juvenil en cada eix, una *anàlisi de les tendències emergents* en aquests camps i una sèrie de *recomanacions* per millorar la situació dels joves. El resultat d'aquesta petició és l'informe que us disposeu a llegir.

La utilitat d'aquest informe serà doble: d'una banda, les necessitats detectades serviran per revisar i fer el seguiment del Pla d'Actuació i els programes d'intervenció en matèria de joventut. De l'altra, els informes són el primer pas per l'elaboració d'un *Sistema d'Indicadors* sobre la joventut de Catalunya: les principals dades tractades pels experts en els seus informes són la base del sistema d'indicadors que està elaborant l'Observatori Català de la Joventut per tal de poder fer un seguiment constant de les principals tendències en l'evolució de la realitat juvenil. Aquest sistema d'indicadors serà un altre element important en la planificació de les polítiques i actuacions adreçades als i les joves, les quals esperem que ben aviat contribueixin a millorar la seva situació.

Marta Rosàs i Cortada
Secretària general de Joventut

Autors i autores dels informes

Població

Pau Miret és doctor en Sociologia. És professor investigador del Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona dins del programa «Ramón y Cajal» del ministeri d'Educació i Ciència i investigador associat al Centre d'Estudis Demogràfics de la mateixa universitat. Està especialitzat en l'anàlisi dels processos d'emancipació dels joves.

Educació

Miquel Àngel Alegre és doctor en Sociologia i coordinador de l'àrea d'Educació de l'Institut de Govern i Polítiques Públiques (Universitat Autònoma de Barcelona). Ha estudiat en profunditat els processos i les polítiques educatives, especialment les desigualtats i els col·lectius minoritaris en el sistema educatiu.

Treball

Antoni Salvadó és sociòleg i investigador especialitzat en temes de joventut i mercat de treball. Ha realitzat diverses recerques centrades en la inserció socioprofessional dels i les joves de Catalunya i en les actituds i valoracions sobre el món del treball.

Habitatge

Jofre López és sociòleg i investigador especialitzat en qüestions d'habitatge. Ha estudiat en profunditat el mercat de l'habitatge a Catalunya i les dificultats d'accés a l'habitatge dels i les joves. És responsable tècnic del *Observatorio Joven de Vivienda en España*, del Consejo de la Juventud de España.

Cultura

Isaac González és sociòleg especialitzat en qüestions culturals i educatives i investigador de l'Institut de Govern i Polítiques Públiques (Universitat Autònoma de Barcelona). Ha fet diversos estudis sobre les pràctiques culturals i els estils de vida de la joventut a Catalunya.

Salut

Ignasi Pons és doctor en Sociologia i professor titular del Departament de Sociologia i Anàlisi de les Organitzacions de la Universitat de Barcelona. Està especialitzat en temes de salut, principalment en qüestions de salut mental i reproductiva.

Oriol Romaní és antropòleg i doctor en Història (Antropologia cultural). És professor titular del Departament d'Antropologia Social i Filosofia de la Universitat Rovira i Virgili i ha investigat en profunditat les pràctiques de risc dels i les joves en relació amb els seus estils de vida i identitats.

Participació

Eva Anduiza és doctora en Ciències polítiques i socials i professora titular de la Universitat Autònoma de Barcelona. És coordinadora de l'àrea de Participació de l'Institut de Govern i Polítiques Públiques (UAB) i està especialitzada en l'anàlisi dels processos de participació política i electoral.

Cohesió social

Sara Ayllón és economista i investigadora del Departament d'Economia Aplicada de la Universitat Autònoma de Barcelona. Està especialitzada en l'estudi de la pobresa juvenil, temàtica sobre la que fa el seu doctorat en Economia aplicada.

Població

1. Introducció

Tot i que és una afirmació un xic controvertida, cal diferenciar clarament el concepte de població jove — o de *joves*— i el de joventut: mentre que *jove* fa referència a una edat determinada —que assumeix que es perllonga la joventut—, la joventut és una etapa vital que es caracteritza per la dependència residencial, financera i familiar respecte a uns pares o tutors; en aquest darrer sentit, la joventut és un període de la vida. Hi ha força consens a acceptar que comença al voltant dels 15 anys, per uns condicionaments biològics o psicològics més lligats a l'adolescència que a la joventut, però no hi ha tant acord respecte al moment final, que històricament s'ha anat allargant *sobre la marxa* a mesura que es perllongava la dependència.

De fet, el veritable protagonista de l'anàlisi social sol ser l'adult, fins al punt que s'ha arribat a definir la joventut com el moment en què es fa cua per ocupar un lloc d'adult a la societat (Gil Calvo, 1985). En definitiva, és jove qui no és adult, és a dir, qui no té un lloc de treball que li permeti l'autonomia econòmica pròpia dels adults, qui no té un habitatge independent com el que tenen els adults o qui no ha format un nucli familiar ocupant la posició de persona adulta de referència. Com es veurà en les línies que segueixen, caurem en aquest esquema una vegada i una altra, motiu pel qual demanem disculpes des d'ara mateix.

Per tot plegat, la població jove —de la qual parlarem aquí— ha anat allargant el llindar de pas a l'edat adulta, que actualment ja és de trenta anys (Galland, 1994), una edat que abans s'hauria considerat abusiva per delimitar el concepte de jove. Seguint aquest corrent, considero aquí la població fins a 29 anys, ja que així es poden establir tres grups quinquennals entre la població jove: 15-19 anys, 20-24 anys i 25-29 anys. La pregunta a investigar és fins a quin punt la població jove està travessant el període vital de la joventut, és a dir, fins a quin punt ocupa la posició de fill/a a càrrec d'un pare o/i una mare, fins a quin punt no ha format una parella i/o no ha tingut fills, o és un nouvingut, una persona immigrada, que es considera —si més no durant un temps— mancada de recursos socials i econòmics suficients per afrontar amb èxit el procés d'emancipació, uns recursos que la població autòctona sovint sí que té —tot i que sobre aquest tema hi hauria força punts a discutir i aclarir.

2. El volum de la població jove a Catalunya

El volum relatiu d'un determinat grup social no és una consideració trivial, sinó que ha conformat la base de teories que han explicat l'evolució demogràfica amb força èxit acadèmic, entre les quals destaca la teoria cíclica d'Easterlin (1987), que afirma que una generació relativament nombrosa tendirà a viure unes condicions d'existència difícils, caracteritzades per la manca de "places d'adult" per a tants joves —cosa que provoca, per exemple, unes taxes d'atur elevades—, cosa que conduirà a una extensió artificial de la joventut, amb una emancipació i una formació familiar tardanes. Seria la situació dels i de les joves que van néixer a la dècada dels seixanta. Tanmateix, segons aquesta teoria les generacions poc nombroses dels vuitanta haurien d'experimentar la joventut en unes condicions més favorables, cosa que faria que aquesta etapa vital veiés reduïda la seva extensió considerablement.

Aquesta visió microeconòmica —un excés d'oferta implica una caiguda dels preus, en aquest cas del preu dels joves— contrasta amb la visió de la força del nombre —com més s'és, més poder es té— que es produeix en altres branques socials com la demografia (Preston, 1984).¹ Complementàriament, en l'escrit que s'acaba de citar aquest *factor demogràfic* aplicat a les generacions buides dels vuitanta s'ha considerat un element que explicaria la pèrdua de pes específic de la població jove en la societat.

En efecte, a partir del 1990 la reducció del nombre de joves és un fet indubtable, tant en nombres absoluts com relatius. A partir del 1990 la població de tots els trams d'edat entre 15 i 24 anys va començar un descens significatiu. Si l'any 1991 a Catalunya el conjunt d'aquesta població se situava en 1.005.246 —el nombre de joves va arribar al punt més alt de la història—, al final del segle —l'any 2001—, aquesta quantitat s'havia reduït fins a 823.328. A més, entre un any i l'altre es va consensuar un canvi en l'edat de la població considerada jove, ja que la complexitat en els itineraris educatius del període i la cada cop més ajornada incorporació a la vida adulta va fer que a la franja d'edat dels 15 a 24 anys s'hi sumés un altre grup d'edat, el de 25 a 29 anys, fet que, òbviament, va incrementar per art de màgia sociològica el nombre absolut de joves. Però això va ser només un miratge, i no es pot amagar que una de les grans transformacions demogràfiques de la Catalunya contemporània ha estat la disminució notable de població jove, és a dir, dels individus d'entre 15 i 29 anys. Així, el 1991 va ser —definitivament— l'any en què hi va haver més joves en la història demogràfica recent de Catalunya, i el període 1991-1996 ha estat el de més pes relatiu dels joves en els darrers cinquanta anys (24%): un/a de cada quatre catalans i catalanes era jove. Igual que aquesta fita va ser producte de l'extraordinària fecunditat catalana de la dècada dels seixanta i principis dels setanta, la previsible escassetat de joves dels propers anys serà produïda per la crisi de fecunditat experimentada en els darrers 25 anys a Catalunya (Módenes i López Colás, 2001) si l'arribada de persones immigrades no hi posa remei, escenari no del tot impossible.

Per concretar, i amb el risc de caure en la descripció excessiva, voldria plantejar un xic més els canvis que hi ha hagut durant la darrera dècada del segle xx. L'any 1991 Catalunya tenia 744.848 homes i 714.175 dones d'entre 15 i 29 anys. El fet que aleshores el percentatge de menors de 15 anys fos més baix feia albirar un descens de la població jove, tal com, en efecte, va passar el 1996: la proporció de joves va ser un xic més baixa, un 23,8% per a tots dos sexes, i va comportar un descens de sis dècimes per als homes i de quatre dècimes per a les dones. Tanmateix, el descens més dramàtic entre el 1991 i el 1996 no va ser en el grup de joves, sinó en el grup d'edat anterior, és a dir, entre els infants i adolescents: els nois del grup d'edat de 0 a 14 anys van passar de significar un 18,9% a un 14,4% del total, i les noies, d'un 17,1% a un 13,3%, una pèrdua de presència relativa de 4,5 i 3,9 punts percentuals respectivament. Aquest fort descens no s'ha tornat a repetir, i per a les operacions censals i padronals posteriors al 1996 la població de 0 a 14 anys s'ha mantingut força constant, amb un percentatge de població de menys de 15 anys del voltant del 14%. Això significa que en aquest canvi de segle la població jove ha mantingut el seu pes relatiu sobre el total de la població catalana. Amb tot, la població jove va passar de representar una quarta part de la població total el 1991 a aproximadament una cinquena part el 2001, és a dir, 708.108 joves de sexe masculí i 672.491 de sexe femení.

1. En el cas espanyol, aquest darrer punt de vista ha portat fins i tot a afirmar que l'elevat contingent de població jove de les àmplies generacions nascudes als seixanta va constituir, d'alguna manera, una silenciosa pressió perquè l'article 48 de la Constitució afirmés que «els poders públics promouran les condicions per a la participació lliure i eficaç de la joventut en el desenvolupament polític, social, econòmic i cultural» (Diputació de Barcelona, 1998).

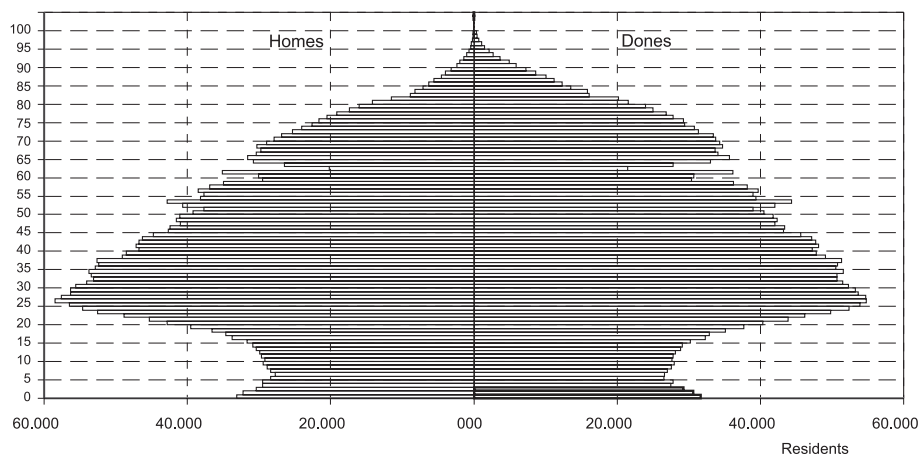
Les projeccions demogràfiques indicaven que el volum de població jove continuaria baixant fins que arribessin les generacions fruit de l'increment de natalitat registrat a Catalunya des del 1997 ençà; tanmateix, els valors absoluts de població jove segons el padró continu referit a l'1 de gener del 2003 eren clarament més alts dels esperats, amb 743.089 nois i 693.275 noies d'entre 15 i 29 anys, que representen respectivament un 22,5% i un 20,4% de la població de cada sexe. Aquest fet només es pot explicar per l'arribada d'un nombre important de joves d'origen immigrat.

Finalment, voldríem destacar que segons una projecció amb l'horitzó de l'any 2011 (Módenes i López Colás, 2001) el pes relatiu de la població jove continuarà baixant, i arribarà a ser un 14,7% del total de la població catalana. No obstant això, si comparem aquestes dades amb les del padró del 2003 haurem d'assenyalar que o bé la hipòtesi migratòria de Módenes i López Colás va subestimar la immigració o bé que el padró continu l'està sobreestimant. De fet, per una banda, i com assenyalen els autors, el seu escenari d'immigració es basava en la hipòtesi mitjana de les projeccions de l'Institut d'Estadística de Catalunya, unes projeccions que ja han estat superades per la realitat —no podem aprofundir més en aquest punt, però ens consta que l'Institut publicarà aviat unes projeccions corregides en aquest sentit—; per l'altra, el padró continu de població té alguns problemes, com la reticència a donar de baixa els emigrants —ja que les aportacions financeres que reben els municipis depenen del nombre d'habitants— o la tendència detectada en la població amb una alta mobilitat —com és normalment la migrant— a estar empadronada en diversos domicilis —tampoc no ens podem estendre en aquest punt—. En definitiva, tant la subestimació de la immigració en les projeccions com la sobreestimació en el registre del padró continu de la població immigrada són factors que esbiaixen les nostres dades.

L'estructura de la població juvenil no varia gaire: amb dades censals del 2001, les proporcions del grup d'edat 15-19 oscil·len, entre les àrees definides pel Pla territorial, d'un 5% a un 6%; per als de 20-24 anys, d'un 6,5% fins a un 8% en el cas dels homes i fins a un 7,5% en el de les dones, i per als de 25-29 anys, del 8% al 10% per als homes i del 7% al 9% per a les dones. En definitiva, les diferències en la proporció de joves entre els àmbits del Pla territorial són més altes com més gran és el grup d'edat considerat.

Si ens centrem en el grup de més variació, el de 25-29 anys, es constata que en l'àmbit metropolità és on hi ha una proporció de població més gran dins d'aquest grup d'edat —un 10% dels homes i un 9% de les dones—, seguit del Camp de Tarragona —amb un 9% dels homes i un 8% de les dones—; a l'altre pol, les Terres de l'Ebre són les que tenen menys proporció de població d'aquesta edat —un 8% d'homes i un 7% de dones—. Les altres àrees del Pla territorial es col·loquen d'una manera específica depenent de si parlem d'homes o de dones. Respecte als homes, els àmbits amb percentatge més baixos, després de les Terres de l'Ebre, són l'Alt Pirineu i l'Aran i l'àmbit de Ponent (8%), seguits de les comarques gironines i les comarques centrals (8,5%); respecte a les dones, a l'àmbit de Ponent la proporció és del 7,5%, igual com a les comarques centrals i a l'Alt Pirineu i Aran. Finalment, a les comarques gironines un 8% de la població femenina té de 25 a 29 anys.

Gràfic 1. Piràmide de població. Catalunya, 2001.

Font: elaboració pròpia a partir del cens del 2001, Catalunya.

Per acabar aquest apartat, és bo recordar que històricament la transició demogràfica de les societats industrials ha comportat un descens de la natalitat i un increment de l'esperança de vida, les quals, en absència de migracions, comporten necessàriament una reducció del nombre de joves i un envelliment de la població. En contrast, avui per avui les societats més joves les trobem als països en vies de desenvolupament, que mostren una piràmide d'edat on un 40% de la població està per sota dels 15 anys, tot i que això no comporta una societat més jove, ja que sovint el pas de la infància a la vida adulta es fa sense períodes vitals intermedis de joventut. Al contrari, en les societats del sud d'Europa la joventut es continua estenent tot i que hi hagi cada cop menys joves, ja que la inserció professional, l'emancipació familiar i l'adquisició de responsabilitats socials cap a tercers ja no es produeix un cop acabats els estudis o immediatament després del servei militar en el cas dels homes amb menys possibilitats socials o amb trajectòries escolars desestructurades, sinó molt més tard. Sens dubte, el sud d'Europa en general i Espanya en particular és una zona amb una important ampliació del concepte de joventut: la incorporació a la vida adulta implica llargues trajectòries de formació inicial i una acumulació d'experiència laboral (Casal, 1996), amb la conseqüència del retard en l'emancipació familiar, fins i tot més enllà del límit del que habitualment s'ha considerat joventut, és a dir, 29 anys (Garrido i Requena, 1996).

3. Estructura familiar dels i de les joves a Catalunya

La demografia s'interessa per conèixer el tipus de llar on resideix una persona i les relacions familiars que estableix; la tipologia de llar es pot establir amb els censos i padrons de població. El tipus familiar és fàcilment identificable sempre que la família quedi circumscrita a la llar, però pràcticament impossible de delimitar si les relacions familiars s'estableixen més enllà de l'esfera domèstica.²

En aquest sentit, cada cop hi ha més joves que no viuen en família, ja sia perquè conviuen en una llar on no estan emparentats amb ningú o perquè viuen sols i soles. Segons el cens del 1991, un 1,5% de la població de 20 a 24 anys vivia sola, proporció que arribava al 3,4% dels homes de 25 a 29 anys i al 2,6% de les dones d'aquesta edat. D'altra banda, el 1991 viure amb gent amb la qual ni es forma parella ni es tenen llaços familiars de cap mena era la situació d'un escàs 0,5% dels i de les joves de 20 a 29 anys. Tot i la modèstia d'aquestes xifres, la proporció de joves que viuen en aquest tipus de llars ha augmentat d'una manera significativa durant la dècada dels noranta, perquè el 1996 a Catalunya l'opció de viure sol o en un grup amb el qual no s'està emparentat presentava unes proporcions baixes, però en absolut negligibles: un 2% i un 5% dels homes de 20 a 24 anys i de 25 a 29 anys respectivament vivien sols, i un 1,5% i un 4% de les dones de les mateixes edats també vivien soles, i pel que fa a la convivència entre persones sense cap parentiu trobàvem un 5% de la població de 20 a 24 anys i al voltant d'un 6,5% entre la població de 25 a 29 anys —per als dos sexes—. Per al cens del 2001, amb les dades publicades fins ara no ha estat possible calcular la proporció dels que viuen en grups no familiars,³ tot i que sí que s'observa que viure sol és una opció cada cop més habitual entre els i les joves catalans, tot i que continua sent molt minoritària: el 2001 és d'un 0,8% per als de 15 a 19 anys, arriba a un 3% per als de 20 a 24 anys i assoleix un 7% per als homes de 25 a 29 anys i un 6% per a les dones del mateix grup d'edat.

De fet, a Espanya la proporció de joves que arriben a viure sols o a compartir casa amb persones no relacionades familiarment és mínima (Baizán *et al.*, 1996): és una etapa de la vida dels i de les joves que, tot i la tendència a generalitzar-se en els països del centre i del nord d'Europa, a l'Estat espanyol és pràcticament inexistent. Aquesta etapa permet una experimentació important en els estils de vida i ajuda a afrontar l'alt grau de flexibilitat en els àmbits familiar i professional que demana la societat moderna; consegüentment, la condició de coresidència al domicili paterna l llarg del període vital de la joventut comporta una limitació important per als joves catalans respecte a la possibilitat de tenir experiències tan significatives.

Dels joves que ni viuen sols ni amb altres persones no emparentades amb ells, és a dir, d'aquells joves que conviuen en família, interessa conèixer-ne tres aspectes: si conviuen amb els pares, si ho fan amb la parella i si tenen fills a la llar. El 1991 la immensa majoria de la població estava en una posició de fill/a solter/a (és a dir, sense parella cohabitant),⁴ tot i que a partir dels 20 anys la posició de filla soltera era clarament molt menys habitual que la de fill solter. A més a més, cal considerar que en altres casos es residia en posició de fill/a, o bé en una llar monoparental o bé no amb els pares sinó amb un altre parent.⁵ La resta conviuen en algun tipus de nucli autònom, és a dir, no eren fill/a solter/a dins una llar.

El 1996 encara havia augmentat més el percentatge de joves que conviuen com a fill/a (és a dir, almenys amb un dels pares i sense parella).⁶ Fins als 30 anys, aquesta situació de convivència era la més habitual, tot i que com més gran era l'edat menys n'hi havia: així, als 20-24 anys un 89% dels homes i un 82% de les dones eren fill/a dins la llar, i als 25-29 anys aquests percentatges eren respectivament del 57% i del 39%.

2. Seria molt interessant poder identificar les relacions de parentiu i parella entre persones que resideixen en habitatges separats físicament, però propers geogràficament.

3. Es podrà fer, però, quan es faci pública la mostra del cens del 2001 en microdades.

4. Cas d'un 87% dels homes de 15 a 19 anys, un 75% dels homes de 20 a 24 anys i un 38% dels de 25 a 29 anys; per a les dones aquests percentatges eren respectivament d'un 86%, un 62% i un 23%.

5. Si s'hi afegeixen aquest cas, als 15-19 anys, residien en la posició de fill/a un 99% dels homes i un 98% de les dones —és a dir, la monoparentalitat afectava un 10% dels joves d'aquesta edat—, als 20-24 anys, un 78% i un 64% respectivament, i als 25-29 anys, un 41% i un 26% respectivament.

6. El 1996 pràcticament tothom vivia, als 15-19 anys, en posició de fill/a dins la llar —un 96% dels homes i un 95% de les dones—, i la resta estava convivint dins un grup d'amics o companys, és a dir, dins una llar no familiar —un 3% dels nois i un 3,5% de les noies.

Ara per ara encara no ha estat possible distingir en el cens del 2001 entre les persones que conviuen com a fill/a solter/a en una llar i les que viuen sense llaços de parentiu. Entre totes dues situacions abasten pràcticament la totalitat de la població de 15-19 anys, un 91% dels homes de 20 a 24 anys i un 82% de les dones d'aquesta edat; entre els 25 i els 29 anys aquesta situació es dona, respectivament, en un 65% i un 49% dels casos.

Com més edat té la persona jove, la probabilitat que estigui convivint en parella és més gran. Amb el cens del 1991 ha estat possible distingir aquells que només conviuen amb la parella, els que ho feien amb la parella i un fill o filla, amb la parella i dos fills o amb més de dos fills, i també si els pares residien amb ells o no. Per al padró d'habitants del 1996 i per al cens del 2001 la classificació ha estat diferent per adaptar-nos a les particularitats de cada base de dades.

La situació de convivència amb la parella i sense fills és pràcticament inexistente per als joves de 15 a 19 anys, i s'ha mantingut en un 20% per als de 25 a 29 anys en les tres operacions censals analitzades. Entre el 1991 i el 2001 els canvis d'aquests grups d'edat han estat minsos; tanmateix, per al grup d'edat central, de 20 a 24 anys, després del descens observat del 1991 al 1996 s'ha registrat un cert ascens per al 2001: per a aquest grup d'edat, l'any 2001 un 4% dels homes i un 9,5% de les dones conviuen amb la parella (sense fills).

Complementàriament, la presència de fills dins del nucli conjugal és una situació de convivència en ràpid retrocés entre els nostres joves: mentre que el 1991 era una realitat per al 4% dels homes d'entre 20 i 24 anys i per al 10% de les dones, el 1996 i el 2001 ho era en un 1% i en un 4% respectivament; pel que fa als 25-29 anys, si observem successivament les proporcions dels anys 1991, 1996 i 2001, notem que per als homes cauen des del 23% a l'11% i al 8% i que per a les dones passen del 40% al 22% i al 16% registrat l'any 2001.

En definitiva, pel que fa a l'estructura familiar caldria que el sistema d'indicadors distingís les posicions pel sentit dins del grup familiar o de la llar on viu el o la jove. Caldria que la tipologia inclogués, com a mínim, sis posicions: (1) viure sol/a, (2) viure en grups amb els quals no es té relació de parentiu, (3) conviure amb els pares —és a dir, sense parella—, (4) ser membre d'una parella sense fills, (5) ser membre d'una parella amb fills i (6) constituir un nucli monoparental.

La formació d'una llar pròpia és una de les transicions clau del pas a l'edat adulta. Si s'avalua la situació espanyola cal destacar que, partint d'unes edats de sortida de la llar parental relativament tardanes en les generacions nascudes a la dècada dels anys cinquanta, l'edat de sortida de casa ha experimentat un retard molt acusat en les darreres dècades. Segons dades de l'enquesta de fecunditat i família de 1995, l'edat mitjana de sortida —és a dir, aquella en què ja no conviu amb els pares un 50% dels efectius— passa de 25,6 anys per als homes nascuts en la dècada de 1950-1959 a 27,7 anys per als homes nascuts el 1970-1976; per a les dones de les mateixes generacions, aquests indicadors passen de 23,1 a 24,7 anys respectivament (Baizán, 2003). Si busquem la mateixa informació amb la font transversal del panel de llars de les comunitats europees —que es va fer cada any del 1994 al 2001—, aquest indicador per a Espanya situa l'edat en 29 anys per als homes i 27 anys per a les dones. Els valors contrasten amb els de la majoria de països europeus, amb l'excepció d'Itàlia —i no són gaire diferents dels de Grècia i Portugal—. Per exemple, a Dinamarca, l'edat mitjana d'emancipació residencial era de 21 anys per als homes i de 20 per a les dones, i a França era de 24 i 23 anys respectivament (Billari *et al.*, 2001).

Les causes d'aquest retard tan pronunciat a l'Estat espanyol cal buscar-les en diverses variables, entre d'altres: (1) prolongació del període d'estudis, amb una cultura específica que considera incompatible estudiar i formar una llar independent, convicció basada en part en la insuficiència de les beques o dels crèdits als estudis; (2) l'impacte de l'atur i la inestabilitat en l'ocupació —amb el consegüent deteriorament dels ingressos i del patrimoni a disposició dels joves—, i (3) l'explosió dels preus del mercat immobiliari i la falta de polítiques d'habitatge per a joves.

En definitiva, aquesta situació d'endarreriment en l'emancipació familiar és anòmala internacionalment, i de fet només passa a Espanya, Itàlia i Grècia, països que comparteixen un mateix tipus de sistema d'Estat del benestar. Les conseqüències de tot plegat comporten una *juvenilització* de la població jove —frase que, tot i que ho sembli, no és una redundància ni una tautologia—, en el sentit de falta d'autonomia individual en un context d'augment de la individualització. D'aquesta manera es constata que les famílies

d'origen dels i de les joves han estat abocades a assumir responsabilitats més grans davant de la disminució dels recursos a disposició dels i de les joves, i que sovint els poders públics han donat prioritat a altres col·lectius d'edat, fonamentalment a la vellesa (Garrido, 1993).

Cal que les polítiques públiques tinguin com a objectiu facilitar la independència econòmica dels i de les joves. Cal, doncs, un augment substancial dels recursos destinats a beques d'estudi i a la inserció laboral, reduint la proporció de contractes temporals i la segmentació contractual. Per alleugerir la falta d'autonomia residencial dels i de les joves calen polítiques destinades a la formació de llars i famílies, amb la creació d'una oferta significativa d'habitatges subvencionats de lloguer de promoció pública.

4. Nupcialitat, matrimonis i parelles

Per introduir els propers apartats, vull recordar que a Catalunya la sortida de la llar familiar es fa coincidint amb el matrimoni. En el cas espanyol, un 61% dels homes i un 76% de les dones de les generacions nascudes entre el 1955 i el 1964 van deixar la casa dels pares el mateix mes en què van contraure matrimoni o van formar una unió consensual, fet encara més freqüent en les generacions més recents (Baizán, 1998). Aquesta situació contrasta un altre cop amb la de la majoria dels països europeus, on la sincronització entre emancipació residencial i formació de la parella pot arribar a ser pràcticament nul·la —com és el cas de Suècia, amb un 1% i 3% per a homes i dones respectivament—, o molt més baixa —a França és del 44% i el 56%, i a l'Alemanya occidental, del 35% i el 44% (Billari *et al.*, 2001). Sens dubte, una sèrie de factors vinculats al mercat de treball —precarització i baixes qualificacions— i a les polítiques socials —escàs volum pressupostari destinat a beques i ajuts als estudis i a polítiques familiars i d'habitatge— contribueixen a aquesta situació.

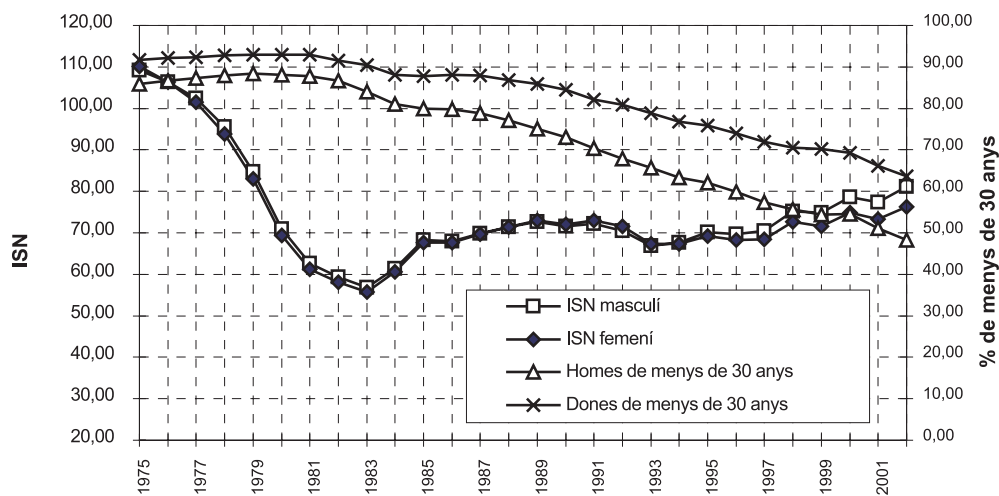
4.1. Nupcialitat

L'indicador que cal utilitzar en aquest punt és la taxa de nupcialitat específica per edat, que indica quants matrimonis hi ha en relació amb el nombre de persones de cada edat. S'han construït aquestes taxes per als joves de Catalunya de 15 a 29 anys i per als anys entre el 1975 i el 2002, darreres dades de què es disposa. La suma de les taxes específiques per als 15-50 anys és el que s'anomena índex sintètic de nupcialitat (ISN), que és precisament l'indicador que assenyala la intensitat de la nupcialitat en un moment concret; d'altra banda, es pot construir una edat mitjana de nupcialitat (EMN) també a partir de les taxes. L'ISN s'interpreta com el nombre de matrimonis per cada 100 homes o 100 dones —ja que s'obté un índex per a cada sexe— si la pauta de nupcialitat d'una cohort fictícia hagués estat la registrada en un any determinat. Per entendre el present és interessant recordar el que ha passat no fa gaire. De fet, farem una ullada a l'evolució d'aquest indicador a partir de 1975.

Es partia d'uns nivells molt elevats, però del 1975 al 1983 l'ISN es va reduir a la meitat, tant per als homes com per a les dones, passant del 110% a poc més del 55%. És a dir, si una cohort d'individus es casés com ho van fer els catalans el 1975 i el 1983, es casarien el 110% i el 55% dels components respectivament. Complementàriament, l'edat mitjana de nupcialitat (EMN) durant el segon quinquenni de la dècada de 1970 va ser la més jove de tot el període que analitzem aquí (1975-2002). L'any 1975 l'EMN va ser de 26 anys per als homes i de 23 per a les dones; en concret, els casaments de menors de 29 anys eren el 87% dels casaments dels homes i el 93% dels de les dones. Definitivament, a la segona meitat de la dècada dels setanta la nupcialitat era eminentment jove —segons els estàndards actuals.

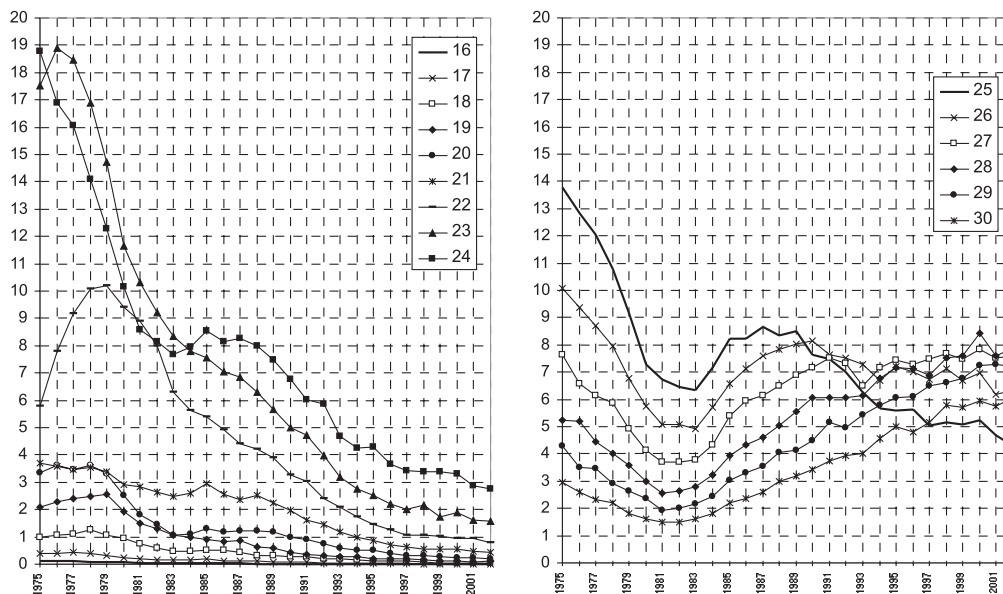
L'any 1983 comença una curta recuperació que porta l'ISN a quasi un 70% l'any 1985, cota que es va superar lleugerament entre el 1988 i el 1992; el 1993 registra una altra caiguda en la intensitat, amb un ISN del 67% per als dos sexes, que l'any 1995 s'incrementa un altre cop fins al 70%. Aquest nivell es manté fins al 1997, moment a partir del qual s'observa una tendència irregularment ascendent, de manera que el 2002 —darrer punt analitzat— l'ISN és del 81% per als homes i del 76% per a les dones: és a dir, si una cohort es casés com ho van fer els catalans i les catalanes l'any 2002, un 19% dels homes i un 24% de les dones no es casarien.

Gràfic 2. Índex sintètic de nupcialitat (ISN) i percentatge per a la població de menys de 30 anys. Catalunya, 1975-2002.

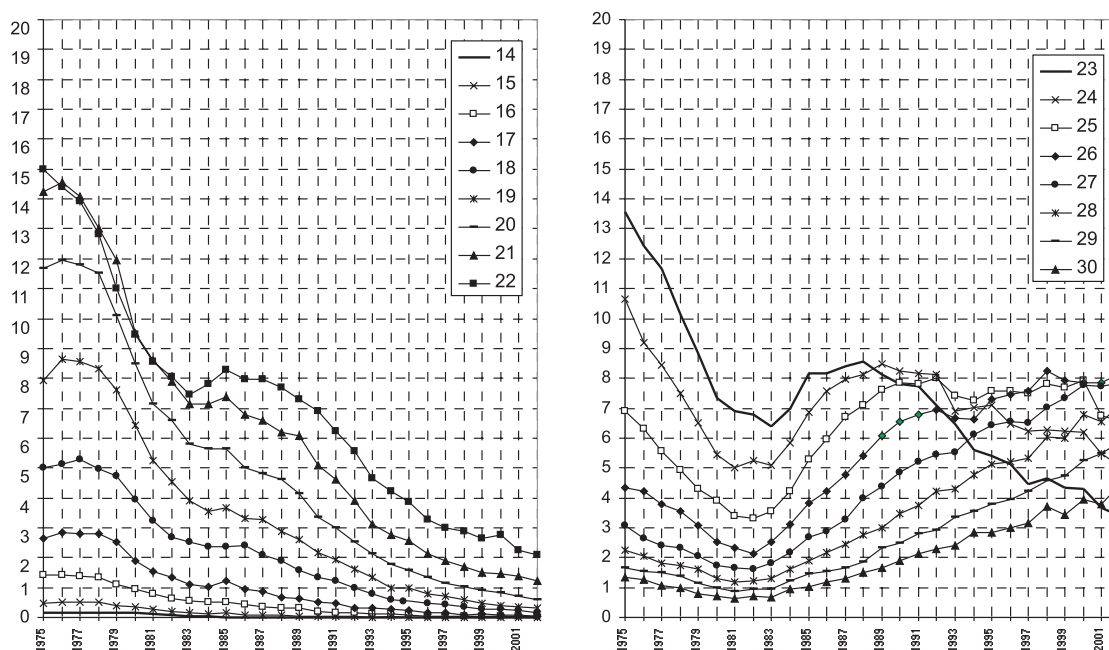
Font: elaboració a partir del moviment natural de la població.

Gràfic 3. Taxes de nupcialitat entre els homes de 16 a 30 anys, per edat. Catalunya, 1975-2002.

Font: elaboració a partir del moviment natural de la població.

Gràfic 4. Taxes de nupcialitat entre les dones de 14 a 30 anys. Catalunya, 1975-2002.

Font: elaboració a partir del moviment natural de la població

L'evolució de l'ISN és semblant a la de l'EMN. Al principi de la dècada del 1980 es va produir un punt d'inflexió en l'evolució de l'EMN, de manera que a partir d'aleshores la població catalana es va casar més tard. Aquesta tendència va portar que l'any 1984 l'EMN pugés fins als 26 anys per als homes i fins als 24 anys per a les dones, i a partir d'aleshores s'accelera la velocitat d'endarreriment fins a l'any 1997, quan s'arriba a una EMN de 29,5 anys per als homes i de 28 anys per a les dones. Aquest procés de retard semblava estabilitzat durant els darrers anys del segle xx, però al començament del segle XXI ha començat a endarrerir-se un altre cop: en concret, l'any 2002 els homes s'han casat amb una mitjana de 30 anys i les dones, de 29 anys. En conseqüència, l'edat mitjana de nupcialitat ha sobrepassat el llindar màxim de la població actualment considerada jove, motiu pel qual sovint s'afirma que el matrimoni ja no és cosa de joves o, si més no, ja no ho és tant. En aquesta "expulsió" destaquen dues fites i un final provisional, que són els anys 1989, 1997 i 2002. El 1989, els matrimonis de persones de menys de 30 anys representaven un 75% de la intensitat nupcial masculina i un 86% de la femenina; el 1997 aquests percentatges havien caigut fins a un 57% en el primer cas i fins a un 72% en el segon, i el 2002, la nupcialitat la van protagonitzar els joves de menys de 30 anys en un 48% dels casos en els homes i en un 64% en les dones. En la mesura que el matrimoni s'ha anat endarrerint, podríem dir que una bona part del col·lectiu considerat jove a Catalunya —fins als 29 anys— gaudeix d'estils de vida etiquetats com a juvenils —és a dir, vivint sense una parella cohabitant—; tanmateix, tot i l'endarreriment del matrimoni i l'allargament de determinats comportaments i estils de vida, la població jove (15-29 anys) encara continua sent fonamental per explicar la nupcialitat a Catalunya.

L'anàlisi de les taxes específiques de nupcialitat —en què s'observa el comportament de les cohorts— ens ajuda a comprendre aquest fenomen. Així, s'observa que al final de la dècada dels setanta el rejueniment en el calendari de la nupcialitat va ser fruit de la combinació entre un fort augment dels matrimonis als 22 anys —probablement, en tornar del servei militar— i una nupcialitat masculina cada cop menys intensa dels més grans. D'altra banda, les taxes de nupcialitat femenines per edat evolucionen d'una manera quasi idèntica a les taxes masculines que corresponen a homes dos anys més grans. Així, la causa del rejueniment de l'edat mitjana de nupcialitat femenina durant el segon quinquenni de la dècada dels setanta la trobem en l'increment o almenys l'estabilitat en la nupcialitat de les dones de menys de 21 anys, ja que dels 21 anys en endavant la nupcialitat és cada any més baixa —entre el 1975

i el 1983—. L'explicació d'aquest fenomen es relaciona amb l'augment dels embarassos entre les menors de 21 anys (Castro, 1992), que propicia un augment de la nupcialitat entre les més joves. En definitiva, el rejuveniment del moment de la nupcialitat en la segona meitat dels anys setanta és fals, forçat per unes circumstàncies especials, que no van aconseguir alterar la tendència ja iniciada d'endarreriment de la nupcialitat.

Tant és així que es pot afirmar que des de la meitat dels anys vuitanta fins avui a Catalunya hi ha un endarreriment del calendari de la nupcialitat sostingut i permanent. Tanmateix, sembla ben bé que entre les dones els 26 anys són un llindar en el matrimoni, ja que l'increment de matrimonis entre els 27 i els 29 anys és considerablement més gran que en les edats adjacents —com si els 30 anys fossin una edat subjectivament massa tardana per casar-se.

Des d'una perspectiva temporal més àmplia, fins a la generació masculina del 1963 i femenina del 1967 l'endarreriment de la nupcialitat no comporta un descens de la *intensitat* final. És a dir, per a aquestes generacions el percentatge d'individus d'una generació que acaba casant-se, independentment de l'edat que tingui quan ho faci, es manté. Aquesta conclusió no es presenta amb claredat per a les generacions posteriors, per a les quals més aviat sembla que, a més d'una nupcialitat més tardana, trobem una intensitat final més baixa. A l'hora d'intentar explicar aquest fenomen cal fer referència a dos factors. D'una banda, sembla que els *factors conjunturals* afecten d'una manera acusada la nupcialitat entre la població jove. Així, per exemple, l'augment de la temporalitat i l'increment del preu de l'habitatge i dels lloguers que té lloc a meitat dels anys vuitanta s'apunten com dues de les raons que expliquen el descens de les taxes de nupcialitat des d'aleshores (Miret, 1997). De l'altra, cal fer referència als canvis a llarg termini que s'han produït en els estils de vida i la mentalitat de la gent jove. És a dir, queda preguntar-nos si l'endarreriment de l'emancipació i el probable descens del nombre final de joves que es casen implica un descens de la formació de parelles entre els i les joves —associat a l'augment de la individualització o al desig d'experimentar al llarg de la vida, per exemple— o només ens mostra un descens de la institucionalització. ¿Pot ser que la *cohabitació fora del matrimoni* hagi passat a ocupar el lloc institucional del matrimoni o, si més no, a compensar una part d'aquest descens? En el proper apartat es parla d'aquest fenomen emergent en la societat catalana.

4.2. Matrimonis i parelles entre els i les joves de Catalunya

Tot i que fins ara he tractat el tema de la nupcialitat a Catalunya, a ningú se li escapa que caldria complementar-lo amb el de la formació de parelles fora del matrimoni, les anomenades unions consensuals. Tanmateix, aquesta dada no es recull estadísticament, tot i que es pot fer una estimació del fenomen a partir de les dades dels censos i dels padrons, que generalment ofereixen el nombre relatiu de parelles segons certes característiques dels individus que les formen: així, per delimitar el tipus de cohabitació es considera que tota parella en què els dos membres tenen com a estat civil el de casats ho estan entre ells i, consegüentment, formen una unió matrimonial; altrament la unió és consensual.

D'entrada, entre el 1991 i el 2001 la proporció de ciutadans que conviuen en parella per grups d'edat ha disminuït considerablement. Per exemple, entre els joves de 20 a 24 anys la proporció dels qui viuen en parella ha caigut tres punts percentuals entre els homes i nou punts entre les dones; en el grup d'edat següent (25-29 anys) el descens ha estat de quasi vint punts percentuals per als dos sexes.

Ara bé, si observem la proporció d'unions consensuals respecte al total de parelles, la cosa canvia. Certament, durant la dècada de 1990 a Catalunya la cohabitació ha estat cosa de joves: com més jove s'era, més alta era la probabilitat de viure en cohabitació fora del matrimoni. El model és molt més acusat l'any 2001 que l'any 1991: tot i que la cohabitació augmenta per a tots els grups d'edat, ho fa d'una manera espectacular entre els més joves, passant, per exemple, als 20-24 anys, d'un 19% el 1991 a un 60% el 2001 per als homes, i d'un 12% a un 48% per a les dones, o augmentant, durant el mateix període, al voltant de vint punts percentuals entre la població de 25 a 29 anys de tots dos sexes.

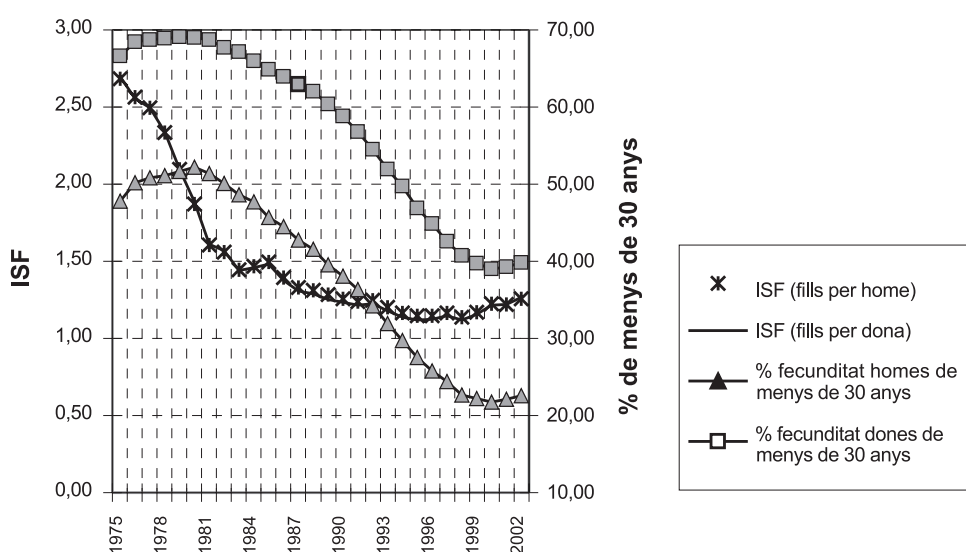
Amb tot, aquestes dades no evidencien la hipòtesi que generalment a Catalunya la cohabitació s'utilitzava com un *matrimoni de prova*, ja que els nivells registrats dins un grup d'edat determinat l'any 1991 i deu anys més tard en el curs vital, l'any 2001, eren molt similars: així, per exemple, mentre que el 1991, amb 20-24 anys, un 19% dels homes i un 12% de les dones que conviuen en parella ho feien en unió consensual, als 30-34 anys, l'any 2001, aquestes proporcions eren del 18% i del 15% respectivament.

5. Fecunditat

El retard en el moment de tenir fills és encara molt més marcat que en la formació de la parella. Amb dades de l'enquesta de fecunditat i família del 1995, es pot calcular que per a Espanya l'edat mitjana en què es té un primer fill va ser propera als 28 anys per als homes i als 25 anys per a les dones de les generacions nascudes entre els anys 1950 i 1959, i que superava els 32 anys per als homes i els 27 anys per a les dones nascudes en la dècada següent. Des d'una perspectiva internacional, aquestes edats són força tardanes; en concret, a Espanya i Itàlia els joves que tenen un primer fill ho fan entre dos i tres anys més tard que els joves danesos o francesos (Baizán, 2003), i de fet, si la pauta no canvia radicalment, més d'un 15% de les generacions espanyoles nascudes a la dècada dels seixanta no tindran cap fill — per a les nascudes deu anys abans aquest percentatge era del 10%—. D'altra banda, si no s'hagués donat aquest fort endarreriment en el calendari de la fecunditat, a Espanya s'haurien registrat d'1,7 a 1,9 fills per dona, en lloc dels 1,3 que s'observen en realitat (Ortega i Kohler, 2001).

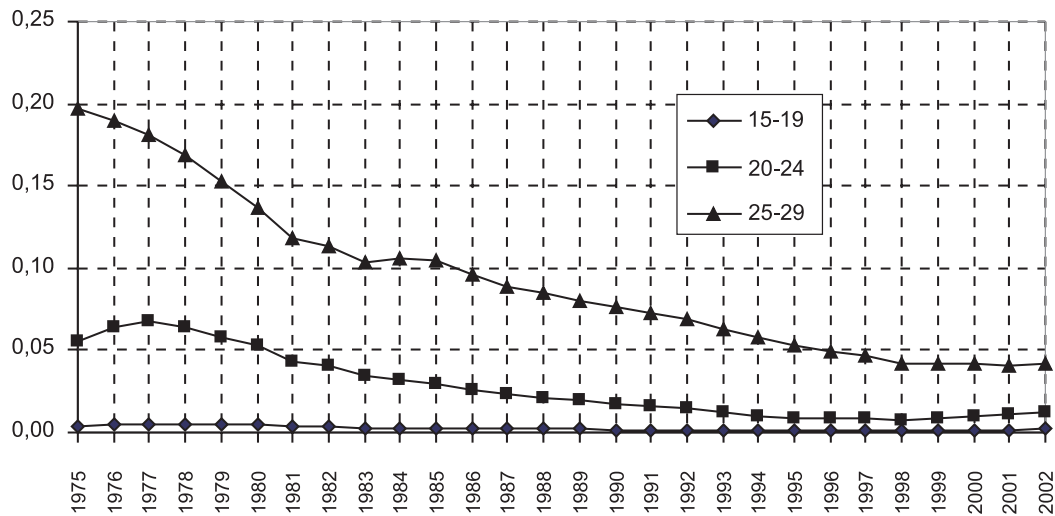
L'indicador per analitzar la fecunditat són les taxes de fecunditat per edat. La suma de les taxes de fecunditat dona l'índex sintètic de fecunditat (ISF), que ens informa sobre el nombre de fills i filles per persona en el cas que la fecunditat d'una generació hagués seguit la pauta de fecunditat registrada en un moment determinat; de fet, l'ISF per a homes i per a dones ha estat, per a un any determinat, pràcticament idèntic durant tot el període des del 1975 fins avui. S'ha de recordar que en el pic de la fecunditat catalana de l'any 1975, l'ISF —tant el masculí com el femení— era de 2,7 fills per persona, i que aquell any va començar un descens de la fecunditat que va fer caure aquest indicador fins a l'1,4 de l'any 1983. El 1983 s'observa una tendència ascendent molt lleugera que l'any 1985 s'estronca sobtadament; de fet, durant els anys vuitanta i fins a la meitat de la dècada dels noranta l'ISF es manté en nivells molt baixos, fins arribar a un mínim de l'1,1 l'any 1995, moment a partir del qual s'aprecia el punt d'inflexió, amb un increment que no es consolida, però, fins a l'any 1999. En efecte, del 1998 endavant es percep de manera feaent un tímid però progressiu increment de la fecunditat a Catalunya, que ha empès l'ISF des dels 1,1 fills per dona i per home registrats el 1998 fins als 1,3 de l'any 2002. És un augment discret, però que denota un punt d'inflexió en la tendència de l'índex d'intensitat conjuntural de la fecunditat a Catalunya, fet molt significatiu si tenim en compte la forta davallada de la fecunditat en els darrers 25 anys.

Gràfic 5. Índex sintètic de fecunditat (ISF) i percentatge amb relació a homes i dones de menys de 30 anys. Catalunya, 1975-2002.

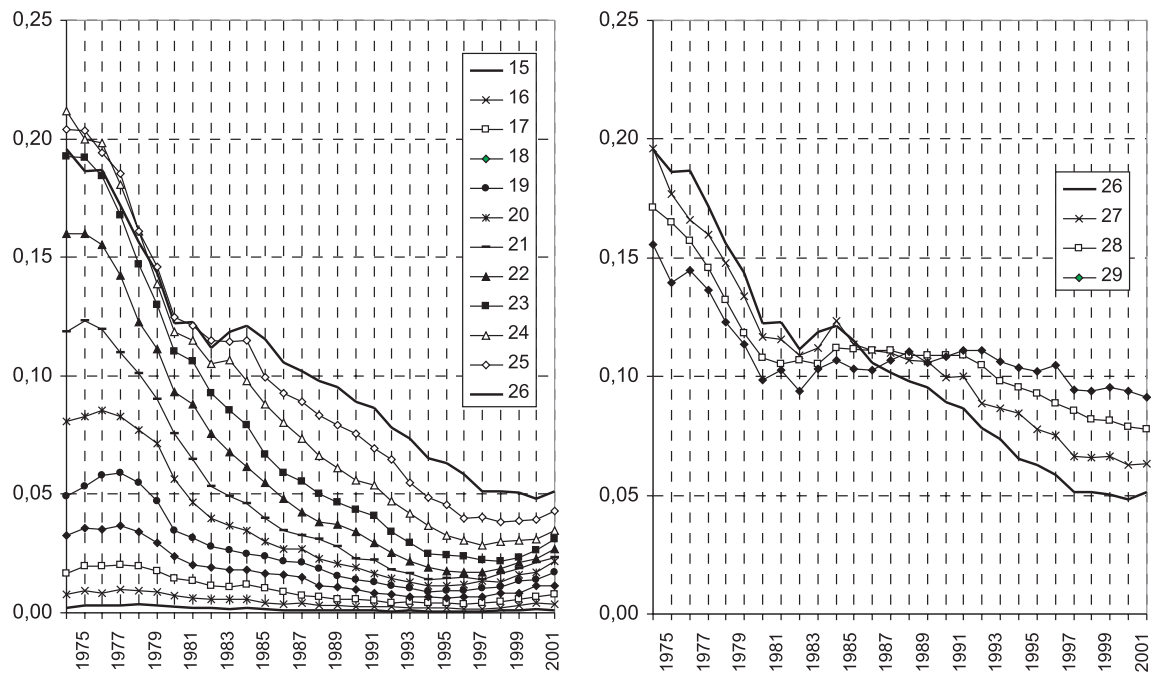

Font: elaboració pròpia a partir del moviment natural de la població.

Gràfic 6. Taxes de fecunditat entre els homes de 15 a 29 anys, per grups d'edat. Catalunya, 1975-2002.

Gràfic 7. Taxes de fecunditat entre les dones per edat. Catalunya, 1975-2002.

Font: elaboració pròpia a partir del moviment natural de la població.

Ara bé, l'evolució general de la fecunditat no ens parla específicament dels i de les joves. Per centrar-nos en aquest col·lectiu, cal fer referència als canvis en el calendari de la fecunditat a Catalunya: fins a quin punt es pot afirmar que la fecunditat ha estat jove? L'indicador que utilitzarem és l'edat mitjana de paternitat i de maternitat. L'any 1975 les dones són mares amb una edat mitjana de 28,2 anys, i els homes

són pares amb una edat mitjana de 31,3 anys: tres anys separen l'edat mitjana de les mares de la dels pares, i en tots dos casos l'indicador se situa al llindar superior del que es considera població jove. Durant la segona part de la dècada dels setanta el llindar es va rejuenint lentament, fins que l'any 1980 arriba als 27,8 anys per a les dones i als 30,6 anys per als homes. En aquesta evolució de l'edat mitjana de fecunditat, el següent període destacat és el 1981-1988, set anys després, en què hi ha un endarreriment de l'edat mitjana de maternitat, que passa a ser de 28,8 anys, i de la de paternitat, de 31,6 anys; és a dir, que durant la dècada dels vuitanta l'edat es va envellir un any de mitjana en tots dos sexes. Aquesta tendència continua en la mateixa direcció i va aguditzant el pendent, fins que l'any 1999 els homes són pares a una edat mitjana de 33,6 anys i les dones són mares a una edat mitjana de 30,9 anys —en conseqüència, els fills es tenen tres anys més tard com a mitjana que l'any 1980, i en general fora de la joventut—. En els darrers anys, sembla que s'observa una estabilització de l'edat mitjana de paternitat, que del 1999 al 2001 s'ha mantingut en els 33,9 anys per als homes i en els 31 anys per a les dones; per a l'any 2002 es pot arribar a parlar d'un cert canvi en la tendència, ja que l'edat mitjana s'ha rejuenit un xic i és de 33,8 anys per als pares i de 30,9 anys per a les mares. Però cal entrar de ple en l'anàlisi de les edats per comprovar fins a quin punt és un fenomen jove.

Durant el període 1975-1977, mentre que la fecunditat de les noies de menys de 22 anys augmenta, la de les més grans d'aquesta edat disminueix, i aquesta raó s'amaga darrere el momentani rejueniment de l'edat mitjana de fecunditat. La hipòtesi explicativa d'aquest fenomen atípic és que durant el període esmentat a Espanya la revolució sexual no va anar acompanyada d'una educació sexual paral·lela per evitar embarassos no desitjats entre les més joves, cosa que va comportar un seguit de matrimonis *reparadors* entre gent força jove, com hem vist prèviament (Castro, 1992). De fet, durant aquest període també les taxes de fecunditat per als homes de 20 a 24 anys són clarament ascendents, cosa que reforça la hipòtesi enunciada: aquests homes joves eren els pares, i les mares eren les més joves en la natalitat femenina. Amb tot, l'evolució ascendent de la fecunditat entre les dones de menys de 24 anys i els homes de menys de 25 anys s'atura sobtadament l'any 1977, i a partir d'aleshores comença un descens sostingut, una caiguda que no s'atura fins a l'any 1997, moment en què les taxes de maternitat i paternitat més jove s'han estabilitzats i fins i tot han iniciat una quasi imperceptible recuperació, que dura fins a les darreres dades calculades, corresponents a l'any 2002.

De fet, en els anys posteriors al 1977 totes les taxes de fecunditat per a qualsevol edat observada i per als dos sexes comencen un descens molt acusat. Però l'any 1983, l'altre tall temporal amb una significació especial, les dones de més de 23 anys i els homes de més de 25 experimenten un punt d'inflexió en la fecunditat, fet que aleshores es va considerar el començament d'una esperada recuperació en la fecunditat, que havia estat vuit anys en decadència.

Tanmateix, les esperances van quedar frustrades en poc temps i la revitalització de la fecunditat es va estroncar novament entre els més joves. Com la nupcialitat, la fecunditat depèn molt de les circumstàncies conjunturals, i si les coses no van bé els plans de formar una família es deixen per més endavant.

Amb tot, des del 1992 fins al 1998 les taxes de fecunditat també es redueixen progressivament entre les dones de 27 a 29 anys, i fins a aquest darrer any no es pot parlar d'un punt d'inflexió de la tendència; igualment, cal destacar que la taxa de fecunditat femenina entre les noies de menys de 26 anys, que baixava des del 1985, aguditza encara més el descens. En definitiva, tot i que les dones que tenien poc menys de 30 anys havien aconseguit —qui sap si fent mans i mànigues— superar les barreres del context socioeconòmic, en el moment de tenir fills es van estavellar contra la paret que comporta l'entrada en una fase descendent del cicle econòmic. En definitiva, la població de menys de 30 anys va deixar de tenir el protagonisme en la fecunditat del país.

Igual que en el cas de la nupcialitat, convé esbrinar si l'*endarreriment* de la fecunditat comporta un descens del *nombre final de fills* per dona. En aquest sentit, la pauta acumulada de fecunditat per a la generació del 1960 és clarament més alta, per a totes les edats analitzades, que la de les generacions nascudes més tard. És a dir, l'únic fet evident és que les dones han continuat retardant el calendari de fecunditat cada cop més, cosa que, ara per ara i amb les dades que tenim, molt segurament es traduirà en una reducció de la fecunditat final. Així, mentre que la fecunditat acumulada de la generació del 1960 als 29 anys era d'1,1 fills per dona, la del 1970 va ser de 0,6. La disminució de la fecunditat en les edats joves ha estat suau però progressiva, i ara per ara sembla que no té aturador.

Pel que fa a les polítiques familiars i de natalitat, és obvi que els diferents "règims de benestar" (Esping Andersen, 1990) exerceixen una influència notable en la fecunditat dels diferents països. L'exemple clàssic fa referència als règims de benestar escandinaus, en què un mercat laboral flexible però regulat —ocupacions qualificades, alta sindicació i cobertura de la negociació col·lectiva, contractació a temps parcial en bones condicions, etcètera—, juntament amb unes polítiques socials que faciliten tenir fills a tots els segments socials —transferències econòmiques directes per fills, extensa xarxa pública de guarderies, etcètera—, contribueix a mantenir una fecunditat elevada. En el cas català, el règim *familiarista* implica que la responsabilitat del benestar dels membres d'una família no recau ni en un mercat de treball altament precaritzat i poc qualificat ni en els ajuts d'un Estat del benestar poc desenvolupat, sinó en l'aportació de la mateixa família. L'emancipació i adquisició d'autonomia dels i de les joves, per tant, ha tendit a dependre d'una inserció cada cop més tardana en el mercat de treball i dels ajuts familiars, variables segons la posició social i les circumstàncies concretes de cada família.

Centrant-nos en el cas de la natalitat a Catalunya, ara per ara entenem que la política de natalitat més efectiva seria la que facilités la combinació de la vida familiar i la laboral, molt particularment entre els joves que volen tenir un primer fill. Cal recordar que en l'actualitat les dones catalanes joves han assolit taxes d'activitat del 80%, un nivell mai abastat per les seves mares, i que la política fonamental en aquest sentit té a veure amb els serveis d'atenció a la infància.⁷

Segons la LOGSE, els nens de 0 a 3 anys estan inclosos en el primer cicle d'educació infantil de caràcter obligatori, i —d'acord amb aquesta llei— caldria que les administracions públiques garantissin places suficients per a tothom que en sol·licités una, però la realitat és que ara en el primer cicle d'educació infantil hi ha una demanda insatisfeta de places en centres públics; els centres privats són escassos en algunes zones i comporten una despesa inassumible per a les famílies menys acomodades. Així, per exemple, a Espanya hi ha escolaritzats un 10% dels nens de menys de 3 anys, tot i que en el cas català la situació és sensiblement millor: de 0 a 2 anys, l'escolarització és del 27%, un 35% en centres públics i un 65% en centres privats. Pel que fa a l'escolarització dels nens de 3 anys, a Catalunya arriba al 97%, un 60% en centres públics i un 40% en privats. Tot i això, l'escenari ideal de provisió de serveis seria el que satisfés tota la demanda i garantís que l'accés als centres educatius fos un dret de tots els ciutadans, i no un servei obtingut segons la renda familiar o la disponibilitat de centres del lloc de residència.

Si es considera àmpliament l'ús de serveis per a infants —a domicili, llar d'infants, etcètera—, la provisió és força irregular, i oscil·la des de menys d'un 40% a Alemanya, Àustria, el sud d'Europa —on s'inclou Espanya— i Irlanda fins al 81% de Dinamarca, passant per una intensitat mitjana del 57%-63% a França, Suècia i Bèlgica. En general, però, la part d'aquest servei no remunerada és molt minoritària. Els percentatges més alts en aquest sentit són a Bèlgica (25%) i el Regne Unit (14%), mentre que els més baixos són a Dinamarca, amb un 1%.

Un exemple del que s'entén per política familiar a Espanya és la Llei per promoure la conciliació de la vida laboral i la vida familiar de les persones treballadores que va dissenyar el Partit Popular el 1999 i que, tanmateix, no va preveure de manera explícita l'ampliació de places d'educació infantil en centres públics. Més endavant, l'any 2003, el govern del Partit Popular va introduir una deducció fiscal o ajuda mensual de 100 euros per a les dones treballadores amb fills de menys de tres anys; les dones aturades i inactives no tenen dret a aquesta prestació. També hi ha polítiques específiques en algunes comunitats autònomes, entre les quals, malauradament, ara per ara no hi ha Catalunya.

7. Vegeu González López (2003). Les dades que s'ofereixen a continuació provenen d'aquesta mateixa font.

6. Mobilitat i migració entre els i les joves

La història de Catalunya ensenya que és un país d'una gran mobilitat migratòria. De fet, la Catalunya actual és el producte de l'arribada, entre altres components, de més de dos milions d'immigrants al llarg del segle xx, predominantment joves (Cabré, 1999). Tot i que també hi va haver moviments interns, del camp a la ciutat, van quedar en segon pla davant l'abast de la immigració procedent de la resta d'Espanya.

La crisi econòmica des de mitjans dels setanta és paral·lela a un viratge en l'evolució dels moviments migratoris a Catalunya: entre 1981 i 1985. Per primera vegada en tot el segle, a Catalunya hi va haver un saldo migratori negatiu, i tot i que els anys següents va ser positiu, es va mantenir molt lluny dels valors experimentats als anys seixanta. Finalment, cal destacar l'inici de nous tipus d'intercanvis: d'una banda, s'ha perdut el paper d'atracció de joves migrants procedents de la resta d'Espanya (Módenes *et al.*, 2000); de l'altra, és bàsic destacar l'arribada d'un corrent migratori procedent de fora d'Espanya cada cop més important, que s'assembla a l'anterior perquè és bàsicament població jove.

Així, tot i que la immensa majoria dels moviments migratoris de joves tenen lloc a l'interior de Catalunya, la principal aportació de la demografia a l'anàlisi de la mobilitat migratòria consisteix en la constatació de l'extrema selectivitat per sexe i edat del fenomen, molt constant en el temps i el territori. Així, es comprova que la mobilitat més elevada se situa entre joves adults —que tenen entre 20 i 35 anys—, i que està lligada a l'ocupació, el matrimoni o la recerca d'habitatge, és a dir, relacionada amb la recerca de feina, la formació de la parella o l'emancipació residencial. Tanmateix, ara per ara a Catalunya aquesta mobilitat domèstica sovint s'estén més enllà dels 29 anys, és a dir, més enllà del llindar de la població considerada jove.

Com ja s'ha apuntat en el primer apartat, el nombre absolut de població jove de 15 a 29 anys ha continuat disminuint fins al darrer recompte censal que s'ha fet, l'any 2001: així, a Catalunya els joves han passat de ser 1.459.023 el 1991 a 1.436.364 l'any 2001. Tanmateix, segons el padró continu, referit a l'1 de gener del 2003, aquesta tendència s'ha invertit i hi ha 55.765 joves més que dos anys abans. Sens dubte, la raó és la injecció de població jove migrant en els darrers anys.

En efecte, en l'estructura de la població també hi té una influència clau el creixement migratori, motiu pel qual cal incorporar indicadors com ara la proporció de població segons la nacionalitat i l'any d'arribada a Catalunya. Pel que fa a la immigració, cal decidir si es considera la variable lloc d'origen o si es manté la definició legal de nacionalitat. En alguns dels darrers estudis sobre joventut i immigració s'ha optat per escollir aquesta última variable, adduint que la delimitació legal assigna una adscripció definida de drets i deures a cada individu i determina unes condicions de vida concretes (Domingo *et al.*, 2002), però el fet d'haver arribat com a infants a Catalunya i haver estat escolaritzats al país els caracteritza com a "joves de nacionalitat estrangera, però de cultura catalana", una nova situació de la qual és difícil esbrinar el significat.

La població jove de nacionalitat estrangera ha continuat incrementant el seu pes relatiu a Catalunya, en especial durant els primers anys del segle XXI. En general no hi ha una diferència gaire significativa entre la proporció d'homes i de dones de cada grup d'edat, i d'altra banda les proporcions són més altes com més gran és el grup d'edat considerat. Segons el padró continu amb referència a l'1 de gener del 2003, a Catalunya la població de nacionalitat estrangera té en un 8% de casos de 15 a 19 anys; en un 12%, de 20 a 24 anys, i en un 14%, de 25 a 29 anys.

Aquests percentatges no s'havien incrementat gaire entre el 1991 i el 1996, però entre aquest darrer any i el 2001 van créixer quatre punts percentuals per als joves de 15 a 19 anys i sis punts percentuals per als joves de 20 a 29 anys, distància que es va mantenir constant entre el 2001 i el 2003 —tot i que entre aquestes dues dates hi havia dos anys, i no cinc com entre la rectificació padronal del 1996 i l'operació censal del 2002—. En definitiva, entre els joves la població de nacionalitat estrangera que viu a Catalunya augmenta la seva importància relativa.

En concret, d'acord amb les dades del padró continu, durant els anys 2002 i 2003 es van enregistrar 60.574 moviments migratoris de joves estrangers amb destinació a un municipi de Catalunya, xifra que

representa tres vegades el valor dels moviments migratoris de joves espanyols a Catalunya —que es comentarà tot seguit—. Aquesta relació de tres entrades d'estrangers per una d'espanyols es donava a la inversa no fa gaires anys (Módenes *et al.*, 2001). A més, com assenyalen els estudis, cal considerar que aquests moviments migratoris estan molt per sota dels que tenen lloc realment, ja que estan altament subestimats: de fet, cada regularització té un efecte de crida que fa aflorar contingents arribats prèviament que un cop regularitzats es donen d'alta per primera vegada en un municipi, cosa que produeix l'efecte que acaben d'arribar de l'estranger (Domingo *et al.*, 2002). L'any 2001 i el 2002 hi va haver dues regularitzacions, i el 2003 es va demanar el visat obligatòriament a dominicans i colombians, cosa que va fer que s'incrementessin de cop els valors de moviments migratoris d'estrangers a Catalunya. D'altra banda, també cal anotar que hi ha casos d'immigrants que estan registrats al padró continu sense haver constatat mai abans com a alta en l'estadística de variacions residencials.

Si s'analitza el sexe de les noves entrades d'estrangers, a primera vista sembla que els homes siguin capdavanters en les migracions, però si es relacionen aquests valors amb la població l'afirmació ja no és tan clara: de les 30.286 entrades de l'any 2003, 16.252 eren homes —un 54%— i 14.034 eren dones —un 46%—, repartiment força similar al del total de la població segons el padró del 2003 per als joves —un 52% homes i un 48% dones—. Certament, aquesta relació de sexes es reparteix d'una manera desigual segons la nacionalitat: així, per exemple, els africans són majoritàriament homes (Domingo *et al.*, 2002). Tanmateix, la tendència és a equilibrar els efectius entre homes i dones joves immigrants estrangers, sobretot pel reagrupament familiar i per la demanda creixent del sector serveis, on s'ocupen majoritàriament les dones.

Un altre punt que cal destacar de la població immigrant estrangera és que el valor absolut s'incrementa més com més gran és el grup d'edat considerat: mentre que l'any 2003 hi va haver 5.042 entrades de població estrangera que tenia de 15 a 19 anys —un 17% del conjunt de joves de 15 a 29 anys—, 11.536 tenien de 20 a 24 anys —un 38%—, i 13.708 en tenien entre 25 i 29 —un 45% del total—. Però en l'estructura per edat la immigració estrangera tampoc no difereix tant de la del país: segons el padró del 2003, de la població de 15 a 29 anys un 24% tenia de 15 a 19 anys; un 34%, de 20 a 24, i un 42%, de 25 a 29.

En definitiva, l'estructura de la immigració jove estrangera a Catalunya per sexe i edat és molt similar a la de la resident, i si gràcies a la immigració s'ha aconseguit un rejuveniment de la població catalana ha estat perquè entren més estrangers joves que d'altres edats.

En el cas dels i de les joves de nacionalitat espanyola nascuts fora de Catalunya —però residents a Catalunya— tampoc no s'aprecia una diferència substancial per sexes, i també hi ha un augment de la proporció segons el grup d'edat considerat. De tota manera, aquest percentatge s'ha anat reduint, i mentre que l'any 1991 un 15% de la població de 15 a 29 anys de nacionalitat espanyola resident a Catalunya havia nascut fora d'aquest territori, el percentatge de l'any 2001 era d'un 6%. Sens dubte —com ja s'ha apuntat—, la importància de la immigració procedent d'Espanya ha estat substituïda per la immigració estrangera.

A partir del 2001, en l'estadística de variacions residencials s'inclouen tant les sortides a la resta d'Espanya com a l'estranger —abans d'aquesta data, les segones no s'inclouen a l'estadística—. Restant aquestes *sortides* de les *entrades* s'obté el saldo migratori, tal com s'ha fet per als anys 2002 i 2003: en total, el saldo arriba a un 2,5% per a la població de 15 a 19 anys i a un 4% per a la població d'entre 20 i 29 anys.

Cal que la reflexió sobre les polítiques que s'han de fer en aquesta àrea combini tant la perspectiva de les polítiques de joventut com la de les polítiques d'immigració per poder conduir l'anàlisi cap a les polítiques generals que afecten els joves immigrants, especialment en l'educació, la feina, la salut o l'habitatge, entre altres matèries. A més, cal no oblidar la necessitat de les polítiques adreçades a la població autòctona per lluitar contra el racisme i la xenofòbia.

De fet, en aquesta matèria hi ha certament una munió de propostes, que es poden resumir en la conclusió número 21 de la Presidència del Consell Europeu que es va celebrar a Tempere —octubre del 1999—, que reproduïm aquí íntegrament: «L'estatut jurídic dels nacionals de tercers països hauria d'aproximar-se al dels nacionals dels estats membres. A una persona que hagi residit legalment en un estat membre durant un període de temps per determinar i que disposi d'un permís de residència de llarga durada se li hauria de concedir en aquest estat membre un conjunt de drets de caràcter uniforme el més proper

possible al dels ciutadans de la Unió, que contingués, per exemple, el dret de residir, rebre educació i treballar per compte d'altri o propi, sense oblidar el principi de no-discriminació respecte als ciutadans de l'estat de residència». Òbviament, en el cas de la joventut la no-celeritat en aquest procés pot comportar un cert entrebanc, fins i tot insoluble, per a la transició a la vida adulta; així, cal prestar una especial atenció a les persones joves d'origen immigrat, i molt particularment a les de segona generació, amb l'objectiu de garantir que els problemes vinculats a l'estatus jurídic d'una bona part dels integrants d'aquest col·lectiu —la no-equiparació de drets i deures amb la resta de la ciutadania— i les freqüents dificultats d'inserció laboral no condueixin a l'exclusió social.

7. Conclusions i recomanacions

Al llarg de la darrera dècada, a Catalunya el volum relatiu de la població jove respecte a altres grups d'edat ha continuat disminuint. Tanmateix, gràcies a la immigració estrangera a principis del segle XXI aquest procés s'ha aturat, de manera que Catalunya està experimentant un lleuger però sostingut rejuveniment de la població. Si no es vol fer caure els joves immigrants en una situació d'exclusió social és imprescindible concedir-los ràpidament la documentació perquè puguin formar-se i treballar en condicions adients.

S'ha produït un retard important en l'emancipació dels joves, com es dedueix del fet que cada vegada més la gran majoria de joves ocupa dins la llar la posició de fill/a solter/a —sense parella— en convivència amb almenys un dels pares. Per exemple, el 65% dels homes i el 50% de les dones de 25 a 29 anys resideixen a la llar d'origen. Aquest fet comporta una dependència familiar dels i de les joves quasi sense igual en la història i en el conjunt d'Europa —només Espanya i Itàlia mostren uns nivells similars—, fet que hauria de ser motiu de preocupació social i que demana una redefinició important de les polítiques d'habitatge i d'ocupació.⁸

Els i les joves de menys de 30 anys tenen cada cop menys pes en la nupcialitat i la fecunditat catalanes, tot i que en tot moment la seva importància ha estat molt més gran que la d'altres grups d'edat. Així, a meitat dels anys setanta, durant la fase més alta de la nupcialitat i fecunditat catalanes, al voltant del 90% dels joves que es casaven tenien menys de 30 anys; els joves també representaven el 50% dels nous pares i el 60% de les noves mares. En l'actualitat, en canvi, un 50% dels esposos i un 70% de les esposes tenen menys de 30 anys, i un relativament reduït 20% dels pares i un 40% de les mares estan per sota d'aquesta edat. Les polítiques adreçades a facilitar la conciliació de la vida familiar i laboral són les úniques que serien efectives si es vol que augmenti la fecunditat.

8. Per a més concreció sobre aquests punts, vegeu els capítols d'aquest informe dedicats al treball i l'habitatge.

Bibliografia

Baizán, P. (1998). «Transitions vers l'âge adulte des générations espagnoles nées en 1940, 1950 et 1960», *Genus*, 54 (3-4), pàg. 233-263.

Baizán, P. (2003). «La difícil integración de los jóvenes en la edad adulta», Documento de trabajo 33/2003, Fundación Alternativas.

Baizán, P.; Lo Conte, M., and Wall, R. (1996). «Applying Family and Household Typologies: Some European Comparisons», a *Evolution or Revolution in European Population*, vol. 3, pàg. 137-151, Milà, Franco Angeli.

Billari, F. C.; Philipov, D., i Baizán, P. (2001). «Leaving Home in Europe: The Experience of Cohorts Born Around 1960», *International Journal of Population Geography*, 7(5), pàg. 339-356.

Cabré, A. (1999). *El sistema català de reproducció. Cent anys de singularitat demogràfica*, Barcelona, Editorial Proa.

Casal, J. (1996). «Europa i els models de transició a la vida adulta en el llindar del segle», revista *Balma*, núm. 4 (abril 1996), pàg. 41-47.

Castro, T. (1992). «Delayed Childbearing in Contemporary Spain: Trends and Differentials», *European Journal of Population*, núm. 8, pàg. 217-246.

Diputació de Barcelona (1998). «La nova condició juvenil i les polítiques de joventut. Cap a una proposta de polítiques afirmatives». Document de reflexió.

Domingo i Valls, A.; Bayona i Carrasco, J., i Brancós i Coll, I. (Centre d'Estudis Demogràfics) (2002). *Migracions internacionals i població jove de nacionalitat estrangera a Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Secretaria General de la Joventut, col·lecció «Estudis», núm. 7.

Easterlin, R. (1987). *Birth and Fortune: The Impact of Numbers on Personal Welfare*, Chicago, Chicago University Press.

Esping-Andersen, G. (1990). *Los tres mundos del Estado de bienestar*, València, Alfons el Magnànim.

Galland, O. (1994). «Adolescence et post-adolescence: la prolongation de la jeunesse», a Diversos autors, *Jeunesses et sociétés. Perspectives de la recherche en France et en Allemagne*, París, Armand Collin.

García Polavieja, J. (2003). *Estables y precarios, Desregulación laboral y estratificación social en España*, Madrid, Centro de Investigaciones Sociológicas / Siglo XXI, colección «Monografías», núm. 197.

Garrido, L. (1993). «La familia estatal: El control fiscal de la natalidad», a Garrido, L., i Gil Calvo, E. (eds.), *Estrategias familiares*, (766), pàg. 157-180, Alianza Universidad, Madrid.

Garrido, L. (1994). *Las dos biografías de la mujer en España*, Madrid, Ministerio de Asuntos Sociales, Instituto de la Mujer.

Garrido, L., i Requena, M. (1996). *La emancipación de los jóvenes en España*, Madrid, Instituto de la Juventud.

Gil Calvo, E. (1985). *Los depredadores audiovisuales. Juventud urbana y cultura de masas*, Madrid, Tecnos.

González López, M. J. (2003). «Servicios de atención a la infancia en España», Documento de trabajo 1/2003, Fundación Alternativas.

Miret, P. (1997). «Nupciality Patterns in Spain in the Eighties», *Genus*, Volume LIII, núm. 3-4: 183-198.

Módenes, J. A., i López Colás, J. (2001). *Els joves catalans en el 2011: els canvis que vénen*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Secretaria General de Joventut, col·lecció «Estudis», núm. 4.

Módenes, J. A.; Recaño, J.; Sánchez Moya, C. (2000). *Els moviments migratoris dels joves a Catalunya des de 1991: un estudi territorial*, Informe per a l'Observatori Permanent de la Joventut a Catalunya.

Ortega, J. A., i Kohler, H. P. (2001). «¿Está cayendo realmente la fecundidad española?», *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 96, pàg. 95-112.

Preston, S. H. (1984). «Children and the Elderly: Divergent Paths for America's Dependents», a *Demography*, 21 (4), pàg. 435-457.

Annex estadístic

Taula 1. Valor absolut i relatiu de grups de població segons edat i sexe. Catalunya: 1991, 1996, 2001 i 2003

	Homes				Dones			
	0-15		15-29		0-15		15-29	
	absolut	relatiu (%)	absolut	relatiu (%)	absolut	relatiu (%)	absolut	relatiu (%)
Cens 1991	556.982	18,9	744.848	25,3	525.926	17,1	714.175	23,3
Padró 1996	426.880	14,4	732.260	24,7	411.810	13,3	709.400	22,9
Cens 2001	448.235	14,4	708.108	22,8	424.598	13,1	672.491	20,8
Padró 2003	474.976	14,4	743.089	22,5	448.660	13,2	693.275	20,4

Font: elaboració pròpia a partir de les operacions censals i padronals corresponents.

Taula 2. Població de 15 a 29 anys segons grup d'edat i sexe. Catalunya i àmbits del Pla territorial, 2001

	De 15 a 19 anys		De 20 a 24 anys		De 25 a 29 anys	
	Absolut	%	Absolut	%	Absolut	%
Homes						
Àmbit metropolità	121.021	5,67	169.938	7,96	204.345	9,57
Comarques gironines	15.647	5,69	21.106	7,68	23.134	8,42
Camp de Tarragona	13.507	6,01	18.016	8,01	19.921	8,86
Terres de l'Ebre	4.589	5,82	6.085	7,71	6.379	8,09
Àmbit de Ponent	8.246	5,56	11.188	7,54	12.201	8,22
Comarques centrals	12.101	5,72	16.628	7,86	17.926	8,47
Alt Pirineu i Aran	1.575	4,95	2.053	6,46	2.502	7,87
Total de Catalunya	176.686	5,69	245.014	7,89	286.408	9,22
Dones						
Àmbit metropolità	115.765	5,14	162.220	7,20	193.970	8,60
Comarques gironines	14.791	5,31	20.141	7,22	22.218	7,97
Camp de Tarragona	12.953	5,70	16.898	7,44	18.959	8,35
Terres de l'Ebre	4.314	5,47	5.605	7,11	5.613	7,12
Àmbit de Ponent	7.800	5,18	10.572	7,02	11.370	7,55
Comarques centrals	11.549	5,34	15.562	7,20	16.378	7,58
Alt Pirineu i Aran	1.444	4,68	2.014	6,52	2.355	7,63
Total de Catalunya	168.616	5,21	233.012	7,20	270.863	8,37

Taula 3. Posició familiar dins la llar dels i de les joves de 15 a 29 anys. Catalunya, 1991

HOMES	Valors absoluts				Valors relatius (%)		
	15-19	20-24	25-29	Total	15-19	20-24	25-29
Sense parentiu amb altres membres de la llar	200	1.238	1.520	2.958	0,08	0,50	0,64
Sols	702	3.743	8.097	12.542	0,27	1,52	3,43
Altres familiars, sense parentiu de 1r grau	3.848	7.919	6.971	18.738	1,46	3,23	2,95
Viu com a fill amb el pare i la mare	229.609	183.536	90.517	503.662	87,26	74,76	38,32
Viu com a fill en llar monoparental (mare)	12.109	10.175	6.111	28.395	4,60	4,14	2,59
Viu com a fill en llar monoparental (pare)	15.638	17.253	14.680	47.571	5,94	7,03	6,21
Sense parella, amb fills (amb pares o sense)	60	321	1.241	1.622	0,02	0,13	0,53
Amb la parella	400	11.533	50.491	62.424	0,15	4,70	21,37
Amb la parella i pares	100	822	1.643	2.565	0,04	0,33	0,70
Amb la parella i un fill	201	6.900	40.011	47.112	0,08	2,81	16,94
Amb la parella i un fill i pares	141	581	1.657	2.379	0,05	0,24	0,70
Amb la parella i dos o més fills	100	1.361	12.501	13.962	0,04	0,55	5,29
Amb la parella i dos o més fills i pares	20	120	781	921	0,01	0,05	0,33
TOTAL	263.128	245.502	236.221	744.851	100,00	100,00	100,00
DONES							
Sense parentiu amb altres membres de la llar	461	1.126	1.042	2.629	0,18	0,48	0,45
Soles	500	3.287	6.057	9.844	0,20	1,41	2,62
Altres familiars, sense parentiu de 1r grau	4.455	5.939	4.618	15.012	1,78	2,55	2,00
Viu com a filla amb el pare i la mare	214.552	143.741	54.508	412.801	85,93	61,68	23,55
Viu com a filla en llar monoparental (mare)	22.242	20.113	11.549	53.904	8,91	8,63	4,99
Viu com a filla en llar monoparental (pare)	2.852	2.909	1.745	7.506	1,14	1,25	0,75
Sense parella, amb fills (amb pares o sense)	480	2.944	7.245	10.669	0,19	1,26	3,13
Amb la parella	1.662	28.340	50.761	80.763	0,67	12,16	21,93
Amb la parella i pares	321	1.781	2.001	4.103	0,13	0,76	0,86
Amb la parella i un fill	1.600	17.078	59.281	77.959	0,64	7,33	25,61
Amb la parella i un fill i pares	220	920	1.782	2.922	0,09	0,39	0,77
Amb la parella i dos o més fills	320	4.625	29.578	34.523	0,13	1,98	12,78
Amb la parella i dos o més fills i pares	20	222	1.302	1.544	0,01	0,10	0,56
TOTAL	249.685	233.025	231.469	714.179	100,00	100,00	100,00

Font: elaboració pròpia a partir del cens del 1991.

Taula 4. Posició familiar dins la llar dels i de les joves de 15 a 29 anys. Catalunya, 1996

	Valors absoluts				Valors relatius		
	15-19 anys	20-24 anys	25-29 anys	Total	15-19 anys	20-24 anys	25-29 anys
HOMES							
Viu en grup	6.510	12.785	16.535	35.830	2,89	4,92	6,70
Viu sol	310	4.245	12.945	17.500	0,14	1,63	5,24
Fill	217.040	231.095	140.030	588.165	96,28	88,91	56,71
En parella	825	7.685	48.910	57.420	0,37	2,96	19,81
Monoparental	155	485	1.040	1.680	0,07	0,19	0,42
Parella + fills	575	3.615	27.475	31.665	0,26	1,39	11,13
TOTAL	225.415	259.910	246.935	732.260	100,00	100,00	100,00
DONES							
Viu en grup	7.600	12.000	15.385	34.985	3,51	4,74	6,42
Viu sola	415	3.705	9.385	13.505	0,19	1,46	3,91
Filla	205.390	206.835	92.715	504.940	94,80	81,75	38,67
En parella	1.675	18.670	63.020	83.365	0,77	7,38	26,29
Monoparental	415	2.080	5.435	7.930	0,19	0,82	2,27
Parella + fills	1.150	9.730	53.795	64.675	0,53	3,85	22,44
TOTAL	216.645	253.020	239.735	709.400	100,00	100,00	100,00

Font: elaboració pròpia a partir del padró municipal d'habitants del 1996.

Taula 5. Posició familiar dins la llar dels i de les joves de 15 a 29 anys. Catalunya, 2001

	15-19	%	20-24	%	25-29	%
HOMES	176.686		245.014		286.408	
Viu sol	1.420	0,80	8.077	3,30	20.943	7,31
Parella sense fills	432	0,24	9.981	4,07	54.937	19,18
Parella amb fills	156	0,09	3.777	1,54	23.494	8,20
Monoparental	120	0,07	580	0,24	1.661	0,58
Altres		98,80		90,85		64,72
	15-19	%	20-24	%	25-29	%
DONES	168.616		233.012		270.863	
Viu sola	1.281	0,76	6.844	2,94	15.872	5,86
Parella sense fills	1.778	1,05	22.112	9,49	71.682	26,46
Parella amb fills	825	0,49	9.596	4,12	44.076	16,27
Monoparental	511	0,30	2.923	1,25	7.012	2,59
Altres		97,39		82,20		48,81

Font: elaboració pròpia a partir del cens del 2001.

Taula 6. Taxes de nupcialitat dels homes de 14 a 29 anys, per edat. Catalunya, 1975-1988

Edat	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
14	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,01	0,00	0,02	0,03	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00
15	0,04	0,01	0,02	0,02	0,01	0,02	0,01	0,03	0,03	0,02	0,01	0,00	0,00	0,00
16	0,12	0,13	0,10	0,08	0,06	0,06	0,04	0,05	0,04	0,04	0,03	0,03	0,03	0,02
17	0,39	0,39	0,44	0,39	0,32	0,25	0,21	0,15	0,17	0,15	0,18	0,12	0,13	0,11
18	0,99	1,05	1,10	1,24	1,07	0,95	0,74	0,59	0,47	0,46	0,49	0,50	0,42	0,33
19	2,10	2,30	2,42	2,47	2,57	1,95	1,50	1,30	1,06	0,99	0,92	0,83	0,85	0,64
20	3,34	3,61	3,48	3,63	3,32	2,53	1,81	1,47	1,08	1,09	1,28	1,17	1,20	1,20
21	3,71	3,59	3,46	3,53	3,37	2,91	2,84	2,62	2,49	2,61	2,95	2,54	2,37	2,50
22	5,79	7,81	9,19	10,08	10,19	9,40	8,91	8,00	6,30	5,64	5,41	4,90	4,43	4,22
23	17,53	18,89	18,45	16,87	14,72	11,64	10,31	9,22	8,33	7,80	7,55	7,03	6,85	6,28
24	18,79	16,89	16,07	14,10	12,29	10,16	8,57	8,17	7,68	7,95	8,55	8,13	8,26	7,98
25	13,78	12,84	12,05	10,80	9,17	7,29	6,74	6,44	6,35	7,18	8,23	8,21	8,66	8,35
26	10,07	9,39	8,69	7,94	6,76	5,76	5,10	5,08	4,91	5,71	6,57	7,12	7,58	7,83
27	7,64	6,56	6,16	5,87	4,90	4,15	3,68	3,69	3,77	4,34	5,39	5,95	6,15	6,49
28	5,26	5,20	4,44	4,01	3,58	2,99	2,56	2,62	2,80	3,23	3,93	4,34	4,61	5,04
29	4,30	3,49	3,48	2,92	2,65	2,38	1,94	1,99	2,17	2,46	3,04	3,32	3,54	4,05

Taula 6 bis. Taxes de nupcialitat dels homes de 14 a 29 anys, per edat. Catalunya, 1989-2003

Edat	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
14	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
15	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
16	0,02	0,02	0,01	0,01	0,01	0,00	0,01	0,01	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00
17	0,09	0,07	0,07	0,05	0,03	0,03	0,03	0,04	0,03	0,01	0,02	0,01	0,01	0,01
18	0,32	0,27	0,26	0,20	0,18	0,16	0,13	0,10	0,10	0,08	0,05	0,05	0,03	0,02
19	0,59	0,42	0,35	0,32	0,29	0,26	0,19	0,18	0,19	0,15	0,12	0,11	0,08	0,10
20	1,16	0,98	0,90	0,74	0,57	0,51	0,51	0,38	0,30	0,31	0,29	0,25	0,24	0,20
21	2,25	1,95	1,63	1,44	1,17	0,99	0,87	0,71	0,63	0,56	0,56	0,53	0,48	0,43
22	3,91	3,27	3,03	2,39	2,07	1,73	1,46	1,28	1,06	1,08	1,03	0,96	0,96	0,80
23	5,67	5,00	4,72	3,98	3,20	2,77	2,53	2,21	2,02	2,16	1,74	1,90	1,60	1,56
24	7,47	6,77	6,03	5,86	4,68	4,24	4,30	3,67	3,43	3,40	3,39	3,32	2,89	2,77
25	8,52	7,64	7,46	7,01	6,27	5,66	5,60	5,63	5,05	5,14	5,08	5,25	4,68	4,28
26	8,03	8,13	7,63	7,51	7,29	6,71	7,21	7,01	6,72	7,12	6,67	6,99	6,20	6,35
27	6,88	7,16	7,52	7,30	6,52	7,15	7,45	7,29	7,50	7,66	7,50	7,85	7,51	7,59
28	5,54	6,07	6,08	6,07	6,13	6,77	7,17	7,13	6,89	7,52	7,59	8,41	7,62	7,87
29	4,13	4,50	5,16	4,96	5,45	5,79	6,08	6,12	6,49	6,60	6,76	7,23	7,28	7,21

Font: elaboració pròpia a partir del moviment natural de la població i dels censos i padrons de població.

Taula 7. Taxes de nupcialitat de les dones de 14 a 29 anys, per edat. Catalunya, 1975-1988

Edat	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
14	0,17	0,16	0,14	0,16	0,15	0,14	0,10	0,09	0,05	0,03	0,02	0,01	0,01	0,01
15	0,46	0,50	0,50	0,50	0,41	0,35	0,28	0,19	0,17	0,11	0,15	0,09	0,06	0,06
16	1,41	1,42	1,37	1,35	1,12	0,93	0,80	0,63	0,57	0,50	0,50	0,42	0,36	0,31
17	2,63	2,83	2,81	2,80	2,51	1,91	1,52	1,36	1,12	1,04	1,21	0,96	0,86	0,68
18	5,00	5,15	5,27	4,97	4,72	3,96	3,25	2,68	2,52	2,36	2,36	2,40	2,09	1,89
19	7,94	8,62	8,55	8,33	7,62	6,42	5,25	4,53	3,89	3,57	3,67	3,32	3,26	2,89
20	11,66	11,95	11,81	11,53	10,10	8,48	7,15	6,59	5,81	5,64	5,66	5,02	4,80	4,61
21	14,23	14,57	14,07	13,02	11,97	9,50	8,60	7,88	7,12	7,14	7,36	6,78	6,60	6,20
22	14,98	14,41	13,91	12,83	11,02	9,46	8,56	8,05	7,45	7,82	8,30	7,98	7,97	7,70
23	13,56	12,41	11,69	10,15	8,83	7,35	6,92	6,78	6,39	6,98	8,15	8,17	8,42	8,55
24	10,66	9,21	8,44	7,49	6,51	5,44	5,01	5,25	5,11	5,85	6,87	7,55	7,96	8,11
25	6,88	6,33	5,56	4,93	4,32	3,89	3,38	3,30	3,56	4,21	5,29	5,96	6,70	7,09
26	4,34	4,22	3,79	3,55	3,06	2,52	2,31	2,15	2,54	3,12	3,84	4,24	4,79	5,41
27	3,09	2,64	2,42	2,32	2,04	1,75	1,65	1,63	1,82	2,17	2,68	2,90	3,26	3,97
28	2,25	2,04	1,82	1,74	1,61	1,31	1,20	1,22	1,28	1,61	1,90	2,19	2,45	2,78
29	1,67	1,54	1,49	1,37	1,13	1,00	0,85	0,96	0,96	1,21	1,46	1,55	1,67	1,86

Font: elaboració pròpia a partir del moviment natural de la població i dels censos i padrons de població.

Taula 7 bis. Taxes de nupcialitat de les dones de 14 a 29 anys, per edat. Catalunya, 1989-2003

Edat	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
14	0,02	0,01	0,00	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01
15	0,04	0,04	0,04	0,05	0,01	0,04	0,02	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,00
16	0,30	0,22	0,15	0,14	0,11	0,10	0,07	0,06	0,04	0,03	0,04	0,02	0,03	0,02
17	0,62	0,50	0,46	0,33	0,30	0,26	0,24	0,16	0,14	0,08	0,12	0,07	0,06	0,04
18	1,59	1,33	1,24	0,99	0,79	0,61	0,56	0,46	0,44	0,37	0,28	0,26	0,22	0,17
19	2,62	2,15	1,95	1,63	1,35	0,97	1,00	0,78	0,70	0,58	0,49	0,41	0,35	0,33
20	4,14	3,35	3,00	2,53	2,14	1,78	1,57	1,34	1,12	1,03	0,91	0,81	0,72	0,59
21	6,09	5,10	4,61	3,89	3,12	2,75	2,58	2,14	1,89	1,69	1,48	1,46	1,36	1,21
22	7,30	6,90	6,24	5,55	4,64	4,24	3,87	3,27	3,00	2,89	2,64	2,77	2,25	2,09
23	8,12	7,81	7,74	7,11	6,46	5,59	5,42	5,11	4,44	4,64	4,35	4,31	3,66	3,38
24	8,48	8,26	8,15	8,11	6,89	7,04	7,12	6,47	6,22	6,26	6,23	6,20	5,49	5,06
25	7,61	7,84	7,81	8,01	7,43	7,24	7,57	7,56	7,51	7,80	7,70	7,95	6,75	6,60
26	6,09	6,55	6,80	6,95	6,66	6,61	7,29	7,47	7,58	8,24	7,94	7,86	7,86	8,16
27	4,37	4,87	5,20	5,46	5,52	6,12	6,42	6,55	6,50	7,03	7,35	7,77	7,72	7,85
28	3,00	3,45	3,74	4,22	4,31	4,76	5,13	5,20	5,34	6,02	6,00	6,79	6,57	7,10
29	2,32	2,49	2,80	2,90	3,35	3,57	3,77	3,95	4,23	4,57	4,74	5,23	5,47	5,88

Font: elaboració pròpia a partir del moviment natural de la població i dels censos i padrons de població.

Taula 8. Indicadors de nupcialitat per generacions. Catalunya

Generacions				
Masculines	Nupcialitat		Primonupcialitat	
	Intensitat (%)	Edat mitjana	Intensitat (%)	Edat mitjana
1950-1954	96,1	26,0	90,9	25,1
1955-1959	87,7	27,1	80,8	26,0
1960-1964	90,6	28,4	83,4	27,3
Femenines				
1950-1954	101,6	23,4	97,7	22,7
1955-1959	91,6	24,2	85,6	23,1
1960-1964	92,6	25,7	85,4	24,6

Font: elaboració pròpia a partir del moviment natural de la població i dels censos i padrons de població.

Taula 9. Primonupcialitat acumulada entre els homes de 15 a 30 anys, generacions de 1960-1970. Catalunya

Edat	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
15	0,02	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,00	0,03	0,03	0,02	0,01
16	0,09	0,07	0,06	0,05	0,05	0,03	0,04	0,06	0,06	0,04	0,02
17	0,36	0,30	0,25	0,20	0,17	0,13	0,15	0,16	0,17	0,11	0,10
18	1,18	1,00	0,85	0,68	0,54	0,45	0,46	0,50	0,48	0,39	0,32
19	3,00	2,45	1,97	1,62	1,31	1,18	1,16	1,16	1,11	0,88	0,77
20	5,23	4,10	3,35	2,69	2,35	2,28	2,16	2,19	2,04	1,75	1,47
21	7,56	6,14	5,14	4,54	4,46	4,14	3,95	4,04	3,74	3,22	2,74
22	12,87	10,54	9,25	8,71	8,18	7,54	7,31	7,12	6,35	5,54	4,65
23	20,18	17,25	15,73	14,67	13,81	12,78	12,10	11,25	10,22	8,73	7,28
24	28,04	25,29	23,30	22,21	20,93	19,35	17,98	16,62	15,14	12,66	10,78
25	36,42	33,45	31,75	30,36	28,91	26,54	24,72	23,05	20,60	17,60	15,72
26	44,06	41,54	39,81	38,60	36,78	34,05	31,96	29,82	26,77	23,99	22,02
27	50,87	48,65	47,20	46,21	44,31	41,43	38,84	36,71	34,08	31,10	29,09
28	56,55	54,76	53,76	52,96	50,94	47,70	45,74	43,98	41,23	38,23	36,65
29	61,26	59,96	59,28	58,40	56,66	53,90	52,27	50,53	47,85	45,25	43,77
30	65,09	64,28	63,61	63,02	61,72	59,30	57,62	56,25	53,97	51,38	50,27

Font: elaboració pròpia a partir del moviment natural de la població i dels censos i padrons de població.

Taula 10. Primonupcialitat acumulada entre les dones de 15 a 30 anys, generacions de 1960-1970. Catalunya

Edat	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
15	0,31	0,33	0,32	0,33	0,28	0,25	0,19	0,14	0,11	0,07	0,08
16	1,28	1,27	1,25	1,10	0,92	0,78	0,60	0,51	0,42	0,40	0,34
17	3,36	3,34	3,06	2,52	2,08	1,78	1,44	1,28	1,27	1,08	0,95
18	7,25	6,96	6,00	4,90	4,10	3,59	3,14	3,07	2,95	2,56	2,24
19	13,42	12,15	10,24	8,51	7,30	6,56	6,15	5,93	5,63	4,95	4,34
20	20,87	18,35	15,80	13,35	11,90	11,22	10,33	9,96	9,37	8,32	7,09
21	28,74	25,58	22,26	19,74	18,41	17,11	16,02	15,35	14,48	12,54	10,89
22	36,71	32,85	29,73	27,56	25,77	24,39	22,95	22,04	20,47	17,96	15,60
23	43,61	40,24	37,94	35,61	33,95	32,49	30,64	29,38	27,45	24,27	21,15
24	50,00	47,72	45,77	43,77	42,25	40,76	38,65	37,30	35,03	30,93	27,43
25	56,03	54,44	53,07	51,32	50,24	48,75	46,58	45,31	42,14	38,02	34,73
26	61,06	60,12	59,23	58,09	57,37	55,98	53,97	52,26	48,99	45,39	42,21
27	64,99	64,70	64,36	63,69	63,25	62,07	59,95	58,53	55,76	52,31	49,18
28	68,23	68,24	68,36	68,02	67,95	66,84	65,26	64,18	61,49	58,11	55,59
29	70,71	71,03	71,45	71,42	71,62	70,84	69,52	68,57	66,10	63,24	60,80
30	72,71	73,29	73,86	74,10	74,60	73,93	72,80	72,05	70,02	67,12	65,19

Font: elaboració pròpia a partir del moviment natural de la població i dels censos i padrons de població.

Taula 11. Proporció de població que viu en parella, segons sexe i grup d'edat. Catalunya, 1991, 1996 i 2001

Homes	1991	1996	2001
15-19	0,37	0,62	0,33
20-24	8,68	4,35	5,62
25-29	45,33	30,93	27,38
Dones	1991	1996	2001
15-19	1,66	1,30	1,54
20-24	22,73	11,22	13,61
25-29	62,52	48,73	42,74

Taula 12. Proporció de població que viu en parella i que conviu en unió consensual, segons sexe i grup d'edat. Catalunya, 1991, 1996 i 2001

Homes	1991	1996	2001
15-19	52,08	76,07	75,00
20-24	19,17	51,11	60,52
25-29	8,15	21,98	31,88
Dones	1991	1996	2001
15-19	37,22	61,77	62,47
20-24	12,63	35,65	48,37
25-29	7,08	16,27	25,49

Taula 13. Taxes de fecunditat entre els homes de 15 a 29 anys, per grups d'edat. Catalunya, 1975-2002

	15-19	20-24	25-29
1975	0,004	0,056	0,197
1976	0,004	0,064	0,189
1977	0,005	0,068	0,181
1978	0,005	0,064	0,169
1979	0,005	0,058	0,153
1980	0,005	0,053	0,137
1981	0,004	0,043	0,118
1982	0,003	0,040	0,113
1983	0,003	0,034	0,103
1984	0,003	0,032	0,105
1985	0,003	0,030	0,104
1986	0,003	0,026	0,096
1987	0,002	0,023	0,088
1988	0,002	0,021	0,086
1989	0,002	0,019	0,081
1990	0,002	0,018	0,077
1991	0,001	0,016	0,073
1992	0,001	0,015	0,070
1993	0,001	0,012	0,063
1994	0,001	0,010	0,058
1995	0,001	0,009	0,053
1996	0,001	0,008	0,050
1997	0,001	0,008	0,047
1998	0,001	0,008	0,042
1999	0,001	0,009	0,042
2000	0,002	0,010	0,042
2001	0,002	0,011	0,041
2002	0,002	0,012	0,042

Font: elaboració pròpia a partir del moviment natural de la població i dels censos i padrons de població

Taula 14. Taxes de fecunditat entre les dones de 15 a 29 anys, per grups d'edat. Catalunya, 1975-1988

Edat	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
15	0,002	0,003	0,003	0,003	0,003	0,003	0,002	0,002	0,002	0,002	0,002	0,001	0,001	0,001
16	0,008	0,009	0,009	0,010	0,009	0,009	0,007	0,006	0,006	0,006	0,006	0,004	0,003	0,004
17	0,017	0,019	0,020	0,020	0,019	0,018	0,014	0,014	0,011	0,011	0,012	0,010	0,009	0,007
18	0,032	0,036	0,035	0,037	0,034	0,030	0,024	0,020	0,019	0,018	0,018	0,016	0,016	0,015
19	0,049	0,054	0,058	0,059	0,055	0,047	0,035	0,032	0,028	0,026	0,025	0,024	0,022	0,021
20	0,081	0,083	0,085	0,083	0,077	0,071	0,056	0,047	0,040	0,037	0,035	0,030	0,027	0,027
21	0,119	0,123	0,120	0,110	0,101	0,090	0,076	0,065	0,053	0,049	0,046	0,040	0,035	0,033
22	0,160	0,160	0,156	0,142	0,122	0,111	0,093	0,088	0,075	0,068	0,062	0,055	0,048	0,043
23	0,193	0,192	0,184	0,168	0,147	0,130	0,110	0,106	0,092	0,086	0,079	0,067	0,059	0,055
24	0,212	0,200	0,198	0,181	0,161	0,139	0,119	0,115	0,105	0,107	0,098	0,088	0,080	0,073
25	0,204	0,203	0,194	0,185	0,161	0,146	0,125	0,121	0,115	0,114	0,115	0,099	0,093	0,089
26	0,196	0,186	0,187	0,172	0,156	0,144	0,122	0,123	0,112	0,119	0,121	0,115	0,106	0,102
27	0,196	0,177	0,166	0,160	0,148	0,134	0,117	0,115	0,109	0,112	0,123	0,114	0,111	0,110
28	0,171	0,165	0,157	0,146	0,132	0,118	0,108	0,105	0,107	0,105	0,112	0,112	0,111	0,111
29	0,156	0,139	0,145	0,136	0,123	0,113	0,098	0,103	0,094	0,103	0,107	0,103	0,103	0,107

Font: elaboració pròpia a partir del moviment natural de la població i dels censos i padrons de població.

Taula 15. Taxes de fecunditat entre les dones de 15 a 29 anys, per edat. Catalunya, 1989-2002

Edat	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
15	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001
16	0,003	0,003	0,003	0,003	0,002	0,002	0,002	0,002	0,002	0,002	0,002	0,003	0,004	0,004
17	0,007	0,006	0,006	0,005	0,004	0,004	0,004	0,004	0,004	0,004	0,005	0,006	0,007	0,008
18	0,012	0,011	0,010	0,008	0,008	0,007	0,007	0,006	0,007	0,007	0,008	0,008	0,011	0,011
19	0,018	0,016	0,014	0,013	0,011	0,010	0,009	0,009	0,010	0,010	0,011	0,013	0,014	0,017
20	0,023	0,021	0,019	0,017	0,014	0,013	0,012	0,011	0,012	0,013	0,013	0,016	0,017	0,022
21	0,031	0,028	0,023	0,022	0,018	0,017	0,014	0,015	0,015	0,014	0,017	0,019	0,021	0,023
22	0,038	0,037	0,034	0,030	0,026	0,022	0,019	0,018	0,017	0,017	0,019	0,021	0,023	0,027
23	0,050	0,047	0,044	0,041	0,034	0,029	0,025	0,024	0,024	0,022	0,022	0,023	0,026	0,031
24	0,066	0,061	0,056	0,054	0,047	0,042	0,037	0,032	0,031	0,028	0,030	0,030	0,031	0,035
25	0,083	0,079	0,076	0,069	0,064	0,055	0,048	0,046	0,040	0,040	0,038	0,039	0,039	0,043
26	0,098	0,095	0,089	0,086	0,078	0,074	0,065	0,063	0,058	0,051	0,051	0,050	0,048	0,051
27	0,107	0,106	0,099	0,100	0,089	0,087	0,084	0,078	0,075	0,066	0,066	0,066	0,063	0,063
28	0,109	0,109	0,109	0,109	0,105	0,098	0,095	0,093	0,089	0,085	0,082	0,082	0,079	0,078
29	0,111	0,106	0,108	0,111	0,111	0,106	0,103	0,102	0,105	0,095	0,094	0,096	0,094	0,091

Font: elaboració pròpia a partir del moviment natural de la població i dels censos i padrons de població.

Taula 16. Fecunditat acumulada entre les dones de 15 a 29 anys, generacions de 1960-1970. Catalunya

Edat	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
15	0,002	0,003	0,003	0,003	0,003	0,003	0,002	0,002	0,002	0,002	0,002
16	0,011	0,011	0,013	0,012	0,012	0,010	0,009	0,008	0,008	0,007	0,006
17	0,031	0,032	0,032	0,030	0,027	0,024	0,020	0,018	0,020	0,018	0,015
18	0,068	0,066	0,062	0,053	0,047	0,043	0,038	0,036	0,036	0,034	0,030
19	0,123	0,113	0,097	0,085	0,075	0,069	0,063	0,060	0,058	0,055	0,049
20	0,194	0,169	0,143	0,125	0,112	0,104	0,093	0,087	0,085	0,078	0,069
21	0,269	0,234	0,197	0,174	0,158	0,143	0,128	0,120	0,116	0,105	0,092
22	0,358	0,309	0,264	0,236	0,213	0,191	0,170	0,158	0,153	0,140	0,122
23	0,450	0,395	0,343	0,303	0,272	0,247	0,220	0,204	0,197	0,180	0,156
24	0,557	0,493	0,432	0,383	0,345	0,313	0,281	0,261	0,251	0,227	0,198
25	0,672	0,592	0,524	0,472	0,428	0,392	0,357	0,330	0,315	0,282	0,246
26	0,787	0,698	0,626	0,570	0,524	0,481	0,443	0,408	0,389	0,348	0,309
27	0,898	0,808	0,733	0,676	0,623	0,581	0,532	0,495	0,473	0,426	0,384
28	1,009	0,917	0,842	0,785	0,732	0,685	0,630	0,590	0,566	0,514	0,470
29	1,119	1,022	0,950	0,896	0,843	0,792	0,734	0,692	0,671	0,609	0,564
30	1,220	1,124	1,055	1,001	0,947	0,896	0,839	0,796	0,773	0,712	0,671

Font: elaboració pròpia a partir del moviment natural de la població i dels censos i padrons de població.

Taula 17. Població de 15 a 29 anys de nacionalitat estrangera, per grups d'edat i sexe. Catalunya, 1991, 1996, 2001 i 2003

Cens 1991	Homes	%	Dones	%	Total	%
15-19 anys	2.119	0,80	1.901	0,76	4.020	0,78
20-24 anys	3.018	1,21	2.433	1,02	5.451	1,11
25-29 anys	4.349	1,83	3.460	1,49	7.809	1,66
TOTAL	9.486	1,26	7.794	1,08	17.280	1,17
Padró 1996	Homes	%	Dones	%	Total	%
15-19 anys	2.875	1,22	2.868	1,28	5.743	1,25
20-24 anys	3.277	1,25	3.938	1,56	7.215	1,40
25-29 anys	6.839	2,75	5.543	2,30	12.382	2,53
TOTAL	12.991	1,74	12.349	1,72	25.340	1,73
Cens 2001	Homes	%	Dones	%	Total	%
15-19 anys	9.108	5,15	8.567	5,08	17.675	5,12
20-24 anys	17.765	7,25	16.229	6,96	33.994	7,11
25-29 anys	26.635	9,30	21.995	8,12	48.630	8,73
TOTAL	53.508	7,56	46.791	6,96	100.299	7,26
Padró 2003	Homes	%	Dones	%	Total	%
15-19 anys	14.576	8,28	13.321	7,98	27.897	8,13
20-24 anys	32.721	13,13	27.972	11,96	60.693	12,57
25-29 anys	52.025	16,37	39.114	13,37	91.139	14,93
TOTAL	99.322	13,37	80.407	11,60	179.729	12,51

Taula 18. Població de 15 a 29 anys de nacionalitat espanyola no nascuda a Catalunya, per grups d'edat i sexe. Catalunya, 1991, 1996 i 2001

Cens 1991	Homes	%	Dones	%	Total	%
15-19 anys	19.563	7,37	19.079	7,61	38.642	7,49
20-24 anys	34.725	13,88	35.456	14,84	70.181	14,35
25-29 anys	56.215	23,61	59.669	25,78	115.884	24,68
TOTAL	110.503	14,66	114.204	15,83	224.707	15,24
Padró 1996	Homes	%	Dones	%	Total	%
15-19 anys	9.390	3,97	9.685	4,32	19.075	4,14
20-24 anys	17.050	6,48	17.855	7,09	34.905	6,78
25-29 anys	33.725	13,55	34.505	14,34	68.230	13,94
TOTAL	60.165	8,04	62.045	8,66	122.210	8,34
Cens 2001	Homes	%	Dones	%	Total	%
15-19 anys	8.670	5,17	8.405	5,25	17.075	4,94
20-24 anys	11.979	5,27	12.719	5,87	24.698	5,17
25-29 anys	21.911	8,43	22.928	9,21	44.839	8,05
TOTAL	42.560	6,01	44.052	6,55	86.612	6,27

Taula 19. Entrades i sortides de població de 15 a 29 anys a Catalunya, per grups d'edat i sexe. Catalunya, 2002 i 2003

Entrades		2002	2003	2003: % sobre el total de població
Homes, nacionalitat espanyola	15-19 anys	749	697	0,40
	20-24 anys	1.778	1.835	0,74
	25-29 anys	2.965	3.312	1,04
Dones, nacionalitat espanyola	15-19 anys	979	884	0,53
	20-24 anys	2.190	2.417	1,03
	25-29 anys	3.192	3.507	1,20
Homes, nacionalitat estrangera	15-19 anys	2.173	2.388	1,36
	20-24 anys	6.501	5.973	2,40
	25-29 anys	8.497	7.891	2,48
Dones, nacionalitat estrangera	15-19 anys	2.082	2.654	1,59
	20-24 anys	5.318	5.563	2,38
	25-29 anys	5.717	5.817	1,99
Sortides				
Homes, nacionalitat espanyola	15-19 anys	709	783	0,44
	20-24 anys	1.678	1.730	0,69
	25-29 anys	2.781	2.850	0,90
Dones, nacionalitat espanyola	15-19 anys	896	924	0,55
	20-24 anys	2.168	2.165	0,93
	25-29 anys	3.014	3.081	1,05
Homes, nacionalitat estrangera	15-19 anys	228	320	0,18
	20-24 anys	967	1.332	0,53
	25-29 anys	1.615	2.092	0,66
Dones, nacionalitat estrangera	15-19 anys	230	318	0,19
	20-24 anys	765	1.041	0,45
	25-29 anys	921	1.273	0,44
Saldo migratori				
Homes, nacionalitat espanyola	15-19 anys	40	-86	-0,05
	20-24 anys	100	105	0,04
	25-29 anys	184	462	0,15
Dones, nacionalitat espanyola	15-19 anys	83	-40	-0,02
	20-24 anys	22	252	0,11
	25-29 anys	178	426	0,15
Homes, nacionalitat estrangera	15-19 anys	1.945	2.068	1,17
	20-24 anys	5.534	4.641	1,86
	25-29 anys	6.882	5.799	1,82
Dones, nacionalitat estrangera	15-19 anys	1.852	2.336	1,40
	20-24 anys	4.553	4.522	1,93
	25-29 anys	4.796	4.544	1,55

Educació

1. Introducció

Avui per avui pràcticament el conjunt del sistema educatiu català està immers en una situació de reposicionament, perquè hi ha encaixos complicats entre alguns marcs normatius estatals i les línies normatives prioritzades a casa nostra. La suspesa —a mitges— Llei orgànica de qualitat de l'ensenyament, la Llei orgànica d'universitats, la Llei de la formació professional..., a Catalunya han estat molt criticades per col·lectius docents, experts i responsables polítics, i l'aplicació d'alguns criteris de la política educativa europea també generen una certa incertesa i incomoditat; en el món universitari, el procés de Bolonya n'és un bon exemple. I tot plegat, mentre encara s'espera la Llei d'educació de Catalunya. Entre una cosa i l'altra, doncs, no és estrany que genèricament es comparteixi la sensació que en els darrers temps la nostra organització educativa —també l'espanyola— viu “a cop de llei” —i “a cop de moratòria”.

Simultàniament, s'amplia l'objecte d'atenció: no és només educació el que passa a l'escola, ni tampoc tot el que hi passa és només ensenyament. Aquests processos de redefinició fan trontollar les fronteres conceptuais i l'emmarcament polític que divideix, per exemple, educació formal i no formal.

És en aquest context que els i les joves viuen i es juguen una part de la seva transició cap a la vida adulta; assistint a l'escola i assolint èxits i fracassos (punt 2) i formant-se i socialitzant-se en temps i espais educatius postescolars (punts 3 i 4); reservem l'apartat 5 per recuperar i dur al terreny propositiu alguns dels eixos estratègics que incideixen prioritàriament en aquests processos juvenils.

2. Joves i escola

En aquest punt parlem de la manera com es fan presents els adolescents i joves en la formació estrictament escolar. Això ens durà a tractar de com se situen en conjunt i diferencialment, sobretot en les diferents etapes de l'ensenyament reglat.

2.1. L'educació secundària obligatòria

Comencem parant atenció a les seves característiques en l'etapa de l'ESO. Estrictament, l'inici de les edats que es consideren juvenils —dels 15 als 29 anys— es correspon amb l'escolarització al segon cicle de l'ESO. Si bé ens hi detindrem amb més detall quan tractem determinades qüestions, sovint ampliarem l'òptica a les implicacions que tenen els itineraris de joves i adolescents al llarg d'aquesta etapa.

2.1.1. Sobre la comprensivitat de l'educació obligatòria

En efecte, hi insistíem abans, el sistema educatiu català —i també l'espanyol— viu en els darrers temps afectat per les indefinicions i inestabilitats que han generat l'aplicació —total o parcial— de successives reformes educatives. Un dels principals punts de tensió l'ha centrat el debat sobre la comprensivitat de l'ensenyament obligatori; més concretament, i d'ençà de l'aposta que en aquest terreny feia la LOGSE, s'ha polemitzat sobre les implicacions d'estendre la comprensivitat fins als setze anys, fins a quart d'ESO. A hores d'ara ningú no dubta que aquesta política ha provocat un augment significatiu de la diversitat a què han de fer front els centres de secundària —públics i concertats—, i que una part d'aquesta diversitat, tal vegada la d'atenció més difícil, la representa el sector de l'alumnat que en el context de l'anterior marc legislatiu hauria pres l'opció d'abandonar el sistema educatiu als catorze o quinze anys, això sí, amb el graduat escolar corresponent —que s'obtenia a 8è d'EGB—; en canvi, ara és obligat a quedar-s'hi fins, com a mínim, complir els setze anys. Es parla d'algunes conseqüències suposadament atribuïdes als desajustaments entre les expectatives i les disposicions, d'una banda, i la realitat legislativa, de l'altra: indisciplina a l'aula, manca de motivació, absentisme, fracàs escolar, abandonament...

Val a dir que, a la pràctica, molts centres de secundària s'han vist obligats a "tibar" les estructures ordinàries i extraordinàries d'atenció a la diversitat fins a límits que ja actualment semblarien entrar en contradicció amb el valor de la comprensivitat i la inclusivitat de l'escolarització secundària obligatòria: grups estables de reforç, desdoblaments per nivell, grups línia homogenis, aules d'adaptació curricular, escolarització externa, etcètera. Ha estat així sobretot en el cas dels centres que acullen un grau més alt de diversitat, i no és únicament un problema que té relació amb l'increment de l'edat dels i de les estudiants, sinó que també és una diversitat motivada per la composició específica de la població escolar: alumnes amb necessitats educatives especials, alumnes en situació social i cultural desfavorida, alumnes d'incorporació tardana, etcètera.

A banda d'això, queda en tot cas per resoldre en quina mesura problemes com els indicats abans —indisciplina, desafecció, fracàs, absentisme...— són causa de la variable edat —ampliació de l'escolarització obligatòria fins a setze anys—. Sóc conscient que és un interrogant sense una resposta clara. Segurament darrere d'aquests fenòmens hi ha els anomenats efectes de generació: canvis en la cultura adolescent, canvis en l'estructura familiar, en el context econòmic i laboral, etcètera. En altres paraules, un/a adolescent de catorze anys es comporta ara com quinze anys enrere, però ningú no pot assegurar que un/a jove adolescent que als setze anys estigués estudiant segon de BUP amb el pla antic no fos en l'actualitat un/a alumne/a problemàtic/a de quart d'ESO.

I tot plegat sota la hipòtesi força compartida que, al capdavall, a la filosofia de la LOGSE li ha faltat temps i recursos per fer-se efectiva. Li ha faltat temps per adquirir l'experiència i els hàbits que requereixen el tractament dels nous reptes educatius; perquè els cossos docents i les estructures administratives adequin els principis i les fórmules d'actuació a les noves necessitats; perquè aquests alumnes "grans" i les seves famílies assumeixin els valors instrumentals i expressius associats a l'extensió de l'escolarització obligatòria. Però també han faltat recursos, dotació humana, econòmica i logística per fer front a l'increment

i la complexitat de la diversitat als centres de secundària; recursos que permetin un equilibri òptim —i no forçat— entre mecanismes d'atenció específics —i, per què no?, de discriminació positiva— i sistemes plenament normalitzats.

2.1.2. Sobre el fracàs i l'èxit escolars (ESO)

En un sentit genèric, el concepte de fracàs escolar es podria definir com la no adquisició en el temps previst dels objectius i els continguts curriculars programats en diferents etapes, cicles i cursos del sistema educatiu. Aquesta definició, però, és massa àmplia, i agafada d'aquesta manera ajuda poc a fer operatius els diferents tipus i nivells de gravetat de les diverses situacions acadèmiques que es poden qualificar amb aquesta expressió.

Per al cas que ens ocupa, acotaré la definició de fracàs escolar a la situació dels alumnes que acaben el pas per l'ESO sense assolir l'acreditació corresponent. Molt probablement, en el moment d'acabar l'ESO trobem un dels primers punts d'inflexió —si no el primer— dels itineraris que els i les joves poden seguir en la transició a la vida adulta. Així s'entén que força analistes situïn el fracàs escolar com a variable clau en modalitats de transició designades com de bloqueig, desestructuració o precaritzades (vegeu Casal, 1998).

Els perfils de fracàs escolar són, alhora, certament diversos, tant pel que fa a les raons com a les posicions socials dels i de les joves que el pateixen. Des del primer punt de vista, les raons del fracàs escolar es podrien categoritzar responnent a dos conjunts d'actituds i disposicions: els sentiments de desafecció i les experiències de dissociació.

Quan es parla d'actituds i sentiments de desafecció s'acostuma a fer referència a posicionaments caracteritzats per la desacreditació no tan sols dels valors expressius de la institució escolar sinó també dels seus discursos de legitimació basats en la utilitat instrumental dels títols que proporciona: es neguen tant el marc normatiu com les promeses, i aquesta negació es basa en la participació d'uns valors i referents juvenils alternatius viscuts en els territoris de l'oci; sovint també en el fet de disposar d'experiència laboral —generalment en sectors no qualificats i precaris del mercat de treball—. Aleshores apareixen amb més facilitat les condicions per estructurar pràctiques i discursos d'oposició qualificables com a resistents o "antiescola", i tot plegat justifica el distanciament amb aquesta institució, l'estranyament de les pràctiques quotidianes —hàbits d'estudi, socialització, motivació per a l'aprenentatge, etcètera— i de les promeses —expectatives d'estudis postobligatoris, expectatives d'inserció laboral, mobilitat social ascendent, etcètera—. Sovint aquest distanciament condueix abandonar l'escolarització obligatòria un cop complerts setze anys.

En canvi, les experiències de dissociació es relacionen amb el conjunt de disposicions que situen l'alumne/a en una posició d'incomprensió, d'estranyament i desorientació —no pas de resistència— respecte de les finalitats i exigències de la institució educativa. En aquests casos no hi ha processos de ruptura amb la cultura escolar ni amb els seus valors expressius, sinó sentiments d'incapacitat —interpretats com a més o menys reversibles— per fer front a les situacions d'ensenyament-aprenentatge i avaluació que defineix l'escolarització secundària obligatòria. Dutes a l'extrem, aquestes situacions també poden fomentar episodis d'absentisme, i fins i tot l'abandonament precoç del sistema educatiu.

És clar que unes i altres disposicions es relacionen amb el lloc que ocupen els i les joves en l'estructura social —si més no amb la posició social familiar que ocupen "de partida"—; així s'explica que el fracàs escolar estigui distribuït d'una manera desigual entre diferents col·lectius de joves adolescents.

Les dades que presenta la taula 1 permeten afinar diferents valors relacionats amb el fracàs escolar de l'alumnat d'ESO. D'acord amb la definició formulada abans, entenc com a indicadors d'aquesta situació els que recullen el nombre d'alumnes que deixen els estudis sense acreditar l'ESO; són el conjunt d'alumnes no avaluats i el dels que reben la certificació d'ensenyament obligatori.

Analitzant xifres corresponents als darrers anys —dels cursos 1999-2000 a 2002-2003— s'aprecia la significació de dues tendències: d'una banda trobem l'estabilització dels valors referits a les situacions de fracàs escolar descrites, ja que si el curs 1999-2000 el 20,8% de l'alumnat que va començar quart d'ESO va acabar no sent avaluat o rebent la certificació d'ensenyament obligatori, el curs 2002-2003,

aquest percentatge se situa en el 18,8%, i de l'altra es manté la tendència a la masculinització del fracàs escolar, perquè el curs 2002-2003 els nois representaven el 68,8% del total d'alumnat no avaluat i el 60,3% del que rep certificació d'ensenyament obligatori; els valors d'aquestes dades no han experimentat variacions significatives en els darrers cinc cursos.

Per bé que no ho incloem dins el mateix sac, convé esmentar que el nombre total d'alumnat repetidor també tendeix a mantenir-se estable, amb una proporció que es mou al voltant de l'11% respecte del conjunt de l'alumnat. I igualment, pel que fa a l'evolució del nombre de repetidors —total d'alumnes que continuen al mateix cicle—, destaca la sostinguda sobrerrepresentació de l'alumnat masculí: durant tots aquests cursos, més del 55% dels alumnes repetidors són nois.

2.1.3. La població escolar d'origen estranger

Des de fa uns anys la incorporació progressiva d'alumnat d'origen estranger al nostre sistema educatiu és un tema principal de debat en l'agenda del personal administrador i gestor dels centres educatius. En genèric, la presència d'alumnes immigrants a l'escola no representa —o no hauria de representar— un problema específic; en tot cas, la necessitat d'esmerçar-hi atencions específiques depèn de les circumstàncies particulars d'aquest alumnat i del seu entorn familiar: llengua d'origen, edat d'arribada a la societat receptora, escolarització prèvia i moment d'incorporació al sistema educatiu català, situació residencial i familiar... Si partim de la de la idea que incorporació tardana és la de tot alumnat que comença l'escolarització a Catalunya a partir del tercer curs de primària, encara queda més clar que no totes les incorporacions tardanes són, un cop a segon cicle de l'ESO, "problemàtiques".

Des d'aquest punt de vista, entenc que convé situar el debat sobre els problemes de la immigració a l'escola —i més concretament a l'ESO— en el concepte de necessitats educatives específiques, d'acord amb la definició oficial que va establir el Decret 252/2004, d'1 d'abril, pel qual s'estableix el procediment d'admissió de l'alumnat als centres docents en els ensenyaments sufragats amb fons públics:

16.1 Es considera alumnat amb necessitats educatives específiques, a l'efecte de la seva admissió en els centres docents, el que per raons socioeconòmiques o socioculturals requereixi una atenció educativa específica, el de nova incorporació al sistema educatiu, en el cas que per la seva competència lingüística o pel seu nivell de coneixements bàsics requereixi una atenció educativa específica, i aquell que té necessitats educatives especials, és a dir, l'alumnat afectat per discapacitats físiques, psíquiques o sensorials, o que manifesta trastorns greus de personalitat o de conducta.

Sí que plantegen circumstàncies necessitades d'una atenció educativa específica els nois i les noies d'origen estranger que s'incorporen al sistema educatiu en els darrers cursos de primària —i més quan ho fan directament a la secundària— amb un baix nivell de competència lingüística —s'entén que en les llengües autòctones— i instrumental. Des del punt de vista de la seva categoria com a alumnat amb NEE, val a dir que fins ara generalment s'han etiquetat com a IT —incorporacions tardanes—, si bé molts i moltes han rebut els informes corresponents a casos de SSD —situacions socials desafavorides—. La classificació en un sentit o en l'altre depèn del criteri de les delegacions territorials respectives del Departament d'Educació.¹

Introduïdes aquestes prevencions, donem un cop d'ull a l'estadística de l'alumnat estranger matriculat als centres públics i concertats de secundària durant els darrers cursos. La taula 2 mostra l'increment que ha experimentat el percentatge d'alumnes estrangers escolaritzats a l'ESO en els darrers cinc cursos, que ha passat del 2,4% —curs 1999-2000— al 7,9% del total —curs 2003-2004.

Val a dir que fins al curs 2001-2002 l'augment proporcional també el causava en bona part la davallada del total de població escolar autòctona, fonamentalment pel conegut descens de la natalitat. Però després ja no és així: és sobretot des d'aquest curs que es nota el pes de l'increment de l'alumnat procedent de l'Amèrica Central i del Sud, que passa de representar un 36,3% del total d'alumnat estranger

1. El curs 2003-2004, dels 7.049 alumnes d'ESO amb necessitats educatives específiques, 1.847 —un 26,2% del total de NEE— ho eren per situació social desafavorida i 1.352 —un 19,2%— per incorporació tardana. Òbviament, ni tots els alumnes estrangers estudiants d'ESO se situen en aquestes categories ni les etiquetes fan referència exclusivament a alumnes d'origen immigrant. A banda d'això, convé advertir el pes de la categoria "altres", que és la que inclou el nombre més alt d'alumnes amb NEE —amb 2.345 alumnes, un 33,2% sobre el total.

a secundària —curs 2001-2002—, a situar-se com el col·lectiu més nombrós —un 47,7% el curs 2003-2004—, a força distància de la resta —el segueix l'alumnat procedent del Magrib, amb un 27,7%.

Convindria insistir en la distribució desigual de l'alumnat estranger segons la titularitat dels centres —a la taula 3 hi ha recollides les diferències més significatives—. Successius decrets de matriculació han intentat corregir aquestes distàncies incidint sobre mecanismes de repartiment de l'alumnat immigrant nouvingut entre la xarxa de centres públics i la privada concertada —establiment de reserves per a alumnes amb NEE a tots els centres, responsabilitzant les comissions territorials de matriculació de la distribució més ajustada de les designacions de centre...—, i si bé s'ha reduït lleugerament la distància entre el percentatge d'alumnes estrangers que assisteixen a centres públics i el dels que es matriculen a centres concertats —del 85% i el 14,2% el curs 1999-2000, al 81,1% i el 18,9% el curs 2003-2004—, a la pràctica les diferències entre el pes específic que representa aquesta població respecte del total d'alumnes que s'escolaritzen en l'un i l'altre tipus de centre disminueixen poc —del 3,7% i el 0,8% del curs 1999-2000 a l'11,9% i el 3,5% del curs 2003-2004. Dit d'una altra manera: en els darrers cinc cursos la proporció d'alumnat estranger als centres públics s'ha triplicat, mentre que en el sector privat concertat s'ha multiplicat per 4,5.

En tot cas, caldria especificar aquesta distribució —pública/concertada— segons l'origen concret de l'alumnat estranger. La taula 4 fa referència als dos col·lectius d'alumnat immigrant més nombrosos, el procedent de l'Amèrica Central i del Sud i el procedent del Magrib; sumats representen més del 75% del total de la població estrangera escolaritzada al sistema educatiu català.

Comparant les dades corresponents als cursos 1999-2000 i 2003-2004, sí que sembla que s'ha corregit significativament la distància entre la proporció d'alumnat magribí que es matricula als centres públics i el que ho fa als de titularitat privada —del 93,7% i el 6,3% el curs 1999-2000 al 83,6% i el 17,4% el curs 2003-2004—, però en el cas dels alumnes llatinoamericans no passa el mateix. La distribució dels dos col·lectius segons la titularitat del centre s'aproxima força a les dades corresponents a la distribució del conjunt de l'alumnat estranger entre centres públics i concertats.

En tot cas, i vista l'encara molt significativa concentració de l'alumnat estranger a la xarxa pública, aquí tenim un dels principals focus d'atenció de la política educativa actual. La constitució de les oficines municipals d'escolarització (OME) respon, entre altres motius, a un intent d'afrontar aquesta preocupació.² Les OME són una aposta clara per centralitzar els processos d'inscripció i assignació de centre, i recull i formalitza l'actuació que han fet moltes comissions d'escolarització d'àmbit municipal durant els últims cursos. Particularment, ens hem de referir al funcionament de les comissions que estableixen sistemes "vius" —més enllà dels períodes oficials de preinscripció— d'atenció de sol·licituds i assignació de centres amb l'objectiu de "procurar una distribució equilibrada de l'alumnat amb necessitats educatives específiques".³ Als indrets on aquests sistemes s'han implementat eficaçment sempre s'ha aconseguit partint d'un esforç de coordinació constant entre les diferents parts implicades: Inspecció, responsables dels EAP de la zona, responsables tècnics municipals de l'àrea d'ensenyament, directors de centres —públics i concertats—, representants de les associacions o federacions de pares i mares membres dels consells escolars dels centres implicats, etcètera. Més concretament, s'apunta com a constant necessària que hi hagi una bona entesa —tant institucional com personal— entre els responsables de les delegacions d'Ensenyament i els de l'Administració municipal d'una banda i entre l'Administració pública i el sector de l'ensenyament privat de la població de l'altra.

Aquest debat i tot el seguit d'actuacions que hem esmentat se sustenten en la premissa següent: si el "problema" ve de la distribució escolar d'aquest alumnat, aleshores el que cal és redistribuir-lo d'una manera més equitativa entre centres. En altres paraules, aquesta hipòtesi trasllada la discussió del repartiment just i equilibrador dels recursos entre centres educatius —siguin públics o concertats— a la conveniència de distribuir equitativament l'alumnat d'origen estranger amb necessitats educatives específiques. Una altra cosa és que determinades pràctiques de "concentració artificial" d'aquest alumnat —que provoca desequilibris entre centres d'una mateixa zona escolar— siguin especialment crítiques.

2. Dotze municipis comencen la campanya de matriculació per al curs 2004-2005 posant a prova la implementació d'aquestes oficines: Badalona, Mataró, Terrassa, Vilanova i la Geltrú, Reus, Vic, Manlleu, Olot, Banyoles, Figueres, Cervera i la Seu d'Urgell.

3. Vegeu l'article 18.4.c) del Decret corresponent, el 252/2004, d'1 d'abril, pel qual s'estableix el procediment d'admissió de l'alumnat als centres docents en els ensenyaments sufragats amb fons públics.

Aquí entra en joc la nova política del Departament d'Educació, protagonitzada per la recentment constituïda Subdirecció de Llengua i Cohesió Social i plasmada en el nou Pla per la llengua i la cohesió social. Les principals claus de volta d'aquesta política són dues: d'una banda, l'aposta per fer de l'aula d'acollida del centre una de les peces clau en el procés d'incorporació i escolarització de l'alumnat nouvingut d'origen estranger,⁴ i de l'altra, la promoció dels plans d'entorn com a eines que han de facilitar els valors integradors de l'escola xarxa. Tot seguit parlem breument del primer d'aquests aspectes.⁵

La gestió de l'aula d'acollida va a càrrec de la nova figura dels tutors d'acollida i dels equips d'assessors LIC —llengua, interculturalitat i cohesió social—, que donen suport al seu funcionament i que estan integrats en les diferents delegacions territorials. Davant l'externalització de l'acció educativa inicial representada pel que s'ha anomenat Model TAE —model ara en vies d'extinció—, la política d'aules d'acollida es basa en la conveniència d'internalitzar els processos escolars de l'alumnat nouvingut, entenent que aquesta perspectiva hauria d'implicar conseqüències positives que els sistemes d'externalització difícilment són capaços d'afavorir: vinculació de l'alumnat nouvingut amb les dinàmiques pròpies del centre —relació amb companys, professorat, administració, coneixement d'espais formals i informals...—, establiment d'interlocutors estables amb les famílies —tutors d'acollida, coordinadors pedagògics...—, estructuració i flexibilització d'horaris —assistència a l'aula d'acollida i a l'aula ordinària—, assumpció per part del conjunt del cos docent de l'existència d'un "problema" compartit, traspàs d'informació entre professors i tutors, elaboració i intercanvi de material didàctic específic... Genèricament, es concep l'aula d'acollida com un mecanisme educatiu específic de caràcter transitori —primer pas cap a la integració en l'aula ordinària—, obert —permet combinar l'assistència a matèries comunes— i flexible —aquestes combinacions s'estableixen segons el pla de treball individualitzat de cada alumne—, destinat a l'aprenentatge intensiu de la llengua vehicular i a l'adquisició de certs coneixements instrumentals bàsics.

Que a la pràctica aquests principis es facin efectius dependrà de l'habilitat i dels recursos dels centres per escolaritzar l'alumnat nouvingut d'una manera integrada i en un sentit global, fent partícip del mateix projecte el conjunt del professorat —i no només els tutors d'acollida— i connectant les seves accions amb l'entorn associatiu i comunitari; altrament hi ha el risc que aquestes aules s'acabin convertint en el que alguns docents han començat a anomenar la "UAC dels immigrants".

2.2. Els batxillerats i els cicles formatius

2.2.1. Batxillerat o cicles: una qüestió de punts de vista

En altres recerques qualitatives ens hem pogut acostar als discursos de joves estudiants de quart d'ESO sobre el sentit de continuar l'escolarització més enllà de les etapes obligatòries, estudiant batxillerat o bé matriculant-se en algun cicle formatiu de grau mitjà.⁶ És clar que aquests sentits, aquestes visions compartides marquen la idoneïtat d'un itinerari o de l'altre. En aquest punt les opcions són diverses, i majoritàriament estan basades en determinades imatges sobre la mena de formació rebuda tant als cicles formatius com als cursos de batxillerat. La contraposició d'imatges acostuma a ser: cicles formatius = orientació pràctica, continguts fàcils; i batxillerat = orientació teòrica, continguts difícils. Segons si el/la jove aposta per un itinerari o per l'altre, treu valor als trets compartits de la formació no escollida: la formació professional passa a ser vista com a poc seriosa i incompleta o, en cas contrari, el batxillerat es veu com a massa abstracte i complicat de seguir.

Tot plegat es barreja amb consideracions i càlculs diversos sobre el valor de canvi d'un i altre procés formatiu, i es comparteixen estimacions sobre quines portes obre i quines tanca tant el batxillerat com la formació ocupacional. Majoritàriament, l'oposició s'estableix en els termes següents: cicles formatius = mercat laboral, i batxillerat = mercat laboral o possibilitat de carrera universitària. Aquells qui opten per

4. No ens podem estar de recollir una de les queixes presentades ja de bon principi per molts professionals de l'educació —professors, equips directius de centres o responsables de serveis educatius externs—: la falta de transparència que ha envoltat el procés d'adjudicació dels prop de 600 tutors d'acollida als centres catalans de primària i secundària. El fet és que una bona part d'aquests professionals tenen la sensació que sovint ha primat el criteri "digital" com a mecanisme de selecció dels centres adjudicatariis d'aquest recurs.

5. Discutirem sobre els principis i les implicacions dels plans d'entorn en el punt 3.1 d'aquest capítol.

6. Vegeu Bonal *et al.* (2003), Alegre (2004) i Martínez i Alegre (2002).

la via dels cicles formatius ho fan valorant-ne la utilitat a l'hora d'inserir-se laboralment i desmereixent el poc valor del batxillerat en aquesta transició; aquells qui prefereixen estudiar els cursos de batxillerat critiquen les destinacions laborals poc qualificades a què orienten els cicles, i en canvi avaluen positivament les opcions de continuïtat formativa o d'entrades més dignes en el mercat de treball que suposadament facilita acreditar el batxillerat.⁷

2.2.2. Batxillerat o cicles: una qüestió de diferències

Al mateix temps, torna a ser innegable que la manera com els i les joves resolen la disjuntiva entre aquestes visions gairebé oposades té "alguna relació" amb la posició que ocupen —els i les joves i les seves famílies— en l'estructura social. Seguidament ens aturem en algunes dades que proven aquesta afirmació.

La taula 5 compara les taxes brutes d'escolarització en la secundària postobligatòria de Catalunya i Espanya dels anys 1991 i 2001. Les dades mostren un increment significatiu del nombre de joves catalans entre 16 i 18 anys matriculats en estudis secundaris postobligatoris durant els darrers deu anys —la proporció passa del 56,9% l'any 1991 al 63,8% el 2001—. Les taxes relatives al conjunt d'Espanya, en canvi, no es belluguen significativament —són d'un 59,0% l'any 1991 i d'un 58,6% el 2001—.

Donem un cop d'ull a les dades sobre nivells d'instrucció; en aquest cas, als percentatges de joves de 20 a 24 anys amb estudis secundaris postobligatoris acabats (taula 6). A Catalunya, l'any 1991 aquest percentatge era del 48,6%, i en canvi el 2001 se situava en el 60,1%, i al conjunt de l'Estat espanyol aquest percentatge va passar del 41,3% l'any 1991 al 58,3% el 2001. En tot cas, i malgrat aquest notable increment, tant Espanya com Catalunya encara són lluny de la mitjana de la Unió Europea, situada en el 75,4%.

Les disparitats en la distribució per sexe del nombre de matrícules tant a batxillerat com al conjunt dels cicles formatius de grau mitjà (CFGM) no són casuals. La taula 7 presenta la proporció de noies sobre el total d'alumnes estudiants de batxillerat, cicles formatius de grau mitjà i cicles formatius de grau superior (CFGS) per als cursos 1999/2000 i 2003/2004.

Les dades mostren que en els estudis de batxillerat hi ha una sobrerrepresentació de noies, i que en els cicles formatius de grau mitjà els que hi estan sobrerrepresentats són els nois. I val a dir que els percentatges a penes si s'han vist alterats durant els darrers cinc cursos: en el curs 2003-2004, un 54,7% d'estudiants de batxillerat són noies i en el curs 1999-2000 la proporció era del 55,3%; mentre que el mateix curs 2003-2004 els nois representaven el 61,20% del total d'estudiants de CFGM, per un 62,1% el curs 1999-2000. En canvi, durant aquests mateixos cinc cursos la distribució per sexe de l'alumnat estudiant de CFGS sempre s'ha acostat a la de l'ESO: en el curs 2003-2004, el 47,2% d'aquest alumnat eren noies —en el conjunt d'alumnes d'ESO, les noies representaven un 48,1% del total.

Aquestes dades avalen la incidència de la variable de gènere en el dibuix dels itineraris acadèmics dels i de les joves ja des de l'adolescència. Partint d'uns resultats millors a l'ESO, les noies tendeixen més que els nois a considerar que l'opció del batxillerat és la més idònia, i assumeixen els sentits i els valors que acompanyen aquesta opció —molt sovint, imatges de no proximitat respecte del mercat laboral no qualificat—. ⁸ Per contra, més nois que noies prefereixen apostar per l'opció dels cicles de grau mitjà i pels valors estereotípics que se'ls assignen, de més proximitat al mercat laboral no qualificat.

No he parlat, en canvi, de les valoracions i els significats que envolten la inscripció als CFGS. I no ho he fet perquè, com que aquests cicles no entren en les opcions de continuïtat immediata post-ESO, responen a una altra lògica. Llavors ens situem davant d'unes visions —subjectives— i d'uns continguts acadèmics —objectius— que fan dels CFGS una aposta de qualificació i especialització més elevada que els CFGM. Molt probablement aquí trobem una de les causes que reconduïxen les noies cap a la formació professional, un cop acabat el batxillerat i sovint com a alternativa als estudis superiors. Sigui com sigui, la distribució dels alumnes que estudien aquests cicles no mostra cap sobrerrepresentació significativa per raó de sexe.

7. En el capítol dedicat al treball es fa una anàlisi de la rendibilitat laboral de la formació reglada.

8. Vegeu l'apartat anterior, «Batxillerat o cicles: una qüestió de punts de vista».

Però tornant a la lògica de les opcions immediates post-ESO, faríem un retrat simplista si ens quedéssim amb l'afirmació general que al batxillerat hi ha més noies que nois i als CFGM més nois que noies. El fet és que també es reproduïxen diferències de gènere tant dins dels cursos de batxillerat —segons modalitats— com dins dels CFGM —segons famílies—. Les dades que exposa la taula 8 fan referència al primer d'aquests casos.

Si prenem en consideració les diferents modalitats dels estudis de batxillerat, aleshores s'observa que la sobrerrepresentació de noies és particularment manifesta en l'especialitat d'humanitats i ciències socials. Les dades relatives a la distribució d'alumnes —nois i noies— estudiants d'aquesta modalitat a primer de batxillerat no han variat en els darrers cinc cursos: el curs 2003-2004, el 66,1% són noies, una proporció molt similar a la corresponent al curs 1999-2000; en canvi, una majoria dels estudiants de primer inscrits a la modalitat de tecnologia continuen sent nois: el curs 1999-2000 eren un 84,2%, i el curs 2003-2004 són un 82,5%. Aquesta circumstància té implicacions en la manera com la variable gènere afecta la tria d'opcions per als estudis universitaris; ho veurem més endavant.

Passa una cosa semblant en el cas dels CFGM. La taula 9 mostra les dades referents a l'alumnat —total i alumnat femení— inscrit en les principals famílies professionals dels CFGM. Per volum d'alumnat són: administració, electricitat i electrònica, sanitat, manteniment de vehicles autopropulsats, fabricació mecànica, manteniment i serveis a la producció, comerç i màrqueting i imatge personal.⁹ Alhora, la distribució de l'alumnat entre les modalitats és la que permet il·lustrar millor les pautes diferencials segons sexe que es reproduïxen en el si dels CFGM. Tot i ser minoria en el conjunt de l'alumnat estudiant de cicles, les noies surten clarament sobrerrepresentades en les modalitats d'administració —un 69,9% d'alumnes noies el curs 2002-2003—, sanitat, comerç i màrqueting (64,7%) i imatge personal (97,8%); cap d'aquestes dades no ha variat de manera sensible al llarg dels darrers cinc cursos. A l'altra banda, els nois destaquen com a estudiants majoritaris en les famílies d'electricitat i electrònica —un 98,6% del total d'alumnes d'aquesta modalitat el curs 2002-2003—, manteniment de vehicles autopropulsats (98,7%), fabricació mecànica (98,7%) i manteniment i serveis a la producció (98,9%). Així doncs, és evident la tendència dels nois a matricular-se en cicles relacionats amb professions de "coll blau" i, en canvi, la preferència de les noies per famílies vinculades a categories de "coll blanc" o d'atenció social.

També són significatives les dades referents a la distribució de l'alumnat estranger matriculat a la secundària no obligatòria. Les taules 10, 11 i 12 mostren les dades d'aquesta distribució a batxillerat, CFGM i CFGS, respectivament, per als cursos 1999-2000 i 2003-2004. A cada taula es recullen les proporcions relatives al total d'estrangers, i s'especifiquen els percentatges referits als col·lectius globalment més representats sobre el total d'alumnat estranger —Amèrica Central i del Sud, Magrib i Unió Europea—. En tots els casos s'observa l'ostensible disminució de la ràtio d'alumnes estrangers matriculats a la secundària postobligatòria, en comparació amb la proporció d'estudiants estrangers a l'ESO: per exemple, el curs 2003-2004 el percentatge d'alumnat estranger era, al conjunt de la secundària postobligatòria, d'un 3,6%, percentatge molt més baix que el 7,9% que representa aquest alumnat respecte del total d'alumnat d'ESO.

En el cas del batxillerat, a més, es constaten canvis significatius en el rànquing dels col·lectius de procedència estrangera més representats: si a l'ESO els alumnes procedents del Magrib segueixen els d'origen llatinoamericà, al batxillerat l'alumnat de la UE ocupa el segon lloc en importància numèrica. Tot i així, cal constatar la sensible reducció de la distància entre els percentatges de l'alumnat magribí i el de la UE que hi ha hagut en els cinc darrers cursos, que ha anat acompanyada de l'increment incessant de la proporció d'alumnes llatinoamericans respecte del total d'alumnat estranger estudiant de batxillerat.

En canvi, l'evolució de la distribució interna de l'alumnat estranger inscrit als CFGM s'assembla força a l'experimentada a l'ESO: és a partir del curs 2002-2003 que l'estudiant llatinoamericà passa a ser el col·lectiu estranger més representat als CFGM, rellevant el d'origen magribí. I tots dos se situen a força distància de l'alumnat estranger de la UE, el pes específic del qual s'ha anat reduint gradualment en els últims cursos.

Als CFGS és on hi ha més pes relatiu de l'alumnat procedent de l'Amèrica Central i del Sud respecte del total d'alumnes estrangers que s'hi matriculen, sobretot a partir del curs 2002-2003. A partir d'aleshores,

9. En el curs 2002-2003, el total d'alumnes inscrits en aquestes modalitats representa el 83,5% del total d'alumnat estudiant de CFGM.

l'alumnat procedent d'altres països de la UE i, en segon lloc, el d'origen magribí passen a representar proporcions ben poc significatives d'aquest total.

En termes generals, la reducció de població escolar d'origen estranger després de l'ESO reflectiria els resultats de les opcions d'aquest alumnat —i de les seves famílies—, globalment més representat a la secundària postobligatòria —llatinoamericana i magribí— amb relació a la disjuntiva entre continuïtat acadèmica i inserció laboral. En la majoria de casos, l'itinerari —volgut o obligat— acaba decantant-se cap a l'obtenció de les credencials obligatòries i l'ingrés en sectors no qualificats del mercat de treball. Si tenim presents constatacions anteriors sobre els valors assignats als CFGM, aquesta mateixa tendència cap a la inserció ràpida al mercat de treball explicaria que en aquests cicles l'alumnat llatinoamericà i magribí tingui un pes específic més gran. En contrast, situaríem la sobrerrepresentació relativa d'estudiants estrangers de la UE en els estudis de batxillerat.

2.2.3. Els resultats acadèmics

En conjunt, s'observa que a la secundària postobligatòria s'incrementa considerablement —respecte de l'ESO— el nombre total d'alumnes que repeteixen curs. Per exemple, prenent com a referència dades del curs 2002-2003, mentre que a l'ESO el 5,54% dels alumnes eren repetidors, aquesta situació afectava el 16,86% d'alumnes de batxillerat, l'11,98% dels de CFGM i el 7,43% dels de CFGS.

De l'anàlisi d'aquestes xifres es pot extreure una segona conclusió: en comparació amb l'ESO, a la secundària postobligatòria es retallen distàncies en les desigualtats entre el nombre de nois que repeteixen curs i el nombre de noies repetidores. Una possible explicació general d'aquesta tendència ens remetria a les dificultats i fins i tot a les ruptures en l'itinerari formatiu reglat, que en els últims cursos de l'ESO són més habituals en els nois que en les noies —simplificant, els nois que aposten per cursar l'educació postobligatòria es prenen els estudis tan seriosament com ho fan les noies.

La taula 13 presenta informació sobre les avaluacions dels alumnes estudiants de segon de batxillerat durant els cursos 1999-2000, 2000-2001 i 2001-2002, afegint-hi el creuament per la variable sexe. S'hi aprecia clarament que el percentatge de noies que aproven segon de batxillerat —al voltant del 58% en tots tres cursos— es manté únicament dos punts per sobre de la proporció total de noies respecte del total d'alumnat estudiant d'aquest mateix curs —sempre al voltant del 56%—. És a dir, el rendiment escolar durant el batxillerat, almenys el rendiment negatiu, no difereix significativament entre nois i noies.

En el cas dels CFGM no només es retallen distàncies en aquest apartat, sinó que la tendència detectada a l'ESO s'inverteix espectacularment: les noies surten significativament sobrerrepresentades entre el conjunt d'alumnes repetidors. La taula 14 exposa aquestes dades per als cursos de 1999-2000 a 2002-2003. Sí que cal concretar que aquesta sobrerrepresentació ha anat en davallada del curs 1999-2000 al 2002-2003: mentre que al primer d'aquests cursos la proporció de noies repetidores sobre el total d'alumnes repetidors (51,67%) superava gairebé de catorze punts el percentatge de noies respecte del total d'alumnat matriculat (37,92%), el curs 2002-2003 aquesta diferència es redueix a menys de tres punts (40,11% contra 38,28%). A banda de l'explicació general apuntada abans, aquí molt probablement també entra en joc el perfil acadèmic i curricular de les especialitats que cursen de manera diferenciada nois i noies; abans veïem que les noies opten majoritàriament per modalitats de més contingut tècnic i teòric —i en són l'alumnat majoritari— i menys properes al treball manual que els nois.

En aquest cas l'excepció la representa el que passa als CFGS, on es tornen a reproduir els criteris de diferència per sexe observats a l'ESO. Les noies no només repeteixen curs proporcionalment menys que els nois, sinó que a més la distància entre els uns i les altres s'incrementa entre el curs 1999-2000 —el 47,31% dels alumnes de CFGS són noies i només en suspenen el 37,91%— i el 2002-2003 —es manté la proporció de noies estudiants i es redueix al 33,49% el percentatge de noies repetidores (taula 15).

2.3. Els programes de garantia social

El Departament d'Educació disposa aquesta oferta formativa per als nois i noies de més de setze anys que acaben l'ensenyament obligatori sense obtenir el graduat en educació secundària. La finalitat bàsica dels programes de garantia social és proporcionar a aquest col·lectiu de joves una formació bàsica i de

capacitació laboral que els permeti incorporar-se a la vida activa i/o, si escau, "repescar" els seus estudis de formació professional reglada.¹⁰

La taula 16 ressegueix la distribució d'alumnes inscrits en les diverses modalitats de programes de garantia social entre els cursos 2000-2001 i 2003-2004. En termes generals, les dades indiquen que és un tipus de sortida de l'ESO força residual, però en tot cas val a dir que la residualitat no la provoca tant la manca de demanda d'aquesta formació com els límits de la mateixa oferta. Efectivament, curs rere curs les sol·licituds d'inscripció han superat el volum total de places ofertes, tant per al sector públic —PTT, P TxF i Administració local— com per al sector privat —centres i entitats col·laboradores diverses—. A més, des del curs 2000-2001 el nombre d'unitats —grups— que reben aquesta formació s'ha anat reduint progressivament: de 448 unitats el curs 2000-2001 a 420 el curs 2003-2004.

A la pràctica, aquesta solució és força parcial a l'hora de donar sortida a les situacions de fracàs escolar a què ens referíem abans —situacions de no-acreditació de l'ESO—. Per exemple, vèiem que el curs 2001-2002 12.688 alumnes van acabar el segon cicle de l'ESO sense ser avaluats (3.217 alumnes) o obtenint la certificació d'ensenyament obligatori (9.471 alumnes); molts d'aquests van entrar a formar part del grup de 5.348 estudiants matriculats a PGS el curs 2002-2003 —un 57% dels quals en centres públics i un 43% en entitats privades.

Per bé que no es publiquen dades relatives a la distribució per sexe del conjunt d'alumnes que es matriculen en les diferents modalitats de programes, sí que podríem estendre-hi les conclusions extretes per als cicles formatius. Des d'aquest punt de vista, destacaria el perfil "masculinitzat" de la majoria d'àmbits professionals en els quals s'imparteix aquesta formació. Segons dades relatives al curs 2001-2002, de les sis famílies professionals que tenen més unitats formatives finançades, cinc corresponen al perfil dels àmbits professionals tradicionalment preferits pels nois que estudien cicles formatius: servei d'instal·lacions i manteniment industrial —54 unitats—, construcció i acabats —51 unitats—, comerç i magatzem —50 unitats—, electricitat, electrònica i lampisteria —45 unitats— i metall i serralleria —42 unitats—; en canvi, no deixen d'omplir-se i destacar el volum d'alumnes inscrits en els programes de garantia social d'activitats d'oficina i atenció al públic —59 unitats, 55 de les quals s'imparteixen a la província de Barcelona—, un perfil professional "feminitzat" en el cas dels cicles formatius. Davant d'això, s'entenen les queixes que es fan sovint des de l'àmbit local i la gestió privada a la manca d'oferta —no de demanda— de programes de garantia social vinculats a sectors ocupacionals més "típicament femenins".¹¹

La taula 17 exposa algunes dades referents a la distribució territorial d'aquests programes formatius. Es mostren les unitats —grups— que cursen les diferents modalitats de programes de garantia social en cadascun dels àmbits propis de les diferents delegacions territorials del Departament d'Educació, amb dades relatives al sector públic i al privat per als cursos 2000-2001 i 2003-2004. Per al cas del primer d'aquests cursos, el 2000-2001, també hi ha la ràtio o densitat provincial d'unitats de programes de garantia social per població de 16 a 19 anys —segons dades del cens del 2001—. ¹² La taula 18 presenta la distribució d'aquest indicador.

Dues dades destaquen sobre la resta: d'una banda, el cas de la província de Girona, que és la més mal dotada en unitats formatives en programes de garantia social —una unitat per cada 822 joves d'entre 16 i 19 anys—; i de l'altra, el cas de la província de Lleida, que representa el valor més elevat d'aquesta mateixa ràtio —una unitat per cada 421 joves—. Entre tots dos pols hi ha els valors referents a les províncies de Barcelona¹³ i Tarragona; és clar que en tractar-se d'un indicador de densitat provincial es perden mesures de desigualtat territorial internes a cada província. Si tinguéssim aquestes mesures,

10 Per bé que es consideren programes de formació no reglada, me n'ocupo en aquest bloc per la seva particular ubicació en el si dels itineraris acadèmics possibles dels i de les joves de Catalunya. Convé apuntar que aquesta oferta formativa es desenvolupa amb la col·laboració dels departaments d'Educació, Treball, Indústria, Comerç i Turisme; Agricultura, Ramaderia i Pesca, i Benestar i Família de la Generalitat de Catalunya, així com de les administracions locals i d'altres entitats o institucions privades; també rep el suport del Fons Social Europeu.

11 L'administració educativa acostuma a rebatre la crítica referint-se a la distribució per sexe de les dades relatives al fracàs escolar (vegeu l'apartat 2.1.2.), que constaten una significativa sobrerrepresentació de nois en aquesta situació.

12 Per facilitar la correspondència entre les dades d'estructura de població proporcionades per l'Idescat i les extretes de l'estadística del Departament d'Educació, agrupo les delegacions territorials segons la vinculació provincial.

13 En el cas més concret de Barcelona ciutat s'aprecia una sobrerrepresentació del paper de la iniciativa privada en l'organització d'aquesta oferta formativa (taula 15).

molt probablement trobaríem comarques —especialment en el cas de la província de Lleida— particularment infradotades d'aquests recursos.

2.4. La formació d'adults

Després d'anys d'insistència i pressió de bona part dels experts i educadors, actualment la formació de persones adultes és àmbit competencial del Departament d'Educació, ja que el Decret 282/2004, d'11 de maig, de reestructuració parcial dels departaments d'Ensenyament i de Benestar i Família, oficialitza el traspàs de competències corresponent del Departament de Benestar Social a la Direcció General de Formació Professional del Departament d'Educació

Si tractem d'aquesta qüestió en un apartat destinat a parlar d'educació i joves és bàsicament perquè una bona part dels i de les alumnes que s'inscriuen als centres i aules de formació d'adults es troben, en realitat, en edats juvenils —no superiors a 29 anys—. Efectivament, hi poden accedir totes les persones més grans de 18 anys, llevat de les que s'hi inscriuen per preparar-se per a la prova d'accés a cicles formatius de grau mitjà, que, com a mínim, han de tenir 17 anys en el moment de la inscripció. Els centres i les aules de formació d'adults ofereixen, en horari de matí, tarda i vespre, els següents ensenyaments i programes de formació de persones adultes: 1) ensenyaments inicials; 2) formació instrumental; 3) graduat en educació secundària (GES); 4) preparació per a les proves d'accés a CFGM, CFGS i a la universitat (per a persones més grans de 25 anys); 5) altres activitats formatives per al desenvolupament personal i social.

Val a dir que no tenim dades relatives a la distribució per sexe i edat —o altres variables— de l'alumnat que es matricula en aquests centres i aules; és per això que em limito a l'elaboració de les dades que mostra la taula 19. Hi apareix la ràtio entre el centre o aula d'adults i la població d'entre 18 i 29 anys, segons els àmbits del Pla territorial, referent al curs 2003-2004. Amb relació a la densitat total corresponent al conjunt d'àmbits (1 / 6.136), les zones més ben dotades de centres o aules de formació d'adults són l'Alt Pirineu i Aran (1 / 4.294) i les comarques gironines (1 / 4.790), i les més perjudicades són Ponent (1 / 9.099) i les Terres de l'Ebre (1 / 8.183).

Potenciar l'assignació de recursos a la formació d'adults i la seva modernització pedagògica encara és una assignatura pendent de la política educativa catalana —també de l'espanyola—, i per al cas que ens ocupa més directament és clar que aquesta formació pot proporcionar mecanismes de reintegració socioeducativa a un sector de població juvenil en risc d'exclusió social —joves que han abandonat els estudis, joves d'origen immigrant amb dèficits instructius...—. Allà on no arriben aquests recursos formatius es perden aquestes oportunitats.

2.5. L'ensenyament universitari

En la taula 20 es mostren dades relatives a l'evolució del volum i a la distribució per sexe de l'alumnat matriculat a l'ensenyament superior de Catalunya; comparant aquestes dades, extretes per als cursos 1990-1991 i 2000-2001, s'observa la incidència de dos processos paral·lels. En primer lloc destaca l'increment generalitzat de l'alumnat universitari durant els darrers deu anys, una dinàmica que queda reflectida en els valors de les taxes totals d'escolarització universitària corresponents als dos darrers cursos: en cinc anys es passa del 33,5% del curs 1990-1991 —és la proporció d'alumnes matriculats a l'ensenyament superior respecte del total de joves d'entre 18 i 22 anys— al 52,6% del 2000-2001. Alhora, a aquesta remarcable tendència s'hi afegeix un lleuger però significatiu augment del percentatge de noies universitàries sobre el total d'estudiants universitaris —proporció que s'incrementa del 50,8% corresponent al curs 1990-1991 fins a gairebé el 54% del 2000-2001—, cosa que col·loca la taxa d'escolarització universitària femenina més de deu punts per sobre de la masculina, una distància que el curs 1990-1991 no arribava a tres punts. És més, dels 32.200 alumnes titulats el curs 2000-2001, el 58,8% són noies.

De tota manera, seria excessiu concloure que durant el curs 2000-2001 un de cada dos joves catalans d'entre 18 i 22 anys era universitari. De fet, si s'observen dades corresponents als nivells d'instrucció, es constata que la proporció de joves d'entre 25 i 29 anys amb estudis universitaris acabats és d'un 26,2% l'any 2001 —certament, per sobre del 20,1% de l'any 1996, però lluny dels valors referents al total d'alumnat

universitari entre 18 i 22 anys—. Les raons d'aquesta distància poden tenir relació tant amb l'abandonament universitari com, molt probablement, amb el fet que la taxa d'escolarització universitària compta els joves de fora de Catalunya que estudien en universitats catalanes.

Sigui com sigui, és cert que no seria correcte afirmar que el pes d'aquesta segona tendència —sobrerepresentació de l'alumnat universitari femení— dibuixa un escenari de plena superació dels efectes de gènere en el camp universitari, perquè quan es para atenció a la distribució per sexe de l'alumnat matriculat segons els diversos àmbits de l'ensenyament superior es palesa la reproducció de certes pautes diferencials de gènere. La taula 21 recull la distribució per sexe i àmbits d'ensenyament de l'alumnat que va accedir per primera vegada a la universitat el curs 2003-2004.

En comparació amb el percentatge total de noies sobre el conjunt de la població universitària el curs 2003-2004 (54,18%), s'observa l'evident feminització de certs àmbits d'estudi. És particularment rellevant el cas de ciències de la salut, on la proporció de noies supera el 78%, i també és significativa la sobredimensió de noies en humanitats (65,4%). En canvi, el perfil d'alumnat d'altres àmbits continua sent marcadament masculinitzat: només un 23,7% dels 3.485 nous inscrits en estudis tècnics són noies. Certament, ens trobem davant la continuïtat d'un patró de gènere ja manifest en la distribució per sexe dels estudiants de les modalitats pròpies de la secundària postobligatòria. Per exemple, més amunt veiem que segons dades del curs 2003-2004 en els cursos de batxillerat les noies representen una majoria clara respecte dels nois en les modalitats d'arts (68,1%), humanitats (66,1%) i ciències de la natura i de la salut (63,3%) i, per contra, estan en evident minoria en la modalitat de tecnologia (17,4%).

Simultàniament a l'increment general del volum d'alumnat que s'incorpora a l'ensenyament superior, en els darrers anys s'ha produït una considerable proliferació del nombre de programes de tercer cicle (doctorat) i d'estudis de formació continuada oferts per les universitats catalanes i els centres adscrits o integrats. Les dades que presentem a la taula 22 mostren l'evolució de l'alumnat de doctorat i formació continuada entre els cursos 1995-1996 i 2002-2003. Ha estat força espectacular l'increment del total d'alumnes inscrits en programes de formació continuada —màsters, postgraus i cursos d'especialització, ja siguin títols homologats o títols propis no reglats reconeguts per la universitat que els imparteix—: en els darrers sis o set anys se n'ha més que triplicat el nombre.

Les causes d'aquesta tendència poden ser moltes i molt diverses. En primer lloc, es pot parlar de l'increment del nombre d'estudiants estrangers matriculats en programes de postgrau i tercer cicle, molts mitjançant beques en origen o convenis internacionals d'ampliació d'estudis o mobilitat interuniversitària. En tot cas, però, és clar que hi ha l'efecte d'un fenomen de fons i de més abast, un fenomen que es pot llegir des de les teories funcionalistes del capital humà (Clark, 1962): davant les transformacions del sistema econòmic, i més específicament del mercat de treball —globalització, noves tecnologies, especialització, flexibilització...—, es requereixen treballadors i treballadores — presents o futurs— que puguin adquirir constantment noves competències. Aquesta mateixa tendència, però, també es pot interpretar perfectament des dels enfocaments del credencialisme (vegeu, per exemple, Collins, 1989, o Arrow, 1991): davant el procés de massificació que viu actualment l'ensenyament superior, es requereixen nous mecanismes de selecció educativa, i l'acumulació de titulacions de postgrau o tercer cicle fan la funció de filtre —més encara com més prestigi tingui el centre que les expedeix.

2.6. Balanç

Abans hem apuntat dades sobre els nivells d'instrucció en l'ensenyament secundari postobligatori i en l'ensenyament universitari segons els grups d'edat pertinents per als anys 1991 i 2001; en paral·lel, hem inclòs successivament l'estadística de distribució per sexe i procedència en cadascuna de les etapes escolars examinades. Per acabar aquest apartat valorarem algunes dades que ens informen de l'evolució general dels nivells d'instrucció (punt 2.6.1) i del pes del territori i la classe social en l'estructuració de desigualtats educatives (punts 2.6.2 i 2.6.3 respectivament). Finalment, apuntarem algunes xifres sobre la despesa de Catalunya i d'Espanya en el finançament del sistema educatiu (punt 2.6.4).

2.6.1. Evolució general dels nivells d'instrucció

En la darrera dècada l'increment que dels nivells generals d'instrucció de la població catalana ha estat prou sensible; això es fa visible en observar l'evolució en els darrers deu anys (1991-2001) dels nivells d'estudi assolits per la població jove de 25 a 29 anys —una franja d'edat que, almenys teòricament, marca l'edat en què acaben els itineraris possibles d'ensenyament reglat—. Una mirada més atenta a les dades que exposa la taula 23 permet fer algunes constatacions addicionals. En primer lloc, destaca la força d'un procés constant al llarg dels darrers deu anys: la reducció de més de deu punts del percentatge total de persones amb estudis obligatoris o inferiors —proporció que baixa del 49,8% l'any 1991 al 38,6% el 2001— d'una banda, i l'increment també de pràcticament deu punts del percentatge de joves entre 25 i 29 anys amb estudis universitaris —del 16,4% el 1991 al 26,2% el 2001—; en canvi, es mantenen més estables les proporcions de joves amb estudis postobligatoris professionals —del 18,4 al 20,8%— o amb estudis postobligatoris de tipus acadèmic —del 15,4% al 14,4%—. En definitiva, aquestes dinàmiques, sobretot els moviments significatius ocorreguts en els nivells d'instrucció extrems —reducció de la proporció de joves amb estudis obligatoris o inferiors; increment de la proporció de joves amb estudis universitaris—, ens informen que s'ha suavitzat la polarització entre els qui tenen més capital educatiu i els qui en tenen menys.

En canvi, l'eix de polarització, que en el conjunt d'aquestes tendències no sembla reduir-se, ans el contrari, és el que separa la desigualtat instructiva entre homes i dones. Aquest fet torna a aparèixer amb claredat quan s'examinen les situacions instructives d'homes i dones en els dos pols extrems. Ara dins la població amb nivells d'instrucció baixos abunden molt més els homes que no pas les dones: si el 2001 aquesta distància era d'11,2 punts, el 1991 no arribava a tres punts. A l'altra banda de l'eix s'ha anat reforçant notablement el procés de feminització de l'ensenyament universitari, i la distància entre els percentatges d'homes i dones amb estudis universitaris s'ha pràcticament doblat en aquests darrers deu anys, passant de 5,4 punts a 10,7. I convé advertir que els valors de les dades d'escolarització i els resultats acadèmics repassats en el decurs d'apartats anteriors —algunes de les quals arriben fins a l'any 2004— apunten aquesta tendència cap a la polarització de capital educatiu per sexe a favor de les dones.

2.6.2. Territori i nivells d'instrucció

La taula 24 recull dades referents al conjunt dels nivells d'instrucció assolits pels i per les joves d'entre 25 i 29 anys. L'elecció d'aquest grup d'edat respon al fet que la gran majoria ja han finalitzat l'etapa de formació reglada i per territori. Si ens fixem en el total de joves catalans i catalanes entre aquestes edats, es constata que el 12,9% no arriba a acreditar els estudis obligatoris —no sap llegir o escriure, no té estudis o té els de primer cicle—, mentre que el 26,2% ha assolit ensenyaments universitaris —diplomatures, llicenciatures o estudis de doctorat—. Les magnituds d'aquesta polarització són força similars a les del conjunt d'Espanya —d'un 12,8% i un 26,7%, respectivament—. El tall per àmbits del Pla territorial identifica, però, desigualtats significatives: els i les joves de Catalunya que tenen entre 25 i 29 anys amb menys nivell d'estudis serien, segons aquestes dades, els residents a les Terres de l'Ebre —el 49,2% té estudis obligatoris o inferiors— o a les comarques gironines —el 46,7% no sobrepassa l'ensenyament obligatori—; a l'altra banda se situen els joves de l'Alt Pirineu i Aran —un 33,3% amb nivells d'instrucció obligatòria o inferiors— i de l'àmbit metropolità —un 36,7% no supera aquest llindar—. Aquests dos territoris —l'Alt Pirineu i Aran i l'àmbit metropolità— és també on s'observen els percentatges més elevats de joves amb estudis de batxillerat superior —un 16,5% i un 15,2%, respectivament—, i juntament amb l'àmbit de Ponent, són les zones que presenten la proporció més significativa de graduats universitaris: un 27,6% a l'àmbit de Ponent, un 27,3% a l'àmbit metropolità i un 27,0% a l'Alt Pirineu i Aran, lleugerament per sobre de les mitjanes catalana i espanyola.

2.6.3. Classe social i transició entre ensenyament obligatori i postobligatori

Les dades que presenta la taula 25 avalen les tesis generals dels estudis que assenyalen la classe social com a factor reproductor —almenys parcialment— de desigualtats educatives. Més concretament, aquí es fa visible la incidència de les posicions de classe de pares i mares en l'especificació dels itineraris educatius de fills i filles. Les dades presentades demostren el fet que la classe mitjana assalariada és el grup social que més accedeix a l'ensenyament postobligatori de tipus acadèmic —el 79,9% dels fills

d'aquesta classe social accedeixen al batxillerat—, i en canvi el més tendent a descartar la continuïtat cap a opcions professionals —cicles formatius— de la descendència —només el 9%—. Aquesta última opció és significativa entre els fills i les filles de famílies de classe treballadora —que són un 25,8%—, si bé en conjunt aquest és el col·lectiu que accedeix menys a la secundària postobligatòria —el 41% no hi accedeix.

Aquests resultats es corresponen amb les conclusions a què s'arriba en l'*Enquesta als joves de Catalunya 2002* (Casal *et al.*, 2003) a propòsit del pes del capital cultural i econòmic de la família en la mediatització de les expectatives acadèmiques de fills i filles. Si bé fóra inoportú establir una relació determinista entre tots dos factors, sí que s'observen distàncies significatives en les aspiracions de titulació segons l'adscripció en l'estructura social. Per exemple, i centrant-nos en la incidència del capital educatiu familiar, les dades d'aquesta enquesta mostren, a) que les expectatives d'estudis de formació professional superior (CFGS) i mitjana (CFGM) són sis vegades superiors entre els fills i les filles de famílies amb baix nivell d'estudis que entre els fills i les filles de famílies amb un capital cultural elevat —pares amb estudis universitaris—, i b) que les expectatives de finalitzar l'escolarització un cop acabat l'ensenyament obligatori són el doble entre els fills i les filles de famílies amb baix nivell cultural que entre els i les de famílies d'un elevat capital cultural.

2.6.4. La despesa pública en ensenyament

La taula 26 recull un seguit d'indicadors relatius al finançament de l'ensenyament per comunitat autònoma. Trobem significatius dos trets que han caracteritzat la política educativa catalana al llarg dels darrers anys: d'una banda, la infradotació de recursos públics es fa evident en la despesa pública unitària en ensenyament no universitari (en la taula, DP), que és sensiblement inferior a la mitjana espanyola i notablement més baixa que la d'altres comunitats autònomes que també tenen una àmplia xarxa d'ensenyament privat —cas de Navarra i el País Basc—, i de l'altra també s'evidencia que aquest endarreriment no es manté en l'ensenyament privat, ans al contrari: té una dotació pública privilegiada en comparació amb la resta de l'Estat. A Catalunya l'esforç públic dedicat als concerts educatius és una quarta part del total de la despesa pública en educació no universitària, i a més aquesta proporció ha augmentat al llarg dels darrers deu anys (Calero i Bonal, 2004). Val a dir que aquest increment difícilment es pot justificar amb l'existència d'una demanda més alta d'ensenyament privat en la segona meitat de la dècada dels noranta, ja que s'ha mantingut estable al voltant del 42% —deu punts per damunt de la mitjana espanyola—. Així, pel que fa a la despesa unitària en ensenyament privat, Catalunya se situa per sobre de la mitjana estatal, i a l'altura de les altres dues comunitats amb un important pes de l'ensenyament privat —Navarra i País Basc—. Per acabar, també convé destacar l'elevada despesa privada en ensenyament no universitari a Catalunya. Amb 341 euros per estudiant, Catalunya encapçala el rànquing de comunitats autònomes, doblant la mitjana estatal. Bonal, Rambla i Ajenjo atribueixen la magnitud d'aquesta despesa privada a la «relativa infradotació de recursos públics en ensenyament, i, sobretot, a una pràctica comuna d'incompliment de la gratuïtat dels centres concertats que es tradueix en el pagament generalitzat de les famílies» (2004: 24).

3. Més enllà de l'escola

Enceto aquest apartat fent referència a un dels arguments que hem tingut ocasió de defensar en un altre lloc (Alegre i Herrera, 2000): l'escola, en tant que institució social, pot no ser un mer mecanisme de reproducció sociocultural de l'ordre establert, ans al contrari, un instrument relativament autònom i necessari en la lluita contra la perpetuació dels diferents eixos de desigualtat que travessen l'estructura social. Tanmateix, l'escola, en tant que realitat empírica i viscuda, s'insereix en el si d'una comunitat amb la qual entaula relacions de determinació mútua, i aquest context comunitari emmarca la situació en què es troba l'estructura creuada dels principals eixos de desigualtat —classe, gènere i ètnia—; són aquestes les coordenades que informen més directament el tipus de relació social que s'estableix a l'escola —alumnes amb alumnes, alumnes amb professorat, famílies amb famílies, famílies amb professorat, famílies amb administració del centre, etcètera—. Factors com ara la trajectòria social i les inèrcies culturals dels mateixos centres, així com les estratègies derivades dels interessos i les subjectivitats particulars i conjunturals dels actors implicats, sense menystenir el pes de segons quines implementacions de polítiques educatives sobre la matèria, poden contribuir a generar dinàmiques de transformació de la mateixa vida escolar i comunitària. En tot cas, i per evitar la fragmentació d'aquest procés, escola i comunitat han d'estar en diàleg permanent: cal portar l'educació formal —l'escola— a la vida quotidiana —comunitat—, de la mateixa manera que la comunitat s'ha d'incorporar a la vida escolar.

A la pràctica, però, és clar que això no és pas fàcil. D'entrada, convé preguntar-se què entenem per comunitat, on situem els límits d'allò que anomenem *entorn escolar*. Els punts que es desenvolupen a continuació resumeixen tres intents d'elaborar i promoure l'educació més enllà de l'escola, sobre la base de tres definicions diferents de l'abast del medi escolar.

3.1. Els plans d'entorn

Ja fa un cert temps que sentim anomenar l'expressió *escola xarxa*. Darrere d'aquesta fórmula, amb un matís o un altre, s'acostuma a parlar de la conveniència que els processos escolars que s'operen als centres educatius s'obrin al treball cooperatiu i coordinat amb els agents educadors i socials que formen part del seu entorn més o menys immediat. Una eina per dur al terreny pràctic aquest principi serien els plans d'entorn.

D'acord amb el Pla per a la llengua i la cohesió social, els plans d'entorn han de passar a incorporar-se a les línies generals d'organització i actuació dels diferents centres educatius —de primària i secundària—. ¹⁴ Resseguint els principis de l'escola xarxa, s'entén que aquests plans han de representar un instrument de coresponsabilització educativa entre el centre i el conjunt dels actors i serveis que treballen al seu voltant. La finalitat bàsica és «articular una xarxa de suport a la comunitat educativa amb la col·laboració dels diferents serveis i recursos municipals i d'altres institucions o entitats d'àmbit social, cultural o esportiu». Dos dels objectius específics tenen a veure directament amb el mateix concepte d'escola comunitària: «Fomentar la implicació de les famílies» i «Promoure la convivència i la participació en les activitats de lleure».

En definitiva, les finalitats i concepcions dels plans d'entorn recullen les veus que insisteixen cada vegada amb més força en la necessitat d'eixamplar l'acció educativa i integradora de les escoles al teixit comunitari que les envolta, sense la complicitat del qual els centres perden no només capacitat d'incidència, sinó també legitimitat en les actuacions. ¹⁵

Caldrà veure la mesura en què els centres educatius —en el cas que ens ocupa, els centres de secundària— disposen de possibilitats reals de dur a la pràctica aquests propòsits generals. Al capdavall,

¹⁴ S'encomana als equips de suport i assessorament de Llengua, interculturalitat i cohesió social la funció d'impulsar, modelitzar, negociar i dinamitzar els plans d'entorn dels centres educatius.

¹⁵ Vegeu, per exemple, els plantejaments teòrics i el recull d'experiències que apareixen al llibre *Més enllà de l'escola. Transformacions socials i noves dinàmiques educatives i professionals* (Joan Subirats-coord., Josep Alsinet, Clara Riba, Montserrat Ribera; Ed. Mediterrània, col. «Polítiques», 37, 2003). En un altre sentit, caldria situar en aquesta perspectiva els diferents projectes de comunitats d'aprenentatge iniciats per col·lectius com el CREA (vegeu <http://comunidadesdeaprendizaje.net>).

no és una qüestió que depengui exclusivament dels centres; l'assoliment efectiu de l'anomenada escola xarxa també depèn de les situacions, prioritats i dotacions que caracteritzen la realitat dels recursos i serveis amb què es volen establir línies de coresponsabilització educativa: serveis educatius externs —CRP, EAP, serveis socials...—, equipaments —biblioteques, centres cívics, centres oberts...—, agents municipals —regidories de joventut o educació, plans d'acollida municipals...—, entitats de lleure —associacions educatives, culturals, juvenils...

En tot cas, l'elaboració de plans d'entorn pot representar una oportunitat per, si més no, posar en primer ordre de l'agenda de preocupacions el treball en xarxa i la participació dels diferents actors —també dels mateixos alumnes i les seves famílies— en la conformació d'un tramut comunitari de relacions educatives i integradores. En alguns casos, aquests plans vindran a formalitzar i a enfortir —si hi ha recursos al darrere— allò que a la pràctica ja fa el centre, i en altres casos serviran per començar a pensar-hi i començar, en la mesura del possible, contactes de coordinació amb certs elements de l'entorn.

3.2. Les ciutats educadores

De força més abast és la definició de medi educatiu que planteja el projecte de ciutats educadores. En aquest cas s'entén la ciutat en conjunt —escoles, entitats, equipaments, estructura urbana, grups socials, etcètera— com a subjecte educador.¹⁶ Fent un breu repàs de la seva història, és una xarxa que va néixer l'any 1990 amb el I Congrés Internacional de Ciutats Educadores, celebrat a Barcelona, quan un grup de ciutats representades pels seus governs municipals va plantejar l'objectiu comú de treballar conjuntament en projectes i activitats per millorar la qualitat de vida dels habitants a partir de la seva implicació activa en l'ús i les transformacions de la ciutat. Més endavant, el 1994 aquest moviment es formalitza com a associació internacional en el seu tercer congrés, celebrat a Bolonya.

Els propòsits fundacionals d'aquesta associació s'han formulat de la manera següent: 1) Promoure l'acompliment dels principis de la Carta de ciutats educadores; 2) Impulsar col·laboracions i accions concretes entre les ciutats; 3) Participar i cooperar activament en projectes i intercanvis d'experiències amb grups i institucions amb interessos comuns; 4) Aprofundir en el discurs de ciutats educadores i en les seves concrecions directes; 5) Influir en el procés de presa de decisions dels governs i de les institucions internacionals en qüestions d'interès per a les ciutats educadores; 6) Dialogar i col·laborar amb diferents organismes nacionals i internacionals.

L'esmentada Carta de ciutats educadores articula vint principis d'actuació. De tots, el número 2 connecta directament amb el debat sobre l'educació més enllà de l'escola:

Les municipalitats exerciran amb eficàcia les competències que els corresponen en matèria d'educació. Sigui quin sigui l'abast d'aquestes competències, formularan una política educativa àmplia i amb un sentit global que compregui totes les modalitats d'educació formal i no formal i les diverses manifestacions culturals, fonts d'informació i vies de descoberta de la realitat que es produeixen a la ciutat.

Més en particular, participar en aquesta xarxa permet: 1) formar part activa d'un conjunt de ciutats amb una filosofia comuna que permet formular projectes conjunts basats en els principis de la Carta de ciutats educadores; 2) connectar directament amb altres ciutats; 3) formar part de l'Assemblea General i contribuir al desenvolupament i funcionament de l'Associació; 4) elegir i ser elegida per als llocs de representació i altres responsabilitats; 5) participar en els congressos internacionals i optar a organitzar-ne; 6) formar part de les xarxes territorials i temàtiques; 7) tenir accés a la informació de programes i iniciatives i, si és el cas, de recursos promoguts per organismes internacionals: UNESCO, Unió Europea, OEI, Mercosur...; 8) mostrar la ciutat, els programes, les experiències i altres aportacions a través del Banc Internacional de Documents (BIDCE) i d'altres mitjans de comunicació.

¹⁶ Pilar Figueres i Bellot, secretària general de l'Associació, exposa en el portal web: «La ciutat és, doncs, educativa *per se*: és inqüestionable que la planificació urbana, la cultura, els centres educatius, els esports, les qüestions mediambientals i de salut, les econòmiques i les pressupostàries, les que es refereixen a la mobilitat i la vialitat, a la seguretat, als diferents serveis, les corresponents als mitjans de comunicació, etcètera, inclouen i generen diverses formes d'educació de la ciutadania».

Per exemple, en el web d'aquest projecte (<http://www.edcities.bcn.es>), apareix un enllaç associat al principi 2 on es poden consultar —i, si s'és membre, penjar— més de cinquanta projectes i experiències municipals dutes a terme a les diverses ciutats associades i relacionades amb l'àmbit d'atenció que ens ha estat ocupant.

En tot cas, és clar que el sol fet d'associar-se al projecte Ciutats Educadores no és una condició suficient que assegurí la traducció de la voluntat política en actuacions concretes sobre aquesta matèria. Això és cert sobretot en el context del reduït marc competencial que actualment s'atribueix al municipi en matèria educativa. En la mesura en què la retòrica de les ciutats educadores s'acompanyi d'avenços en l'anomenada segona descentralització de les competències en educació —del govern autonòmic al govern local—, aleshores serà possible veure efectes reals d'aquests principis sobre l'organització i la planificació educativa —no només escolar— de les nostres ciutats. En l'actualitat, a Catalunya hi ha gairebé seixanta municipis associats a la Xarxa de Ciutats Educadores.

3.3. Els projectes educatius de ciutat (PEC)

Entremig, podríem entendre que els projectes educatius de ciutat representen un pas endavant en la traducció pràctica dels principis generals declarats per l'Associació Internacional de Ciutats Educadores. Semblantment a la manera com els projectes educatius dels centres educatius especifiquen els trets identitaris que els regeixen i identifiquen quins són els marcs curriculars i metodològics que n'organitzen el conjunt dels processos pedagògics, s'entén que un PEC defineix les prioritats educatives, en aquest cas del municipi, i prioritza quins principis, quins objectius, quines metodologies i quins programes han de guiar l'acció educativa de la ciutat.

En el moment de redactar aquest informe, a Catalunya hi ha prop d'una vintena els municipis que han iniciat els respectius PEC, i per bé que tots difereixen, en més o menys grau, en els continguts i els mètodes de funcionament, es concep que la base del desenvolupament és la participació ciutadana. També són diferents els mecanismes participatius que sustenten les diferents fases dels PEC —taules ciutadanes, fòrums locals d'educació, grups impulsors...—, com també són diversos els nivells de vinculació dels resultats que s'extreuen d'aquesta participació. Sigui com sigui, la premissa conceptual bàsica insisteix en el fet que no tan sols a l'escola es "produeix" educació, sinó que el conjunt dels agents socials de la ciutat —entitats d'educació en el lleure, associacions de veïns, esportives, culturals, de comerciants, juvenils, de gent gran...— són també agents educadors, i tots han de tenir si més no la possibilitat de definir participativament el model educatiu que ha de regir la ciutat. És en aquest sentit que un projecte educatiu de ciutat depassa els criteris dels tradicionals plans estratègics. Alhora, també és una pràctica habitual començar el desenvolupament d'un PEC sobre la base d'estudis diagnòstics compartits sobre els recursos i els serveis educatius —volum, tipologia, grau de cobertura de necessitats, etcètera— de què disposa el municipi; aquests estudis sovint reben el nom de *mapes educatius de ciutat*.

Deixant de banda les ja conegudes polèmiques sobre el plantejament dels processos participatius —grau de representativitat, vinculants o no, sobreoferta de participació, practicitat...—, cal advertir que es corre el risc, en cas que l'elaboració no respongui a les necessitats compartides col·lectivament en el terreny educatiu i no baixi al nivell de la programació estratègica de continguts i intervencions, d'acabar fent dels projectes educatius de ciutat simples operacions d'imatge.

4. Més enllà de l'ensenyament

4.1. Educació formal i educació no formal?

En els últims temps l'emmarcament polític i administratiu del concepte i la intervenció en l'ensenyament ha tendit a obrir perspectives. En termes generals, actualment l'objecte de treball i reflexió es mou de l'ensenyament en sentit estricte a l'educació en sentit ampli; un exemple evident d'aquest canvi és el bateig de l'abans Departament d'Ensenyament com a Departament d'Educació.

És clar que els girs d'aquest emmarcament comporten alguna cosa més que una simple modificació nominal: comporten eixamplar l'objecte d'atenció. Abans fèiem referència a la proliferació de l'oferta de formació continuada dels darrers cinc anys, i donàvem dades que reflectien l'espectacular increment del nombre d'alumnes inscrits en programes de màster, postgrau i cursos d'especialització. El mateix procés d'ensenyament s'eixampla en sentit longitudinal: cada vegada es fa més necessari formar-se al llarg de tota la vida.

Però ara estem parlant d'un eixamplament diferent, d'una obertura de mires que també podríem entendre en sentit transversal. També en termes genèrics, es concep que l'educació és més que el que es produeix a l'escola, més que el que es rep en un context d'ensenyament-aprenentatge formal i reglat amb objectius pedagògics i curriculars seqüenciats amb l'objectiu d'obtenir titulacions reconegudes oficialment. Molt sintèticament, el marc actual ens situa davant de tots aquells aprenentatges —continguts, habilitats, valors...— que permeten a les persones disposar d'eines i competències per entendre el món en què vivim i moure-s'hi millor.

Des d'aquest punt de vista és clar que a l'escola no hi ha només processos d'ensenyament, i és per això que es diu que la tradicional divisió conceptual entre educació formal —escola— i educació no formal —lleure— ha anat perdent sentit. Sobretot d'ençà de l'entrada en vigor de la LOGSE es fa particularment evident que l'escola és més que un subjecte de transmissió d'educació formal: a l'escola es produeixen processos estrictament instructius alhora que es projecten —i s'intenten avaluar— continguts educatius no formals.

I no només perquè en l'horari lectiu l'escola manté contacte amb determinats actors externs —visita d'alumnes a equipaments culturals, o sessions de tutoria o crèdits de síntesi desenvolupats en col·laboració amb entitats de lleure o ONG—, sinó perquè el mateix procés d'ensenyament-aprenentatge ordinari s'impregna de principis i criteris que depassen l'estricta marc de la instrucció formativa acumulable. Un exemple clar el representa la importació a l'escola de l'educació en valors.

I per acabar convindria introduir en aquest mateix debat el punt d'atenció següent: sense negar, ans al contrari, la transcendència que poden tenir els aspectes més directament relacionats amb el que Bernstein anomena *ordre instrumental* —criteris curriculars, pedagògics i d'avaluació—, a l'escola ens trobem relacions, interaccions, amistats, enemistats, aproximacions, distanciaments, sentiments, emocions, racionalitats, lluites i solidaritats..., tot plegat experiències que transmeten educació no formal.

Amb tot, parlar de joves i educació també ens ha de portar a parlar d'un dels principals espais de socialització —i sociabilitat— juvenils: l'esfera del lleure. Ens referim, en tot cas, a la noció de lleure, no pas a l'expressió *oci*. Fent ús del primer concepte —lleure— acostumem a referir-nos a dedicacions extraescolars amb un cert enquadrament institucional —des d'assistir a un esplai a cursar classes d'anglès en una acadèmia—, i el concepte d'oci ens remet a l'apropiació d'un temps i d'uns espais desregularitzats. És cert que les dues expressions comparteixen significats d'arrel comuna: totes dues ens parlen de l'experimentació de processos de socialització i, per tant, de dinàmiques educatives. Tanmateix, travessar la línia que porta de l'oci al lleure permet visualitzar amb més facilitat espais i recursos, participacions desiguals d'aquests espais i recursos i, en conseqüència, possibilitats d'intervenció educativa més específiques.

Parlem, doncs, de recursos, entitats i activitats de lleure, cosa que automàticament fa necessari distingir entre participació en lleure instructiu i participació en lleure recreatiu.

4.2. El lleure instructiu

En el primer cas es para atenció a les dedicacions que complementen, reforcen o amplien els continguts formatius impartits a l'escola: classes d'idiomes, de música i dansa, d'informàtica, d'arts plàstiques, de teatre, reforç escolar, esports, etcètera. També són molts i molt diversos els entorns institucionals que cobreixen aquesta oferta —institucions públiques, entitats privades, escoles, AMPA, associacions de veïns...—, i són diferents els seus criteris formatius i el grau de reconeixement oficial de la formació que imparteixen i de les acreditacions que expedeixen. No disposem de dades sistemàtiques que recullin el conjunt d'aquesta oferta a Catalunya ni, encara menys, del volum i distribució —per classe social, edat, gènere o procedència— dels joves que s'hi dediquen.

Un intent de completar aquest buit el representen les conclusions a què arriba l'*Enquesta als joves de Catalunya 2002*, una de les quals indica que les formacions complementàries més freqüents entre els joves enquestats —d'entre 15 i 29 anys— són de caràcter instrumental —els idiomes i la informàtica—, i que majoritàriament es compaginen amb els estudis. Més concretament, un 44% d'aquests joves estudien o van estudiar idiomes combinant-los amb els estudis ordinaris, i un 27% estudiaven mentre feien algun curs d'informàtica. També és significativa la inscripció a cursos de caràcter expressiu —música, cant, pintura, dansa, etcètera—, cas d'un 20% dels joves, que ho van fer de manera simultània amb els estudis. El fet que es demostrí que com més llargs es fan els itineraris reglats dels joves més abundants són els complements formatius no reglats està relacionat amb estratègies d'acumulació i aprofitament d'uns plusos instructius destinats a enriquir la pròpia trajectòria acadèmica.

En qualsevol cas, no hem de confondre aquesta oferta formativa amb els ensenyaments de règim especial reconeguts oficialment pel Departament d'Educació: els ensenyaments d'idiomes, els ensenyaments d'esports i els ensenyaments artístics —arts plàstiques, conservació i restauració de béns culturals, disseny, música, dansa i art dramàtic—. Cursar una bona part d'aquests ensenyaments requereix estar com a mínim en disposició del graduat d'educació secundària —esports i arts plàstiques— o del títol de batxillerat —conservació i restauració de béns culturals, disseny i art dramàtic—, la qual cosa ens situa davant d'un itinerari instructiu substitutori, no complementari a la trajectòria acadèmica normalitzada. I quan no s'exigeix aquest requisit —cas dels ensenyaments que ja s'ofereixen des d'edats infantils, com per exemple els de música i dansa—, difícilment acaba fent-se compatible, en edats juvenils, la continuïtat en l'educació reglada ordinària postobligatòria amb l'estudi de cursos superiors d'aquests altres ensenyaments.

Possiblement l'única excepció en aquest punt la representarien els cursos d'idiomes impartits per les escoles oficials corresponents. Per accedir-hi n'hi ha prou d'acreditat el primer cicle de l'ESO —o els antics graduat escolar o certificat d'escolaritat—, i ens consta que una bona part dels alumnes en edats juvenils que hi estudien ho fan complementàriament al procés escolar ordinari; el total de centres, professors i alumnes —oficials presencials, oficials no presencials i lliures— d'aquests cursos s'ha incrementat notablement al llarg dels darrers anys. La taula 27 mostra l'evolució entre els cursos 1999-2000 i 2003-2004.

Pel que fa a les dades relatives al volum d'alumnat, val a dir que no s'especifiquen segons l'edat, i cal tenir en compte que entre els 30.249 alumnes d'escoles oficials d'idiomes del curs 1999-2000 i entre els 40.115 alumnes del 2003-2004 n'hi ha d'edats superiors a 29 anys. En tot cas, és probable que l'augment global d'alumnat també el causi l'increment de matrícules de joves d'entre 15 i 29 anys.

Són les dades que corresponen al mateix curs 2002-2003 les que ens apunten dos fets certament remarcables. En primer lloc destaca la distribució per sexe de l'alumnat: dels 29.679 estudiants oficials presencials, 20.681 —gairebé el 70%— són noies. En segon lloc, es fa evident el pes de la llengua anglesa com a opció preferida per l'alumnat: el 48% dels qui hi assisteixen estudien anglès, percentatge seguit de lluny pel 18% que representen els estudiants d'alemany i el 15% dels alumnes de francès.

Tornant a reprendre la referència al conjunt de les dedicacions qualificades com a lleure instructiu, voldria tancar aquest apartat amb una reflexió sobre la importància de la classe social com a factor condicionant d'aquestes dedicacions. Per bé que es fa impossible quantificar-ho amb dades estadístiques, diverses recerques qualitatives constaten el següent: els valors de l'aposta acadèmica —les activitats instructives en el lleure entren dins aquesta aposta— s'especifiquen segons els discursos i els projectes socials dels joves, així com, en el cas dels de menys edat, de les seves famílies. I aquests

discursos i projectes s'edifiquen sobre unes determinades condicions objectives d'existència. No és tan sols el fet que els i les joves amb menys recursos econòmics tinguin més dificultat per inscriure's en activitats instructives sovint excessivament costoses, sinó que juntament amb això cal tenir present que els sentits i els valors de la inversió acadèmica no obligatòria fora de l'àmbit escolar tenen altres explicacions, i que una és la valoració més o menys realista dels guanys —promoció socioeconòmica— que pot aportar al propi procés de transició cap a la vida adulta. Finalment, importa el que es considera "normal". Mentre que en determinats contextos qui més qui menys ocupa el temps fent alguna activitat instructiva extraescolar, en altres contextos el que és "normal" és que pràcticament ningú no en faci ni es plantegi de fer-ne. I finalment la marca d'un imaginari o d'un altre és una qüestió de classe social i d'entorn social immediat, una qüestió d'*habitus* (Bourdieu, 1988).

4.3. El lleure recreatiu

Aquestes mateixes aproximacions qualitatives permeten parlar d'un altre aspecte rellevant. Sovint les activitats de lleure instructiu poden no ser vistes per part dels joves que les practiquen com a camp de descoberta, de cultiu, de manifestació d'interessos, d'innovació, d'experimentació, etcètera, en la mesura en què, a més de ser regides per normes i regles del joc externes, estan fortament determinades per marcs físics —el centre educatiu, sigui quin sigui— i blocs temporals —l'horari— fixats *a priori*. En canvi, quan parlem de la dedicació a activitats formalitzades de tipus recreatiu —partits de futbol, aeròbic, tallers, excursionisme...—, la representació dels posicionaments corresponents sol ser més neutra, almenys quan s'hi refereixen els qui les practiquen. Rarament els i les protagonistes senten que s'estiguin perdent formes autèntiques de diversió juvenil; ben al contrari, fent-ho viuen intensament tant els valors d'entreteniment que ofereix l'activitat com la relació amb companys i amics.

Una part d'aquesta oferta educadora és representada per les activitats que gestionen determinats equipaments culturals juvenils i les entitats d'educació en el lleure reconegudes oficialment. La Secretaria General de Joventut identifica catorze federacions i moviments d'educació en el lleure a Catalunya,¹⁷ i òbviament cadascuna d'aquestes entitats basa la seva acció en diferents idearis i àmbits d'intervenció. D'acord, però, amb el que afirma la Secretaria General de Joventut, totes basen el mètode educatiu en la transmissió de valors com la democràcia, el civisme, la identitat nacional, la solidaritat, el respecte i la protecció del medi ambient, la convivència, la interculturalitat, les actituds i els hàbits saludables, el consum responsable, etcètera. A tot Catalunya són més de 1.400 les entitats juvenils reconegudes com a entitats d'educació en el lleure.

En el marc de l'objecte d'atenció d'aquest capítol, interessa no tant el volum d'associats que participen en aquestes —o altres— entitats¹⁸ com les dades relatives als i les joves a qui es dirigeixen les activitats educatives —molts i moltes dels quals alhora són joves associats/ades a l'entitat corresponent—. Falten, però, registres estadístics sistemàtics que recullin aquestes dades. L'*Enquesta als joves de Catalunya 2002* sí que presenta algunes xifres sobre participació en activitats de lleure organitzat. Per exemple, en ser preguntats els i les joves sobre la pràctica d'aquest tipus d'activitats quan tenien menys de 15 anys, destaquen les dades següents: un 57% havien practicat activitats esportives —en un club esportiu—; un 27%, activitats d'esplai o escoltisme, i un 26%, activitats culturals o recreatives. Els percentatges disminueixen significativament quan es pregunta als i les joves sobre la pràctica d'aquestes activitats entre els 15 i els 18 anys: un 42% participaven en activitats esportives; un 11%, en activitats d'esplai i escoltisme, i un 14%, en activitats culturals o recreatives.

No obstant les dificultats per trobar més dades, podem apuntar que el conjunt de les activitats d'entitats, federacions i moviments són gestionades i organitzades per responsables —caps o monitors— diplomats/ades amb la titulació corresponent reconeguda per la Secretaria General de Joventut. I en aquest cas sí que hi ha recomptes agregats de persones, joves la majoria, que passen pel procés formatiu necessari

17 L'Acció Escolta de Catalunya, el Centre Marista d'Escoles – Associació Mirall, Azimut. Moviment Educatiu d'Excursionisme en el Temps Lliure, CIJAC. Centre d'Infants i Joves d'Acció Catòlica, Coordinació Catalana de Colònies, Casals i Clubs d'Esplai, Escoltes Catalans, Esplais Catalans, Federació de Centres Juvenils Don Bosco de Catalunya, Federació Catalana de l'Esplai, MIJAC. Moviment Infantil i Juvenil d'Acció Catòlica, Minyons Escoltes, AERS. Agrupament d'Esplais del Solsonès, Ganzaia. Federació d'Entitats d'Educació en el Lleure de les comarques gironines, i APPS. Federació Catalana Pro Persones amb Retard Mental.

18 Si bé no deixa de ser cert que la sola experiència associativa és socialitzadora, i per tant educadora, entrar en aquest terreny comporta interposar-se en l'àmbit d'atenció de l'eix de participació.

per obtenir aquesta credencial. La taula 28 mostra l'evolució del nombre de diplomes atorgats per les escoles oficials de formació en el lleure —actualment hi ha 27 centres reconeguts— de l'any 1999 al 2003.

Queda remarcar que per regla general les activitats de lleure a les quals m'estic referint estan adreçades a un públic infantil i adolescent, rarament a població de més de 17 o 18 anys. Però val a dir que el lleure formatiu no instructiu no s'esgota en l'oferta del conjunt d'entitats reconegudes com d'educació no formal: també programen activitats educatives recreatives en horari extraescolar des dels centres cívics fins a les AMPA, passant per les associacions de veïns o les ONG. Passa, però, que més enllà dels mapes de recursos i dels serveis educatius que es puguin elaborar en l'àmbit municipal és pràcticament impossible recollir d'una manera sistemàtica i exhaustiva l'estat i l'evolució global d'aquesta oferta per a tot Catalunya.

5. Conclusions i recomanacions

Acabem el capítol movent-nos cap al terreny propositiu. És clar que elaborar un programari exhaustiu de propostes pràctiques excedeix les possibilitats d'aquest escrit; per aquest motiu mirarem de revisar alguns dels principals eixos que poden englobar línies estratègiques generals considerades prioritàries. Aquí parlaré de quatre àmbits d'atenció o eixos estratègics prioritàris: els ponts educatius, els temps i els entorns educatius, els equilibris de recursos i els processos d'avaluació.

5.1. Els ponts educatius

Pàgines enrere es deia que segurament en el moment d'acabar l'ESO trobem un dels primers punts de tall —si no el primer— dels itineraris que els i les joves poden seguir en la transició cap a la vida adulta. Per als i les joves adolescents és el moment de plantejar-se els beneficis i els costos bé de seguir la trajectòria acadèmica reglada, bé d'abandonar-la i substituir-la per la dedicació a altres opcions —feina remunerada, treball domèstic...—, i certament no sempre és un càlcul racional fet des d'autèntiques situacions d'igualtat d'oportunitats. No ho és en aquest cas —final de l'ensenyament obligatori— com tampoc no ho és en altres moments específics dels itineraris escolars dels i les joves. En tot cas faig referència a moments concrets, punts d'inflexió particularment transcendents en el dibuix d'unes o altres modalitats de transició. Per entendre'ns, les principals ruptures en els itineraris educatius dels i de les joves no es produeixen enmig de l'ESO —tot i l'existència de casos d'abandonament— o enmig del batxillerat o els cicles formatius, sinó que tenen lloc entre etapes.

Des d'aquest punt de vista, convé dotar l'organització educativa d'eines que donin suport a la gestió adequada d'aquests processos puntuals. Em refereixo a eines que, per exemple, permetin als centres i al conjunt dels serveis educatius actuar activament a l'hora de: detectar situacions de necessitat; treballar amb alumnes i famílies les opcions disponibles i les implicacions a curt, mitjà i llarg termini de cadascuna d'aquestes opcions; preparar i facilitar organitzativament les condicions dels itineraris escollits, etcètera. És doncs en aquests moments quan es fa especialment necessari disposar de recursos —humans i materials— per desenvolupar aquests acompanyaments i articular-los en el marc de sistemes de coordinació efectiva —dins del centre i entre centres, centres amb serveis externs, amb serveis socials, amb l'Administració local, amb entitats...

En resum, es tracta de facilitar als i a les joves ponts educatius que els permetin estar més ben informats i preparats a l'hora de superar els talls següents: els que tenen lloc entre les diferents etapes de l'ensenyament reglat; els que separen l'ensenyament reglat del no reglat, i els que apareixen entre l'ensenyament —reglat o no reglat— i l'experiència laboral.

5.2. Els temps i els entorns educatius

Abans he apuntat la importància que l'escola s'obri i es connecti d'una manera eficaç i eficient amb l'entorn, fent referència a la fórmula de l'escola xarxa. La necessària potenciació d'aquesta fórmula implica dos processos simultanis: d'una banda, obrir espais de relació educativa i, de l'altra, ampliar els temps educatius.

En primer lloc, el fet que l'escola estableixi dinàmiques de coresponsabilitat educativa amb el medi comunitari implica que aquesta estructurí un tram de relacions útils amb el conjunt d'agents educadors i socials d'aquest medi. L'obertura no s'esgota en les activitats educatives que molts ajuntaments ofereixen als centres educatius per desenvolupar en horari lectiu, sinó que vol dir, a més, que l'escola necessita coordinar les actuacions amb aquests agents a l'hora d'encarar els reptes cada vegada més complexos a què han de fer front. Certament, aquesta necessitat es fa visible sobretot en casos difícils o situacions d'urgència, i aleshores es requereix la intervenció dels EAP, dels serveis socials municipals, dels centres oberts, d'entitats i ONG... Molt sovint aquesta dinàmica reactiva introdueix disfuncions i malentesos en l'establiment d'aquestes relacions, i doncs cal tenir en compte que establir xarxes educatives efectives demana recursos i l'estabilitat d'aquestes trames, cosa que sovint passa per consensuar les funcions dels diferents agents implicats.

Tot plegat també implica que el temps educatiu sobre el qual es pot intervenir va més enllà de la jornada estrictament escolar. Això dibuixa dues línies d'actuació complementària. En primer lloc, cal insistir definitivament en l'obertura del conjunt dels centres educatius més enllà de l'horari lectiu: obrir-los per fer activitats extraescolars, però també obrir-los per a usos públics relacionats amb l'educació no formal. Per exemple, té molt de sentit la iniciativa que en l'horari no escolar el temps i l'ús dels centres educatius passi a ser responsabilitat de les àrees de joventut dels ajuntaments. Però en segon lloc s'ha d'apostar per ampliar el temps educatiu, i això exigeix que l'escola s'envolti d'una xarxa de recursos que li permeti "derivar" el seu alumnat en horari no lectiu, "derivacions" que podrien respondre a raons molt diverses, des del reforç escolar fins a la promoció d'activitats lúdiques integradores.

5.3. Els equilibris de recursos

Òbviament, perquè el conjunt del sistema educatiu es converteixi efectivament en un mecanisme d'igualtat d'oportunitats es requereixen recursos humans i materials. Tanmateix, la dotació d'aquests recursos s'ha d'establir sobre la base de criteris justos i equitatius de prioritat, que lluitin contra els desequilibris en molts àmbits que hi ha entre territoris d'una banda, i col·lectius de l'altra.

Al llarg d'aquest capítol s'ha parlat de casos que il·lustren desigualtats territorials pel que fa a la disposició d'infraestructures i serveis educatius —PGS, centres d'adults, etcètera—. És clar que en aquest apartat es podrien incloure desigualtats relatives a altres àmbits —disposició de personal especialitzat, aules d'acollida, centres universitaris, modalitats d'estudi...—, de manera que aquí s'obre com a línia estratègica la necessitat d'igualar dotacions, si més no, en els diferents àmbits del Pla territorial.

Al mateix temps, les polítiques d'igualtat d'oportunitats demanen accions puntuals i justificades de discriminació positiva de determinats col·lectius. En relació amb aquest punt, també hem repassat les situacions de desigualtat educativa basades en variables com el sexe o la procedència: desigualtats en la distribució del fracàs escolar, en els itineraris d'escolarització obligatòria i postobligatòria, en les opcions i modalitats d'estudi, etcètera. No descobrim res de nou si reiterem la necessitat de reequilibrar la dotació de recursos segons la incidència d'aquestes desigualtats socioeducatives.

5.4. Els processos d'avaluació

D'acord amb l'afirmació del llibre *Política educativa i igualtat d'oportunitats* (Bonal, Essomba i Ferrer, 2004), cada vegada és més urgent «el canvi en la cultura avaluadora com a eix bàsic per a la millora de la qualitat» (2004: 135). També en el cas del funcionament i els impactes de les polítiques educatives —generals i sectorials— cal establir instruments d'avaluació i l'existència de processos públics i transparents quant a l'elaboració de criteris i exposició de resultats. Convé, doncs, construir indicadors relatius al conjunt d'àmbits sobre els quals pesa l'acció del sistema educatiu i els seus objectius bàsics, indicadors, per tant, que visualitzin l'estat i l'evolució del repartiment de recursos i el finançament, de les desigualtats en l'accés als centres públics, de les diferències i desigualtats en el seguiment dels diversos itineraris acadèmics, de la gestió i l'organització dels mateixos centres, etcètera.

Tot plegat, acompanyat de processos pertinents de coneixement i diagnosi. Des d'aquest punt de vista, l'elaboració de bons mapes de recursos educatius i de mapes de desigualtats educatives per als diferents àmbits territorials i administratius poden proporcionar eines útils sobre les quals es podran basar els àmbits susceptibles de ser avaluats.

Bibliografia

- Alegre, M. A. (2004). *Geografies adolescents a secundària*, treball de tesi doctoral, inèdit.
- Alegre, M. A., i Herrera, D. (2000). *Escola, oci i joves d'origen magribí*. Barcelona, Diputació de Barcelona, col. «Materials de Joventut», 14.
- Arrow, K. J. (1991). «La educación superior como filtro», a *Educación y Sociedad*, núm. 8.
- Bernstein, B. (1985). *Clases, códigos y control*, vol. I i II, Madrid, Akal.
- Bonal, X.; Essomba, M. A., i Ferrer, F. (2004). *Política educativa i igualtat d'oportunitats. Prioritats i propostes*, Barcelona, Mediterrània, col. «Polítiques», 42.
- Bonal, X., et al. (2003). *Apropiacions escolars. Usos i sentits de l'educació obligatòria des dels adolescents*, Barcelona, Octaedro.
- Bonal, X.; Rambla, X., i Ajenjo, M. (2004). *Les desigualtats territorials de l'ensenyament a Catalunya*, treball inèdit.
- Bourdieu, P. (1988). *La distinción. Criterios y bases sociales del gusto*, Madrid, Taurus.
- Calero, J., i Bonal, X. (2004). «Financiación de la educación en España», a Navarro, V. (coord.). *El Estado del bienestar en España*. Madrid, Tecnos, en premsa.
- Casal, J. (1998). «Modalidades de transición profesional, mercado de trabajo y condiciones de empleo», ponència presentada al congrés *La nova condició juvenil i les polítiques de joventut. Balanç, realitats i noves perspectives*, Barcelona, novembre de 1998, Diputació de Barcelona i Ajuntament de Barcelona.
- Casal, J., et al. (2003). *Enquesta als joves de Catalunya 2002: ni temps d'espera, ni temps de plenitud, sinó temps d'itineraris*, Barcelona, Secretaria General de Joventut.
- Clark, B. (1962). *Educating the Expert Society*, San Francisco, Chandler.
- Collins, R. (1989). *La sociedad credencialista*, Madrid, Akal.
- Garcia, M. (coord.) (2003). *Abandonament escolar, desescolarització i desafecció*, Barcelona, Fundació Jaume Bofill, col. «Finestra Oberta», 37.
- Martínez, R., i Alegre, M. A. (2002). *Geografies i experiències juvenils a Sant Cugat del Vallès. Recerca sobre pràctiques, identitats i transicions a la vida adulta dels i les joves de Sant Cugat del Vallès*, informe de recerca inèdit.
- Trilla, J. (1996). *La educación fuera de la escuela. Ámbitos no formales y educación social*, Barcelona, Ariel.

Annex estadístic

Taula 1. Avaluacions del segon cicle de l'ESO. Total i noies. Cursos 1999-2000 i 2002-2003

	Estudiants 4t d'ESO		No avaluats		Avaluats		Graduat d'educació secundària		Certificació d'ensenyament obligatori		Continuen al mateix cicle	
	Total alumnes	% noies	Total alumnes	% noies	Total alumnes	% noies	Total alumnes	% noies	Total alumnes	% noies	Total alumnes	% noies
1999-2000	74.637	49,04	3.570	34,93	71.067	49,75	50.839	53,50	12.018	38,28	8.206	43,37
2000-2001	70.621	48,67	3.694	29,99	66.927	49,71	48.747	52,77	10.041	39,18	8.139	44,64
2001-2002	67.953	49,13	3.217	38,33	64.736	49,67	47.375	52,92	9.471	38,51	7.890	43,54
2002-2003	66.865	48,30	2.793	30,18	64.072	49,09	46.520	52,08	9.758	39,67	7.794	43,03

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del Departament d'Educació (estadístiques d'ensenyament).

Taula 2. Alumnes estrangers a l'ESO. Cursos 1999-2000 i 2003-2004

Alumnes Curs	Alumnes estrangers	Total d'alumnes	% alumnes estrangers ESO	% total d'alumnes estrangers (infantil, primària i ESO)
1999-2000	6.338	266.467	2,38	2,19
2000-2001	8.177	257.318	3,18	2,75
2001-2002	11.090	253.340	4,38	4,02
2002-2003	14.955	253.424	5,90	5,85
2003-2004	20.233	256.268	7,89	8,12

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del Departament d'Educació (estadístiques d'ensenyament).

Taula 3. Alumnes estrangers a l'ESO, segons sector. Cursos 1999-2000 i 2003-2004

Alumnes Curs	% sobre el total d'alumnes		% sobre el total d'alumnes estrangers	
	Sector públic	Sector privat	Sector públic	Sector privat
1999-2000	3,67	0,76	85,78	14,22
2000-2001	4,95	1,00	86,10	13,90
2001-2002	6,61	1,60	83,68	16,32
2002-2003	8,58	2,47	81,64	18,36
2003-2004	11,18	3,49	81,06	18,94

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del Departament d'Educació (estadístiques d'ensenyament).

Taula 4. Alumnes del Magrib i de l'Amèrica Central i del Sud a l'ESO, segons sector. Cursos 1999-2000 i 2003-2004

Alumnes Curs	Magrib (%)		Amèrica Central i del Sud (%)	
	Sector públic	Sector privat	Sector públic	Sector privat
1999-2000	93,66	6,34	82,68	17,32
2003-2004	83,63	16,37	81,37	18,63

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del Departament d'Educació (estadístiques d'ensenyament).

Taula 5. Taxa d'escolarització a la secundària postobligatòria. Catalunya i Espanya, cursos 1999-2000 i 2000-2001

Curs	Taxa d'escolarització (%)	
	Catalunya	Espanya
1990-1991	56,86	59,02
2000-2001	63,76	58,56

Font: elaboració pròpia a partir de:

Dades del Departament d'Educació (estadístiques d'ensenyament)

IDESCAT (estadística de població)

Dades del Ministeri d'Educació i Ciència (*estadística de la enseñanza en España*)

INE (estadística de població).

Taula 6. Graduats en educació secundària postobligatòria (% sobre el total de joves d'entre 20 i 24 anys). Catalunya i Espanya, 1991 i 2001

Any	Catalunya	Espanya	UE
1991	48,6	41,3	—
2001	60,1	58,28	75,4*

* Dades corresponents a l'any 2002.

Taula 7. Alumnes noies estudiants d'ESO, batxillerat, CFGM i CFGS. Cursos 1999-2000 i 2003-2004

Alumnes	ESO (%)	Batxillerat* (%)	CFGM (%)	CFGS (%)
Curs				
1999-2000	48,27	55,27 ¹	37,92	47,09 ²
2000-2001	48,32	55,54 ¹	37,62	46,30 ²
2001-2002	48,27	55,21	37,55	46,39
2002-2003	48,07	55,09	38,28	47,39
2003-2004	48,10	54,70	38,80	47,20

¹ Inclou estudiants de l'antic COU.

² Inclou estudiants de l'antiga FP2.

* Inclou estudiants del batxillerat a distància.

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del Departament d'Educació (estadístiques d'ensenyament).

Taula 8. Total d'alumnes i alumnes noies estudiants de primer de batxillerat, segons modalitat. Cursos 1999-2000 i 2003-2004

Curs	Batxillerat*									
	Arts		Ciències de la natura i de la salut		Humanitats i ciències socials		Tecnologia		Total	
	Total alumnes	% noies	Total alumnes	% noies	Total alumnes	% noies	Total alumnes	% noies	Total alumnes	% noies
1999-2000	2.206	61,92	16.855	61,81	26.393	66,92	11.899	15,78	57.173	54,79
2000-2001	2.424	62,50	15.598	63,21	23.964	67,96	12.224	16,54	54.210	54,75
2001-2002	2.317	65,69	14.371	64,11	21.696	67,90	12.425	17,88	50.809	54,50
2002-2003	2.596	66,91	12.695	64,34	21.332	66,92	11.568	18,18	48.191	54,54
2003-2004	2.552	68,10	12.331	63,27	21.569	66,10	11.077	17,40	47.529	54,13

* Inclou estudiants del batxillerat a distància

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del Departament d'Educació (estadístiques d'ensenyament).

Taula 9. Total d'alumnes i d'alumnes noies estudiants de CFGM, segons família professional. Cursos 1999-2000 i 2003-2004

Curs	Administració		Sanitat		Comerç i màrqueting		Imatge personal		Electricitat i electrònica		Manteniment de vehicles autopropulsats		Fabricació mecànica		Manteniment i serveis a la producció		Total CFGM	
	Total	%	Total	%	Total	%	Total	%	Total	%	Total	%	Total	%	Total	%	Total	%
	alum.	noies	alum.	noies	alum.	noies	alum.	noies	alum.	noies	alum.	noies	alum.	noies	alum.	noies	alum.	noies
1999-2000	5.070	69,35	2.636	88,43	1.542	63,23	819	90,72	4.210	1,78	2.356	1,27	1.422	2,25	1.392	1,08	22.974	37,92
2000-2001	5.908	70,12	3.164	89,03	1.746	59,16	1.116	96,59	5.063	1,30	2.945	1,36	1.904	1,68	1.753	0,91	28.141	37,67
2001-2002	6.239	70,78	3.299	89,45	1.634	64,87	1.413	96,67	5.512	1,11	3.260	0,92	2.241	1,83	1.881	0,79	30.370	37,55
2002-2003	6.446	69,89	3.657	88,16	1.783	64,72	1.701	97,77	5.774	1,35	3.451	1,27	2.232	1,30	1.920	1,09	32.302	38,28

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del Departament d'Educació (estadístiques d'ensenyament).

Taula 10. Alumnat estranger (total, Amèrica Central i del Sud, Magrib i UE) estudiant de batxillerat. Cursos 1999-2000 i 2003-2004

Alumnes Curs	Batxillerat*			
	Total	Amèrica Central i del Sud (% sobre el total d'alumnat estranger)	Magrib (% sobre el total d'alumnat estranger)	UE (% sobre el total d'alumnat estranger)
1999-2000 ¹	1.138 (1,07%)	33,92	13,88	27,41
2000-2001 ¹	1.344 (1,31%)	36,90	13,02	25,29
2001-2002	1.576 (1,62%)	46,82	15,10	16,12
2002-2003	2.286 (2,46%)	52,14	12,68	13,47
2003-2004	3.040 (3,37%)	53,48	11,74	12,04

¹ Inclou estudiants de l'antic COU.

* Inclou estudiants del batxillerat a distància.

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del Departament d'Educació (estadístiques d'ensenyament).

Taula 11. Alumnat estranger (total, Amèrica Central i del Sud, Magrib i UE) estudiant de CFGM. Cursos 1999-2000 i 2003-2004

Alumnes Curs	CFGM			
	Total	Amèrica Central i del Sud (% sobre el total d'alumnat estranger)	Magrib (% sobre el total d'alumnat estranger)	UE (% sobre el total d'alumnat estranger)
1999-2000	229 (0,99%)	30,56	36,68	12,23
2000-2001	390 (1,38%)	31,28	37,95	11,02
2001-2002	597 (1,96%)	34,67	38,36	9,04
2002-2003	955 (2,95%)	41,46	34,34	7,96
2003-2004	1.418 (4,35%)	44,71	33,50	5,85

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del Departament d'Educació (estadístiques d'ensenyament).

Taula 12. Alumnat estranger (total, Amèrica Central i del Sud, Magrib i UE) estudiant de CFGS. Cursos 1999-2000 i 2003-2004

Alumnes Curs	Total	CFGM		
		Amèrica Central i del Sud (% sobre el total d'alumnat estranger)	Magrib (% sobre el total d'alumnat estranger)	UE (% sobre el total d'alumnat estranger)
1999-2000 ²	273 (0,66%)	43,59	16,48	17,21
2000-2001 ²	371 (1,14%)	50,94	13,48	12,13
2001-2002	623 (1,95%)	53,13	10,27	12,36
2002-2003	950 (2,86%)	64,63	6,84	8,95
2003-2004	1.286 (3,74%)	66,48	8,16	8,24

² Inclou estudiants de l'antiga FP2.

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del Departament d'Educació (estadístiques d'ensenyament).

Taula 13. Avaluacions de l'alumnat de segon de batxillerat. Total i noies. Cursos 1999-2000 i 2001-2002

Curs	Estudiants 2n de batxillerat		No avaluats		Avaluats		Aprovats	
	Total alumnes	% noies	Total alumnes	% noies	Total alumnes	% noies	Total alumnes	% noies
1999-2000	43.955	56,31	2.632	52,69	41.323	56,54	28.458	58,38
2000-2001	47.652	56,49	6.099	36,64	41.553	57	29.551	58,89
2001-2002	46.150	56,20	6.236	54,54	39.914	56,22	28.983	58,24

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del Departament d'Educació (estadístiques d'ensenyament).

Taula 14. Alumnes repetidors/es de CFGM. Total i noies. Cursos 1999-2000 i 2002-2003

Curs	Alumnes		Repetidors/es	
	Total	% noies	Total	% noies
1999-2000	22.974	37,92	1.405	51,67
2000-2001	28.141	37,67	2.746	43,95
2001-2002	30.370	37,55	3.184	43,65
2002-2003	32.302	38,28	3.869	40,11

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del Departament d'Educació (estadístiques d'ensenyament).

Taula 15. Alumnes repetidors/es de CFGS. Total i noies. Cursos 1999-2000 i 2002-2003

Curs	Alumnes		Repetidors/es	
	Total	% noies	Total	% noies
1999-2000	24.166	47,31	1.084	37,91
2000-2001	30.927	46,53	1.832	35,70
2001-2002	31.926	46,40	1.941	33,49
2002-2003	33.212	47,37	2.468	33,75

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del Departament d'Educació (estadístiques d'ensenyament).

Taula 16. Total d'alumnes estudiants inscrits en PGS, segons modalitat. Cursos 2000/2001 i 2003-2004

Tipologia	Públic			Privat	Total
	Programes de transició al treball	Programes Treballem per a la formació local	Administració	Altres entitats	
2000-2001	1.122	1.310	1.090	2.116	5.638
2001-2002	1.122	1.173	933	2.370	5.598
2002-2003	1.168	1.173	695	2.312	5.348
2003-2004	1.180	1.255	835	1.908	5.178

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del Departament d'Educació (estadístiques d'ensenyament).

Taula 17. Unitats de PGS, per àmbits territorials. Cursos 2000-2001 i 2003-2004

Curs	CURS 2000-2001			CURS 2003-2004		
	Públic	Privat	Total	Públic	Privat	Total
Barcelona ciutat	70	71	141	45	58	103
Barcelona comarques	92	46	138	85	45	130
Baix Llobregat-Anoia	39	11	50	41	18	59
Vallès Occidental	28	19	47	37	15	52
Girona	20	11	31	21	2	23
Lleida	17	10	27	13	10	23
Tarragona	26	18	54	22	14	36
Terres de l'Ebre	—	—	—	11	3	14
Total	302	186	488	275	165	440

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del Departament d'Educació (estadístiques d'ensenyament).

Taula 18. Ràtio d'unitats PGS / joves 16-19 anys, per províncies. Curs 2000-2001

Província	Ràtio
	Unitat PGS / joves 16-19 anys
Barcelona	1 / 567
Girona	1 / 822
Lleida	1 / 421
Tarragona	1 / 537
Total	1 / 572

Font: elaboració pròpia a partir de:

Dades del Departament d'Educació (estadístiques d'ensenyament).
IDESCAT (estadística de població).

Taula 19. Ràtio de centres de formació d'adults o aules d'adults / joves 18-29 anys, per àmbits del Pla territorial. Curs 2003/2004.

Àmbit del Pla territorial	Ràtio
	Centres o aules d'adults / joves 18-29 anys
Àmbit metropolitana	1 / 6.037
Comarques gironines	1 / 4.790
Camp de Tarragona	1 / 7.417
Terres de l'Ebre	1 / 8.183
Àmbit de Ponent	1 / 9.099
Comarques centrals	1 / 6.690
Alt Pirineu i Aran	1 / 4.294
Total	1 / 6.136

Font: elaboració pròpia a partir de:

Dades del Departament d'Educació (estadístiques d'ensenyament).
IDESCAT (estadística de població).

Taula 20. Alumnes matriculats/ades a l'ensenyament superior* (total i noies) i taxa d'escolarització universitària (total, nois i noies). Curs 2000-2001

Curs	Total alumnes	% noies	Taxa	Taxa	Taxa
			d'escolarització Noies	d'escolarització Nois	d'escolarització Total
1990/1991	164.990	50,81	34,95	32,14	33,50
2000/2001	219.761	53,9	58,15	47,38	52,63

* Inclou centres integrats i centres adscrits. Títols homologats i propis.

Dades del Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació (Servei d'Estadística).
IDESCAT (estadística de població).

Font: elaboració pròpia a partir de:

Taula 21. Noies matriculades a l'ensenyament superior, per àmbits.* Curs 2003-2004

Àmbits	Noies (% sobre el total)
Ciències	1.700 (60,93%)
Ciències de la salut	3.967 (78,66%)
Ciències socials	17.352 (63,25%)
Gestió i pràctica de l'esport	116 (27,62%)
Humanitats	3.551 (65,43%)
Tècnic	3.485 (23,74%)
Total	30.171 (54,08%)

* Inclou centres integrats i centres adscrits. Títols homologats i propis.

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació (Servei d'Estadística).

Taula 22. Alumnes de doctorat i formació continuada.* Cursos 1995-1996 i 2002-2003

Concepte	Doctorat Total alumnes	Formació continuada (màsters, postgraus i cursos d'especialització) Total alumnes
1995-1996	8.961	18.612
2002-2003	10.304	68.579

* Inclou centres integrats i centres adscrits. Títols homologats i propis.

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació (Servei d'Estadística).

Taula 23. Nivell d'instrucció dels i de les joves de 25 a 29 anys, per sexe. Percentatge sobre el total del grup d'edat. Anys 1991 i 2001

Any	Nivell d'instrucció											
	Obligatori o inferiors			Postobligatori professionals			Postobligatori acadèmics			Universitaris		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
1991	51,1	48,4	49,8	19	17,9	18,4	16,2	14,6	15,4	13,7	19,1	16,4
2001	44,1	32,9	38,6	20,9	20,7	20,8	14	14,8	14,4	21	31,7	26,2

Font: IDESCAT (cens 1991, 2001)

Taula 24. Nivell d'instrucció dels i de les joves de 25 a 29 anys, per àmbit del Pla territorial. Percentatge sobre el total del grup d'edat. Any 2001

Àmbit del Pla territorial	Nivell d'instrucció									
	No sap llegir o escriure	Sense estudis elemental	1r grau	ESO, EGB o batxillerat	Formació professional de grau mitjà	Formació professional de grau superior	Batxillerat superior	Diplomatura	Llicenciatura o doctorat	
Àmbit metropolità	0,69	2,01	9,65	24,35	8,69	12,06	15,23	12,63	14,69	
Comarques gironines	1,26	3,17	11,53	30,73	7,75	9,75	13,48	10,81	11,51	
Camp de Tarragona	0,80	2,01	11,62	29,06	9,92	12,96	11,07	11,65	10,88	
Terres de l'Ebre	0,70	2,01	14,45	31,94	9,39	11,26	11,27	10,02	8,95	
Àmbit de Ponent	0,86	1,86	8,94	26,74	8,75	13,54	11,74	14,87	12,69	
Comarques centrals	0,82	2,22	10,86	27,79	9,60	12,16	12,53	12,59	11,41	
Alt Pirineu i Aran	0,47	1,48	7,86	23,50	10,25	12,98	16,46	14,11	12,87	
Catalunya	0,76	2,11	10,07	25,67	8,78	11,99	14,41	12,46	13,74	
Espanya	0,59	2,10	10,15	28,39	7,04	10,60	14,43	12,58	14,13	

INE (estadística de població).

IDESCAT (estadística de població).

Font: elaboració pròpia a partir de:

Taula 25. Accés a l'ensenyament secundari postobligatori segons la classe social de la llar.¹ Curs 2001-2002

	No hi accedeixen (%)	Postobligatòria professional (%)	Postobligatòria acadèmica (%)
Algunes membres de classe mitjana propietària	23,7	15,5	59,8
Tots dos classe mitjana assalariada	11,1	9,0	79,9
Classe mitjana assalariada + classe treballadora	12,7	30,6	56,7
Tots dos classe treballadora	41,0	25,8	33,3
Altres situacions	25,3	20,0	54,7

Dades extretes del PAD 2001-2002.

Font: Bonal, Rambla i Ajenjo (2004).

Taula 26. Indicadors de finançament de l'ensenyament, per comunitat autònoma*

Comunitat autònoma	DP per estudiant (no universitari)	DP per estudiant universitari	DP en enseny. privat / D. total en ensenyament concertats / total (no universitari)	Alumnes en centres concertats / total (no universitari)	DP en centres privats / estudiants en centres concertats	Despesa privada per estudiant (no universitari)
Andalusia	2.285	2.923	12,67	17,83	1.484	89
Aragó	2.963	3.571	17,18	26,89	1.798	180
Astúries	3.256	3.668	12,99	21,78	1.753	96
Illes Balears	2.757	4.368	22,84	33,22	1.728	142
Canàries	3.044	3.953	7,17	11,63	1.722	110
Cantàbria	2.926	4.679	20,77	27,45	1.972	—
Castella Lleó	3.128	3.578	15,52	25,26	1.722	98
Castella-la Manxa	2.803	3.533	9,04	14,81	1.519	—
Catalunya	2.501	4.673	25,57	28,33	2.149	341
País Valencià	2.717	4.732	19,66	22,48	1.865	153
Extremadura	2.905	2.961	8,83	15,83	1.127	91
Galícia	3.180	3.196	12,37	18,14	1.854	144
Madrid	2.304	4.920	19,32	23,64	1.678	307
Múrcia	2.479	3.892	13,34	18,77	1.568	—
Navarra	4.035	4.688	22,55	36,38	2.296	196
País Basc	4.425	3.860	28,64	45,23	2.479	173
La Rioja	3.095	4.684	17,59	25,29	1.973	—
TOTAL	2.723	3.931	17,29	22,80	1.840	167

* Dades de l'any 2001 amb l'excepció de la despesa en concerts (2000) i la despesa privada (1998).

Font: Bonal, Rambla i Ajenjo (2004).

Taula 27. Centres, professors i alumnes matriculats/ades a escoles oficials d'idiomes. Cursos 1999-2000 i 2003-2004

Concepte	Centres	Professors	Alumnes (oficials presencials + oficials no presencials + lliures)
Curs			
1999-2000	10	318	30.239
2003-2004	32	462	40.115

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del Departament d'Educació (estadístiques d'ensenyament).

Taula 28. Diplomes atorgats per les escoles d'educació en el lleure. Anys 1999-2003

Any	Diplomes atorgats (monitors + directors)
1999	3.194
2000	4.667
2001	3.809
2002	4.365
2003	4.226

Font: Secretaria General de Joventut. Generalitat de Catalunya.

1 La variable "classe social de la llar" construïda pel PAD consta de 10 deu categories, que corresponen a diferents combinacions de les 4-quatre categories que componen la classe social de l'individu (—classe mitjana propietària, classe mitjana assalariada, classe treballadora i altres)—. Els autors de la taula es queden amb les cinc combinacions que es mostren més explicatives de les desigualtats a-estudiades.

Treball

1. Introducció

En aquest document mirarem de fer una ràpida síntesi de la situació dels i de les joves de Catalunya del començament del segle XXI en relació amb el món del treball. No és pas un paper que s'hagi de tenir en compte aïlladament, sinó com a pas previ a la definició d'un sistema d'indicadors de seguiment del tema.

Hem optat per preparar un document més analític que no pas descriptiu, que ens ajudi a eludir les temptacions excessivament empiristes que se solen presentar en la definició de sistemes d'indicadors. L'objectiu no és fer l'enèsima recerca sobre aquesta matèria, sinó més aviat plantejar un estat de la qüestió que aprofiti l'ampli bagatge analític que s'ha anat acumulant en les darreres dècades, i precisament per això no hem volgut quedar-nos curts a l'hora de donar referències bibliogràfiques. Quan s'ha pogut s'han il·lustrat els processos descrits amb dades concretes referides al cas català. Allí on n'hi ha és que no existeixen, o bé l'autor no en té notícia o bé presenten problemes de fiabilitat o d'actualització. És en aquests casos que caldrà fer més feina a l'hora de definir nous indicadors.

L'informe està articulat en sis grans apartats. En el primer repassem la situació dels i de les joves de Catalunya que estan situats en el pòrtic del món laboral: la formació, sempre en relació amb el treball. En segon lloc ens aturem en els i les joves que ja s'han inserit laboralment, centrant-nos en aspectes com ara les vies d'inserció, el contingut de la feina o les condicions de treball. Després repassem la situació dels i de les joves exclosos del treball mercantil, aturats o inactius, i en el quart apartat mirem de desglossar les principals conseqüències d'aquesta situació laboral en termes objectius —emancipació, posició social—, subjectius —presentisme, pèrdua de centralitat del valor treball— i empresarials o d'acció col·lectiva —sindicació, capacitat negociadora, etcètera—. Seguidament fem una incursió breu en la principal de les "altres feines": la domesticofamiliar o reproductiva. Per acabar, com a conclusió, repassem les polítiques laborals desenvolupades al nostre país en les darreres dècades i n'apuntem algunes propostes de millora.

Abans de començar voldríem aclarir que, d'acord amb els criteris aplicats al conjunt de capítols d'aquest informe, sempre que sigui possible el nostre objecte d'estudi seran les persones que tenen entre 16 i 29 anys, que a partir d'ara seran simplement "joves". Quan per circumstàncies de manca de dades disponibles haguem de treballar amb altres franges d'edat, ho farem constar. El concepte "adults" es reserva, per defecte, a les persones més grans de 30 anys.

2. Vers el treball (mercantil)

En aquest primer apartat ens centrarem en la interacció formació-treball des d'una triple perspectiva. En primer lloc analitzarem els estocs educatius de la població jove ocupada amb relació a l'adult; després veurem quants d'aquests joves ocupats continuen fent simultàniament una activitat formativa, i al final presentarem diversos indicadors de la rendibilitat laboral que el fet d'estudiar pot tenir per a una persona jove.

2.1. Els nivells educatius dels i de les joves ocupats/ades

Com ha quedat clar en el capítol dedicat a l'educació, al nostre país el nivell formatiu s'ha accelerat espectacularment en les darreres dècades, i els joves en són clarament beneficiaris. Concretament, els joves ocupats tenen un any més de mitjana formativa que no pas els adults. Aquesta sobreformació és especialment marcada entre les noies, mentre que els nois estan més propers a la mitjana adulta (vegeu les dades concretes en les taules 1 i 2 de l'annex estadístic).

És interessant analitzar la interrelació d'aquest indicador amb la conjuntura econòmica i laboral. En general, davant les dificultats d'accés al món laboral —atur— o de la precarietat de les ofertes de treball que hi ha, molts joves han optat per allargar el període formatiu. Inversament, el context fortament expansiu de la segona meitat dels noranta va incentivar molts joves a deixar prematurament els estudis per ingressar amb rapidesa al món laboral.

Les millores formatives dels i les joves han provocat una inflació creixent de titulacions que no tots els col·lectius socials poden seguir. Com diu Albaigés, aquest camí «requereix tenir la possibilitat d'assumir elevats costos econòmics i temporals i, a més, de posar en pràctica un pensament estratègic i de planificació de la inserció laboral que no és freqüent en persones amb una experiència sovint encara insuficient» (2003: 119). No és estrany, per tant, que continuï havent-hi importants bosses d'abandonament prematur dels estudis. Darrerament, aquest fenomen se sol quantificar per mitjà del percentatge de joves que no assolixen una titulació secundària bàsica; en el nostre cas, alumnes que acaben l'ESO sense obtenir el títol. A Catalunya parlariem d'un 23,6% de casos, dos punts per sota de la mitjana estatal.¹

La simultaneïtat entre creixement global de titulacions i permanència del fracàs escolar ens indica una polarització formativa² que, com veurem més endavant, té correspondències en un procés paral·lel de segmentació laboral i social.

2.2. La simultaneïtat dels estudis i la feina

Segons l'EPA, un de cada deu joves combina feina i formació reglada. Això representa un 14% dels joves actius i un 29% dels estudiants (taula 3), unes xifres importants i molt superiors a les dels adults, dels quals tot just un 2% simultaniegen feina i estudis. És probable, doncs, que ens trobem davant el trencament d'un model històric, molt mediterrani, de segregació marcada entre feina i estudis (OCDE-CIDE, 1997, citat a García i al., 1999).

Els percentatges esmentats al paràgraf anterior són més baixos dels que apareixen en l'*Enquesta a la joventut de Catalunya 2002*, que feia servir uns conceptes de *treball* i de *formació* força més laxos. L'enquesta és interessant, però, per delimitar dos casos conceptualment ben diferents: d'una banda, els i les estudiants que, complementàriament, treballen —gairebé la meitat dels matriculats i de les matriculades, un 19% dels quals fan feinetes, i un altre 28%, feines a temps parcial—; de l'altra, joves treballadors/es que, complementàriament, estudien —l'enquesta els quantifica en un 9% del total de joves matriculats/ades.

1. Dades del Ministeri d'Educació i Ciència publicades a *El País*, 22/10/2004, pàg. 28.

2. De fet, tradicionalment el nostre país ha tingut nivells formatius força duals com a conseqüència de la feblesa endèmica del nostre model d'FP, que tot just ara es comença a superar.

Com sembla lògic, la simultaneïtat entre estudis i feina és més freqüent en els itineraris formatius més llargs i, per tant, entre els joves més madurs. Finalment, cal constatar l'equilibri entre els que veuen poca relació o gens entre els estudis i la feina d'acompanyament (56%) i els que n'hi perceben força o molta (44%). Aquest darrer percentatge és més alt entre els joves que fan formació especialitzada —universitaris i mòduls professionals— que no pas entre els més generalistes —batxillerat, ensenyament obligatori...

2.3. La rendibilitat laboral de l'educació

En paral·lel a l'esmentat increment de nivells formatius, s'han anat desenvolupant diferents interpretacions d'aquest fenomen, des de les que accentuen les potencialitats per al desenvolupament del país fins a les que hi veuen una pura inflació de titulacions. Aquí no entrarem tant en consideracions *macro* d'aquesta mena com en la rendibilitat de la formació per als diferents col·lectius de joves, a partir de l'anàlisi tant d'indicadors objectius com subjectius.

En termes d'inserció, hi ha certament una clara associació estadística entre el nivell formatiu i les probabilitats de tenir feina. Així, l'any 2001 la taxa d'atur censal³ dels joves amb estudis primaris era del 17%, xifra que davallava a l'11,7% entre els que tenien BUP/COU, al 10% per als titulats d'FP i al 9% entre els universitaris (taula 4). Ara bé, si en la mateixa taula analitzem les diferències que hi ha en cadascuna d'aquestes titulacions entre els anys 1991 i 2001, observem que les que més han millorat són les més associades a oficis: els i les joves que s'han titulat en FP han vist reduïda la seva taxa d'atur un 38%, seguits dels que tenen només estudis primaris (32%). En canvi, els joves que proporcionalment han millorat menys són els que han apostat per titulacions més teòricotècniques: hi ha un 24% de davallada de la taxa d'atur dels joves amb estudis universitaris i només un 20% dels que tenen BUP/COU. Aquestes dades comencen a insinuar-nos les característiques del teixit professional del nostre país, característiques que desenvoluparem àmpliament en aquest capítol.

Una altra manera d'observar tendències és comparar les taxes d'atur juvenil amb les dels adults que tenen el mateix nivell d'estudis. Com veiem en la taula 5, la titulació que menys ocupabilitat ha perdut en termes relatius ha estat l'FP, mentre que la més erosionada ha estat la formació universitària —un 94% més d'aturats joves amb aquesta titulació que no pas adults—. De fet, comparativament, els nivells de desocupació dels nostres joves universitaris —i d'altres països mediterranis— estarien clarament per sobre de la mitjana europea (Castillo i Duce, 1997).

En termes professionals,⁴ acabem de veure que assolir un cert nivell formatiu és un factor per a la inserció laboral. Però, ¿el títol és també garantia de trobar una feina equivalent a la formació que es té? La sociologia ha donat dues respostes extremes a aquesta pregunta. D'una banda, el paradigma del capital humà —blasmat analfíticament, però omnipresent en la societat— contestaria afirmativament aquesta pregunta: el desenvolupament formatiu no tan sols acompanyaria sinó que, de fet, impulsaria el creixement econòmic i el desenvolupament tecnoprofessional. De l'altra, el paradigma credencialista respondria que per a l'empresa la utilitat bàsica de la formació no és tant l'aplicació directa en el procés productiu com el seu paper d'indicador —de ductilitat, de capacitat de treball i d'aprenentatge—. Si la titulació fos només un mecanisme indicatiu, generalitzar-lo portaria a una inflació de titulacions i a la corresponent devaluació: cada cop en caldria una de més elevada per accedir a un determinat lloc de treball.

Comença a haver-hi un ampli ventall de dades que reforcen la segona de les teories exposades: una tercera part de les i dels joves ocupats espanyols estan treballant en feines que no estan relacionades amb la seva formació. Si bé no som el país europeu amb més incidència d'aquest fenomen, sí que som un dels que el viu més pel que fa als nivells universitaris i el que més clarament associa aquesta inadequació amb males condicions laborals (Eurostat, 2003). En l'àmbit català, la darrera *Enquesta als joves de Catalunya* apunta que un de cada cinc joves amb titulació universitària treballa en tasques no qualificades.

3. Al llarg del text utilitzarem sobretot dades de l'EPA, atesa la constant actualització i el gran volum d'informació que aporten. No obstant això, en aquest tema utilitzem fonts censals a causa de la significació i la disponibilitat de les dades. Noteu que les taxes d'atur de l'EPA i les dels censos s'han elaborat amb metodologies diferents i que per tant no són comparables (per a més detalls, consulteu Tarrach, 1999).

4. Els paràgrafs següents sintetitzen bàsicament l'anàlisi que fa Serracant (2004).

Malgrat que aquestes dades ja són força indicatives, estàvem mancats d'estudis monogràfics que analitzessin el tema en profunditat. Serracant (2004), però, ha elaborat una metodologia interessant per contrastar empíricament aquesta sobrequalificació. A partir de les dades de l'EPA, posa en relació la professió amb el nivell formatiu. Molt sintèticament, què ens indiquen els resultats? (taula 6).

D'entrada, que un 51% de joves ocupats estan sobrequalificats, i que aquesta situació els afecta més que als adults —“només” un 37%—. Després, que la majoria de joves no sobreformats no estan subformats, sinó que tenen estudis adequats a la feina que fan. Les noies estan més sobrequalificades (2,6 anys de mitjana) que no pas els nois (1,8 anys). A més, la distància entre tots dos sexes tendeix a augmentar. Per tant, en el període estudiat (1994-2003) la sobrequalificació ha crescut, i la sobrequalificació dels adults es concentra en els segments d'edat immediatament postjove. «A mesura que les noves generacions —marcades per la sobrequalificació— van abandonant la joventut sense deixar, però, la sobrequalificació —és a dir, sense aconseguir una inserció satisfactòria en el mercat de treball—, aquesta s'estén al conjunt de la població ocupada i deixa de ser una característica intrínseca del mercat de treball juvenil [...]. Si continua aquesta tendència [...], es convertirà en una característica estructural del conjunt del mercat de treball» (*op. cit.*, 28).

Fins a quin punt perceben els joves la seva sobrequalificació? En l'àmbit estatal, un 25% d'ocupats amb titulació universitària i, per tant, majoritàriament joves creuen que per fer la seva feina actual n'hi ha prou amb un títol inferior al que tenen, mentre un altre 18% creu que no cal cap mena de títol (UE: 2001).

Casal (2004) aporta indicadors similars d'abast català. Com veurem a la taula 7, gairebé la meitat de les i dels joves ocupats, un 46%, perceben que per fer la seva feina no cal cap qualificació especial, percentatge que contrasta molt amb l'escàs 7% de joves que fan feines considerades no qualificades per la classificació professional oficial. En l'altre extrem, un 29% de llocs de treball ocupats per joves estan qualificats oficialment com a professionals, tècnics o directius, mentre que només un 15% d'ocupats joves posen de manifest la necessitat d'una titulació universitària per dur a terme la seva feina.

Estudis més específics analitzen l'evolució d'aquest sentiment al llarg del cicle juvenil. Bàsicament, la percepció de sobrequalificació aniria disminuint amb l'edat. Estaríem, doncs, davant un «ajustament adaptador a la baixa de les expectatives dels joves sobre el tipus de tasques que poden realitzar» (García-Montalvo i Peiró, 1999: 173).

En termes retributius, un aspecte relacionat amb la professió és la categoria professional i —per tant— el nivell retributiu. Com veiem a la taula 8, l'*Enquesta a la joventut de Catalunya 2002* ens mostra que sí que hi ha una certa progressivitat retributiva, que s'accentua d'una manera important en els nivells universitaris i que està menys marcada entre els diferents nivells formatius baixos. Hidalgo i Pérez (2004) ho expliquen com un procés de diferenciació mitjançant la titulació: quan un nivell formatiu es generalitza perd capacitat diferenciadora. Ara mateix, sembla que la frontera és en la titulació superior.

Els mateixos autors arriben a altres conclusions que, tot i estar referides al conjunt de l'Estat, probablement ens són plenament aplicables. D'una banda, les diferències salarials associades al títol tenen menys força entre els joves, i només comencen a guanyar força a partir dels trenta anys. Durant els primers anys d'inserció laboral, no sembla gens evident que el moderadíssim plus retributiu que aporta el títol compensi els costos econòmics i d'oportunitat d'una trajectòria formativa dilatada. D'altra banda, i amb relació a això, no sembla que els joves recuperin —si més no a curt termini— l'elevada inversió en formació que es veuen obligats a fer —tant d'inversió directa com, sobretot, de costos d'oportunitat.

En termes d'estabilitat, la rendibilitat de les titulacions tampoc no sembla tan lineal com sovint es creu (taula 9). Certament, els nivells més alts de precarietat els trobem entre els titulats primaris (un 43%), però a partir d'aquí les coses són més complexes: els titulats universitaris i els que han cursat BUP/COU són els segons més mal situats (un 39% de precarietat en tots dos casos), i els que ho tenen millor són els que han estudiat FP, amb “només” un 35% de precaris. Si mirem l'evolució en els darrers cinc anys, veiem com aquestes diferències tendeixen a extremar-se: els qui més han reduït la precarietat són els titulats en FP, i els qui menys han millorat són els que han estudiat BUP/COU i els universitaris.

Fins ara hem intentat mesurar la rendibilitat laboral dels estudis amb indicadors objectius. Ara presentarem un indicador més subjectiu: ¿se senten satisfets els joves ocupats de la feina que fan? Com veiem en la

taula 10, aproximadament la meitat afirmen que és la feina que havien buscat. El percentatge dels que estan en aquesta envejable situació davalla a mesura que el nivell d'estudis és més elevat. Passa el mateix entre els que no veuen més opcions. En canvi, totes les opcions de resposta que denoten incomoditat amb la feina actual creixen amb el nivell d'estudis, fins a arribar al 38% d'ocupats/ades amb formació universitària que vol canviar de feina, pas que la majoria no es plantegen d'una manera immediata.

En resum, si hem de fer balanç dels epígrafs anteriors potser haurem de concloure que els joves més formats tenen unes condicions laborals globalment millors, però també caldria introduir algunes matisacions. D'entrada, la rendibilitat dels títols és menys marcada del que sovint es percep popularment i políticament. Així, algunes titulacions generalitzades amb rapidesa —batxillerat, universitat— tenen una rendibilitat clarament decreixent; almenys, aquesta és la conclusió que es desprèn dels indicadors amb sèries temporals que tenim. Sembla que s'ha acabat la històrica escassetat relativa de mà d'obra d'algunes titulacions, i en conseqüència s'ha erosionat la capacitat de negociació de condicions laborals que tradicionalment han tingut els tècnics. La rendibilitat laboral dels estudis només apareix amb els anys. A Salvadó i Serracant (2003) es comparen diferents indicadors de qualitat laboral de persones ocupades en els dos nivells extrems de formació: primària i universitària (taula 11). Si bé és cert que els i les joves amb menys estudis presenten uns indicadors més alts als 20 anys, com és lògic en un context d'incorporació precoç al món laboral, als 27 anys aquestes diferències ja estan compensades o revertides a favor dels universitaris i de les universitàries.

La modesta rendibilitat que tenen els títols a curt termini ha portat autors com Lope (2003) a preguntar-se si, efectivament, era tan irracional l'aposta dels joves que van deixar els estudis per inserir-se prematurament en el mercat laboral expansiu de la segona meitat dels noranta. A mi em sembla que aquesta opció implica riscos d'ocupabilitat, potser no immediats però sí a mitjà termini. Per dues raons. La primera, perquè és probable que visquem variacions en els dos grans sectors que avui ocupen mà d'obra desqualificada al nostre país: la construcció i la indústria. En el primer cas estem pendents d'un refredament —que no acaba d'arribar— i en el segon esperem una reconversió vers un model menys intensiu en mà d'obra poc qualificada i més basat en productivitat i valor afegit. La segona, perquè la producció de grans sèries homogènies de productes durant períodes dilatats, pròpia del *taylorisme*, és un model en crisi evident. L'empresa cada cop estarà més forçada a la innovació permanent per gestionar les incerteses de la demanda. En aquest marc, l'educació potser no té tant interès pels continguts específics que aporta en un moment donat —ràpidament obsolets— com pels hàbits que incorpora d'aprenentatge permanent i d'adaptabilitat professional.

3. El treball (mercantil)

Aquest apartat constitueix el nucli central de l'informe. Hi tractarem diversos aspectes de la vida laboral dels i de les joves: en primer lloc ens centrarem en els nivells d'ocupació i en les vies d'inserció laboral i després analitzarem el contingut de les feines —sectors, professions...—, per passar més tard a les condicions —situació contractual, temporalitat, horaris...—. Acabarem amb una incursió breu en el treball per compte propi.

3.1. Les vies d'accés i de reclutament

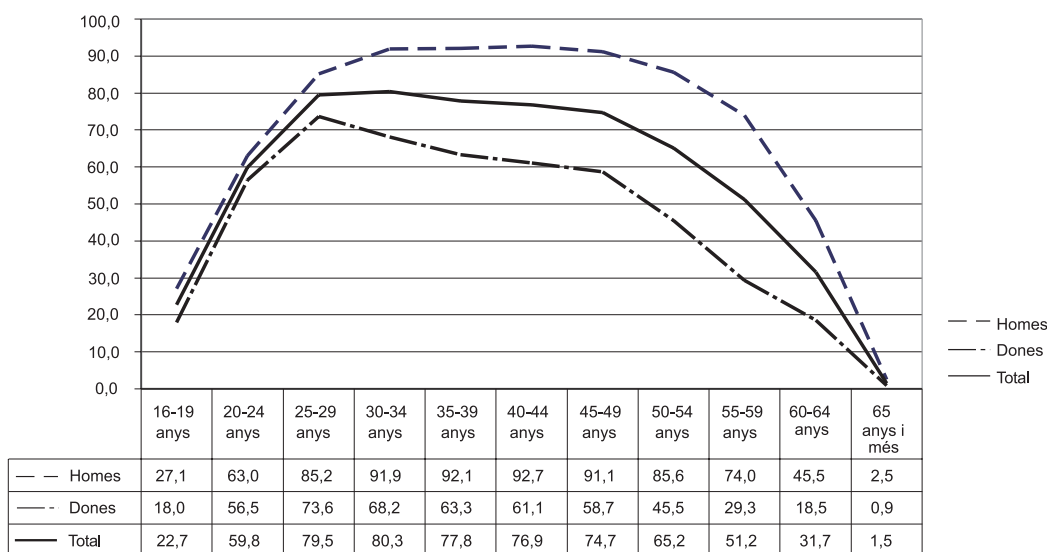
Com troben feina els i les joves de Catalunya? Això és més important del que sembla, ja que la intermediació laboral és un element clau per limitar l'atur friccional.⁵ L'*Enquesta a la joventut de Catalunya 2002* pregunta per quina via van trobar la darrera feina les i els joves catalans (taula 12). Les respostes permeten remarcar dues característiques. D'una banda, l'ús de xarxes socials és clarament hegemònic. Són més presents com més baixes són les categories professionals d'inserció, però de fet són la via majoritària fins i tot en els nivells tècnics. L'altra característica és el baixíssim percentatge d'intermediacions que gestionen les vies públiques reglades —OTG i altres—. Sens dubte, hi té a veure el baix percentatge de despesa que hi dediquem, comparat amb la mitjana comunitària (Pérez Infante, 2002).

Per tant, igual que a altres països mediterranis, el nostre model d'intermediació es caracteritza pel fet de ser molt informal. En països europeus amb sistemes d'aprenentatge dual —com Alemanya—, la intermediació dels joves està molt lligada a posicions intermèdies entre educació i feina, és a dir, a un sistema assentat de pràctiques professionals (García i al., 1999).

3.2. Els temps de la incorporació laboral

Al gràfic 2.1 presentem les taxes d'ocupació dels i les joves per edat i sexe, taxes que parteixen d'un 22,7% en el primer grup quinquennal en edat laboral (16-19 anys) i passen a un 79,5% en el grup 25-29 anys, edats en què pràcticament ja s'arriba als nivells d'ocupació típics de la fase adulta. Noteu que els diferencials d'ocupació entre homes i dones són molt petits fins que s'arriba a la trentena, l'edat mitjana de la primera procreació, i que a partir d'allí s'accentuen ràpidament.

Gràfic 2.1. Taxes d'ocupació per edat i sexe. Catalunya, 2002

Font: Enquesta de població activa. Dades publicades per l'Observatori Català de la Joventut.

5. Aquell que es produeix quan hi ha prou oferta i demanda d'un determinat perfil, però «no es troben». (Recio, 1997).

En un apartat anterior hem vist que la feina d'acompanyament als estudis és molt freqüent. No és estrany, per tant, que la primera inserció un cop acabats els estudis sigui ràpida, com podem observar en la taula 13: un 19% de joves continua la feina que ja tenia abans i un altre 57% troba feina en els primers tres mesos després d'haver acabat d'estudiar. Lògicament, aquestes xifres varien segons el col·lectiu (Casal, 2004): mentre que els joves qualificats que acaben la formació sense feina d'acompanyament triguen uns mesos més que la mitjana a trobar una primera feina postestudi, probablement a l'espera de bones oportunitats laborals, les i els joves sense títol o amb titulacions elementals estan sobrerrepresentats en els extrems —transicions immediates o tardanes—. Les transicions tardanes es donen sobretot en joves que combinen baixos nivells formatius amb categories socials d'origen baixes. En contrast, els joves amb estudis universitaris estan sobrerrepresentats en transicions ràpides i anticipades.

3.3. El volum de l'ocupació juvenil

Un cop vistos els ritmes d'incorporació, passem a veure quants joves entre 16 i 29 anys estan treballant. L'indicador que utilitzarem serà la taxa d'ocupació, entesa com a percentatge de persones ocupades sobre el conjunt de població del grup d'edat corresponent. Com podem veure en la taula 14, l'any 2003 la taxa d'ocupació juvenil era del 59,8%. Si mirem l'evolució en els darrers anys, constatem el cicle cíclic d'aquest indicador: durant la fase expansiva la taxa d'ocupació jove va créixer més que no pas l'adulta; en l'estancament del 2001-2002, es va estabilitzar, i en el darrer any fins i tot ha davallat. En canvi, les taxes d'ocupació entre els adults continuen creixent, si bé d'una manera moderada. Per als joves, a diferència dels adults, l'estancament actual està significativament destruint neta de llocs de treball.

Raons estadístiques ens obliguen a acotar la comparativa amb la UE al col·lectiu entre 15 i 24 anys. Com veiem en la taula 15, tenim unes taxes d'ocupació (42%) lleugerament per sobre de la mitjana comunitària (40%). Si fem la comparativa per països, observem que les nostres taxes d'ocupació juvenil són més semblants a les alemanyes, irlandeses o nòrdiques que no pas les d'altres països mediterranis—Espanya, Itàlia, Grècia...—, que les tenen clarament més baixes. Tot plegat probablement indica que al nostre país hi ha més possibilitats que es doni una inserció laboral precoç, explicable pel volum del teixit productiu i la important demanda de mà d'obra poc qualificada.

Evidentment, les possibilitats de tenir una ocupació no són les mateixes per a tots els i les joves, ja que el sexe continua sent un factor condicionant. Així, les joves tenen una taxa d'ocupació inferior a la dels nois —un 64% i un 54% en el darrer any—, i també més cíclica: milloren més que no pas els joves en fases expansives com la segona meitat dels noranta i, en canvi, perden més posicions en fases de contracció (vegeu la taula 16). L'origen social també és clau: els i les joves procedents de llars de categories altes tenen un 20% més de possibilitats d'estar ocupats que els d'origen popular (Salvadó, 1998). Pel que fa als immigrants, al començament del 2002 treballaven a Catalunya 45.989 assalariats de menys de 30 anys (Cachón, 2003a), quantitat que representa el 22,4% dels joves immigrants assalariats de l'Estat, el percentatge més alt de totes les comunitats autònomes —amb un pes només comparable al de Madrid—, i el 33,7% del conjunt de persones assalariades estrangeres que treballen a Catalunya, percentatge similar a la mitjana estatal.

3.4. Els sectors productius

Com veiem en la taula 17, el sector que ocupa més joves és el terciari (57,7%), però en una proporció més petita que en el cas dels adults (61,1%). En canvi, els joves tenen una presència proporcionalment més elevada en la indústria (28%) i en la construcció (12%). Són dades que semblen encaixar poc amb la popular tesi de la terciarització econòmica. L'agricultura i la ramaderia tot just ocupen el 2% de joves catalans que tenen feina, percentatge inferior al 2,7% adult.

Si volem desglossar més aquestes dades hem de deixar l'EPA i passar a les dades censals del 2001.⁶ Concretament, a la taula 18 detallem la distribució sectorial de les i dels joves ocupats classificant-los per branca d'activitat, sobretot pel que fa als serveis. Els sectors que ocupen més joves són el comerç,

6. Un cop més vull recordar que dades procedents de fonts diferents s'obtenen amb criteris, metodologies i períodes diferents. Per tant, no cal que coincideixin.

amb un 18% del total, i els serveis empresarials i immobiliaris, amb un 10% —recordeu que en aquesta darrera categoria s'encabeixen les ETT i les empreses de serveis.

També a partir del cens del 2001 podem obtenir un desglossament territorial de dades que es refereixen a les persones ocupades joves i als sectors d'activitat en què treballen (taula 19). Tot i el seu poc pes global, l'agricultura, la ramaderia i la pesca sí que tenen una certa presència a les Terres de l'Ebre —ocupen el 12% dels joves— i a Ponent —el 7,9% del total—; la indústria té un pes especial a les comarques centrals (37%) i en l'àmbit metropolità (26%), i la construcció destaca a l'Alt Pirineu i l'Aran —s'hi dediquen un 20% de joves ocupats—. Finalment, els serveis ocupen prop de dos de cada tres joves que tenen feina a l'àmbit metropolità i al Pirineu.

3.5. Els perfils professionals

Pel que fa a les professions a què es dediquen els joves, ja hem apuntat abans que aquest punt no es pot deslligar del bagatge formatiu que tenen. És especialment indicatiu que —com veiem en la taula 20— tinguin menys presència que no pas els adults en els llocs de treball de direcció, personal tècnic i personal operari qualificat. Inversament, els i les joves treballen més com a personal administratiu, en feines del sector serveis i del comerç i com a personal no qualificat.

Com s'interpreta el pes dels joves en feines poc qualificades? Probablement calgui entendre-ho en el marc de transformacions en clau *posttaylorista* que estem vivint des dels anys setanta. Entre els i les analistes hi ha un ampli consens respecte a l'existència d'aquest procés, però moltes divergències sobre les seves implicacions professionals. Bàsicament hi ha dues posicions extremes:⁷ l'una indica que els canvis tecnoproductius qualifiquen la majoria de la mà d'obra —Bell, el primer Touraine, Castells...—; l'altra, en canvi, que aquestes transformacions desqualifiquen la majoria de treballadors i treballadores —Braverman, Oppenheimer i Derber, Haug...

Actualment, la línia majoritària d'anàlisi defuig aquestes opcions extremes i les respostes estandarditzades. En canvi, afirma que un mateix canvi tecnològic pot tenir efectes laborals molt diferents segons la manera organitzativa com s'aplica, i que normalment una transformació en clau *posttaylorista* requalifica un segment de la plantilla i desqualifica la resta. En definitiva: la qualificació esdevé una dimensió més —i bastant important, per cert— del procés de dualitat social i laboral.

Recerques empíriques recents —per exemple, Recio, 2002— apunten la poca qualificació professional dels nous llocs de treball que s'han creat al nostre país durant el darrer cicle expansiu. Potser caldrà concloure amb Serracant que «l'economia catalana ofereix "suficients" ocupacions poc o gens qualificades als joves amb pocs estudis, mentre que no ofereix prou ocupacions qualificades als joves amb una formació mitjana superior. La pregunta a fer-se no és si el nivell d'instrucció dels joves catalans és massa alt, sinó si el perfil de les professions que genera el mercat de treball no és massa baix» (2004, 33).

En aquest punt també és interessant veure les transformacions que s'estan produint per sexes (taula 21). Com és tradicional, els nois continuen tenint més presència relativa en les activitats industrials, i les noies, en feines administratives i de serveis, però potser la principal novetat és que les dones joves ja tenen força més pes relatiu que no pas els nois en les feines tècniques, si bé encara no en les directives. A més, segons Casal, «[elles] troben feines que estan molt més relacionades amb el que havien estudiat [...]». L'accés a la formació de les noies comença a donar els seus fruits» (2004: 150).

3.6. La qualificació percebuda

En teoria, el nivell de qualificació d'un lloc de treball està definit per la categoria professional de què hem parlat en l'epígraf anterior. El problema és que al nostre país sovint es fan contractes amb categories laborals per sota del contingut real del lloc de treball, amb tot el que això implica de subretribució. Com

7. Aquesta breu explicació segueix bàsicament Finkel (1996). Consulteu la seva obra per a les referències bibliogràfiques de cadascun dels autors que s'esmenten.

assenyala Serracant (2004), aquest fenomen pot provocar que la sobrequalificació descrita sigui, en realitat, més estadística que real.

Per tal de controlar aquests desajustos és interessant veure també indicadors subjectius de qualificació. Els que aporta Casal (2004) tenen, a més, l'avantatge de fer una comparativa entre la primera feina de la persona enquestada i la feina actual. Com veiem en la taula 22, hi ha moltes inèrcies: la primera feina marca molt el camí de les posteriors. La majoria de les persones que comencen treballant en un lloc desqualificat s'hi mantenen (45% del total), i el mateix podem dir dels que s'inicien en una feina qualificada (28%); només un 21% millora, i tan sols un 6% arriba a desqualificar-se.

3.7. La situació contractual

Des de la primera meitat del segle xx les ciències socials han posat de manifest la importància d'un segment de l'economia que funciona amb ocupació informal. Dins del marc europeu, el nostre i altres països mediterranis han estat exemples paradigmàtics d'aquest model productiu. Sanchis (2004) n'apunta algunes possibles raons: baixa concentració urbana d'algunes zones, produccions intenses en mà d'obra, importància de la petita empresa en el teixit econòmic, importància de l'àmbit domèstic, cosa que incentivava desplaçar-hi part de la producció, etcètera.

La mateixa al·legalitat d'aquestes feines en dificulta la mesura. El darrer intent seriós el va fer el Ministeri de Treball a mitjan dels anys vuitanta, i des de llavors només disposem d'estimacions obtingudes a partir de metodologies indirectes. Les darreres disponibles situaven l'ocupació submergida a l'Estat espanyol entre el 23% i el 21% del PIB —respectivament, Scheider i Enste, 2000, i Alazón i Gómez, 2003, ambdós citats a Sanchis, 2004—. Els llocs de treball més afectats serien els de baixa qualificació, amb una forta presència de feines a domicili, de temporada en l'hoteleria, el comerç o en sectors industrials concrets com la sabata. (CES, 1999)

Fins a quin punt aquesta irregularitat afecta els joves? El mateix informe del CES descrivia el perfil típic de treballador en precari com a menor de 25 anys, sense càrregues familiars i que canvia freqüentment d'ocupació. I en el cas català? L'*Enquesta a la joventut 2002* quantifica en un 4% el nombre de joves treballadors sense contracte, si bé apunta una possible subrepresentació per problemes de mostreig. En qualsevol cas, segons Casal (2004) en la majoria de casos aquesta ocupació és la primera feina (81%), i en la meitat de casos els i les joves la veuen com una ocupació temporal. Això pot explicar la manca de dramatisme amb què ho viuen bona part dels joves afectats. Tanmateix, quan la irregularitat es perpetua més enllà de les feinetes d'acompanyament dels estudis, té conseqüències negatives òbvies sobre les garanties laborals —manca de cobertura per desocupació, de cotitzacions de jubilació...

3.8. La temporalitat

Des dels anys vuitanta al nostre país s'han generalitzat fórmules laborals precàries. Això ha provocat que la taxa espanyola de temporalitat dupliqui la mitjana de l'OCDE, i l'extensió i normalització de la precarietat afecta sobretot els joves. Concretament, un 42% de joves catalans té contractes temporals, per només un 14% dels de més de 29 anys (taula 23). Tot i així, com veiem en la mateixa taula, els nivells de temporalitat han millorat en els darrers anys, tant en la fase expansiva com en la d'estancament. Aquest darrer cas sembla aparentment contradictori amb el repunt de l'atur juvenil, però la paradoxa és només aparent: les empreses aprimen les plantilles per la part més fàcil —els contractats temporals, majoritàriament joves—; per tant, és lògic que l'increment de l'exclusió laboral juvenil vagi associat a un descens percentual de la temporalitat.

La comparació de les dades catalanes amb les de la UE ens remarca l'excepcionalitat de la temporalitat al nostre país —com en altres indicadors, hem de limitar aquesta comparativa al grup d'edat 16-24 anys—. Com veiem en la taula 24, la taxa més elevada de la Unió és l'espanyola (64,8%). La catalana queda per darrere (56,9%), però encara molt lluny de la mitjana comunitària (37,6%). Tot plegat ha provocat reiterats advertiments de la Comissió Europea i de l'OCDE.⁸

8. Vegeu, per exemple, els successius informes anuals d'ocupació referenciats en la premsa econòmica (per exemple, el *Cinco Días* de l'11/11/2002).

La temporalitat difumina les fronteres, abans molt definides, entre ocupació —se suposava estable— i atur —sovint de llarga durada—. Aquest marc queda superat per un nou concepte associat: la rotació laboral. Exposem un parell d'indicadors en aquest sentit: només un 24% dels joves treballadors estan ocupats en la primera feina que van trobar, i per tant tres de cada quatre joves que treballen han canviat com a mínim una vegada de feina (*Enquesta als joves de Catalunya 2002*), i d'altra banda un 43,6% de joves amb feina fa menys d'un any que ocupa el seu lloc de treball (taula 25). Aquest indicador ha anat millorant en els darrers anys en paral·lel a la davallada de la temporalitat, probablement per la manca de renovació de contractes temporals en la conjuntura d'estancament.

¿La temporalitat és una fase transitòria en la vida laboral dels joves? Tradicionalment s'ha justificat la precarietat en una lògica d'aprenentatge. Si aquest fos el cas, seria previsible una presència important de contractes pensats en aquest sentit. En realitat, però, els contractes de pràctiques i de formació tot just signifiquen cadascun un 1% del total de contractes temporals signats pels joves, mentre que el de relleu encara té una presència més residual (taula 26). En canvi, els contractes temporals hegemònics són els que justifiquen una pretesa temporalitat del lloc de treball —obra i servei, eventual-circumstàncies de la producció...

Si la temporalitat juvenil fos realment un problema d'iniciació, s'aniria resolent a mesura que el jove adquirís antiguitat en el mercat de treball. En cas que la temporalitat s'allargués indefinidament, ja no seria tant un problema d'iniciació al món laboral com un problema generacional.⁹ L'anàlisi d'aquest tema és difícil per la tradicional manca d'estudis longitudinals al nostre país. Això no obstant, ja comencem a tenir una certa evidència que ens situa en la segona hipòtesi. Ja al 1998, Toharia va fer un seguiment longitudinal dels ocupats espanyols enquestats per l'EPA, i va constatar que només un 11% de les persones que accedien al mercat de treball amb un contracte temporal acabaven tenint una situació estabilitzada un any després, i aquesta xifra representava la meitat dels qui acaben quedant-se en atur. L'enquesta de la Regió Metropolitana, en l'edició del 1995, mostrava com bona part dels joves que havien ingressat al mercat de treball a mitjans dels vuitanta encara no s'havia estabilitzat a mitjans dels noranta, quan ja havien sobrepassat la trentena (Salvadó, 1998).

La darrera aportació en aquest sentit ens la dóna l'*Enquesta a la joventut de Catalunya 2002*. A partir de les respostes, Casal (2004) compara la feina dels joves en el moment de l'enquesta amb la que tenien tres anys abans. Com veiem en la taula 27, hi ha continuïtats o inèrcies importants, com ara el fet que la categoria més nombrosa és la continuïtat en l'estabilitat, però també hi trobem dades menys engrescadores: un important 23% de joves pateixen "continuïtat en la precarietat", però només un de cada deu joves que comencen a treballar precàriament acaben "millorant" fins a l'estabilitat i, en canvi, hi ha un percentatge molt similar que "empitjoren" i perden una estabilitat ja assolida.

¿Quins segments afecta, la temporalitat? Algunes de les dades que ens ofereix l'*Enquesta a la joventut de Catalunya 2002* són prou previsible, com la precarietat més alta de les noies. D'altres, però, semblen més sorprenents: la temporalitat afecta més els joves de procedència social elevada i amb estudis superiors. S'han apuntat dues possibles explicacions. En primer lloc, Casal (2004) interpreta que són els joves que poden elaborar estratègies més complexes basades en una formació dilatada i en la incardinació de feines temporals però coherents i professionalitzadores. Una hipòtesi alternativa —però no incompatible— l'apunta Polavieja (2003): la temporalitat ja no només afecta el segment secundari del mercat de treball, sinó que també arriba a grups sociolaborals que tradicionalment es consideraven segment primari, com tècnics i professionals.¹⁰

Com s'expliquen aquests alts nivells de temporalitat? Tradicionalment s'han vist com a resultat de les característiques de l'estructura empresarial espanyola —petita empresa, orientada a segments volàtils de la demanda i amb ocupació de baixa qualitat...—, però Polavieja (2003) ha qüestionat aquesta explicació: a Espanya la temporalitat és molt més elevada del que s'hauria d'esperar per l'estructura empresarial, sectorial i professional. El mateix autor apunta una alternativa possible: l'alta taxa de temporalitat espanyola la causa, sobretot, una determinada estratègia empresarial de competitivitat suportada per un marc normatiu que l'ha facilitat enormement.

9. Per a una explicació més detallada d'aquesta distinció vegeu Salvadó i Serracant, 2003.

10. Ja Petras apuntava aquesta línia fa anys, quan afirmava en el seu conegut informe que «la noció de "mercat de treball dual" comporta que les condicions que determinen la dualitat són constants. No és el cas d'Espanya. Hi ha un procés inexorable d'homogeneïtzació... cap avall» (1996: 50).

Què busca l'empresa en la temporalitat? Segons Cachón (1999b), en aquesta estratègia hi conflueixen lògiques que es combinen en àmbits diferents, segons els sectors i els tipus d'empresa: hi ha una lògica de no-risc davant de possibles caigudes de la demanda; una altra de reducció de costos, tant per la bonificació que reben determinats contractes com pel cost salarial més baix que tenen els contractats temporals; una altra de segmentació —o fins i tot oposició— d'interessos en les plantilles, cosa que en dificultaria l'acció col·lectiva. A més, també hi ha una lògica disciplinària: guanyar disponibilitat i submissió, limitar la sindicació i la conflictivitat, i, també, una lògica de selecció de personal que aprofitaria les pròrrogues successives de contractes temporals.

3.9. La sinistralitat i la prevenció de riscos laborals

La sinistralitat laboral espanyola va créixer d'una manera continuada durant la segona meitat dels noranta, fins al punt que la probabilitat d'accident va superar d'un 75% la mitjana comunitària.¹¹ Els joves han patit especialment aquest increment, ja que són el col·lectiu que va nodrir —en precari— una bona part de les noves ocupacions creades als noranta. Comparativament, Catalunya va ser la comunitat autònoma més afectada (Avalot, 2003). Com veiem en la taula 28, en els tres darrers anys les dades han millorat, potser per l'estancament econòmic.

Si entrem a detallar la gravetat d'aquests accidents, trobem una preeminència lògica de la sinistralitat lleu (taula 29), si bé les xifres d'accidents greus i mortals també són importants (en el darrer any amb dades: 16 morts de menys de 24 anys, i 32 entre 25 i 34 anys).

L'informe de l'entitat Avalot (2003) apunta, com a causes de l'elevada sinistralitat juvenil al nostre país, l'incompliment de la legislació de prevenció de riscos laborals, els alts nivells de precarietat laboral —els temporals tenen tres cops més de possibilitats de tenir un accident que no pas els indefinits—, l'existència de massa subcontractacions i la manca d'informació, formació i cultura preventiva.

3.10. El temps de treball i les jornades laborals

En els darrers anys, la Unió Europea ha apostat per la difusió de l'ocupació a temps parcial com a resposta a diferents condicionants: les necessitats de flexibilitat de les empreses, la gestió de la "doble presència" de les dones, la manca de feines d'inserció per als joves...

Quin és l'autèntic abast de la feina a temps parcial entre els i les joves que viuen a Catalunya? Segons l'EPA, només un de cada deu joves amb feina està en aquesta situació, sense que es notin increments especials en els darrers anys. També és cert que aquest percentatge és un terç superior al dels adults (taula 30).

L'*Enquesta de la Regió de Barcelona* ens permet complementar aquesta dada amb informació addicional (Recio, 2002, i Ramon i Sintés, 2003). Com és previsible, aquesta situació afecta sobretot els més joves —compatibilitat amb els estudis— i les noies —compatibilitat amb la tasca reproductiva—. L'opció de la feina temps parcial sembla tenir un caire bastant contracíclic. Almenys, en el darrer cicle expansiu (1995-2000) es detecta una davallada considerable que, probablement, s'explica pel caire sovint obligat d'aquesta opció vital. Segons la mateixa font, entre els motius adduïts per treballar a temps parcial, el més habitual —amb diferència— és no haver trobat res més (47%), seguit de lluny per la facilitat per compaginar la feina amb els estudis (29%).

Precisament és la impossibilitat de triar el que fa perillós aquest model laboral. En aquest sentit, autors com De Trip (1997) el tipifiquen simplement com una forma més de precarietat. És cert, però, que hi ha estudis qualitatius (com Albaigés, 2003) que apunten que els joves fan una valoració positiva de les fórmules laborals que no els comporten una dedicació exclusiva.

A més del tipus de jornada, hi ha altres indicadors que ens informen dels temps de treball dels joves (Ramon i Sintés, 2003). Així, mentre que un 72% de les i dels joves ocupats treballen cinc dies a la

11. Comparativa de l'Eurostat publicada al diari *Cinco Días* del 12/02/2003.

setmana, un altre 19% treballen sis dies —sobretot en el comerç i entre els autònoms—; també podem constatar que, tot i que la jornada més habitual va de les 36 a les 40 hores (53%), un gens menyspreable 20% de joves ocupats fa més de les 40 hores regulades.

Tot plegat són dades coherents amb l'evidència documentada¹² que som un dels països comunitaris on les persones ocupades dediquen més hores al treball laboral.

3.11. L'autoocupació

Igual que la feina a temps parcial, l'autoocupació és una de les estratègies per les quals han apostat fort les polítiques comunitàries, que destaquen els múltiples avantatges d'aquesta opció: autonomia, flexibilitat horària, etcètera. De fet, són discursos que sembla que van penetrant en la subjectivitat dels nostres joves, tal com ens mostren estudis qualitius (Albaigés, 2003: 60-61) i quantitius (Gabise, 1999).

Des d'una perspectiva més estructuralista, se sol analitzar la reemergència de la microempresa pel context de reordenació productiva que es coneix com a "externalització", "flexibilitat per distanciament" (Atkinson, 1994) o "empresa-xarxa" (Martín Artiles, 1993). En definitiva, seria la tendència de les grans corporacions a descentralitzar fases creixents dels processos productius a un entramat complex d'organitzacions jurídicament autònomes però, alhora, profundament dependents econòmicament. El que aquí ens interessa són sobretot les conseqüències socials d'aquest procés. I el que trobem és un panorama de precarietat laboral creixent, tant més perceptible com més es davalla en els nivells de subcontractació.

Un altre problema és que l'autoocupació no és una opció fàcil per a joves i altres col·lectius mancats de recursos com ara capital inicial o experiència professional. Això es fa evident quan comparem el nombre de treballadors i treballadores per compte propi que hi ha entre joves i adults. L'any 2000, la taxa d'assalariats/ades de menys de 30 anys era del 92%, i només n'hi havia un 7,9% que haguessin optat per l'autoocupació. Entre els adults la proporció de persones que treballaven per compte propi era força més alta, i arribava al 21% (taula 31).

A més, cal tenir present que aquesta forma de treball va créixer d'una manera important en la segona meitat dels noranta. Això mostra que, quan el nivell d'atur és baix i els ocupats poden triar, solen apostar pel treball assalariat. Per contra, l'ocupació per compte propi apareix sovint com un refugi professional en períodes d'estancament, sobretot per als adults.

12. Vegeu, per exemple, els informes de qualitat de la vida laboral de l'Observatori Sodexho (referència: *Cinco Días*, 12/3/2002).

4. Exclosos del treball (mercantil)

La desocupació és un tret clàssic del mercat de treball capitalista, sovint interpretat com la necessitat de contenir demandes laborals (Recio, 1997). Amb el creixement i el “consens socialdemòcrata” de la postguerra, aquest fenomen sembla decaure a favor d’un programa de plena ocupació —que en realitat rarament es va assolir—. La crisi dels setanta i el llarg període de reordenació productiva que arriba fins avui han reintroduït volums importants d’atur, sobretot al nostre país. Tot i la vigència política que té, analíticament el concepte de plena ocupació pateix un qüestionament evident (Gorz, 1998). La darrera fase d’aquest debat es relaciona amb la irrupció massiva de les noves tecnologies. Simplificant, trobem des de teòrics que afirmen que aquest factor destruirà massivament llocs de treball (Rifkin, 1999), fins als que afirmen exactament el contrari apel·lant al creixement de la demanda i la producció (Castells, 2001).

En aquest epígraf analitzarem les dues formes bàsiques que pren l’exclusió laboral. Començarem per la més clàssica i “oficial”: l’atur. Més enllà, tot és discutible. ¿Podem considerar els inactius com a “exclosos” del mercat laboral? Probablement sí, però ¿amb quins graus de voluntarietat? Davant la complexitat del tema hem optat per acotar el col·lectiu i no analitzar els estudiants. Com hem apuntat abans, perllongar els estudis pot ser una estratègia defensiva davant la dificultat per incorporar-se al mercat laboral o per fer-ho en bones condicions. El problema operatiu és com delimitar aquests casos, una tasca que depassa les possibilitats d’aquest informe generalista i que probablement serviria per a un estudi monogràfic.

Un altre col·lectiu que apareix sota l’etiqueta d’“inactivitat” a les estadístiques oficials són les mestresses de casa. Des del nostre punt de vista, aquesta classificació denota un biaix “productivista” en la definició de què és treball —el mercat laboral— i què no n’és —el treball reproductiu o domèstic—. Per tant, ens sembla més coherent tractar aquest darrer tema en un apartat específic. Finalment, què ens queda? Doncs la resta d’inactius, aquells que precisament no entren en cap categoria específica perquè no assumeixen cap rol específicament relacionat amb el treball. A manca d’una denominació autòctona convincent, hem adoptat l’acrònim anglosaxó: joves NEET (*not in employment, education or training*).

4.1. L’atur

Si la temporalitat ha estat l’element característic de la precarietat juvenil dels noranta, en les dècades anteriors l’element característic va ser la desocupació. De fet, aquest atur juvenil massiu va servir per justificar una bona part de les successives reformes desreguladores que repassarem en un apartat posterior. En el moment actual la situació és menys dramàtica que dècades enrere, cosa que ha creat un optimisme que ens agradaria matisar. Independentment de la conjuntura, l’atur juvenil es manté en nivells importants —una taxa del 15% l’any 2003— i sempre dobla àmpliament la taxa de desocupació adulta —que era d’un 7% el mateix any.

Però, a més, la desocupació dels joves és especialment sensible als cicles econòmics. Si analitzem el darrer, trobem que l’atur juvenil va millorar substancialment en la fase expansiva, però també és el que més ha empitjorat en la fase d’estancament. Els joves assumeixen, així, el rol clàssic d’exèrcit de reserva laboral: són reclutats quan hi ha necessitats d’un plus de mà d’obra i són rebutjats quan hi ha excedents per descens d’activitat. Les facilitats d’acomiadament derivades de les successives reformes laborals faciliten enormement aquesta situació (Recio, 1997). Fins i tot, cal vigilar a l’hora d’analitzar les millores de la segona meitat dels noranta en termes estrictament socioeconòmics, perquè també hi intervenen factors demogràfics. Com apunten Módenes i López (2001), hem deixat enrere els anys en què s’incorporaven al món laboral les cohorts “plenes” del *baby boom* i ara s’hi incorporen les cohorts “buides” posteriors. Finalment, com veiem en la taula 33, les taxes d’atur catalanes són àmpliament superiors a la mitjana comunitària, si bé inferiors a l’espanyola i a la d’altres països de la UE com Finlàndia, Grècia o Itàlia. A efectes de política laboral, és important remarcar que països com Alemanya, Irlanda, Holanda i Àustria combinen unes taxes d’atur molt més baixes que les nostres amb unes taxes de temporalitat igualment inferiors (Serracant, 2001).

En un mercat laboral tan precari com el dels joves, l’atur és l’altra cara de la moneda de la temporalitat. En aquest sentit, volem destacar dos indicadors que hem extret de *l’Enquesta a la joventut de Catalunya 2002*. El primer és que en la major part dels casos l’atur jove és de períodes curts: dues terceres parts

dels i les joves en atur fa menys de sis mesos que estan en aquesta situació. Aquests períodes s'enllacen amb temps d'ocupació igualment breus; és el que abans hem definit com a *rotació laboral*. El segon és que la principal via d'accés a l'atur és la no-renovació de contractes (44%), cosa que mostra que el problema del nostre mercat juvenil ja no és la dificultat d'inserció —com era als anys vuitanta—, sinó la rotació esmentada. L'altra causa d'atur és l'acomiadament (20%), seguida de l'abandonament de la feina (19%) i altres (17%).

Òbviament els joves també miren de definir estratègies per adaptar-se a aquesta situació. En aquest sentit, Casal (2004) diferencia dos col·lectius de joves aturats: un segment amb dificultats per trobar qualsevol mena de feina, els quals «expressen una trajectòria de dificultat laboral, erràtica i particularment estigmatitzant, en un context laboral d'alta ocupació» (pàg. 139), i un altre segment de joves amb una situació prou sanejada per permetre's períodes més dilatats d'espera a la recerca d'una oferta laboral atractiva —això explicaria, per exemple, que un 63% d'aturats no es mostri obert a acceptar qualsevol feina.

Per sexe, la taxa femenina de desocupació sempre és més elevada que la masculina (taula 34). De totes maneres, cal matisar que en termes relatius l'evolució recent de l'atur jove femení és més positiva que la del masculí: en el període 1995-2003 el primer s'ha reduït un 55%, mentre que el masculí ha baixat un 47%. A més, el diferencial d'atur homes-dones és molt més gran en la població de més de 30 anys, ja que la desocupació femenina dobla àmpliament la masculina.

Pel que fa a la població immigrada, Cachón (2003a) compta 7.984 joves en atur registrats a mitjans de l'any 2002, xifra que suposa el 24% del total de l'Estat —és a dir, Catalunya és la comunitat amb més joves en aquesta situació.

Si volem veure la distribució territorial de l'atur, l'EPA no ens ajuda per problemes de significació de la mostra, de manera que haurem de recórrer a l'atur censal.¹³ Com veiem en la taula 35, la principal bossa d'atur juvenil és a l'àmbit metropolità, i després, a les comarques gironines i al Camp de Tarragona; és així tant si mirem la xifra absoluta d'aturats com si ens fixem en la taxa d'atur. Si n'observem l'evolució, però, l'àmbit metropolità és el que més ha reduït la desocupació juvenil —amb una reducció de més d'un terç en el període 1991-2001—, mentre que les millores més modestes es donen al Pirineu i a les comarques gironines.

Volem completar aquesta desagregació territorial amb una comparativa entre joves i adults (taula 36). Si ens aturem en els diferencials de taxa d'atur d'uns i altres veiem que les desigualtats més grans es donen a les zones amb baixa activitat i poca contenció de la població jove, bàsicament l'Alt Pirineu i les Terres de l'Ebre, zones on la taxa d'atur juvenil duplica l'adult. Inversament, a les zones més actives i rejuvenides —l'àmbit metropolità, Girona i Tarragona— les diferències oscil·len “només” al voltant del 50%.

Un aspecte important per valorar les conseqüències socials de la falta de feina és la protecció social que es dona a les persones que estan en aquesta situació. En la darrera edició de *l'Enquesta de la Regió de Barcelona* s'apuntava una taxa de cobertura francament baixa: tot just el 20% de joves que es consideraven en situació d'atur cobraven alguna prestació o subsidi (Ramon i Sintès, 2003). De fet, aquesta taxa hauria davallat d'una manera constant des del començament dels noranta (Arango, 1999). En el cas dels joves, la baixa taxa de cobertura s'explica per l'elevada temporalitat, que dificulta acumular prou períodes de cotització per accedir a les prestacions contributives d'atur. La negació de drets assistencials apareix, per tant, com una altra de les dimensions clau de la precarietat juvenil (Cano, 1997).

4.2. Inactivitat *NEET* (*not in employment, education or training*)

Com a indicador farem servir el nombre de persones inactives entre 16 i 29 anys que no es defineixen com a estudiants ni com a mestresses de casa. Segons el cens de 2001, a Catalunya hi havia 55.000 joves en aquesta situació, que representen un 4% del conjunt de joves catalans (taula 37).

13. Com ja hem dit abans, recordeu que les xifres d'aturats i les taxes corresponents mai no són comparables quan les fonts són diferents. Per tant, és lògic que les dades d'atur censal que presentem en aquest punt no siguin del tot coincidents amb les dades d'atur de l'EPA que presentem en epígrafs anteriors.

En la mateixa taula desagreguem les dades per identificar més aquestes situacions. Cal observar que, per gènere, s'ha produït una inversió de la distribució tradicional: ara ja hi ha més nois NEET que no pas noies. Això ens indica que aquesta situació pot estar més propera al món de l'atur —la clàssica figura del "desanimat"— que no pas del treball domèstic tradicionalment femení. També hem volgut veure quants d'aquests casos s'associen a situacions de disminució, que apareixen comptats en els censos com a pensionistes i com a incapacitats permanents: en total són uns 5.500 casos, és a dir, un de cada deu joves inactius és NEET, i un 0,4% del conjunt de joves.

5. Les conseqüències socials del treball (mercantil)

En aquest document hem vist diferents transformacions recents que estarien modificant un model tradicional que Albaigés (2003) anomena «norma social del treball assalariat». Aquesta norma definiria el treball laboral com una activitat assalariada garantida socialment per l'Estat —referent de la plena ocupació— que s'instituiria com a dret i deure de ciutadania; la feina era estable, regulada per un contracte laboral que lligava el treballador "indefinidament" a l'empresa, centralitzada en un lloc de treball físicament i legalment interna l'empresa i regida per un contracte que constituïa la base d'un sistema estatal de seguretat social.

En aquest epígraf ens centrarem en les implicacions socials que té el trencament de la norma social del treball assalariat. En primer lloc, en veurem les conseqüències sobre diversos aspectes materials, tant del dia a dia —ingressos, possibilitats d'emancipació— com de posició en l'estructura social; en segon lloc, mirarem de centrar-nos en el món de les percepcions, imaginaris, subjectivitats, etcètera, i més endavant comentarem les implicacions d'aquesta nova subjectivitat en l'estratègia competitiva del nostre país. Finalment, apuntarem quatre dades sobre les possibilitats d'acció col·lectiva en l'àmbit laboral.

5.1. Les conseqüències materials

5.1.1. Ingressos

Pel que fa als ingressos, com veiem en la taula 37, dues tercers parts de les i dels joves ocupats catalans cobren menys de 900 euros mensuals, i la meitat no arriben als 600. Un cop més, la recerca monogràfica d'Hidalgo i Pérez (2004) ens dona claus d'anàlisi interessants. Comencem per algunes conclusions d'abast estrictament català. Per exemple, l'edat és un dels factors de més discriminació salarial —més que el sexe—; així, el salari de les i dels joves ocupats catalans està un 40% per sota del dels adults. Està situat en un punt intermedi entre les comunitats més desiguals —Madrid o les Canàries— i les més igualitàries —Navarra—, però tot i així els sous dels i les joves catalans estan en quart lloc de l'Estat, després dels sous dels bascos, navarresos i madrilenys.

En el mateix estudi trobem altres conclusions d'abast estatal però probablement aplicables a la nostra situació. És el cas del fet que en el període analitzat els salaris dels joves s'estanquessin, cosa que no va passar amb els salaris adults, de manera que les diferències relatives es van accentuar. Tot i així, les diferències joves-adults s'expliquen sobretot pel fet d'estar ocupats en empreses amb nivells salarials diferents, més que no pas per pràctiques de discriminació directa per raó d'edat dins de l'empresa. Es remarca també que la igualtat salarial entre gèneres és més gran entre els joves que no pas entre els adults, i que dins una mateixa empresa el factor més diferenciador és l'antiguitat, més que no pas la formació o l'experiència professional prèvia. La discriminació salarial per edat és més marcada als serveis que no pas a la indústria o a la construcció. La conclusió, doncs, és que la correlació entre temporalitat i salaris baixos és molt marcada.

És interessant aturar-nos en aquesta conclusió. Cano (1997) afirma que temporalitat contractual i nivells retributius baixos són dues dimensions de precarietat que solen anar associades. La taula 38 confirma plenament aquesta hipòtesi per al cas català: un 73% de les i dels joves ocupats en precari cobren menys de 900 euros mensuals, per "només" un 58% dels treballadors estables.

5.1.2. Família i emancipació familiar

Pel que fa a la família i a l'emancipació familiar, segons l'*Enquesta als joves de Catalunya* l'any 2002 el 82% dels joves de 15 a 29 anys no estaven emancipats. Aquest endarreriment és un dels trets d'aquest model de dependència intergeneracional que s'ha convingut a anomenar *model mediterrani d'emancipació juvenil*, també caracteritzat per una vinculació entre emancipació de la llar d'origen i constitució de la llar de destinació (Galland, 1995). Les implicacions sobre l'autonomia personal i el reforçament dels rols patriarcal són òbvies.

L'associació entre activitat i emancipació familiar és ben clara: el 83% de joves emancipats treballen. Lògicament, les possibilitats d'emancipació augmenten amb l'estabilitat laboral: les taxes d'emancipació de les i dels joves ocupats estables són del 24%, per un 10% dels ocupats precaris¹⁴ (Ramon i Sintès, 2003).

Directament relacionat amb l'endarreriment de la formació de la llar de destí, trobem l'endarreriment de la natalitat. Baizan (2004) ha mostrat la forta correlació que té aquest factor amb el mercat de treball. Bàsicament, les situacions laborals estables i el rol de mestressa de casa tenen un efecte favorable sobre la fecunditat, mentre que les situacions laborals precàries i la desocupació porten a postergar i reduir la procreació.

5.1.3. Els joves precaris en una estructura social dual

Hi ha un cert discurs legitimador, tant popular com polític i acadèmic,¹⁵ que vol explicar la precarietat juvenil com una fase iniciàtica per la qual se suposa que han passat totes les generacions. Seríem, per tant, davant d'un "efecte edat" o "efecte transició", i assumiríem que la vulnerabilitat del jove es deriva de la seva poca antiguitat o experiència en el mercat de treball. Per tant, és de suposar que amb els anys s'anirà estabilitzant. En el fons, aquesta visió percep la inserció sociolaboral com un sistema de cues, però, com hem vist en l'apartat de temporalitat, el problema apareix quan les dades empíriques no acaben d'encaixar amb aquest esquema.

Probablement, la precarietat juvenil és bastant més que un problema de transició, és un eix bàsic d'un fenomen més ampli: l'emergència d'un model laboral postfordià caracteritzat pel trencament dels sistemes clàssics de regulació, la pèrdua de la capacitat d'articulació social del mercat i una segmentació laboral creixent (Mingione, 1993). Les implicacions d'aquest procés depassen de molt l'àmbit laboral i delimiten eixos clau de fractura en la nostra societat. Així, si des dels anys vuitanta es parlava de la societat dels dos terços, que implicava una majoria d'inclusos i una minoria d'exclusos, l'efecte segmentador citat ha forçat la inclusió de noves categories socials intermèdies d'ocupats precaris (Castel, 1997; Coffield, 1999; Beck, 2000, citats a Serracant, 2004).

És interessant constatar que no estem davant una clàssica segmentació laboral basada en factors professionals, ja que en apartats anteriors d'aquest informe hem vist com elements laborals clau com els salarials depenen de factors d'edat i generació tant o més que de factors professionals (Hidalgo i Pérez, 2004). Pel que fa a la temporalitat, Polavieja (2003) mostra que cada cop s'associa menys a professions desqualificades —tradicionalment, *mercat secundari de treball*—, i en canvi es va estenent a segments laborals de professions —tradicionalment *mercat primari*— que són la reserva laboral previsible per als nostres joves àmpliament formats. Furlong i Cartmel (2001) arriben a conclusions similars respecte a la desocupació: «Ara el risc s'estén a tots els grups socials, fins i tot els que completen el cicle d'educació superior —els quals en altre temps se sentien protegits davant l'atur» (pàg. 12).

Finalment, una anàlisi empírica referida al nostre país: la darrera edició de l'*Enquesta de la Regió de Barcelona* arriba a la conclusió següent: «Durant molt temps el grup d'empleats i tècnics mitjans formaven part, per raons de la formació històrica, de la classe mitjana [...]. Tant l'any 1990 com el 1995 era ja visible el caràcter fronterer d'aquest grup social [...]. L'evolució de la classe treballadora jove, que va perdent els trets característics, i l'evolució del grup mateix dels empleats, i fins i tot d'alguns tècnics mitjans, que l'any 2000 se'ns presenta com un grup que ha esclatat, en la mesura que molts dels individus que el formen perden les posicions intermèdies, fa que es produeixi una nova configuració de classes i que aquests dos grups coincideixin en gran part en les posicions socials. Si en les capes més velles apareixen encara diferenciats, en el grup més jove de la classe treballadora apareixen junts, mostrant les noves característiques d'una classe treballadora que ja no és estrictament manual, sinó que està ocupada en gran part als serveis» (Subirats, Sánchez i Domínguez, 2002: 222-223).

14. Tot i l'evident correlació, la modèstia de les taxes d'emancipació de totes les situacions d'ocupació plantejades —estables i en precari— denota que el problema emancipatori té altres causes a banda de l'escassetat o precarietat de la feina juvenil.

15. Vegeu, per exemple, el capítol conclouent de Ramon i Sintès (2003).

Probablement caldrà acceptar que la segmentació laboral i social està esdevenint, bàsicament, generacional. De fet, ja hi comença a haver força evidències en aquest sentit. Ja al 1996, Petras afirmava que la sobtada transició de model laboral que hi havia hagut al nostre país significava una marcada dualitat laboral i social que s'havia d'interpretar en clau generacional. Fins i tot apuntava a un cert desclassament generalitzat: «Dues generacions de mobilitat ascendent han arribat al seu final definitiu» (1996: 49). Un cop més, les dades de l'*Enquesta de la Regió de Barcelona* semblen apuntar per aquí: «De fet, ja en l'edició de 1990 es va detectar un fet sorprenent: les diferències internes de la classe treballadora depenien menys del grau de qualificació de les persones que de l'edat» (Subirats, Sánchez i Domínguez, 2002: 306). En l'edició de l'any 2000 de l'enquesta, aquesta tendència s'accentua.

A partir d'aquestes constatacions, hem plantejat la necessitat de superar el paradigma d'edat a favor d'una anàlisi generacional (Salvadó i Serracant, 2003). Seríem davant d'una generació que ha hagut de negociar la seva entrada al mercat de treball en pitjors condicions que les anteriors, i res no fa pensar que aquest estigma hagi de ser superat pel simple fet d'abandonar l'etapa juvenil.

5.1.4. Modalitats de transició i diferències d'origen entre els joves

¿El fet de constatar la centralitat de la segmentació generacional implica qüestionar la importància estructuradora de l'origen social? Autors com Garrido i Requena (1996) i Cachón (2003b) han aclarit que no és pas així; la novetat és que fenòmens aparentment similars prenen significats molt distints en joves de col·lectius socials diferents. Així, en els joves de classe mitjana l'endarreriment de l'emancipació pot ser un recurs per assolir un nivell formatiu adequat, davant l'obligada emancipació precoç característica de la classe obrera. La rotació, per a uns, és una fase transitòria; per a altres, un estatus permanent: «Enllaçar feines precàries però professionalitzadores pot formar part d'una carrera laboral coherent. En realitat, serien els únics segments que continuarien "gaudint" de la vella lògica de precarietat associada a una fase laboral d'aprenentatge» (Salvadó i Serracant, 2003: 26). En els joves d'origen obrer, l'atur deriva de la no-consecució de cap feina, mentre que els joves de categories mitjanes i altes passen períodes d'espera a la recerca d'una oferta laboral adequada a una carrera professional més o menys coherent (Cachón, 2003b).

Per quantificar aquesta pervivència de diferències per origen social i la "dosificació" vital, vam fer un seguiment longitudinal dels joves en dues edats diferents (Salvadó i Serracant, 2003). Als 20 anys, sembla que els joves d'origen obrer estiguin en més bones condicions que els de classe alta en els tres indicadors considerats: taxa d'ocupació, d'estabilitat i d'independència econòmica. Lògicament, això s'explica per la precocitat en la incorporació laboral dels primers, però als 27 anys els avantatges derivats d'aquesta incorporació precoç ja s'han diluït, i en edats posteriors, probablement, la situació s'invertirà (taula 39).

Caldrà avançar vers una anàlisi més aprofundida d'aquestes noves i complexes fractures internes del col·lectiu jove. El qui escriu s'adhereix a la proposta de Cachón (2003b), en el sentit de relacionar aquests indicadors de desigualtats socials d'origen amb la tipologia de modalitats de transició més acceptada (Casal, 1996). Expliquem ràpidament aquest darrer model, que parteix d'una descripció de les trajectòries laborals i socials pròpies del fordisme. Bàsicament, aquestes trajectòries serien dues: l'èxit precoç, que correspon als joves amb un nivell formatiu mitjà-alt, possibilitats professionals i una emancipació ràpida i satisfactòria, i les trajectòries obreres, que, en canvi, s'associen als joves amb nivells formatius baixos, amb una incorporació ràpida al món laboral, si bé poc sòlida i, per tant, amenaçada per problemes com l'atur. Malgrat les diferències, ambdós models impliquen transicions clares i lineals.

Les transformacions sociolaborals descrites en aquest informe haurien fet entrar en crisi els dos models fordistes, i haurien possibilitat l'emergència de noves formes de transició: les aproximacions successives, les precàries i les desestructurades. Totes tres estan tenyides per la precarietat laboral i per la dificultat d'emancipació familiar, però en el fons són molt diferents entre si. L'emancipació per aproximacions successives correspondria bàsicament als joves formats i amb expectatives professionals que abans gaudien del model d'èxit precoç, però que ara tenen un escenari més confús que els obliga a temptejar diverses opcions formatives i professionals abans d'estabilitzar-se. Aquí ens interessa remarcar, sobretot, que és un model que pressuposa una sortida de la precarietat amb els anys. Certament, serà una sortida incerta, complexa, difícil, necessitada de suport familiar, sovint associada a biografies sobreeducatives..., però sortida a fi de comptes. Són els joves que deixen de ser joves.

En canvi, les trajectòries en la precarietat o les desestructurades s'associen a un nivell baix d'estudis i a la feina poc qualificada que en la fase anterior corresponia a les trajectòries obreres. Ara es tracta de perfils marcats per una inserció difícil en el mercat de treball —en el primer cas, associada sobretot a la temporalitat; en el segon, més a l'exclusió o al subtreball—. Aquestes trajectòries impliquen una precarietat indefinida i no pas de transició, com era en el model d'aproximacions successives. Són els joves que, en un altre lloc, hem batejat amb l'epítet (potser frívol) de «*forever young*» (Salvadó i Serracant, 2003).

5.2. Les conseqüències subjectives: valors i actituds respecte al treball

Com hem vist en els epígrafs anteriors, les transformacions laborals tenen implicacions sobre les condicions socioeconòmiques dels joves. Però estar ocupat és més que tenir uns ingressos, és un element d'integració social. Per tant, també hi ha una afectació sobre les subjectivitats, valors i actituds dels joves. De les conseqüències materials ens n'han informat indicadors i estudis bàsicament quantitius; aquest apartat, en canvi, descansa sobretot en recerques qualitatives que s'han fet en els darrers anys. Concretament, repassarem tres qüestions: els efectes psicosocials del treball precari, el nivell de percepció i valoració que en tenen els joves i, finalment, les conseqüències sobre el sistema de valors amb relació al treball.

5.2.1. Efectes psicosocials

En els darrers anys ha aparegut molta literatura tant psicològica com sociològica que parla d'aquests efectes (per exemple, Agulló, 1997; Garrido, 1999; Sennett, 2000; Miró i Ortiz, 2001). A partir d'aquests textos i d'altres, podem definir tot un seguit de problemes derivats del pas de la norma social del treball al treball precari. Lozares i López (1998) han mostrat com varia l'aprensió de la temporalitat en la vida quotidiana en les situacions de precarietat: la incertesa respecte a la jornada impedeix la planificació vital i la definició de projectes o estratègies. Un problema similar a l'anterior, però de més abast, és el *presentisme*, és a dir, viure sense objectius a mitjà-llarg termini, que sovint se substitueixen per una actitud irònica davant la vida. Petras (1996), per exemple, detectava entre els entrevistats i les entrevistades una fòbia a la planificació vital i a pensar i parlar del futur.

També hi ha dificultats per articular carreres professionals. De fet, aquest és un problema que transcendeix l'àmbit purament laboral i s'endinsa en el de la identitat, ja que històricament la feina ha estat una font d'estatus i prestigi social. Noteu que en el nostre llenguatge quotidià la pregunta «En què treballes?» sovint es formula dient «Què ets?». Sennett (2000) ho analitza en profunditat i mostra com el concepte de "professió" era important per definir la pròpia biografia, tant des de la percepció pròpia com de l'entorn social. Típicament, en la cultura fordista del treball, l'obrer industrial es percebia com a part d'un grup d'iguals que permetia l'agregació relacional fora d'aquest escenari. En les situacions d'atur o de forta rotació laboral, això és molt difícil, i sovint apareixen problemes per trobar altres àmbits relacionals, és a dir, hi ha problemes de socialització i inclusió social.

Garrido (1996) apunta que entre els joves en atur o amb una ocupació precària s'estén l'autoculpabilització, amb derivacions freqüents cap a quadres depressius o ansiosos. Sens dubte, no hi ajuda gens el fet que una bona part de les polítiques d'ocupació —sovint obligatòries quan es cobra prestació o subsidi— parteixen de les "mancances" dels joves per "afrontar" la seva situació. Així, els seus problemes d'autoestima i, en relació directa, els problemes de motivació entren en un cercle viciós que va de l'atur a la desmotivació i retorn a l'anterior. Són quadres psicològics molt típics de les persones que sovint s'etiqueten com a "inocupables". Un altre problema és la infantilització: la precarietat desincentiva el pas a la vida adulta i crea un "*ethos* generacional" de normalització de la dependència generacional i de sobrevaloració de l'àmbit del lleure (Petras, 1996).

5.2.2. Percepció i valoració de la precarietat

La recerca qualitativa mostra que hi ha una certa consciència que la precarietat és multidimensional: «El fet de tenir un contracte indefinit no es percep com una garantia d'estabilitat i de qualitat en l'ocupació. Podem dir que la noció de precarietat laboral s'ha enriquit i ha incorporat noves dimensions que fins i tot passen a tenir més rellevància que la relació contractual en sentit estricte» (Sánchez, 2004: 31). D'acord amb aquesta recerca, la percepció variaria segons el col·lectiu: els segments de joves amb nivells

formatius baixos i feines poc qualificades posarien més èmfasi en els aspectes instrumentals de la feina que no pas en els d'identitat. Per tant, entendrien la precarietat fonamentalment en termes de salari injust.

Els grup formats, en canvi, entendrien més la precarietat en termes de correspondència o no entre el seu nivell educatiu i la seva feina. Els subocupats són conscients d'aquesta situació, mentre que els no-subocupats expliciten el seu "privilegi", sovint en contraposició a experiències biogràfiques anteriors de subocupació. I, lògicament, la temporalitat també hi és present: «Si les ocupacions són percebudes com "de trànsit", el fet de ser-hi amb contracte indefinit passa a ser secundari en la valoració dels joves. Només quan perceben la feina com "amb futur" donen més importància al tipus de contracte» (Sánchez, 2004: 33).

Aquesta àmplia percepció de les diferents accepcions de precarietat contrasta amb la poca percepció dels factors institucionals que la regulen, faciliten o limiten: «[En les entrevistes a joves que treballen en precari] les normes legals o els convenis no es mencionen» (Sánchez, 2004: 31). En la seva recerca qualitativa, Albaigés (2003) detecta una paradoxa similar: tot i que normalment hi ha malestar juvenil en aspectes com la seguretat laboral o els ingressos, aquest malestar conviu amb una certa normalització de la precarietat. Són discursos basats en els principis d'inevitabilitat i/o provisionalitat.

Fins i tot, més enllà dels discursos de normalització, la recerca qualitativa detecta autèntics discursos positius: la temporalitat permet més independència, possibilitats de decidir la pròpia trajectòria, de dedicar més temps a la pròpia realització, de trobar altres maneres d'organitzar els temps...¹⁶ És el que Miró i Ortiz (2001) bategen com "la cultura del treball en la precarietat", que implica canvis importants en el sistema de valors dels i de les joves.

5.2.3. La crisi del valor treball... i la valoració de les feines realment existents

Ja al principi dels noranta, Offe (1992) distingia entre la crisi del mercat laboral —davallada de la demanda de treballadors, atur, precarietat, subocupació...— i el que ells anomenaven crisi de la societat del treball, entesa com la pèrdua de centralitat del treball mercantil en la valoració social. D'acord amb aquesta idea, la feina perd la dimensió ètica i de compromís social i queda reduïda a la dimensió instrumental, i de fet diverses enquestes internacionals van mostrar que, efectivament, aquest era un procés ben real entre els joves (Cannon, 1994).

Una de les explicacions, llavors de moda, relacionava aquest procés amb un context de seguretat socioeconòmica que permetia l'emergència de valors postmaterialistes (Inglehart, 1991). L'acceleració de la desregulació laboral durant la dècada dels noranta va desplaçar aquest paradigma de la seguretat per un paradigma del risc. Així, autors com Castel (1997) o Gorz (1998) apunten que la precarietat laboral i vital explica la pèrdua declarada de centralitat del valor treball entre els i les joves.

D'entrada, pot semblar paradoxal que l'imaginari juvenil percebi com a menys central quelcom tan important i problemàtic com és la feina. En realitat, la psicologia social ha documentat àmpliament de quina manera els subjectes aparten com a no significatius, o fins i tot no desitjables, objectius que en realitat són simplement no assolibles.¹⁷ De fet, està empíricament estudiat que el deteriorament emocional associat al fracàs laboral és menys greu quan la importància donada a la feina és més baixa (Tazeelar, 1989, citat a Garrido, 1999).

Ara bé, si deixem de banda les preguntes explícites per als grans imaginaris i baixem a valoracions més concretes de la feina real, aquí sí que emergeixen neguits ben explícits (taula 41), i les inquietuds postmaterialistes —realització, oci— queden en un segon pla davant la preeminència clara de neguits ben materialistes i ben immediats com l'estabilitat en la feina o la consecució d'uns nivells salarials que permetin una vida digna i emancipada dels progenitors (Salvadó, 2002).

16. Noteu les coincidències d'aquests discursos dels joves que treballen en precari amb tota una línia sociopolítica que als anys noranta ens proposava superar la societat salarial i l'objectiu —irreal, segons ells— de la plena ocupació (Gorz, 1998; Meda, 1998). És una línia de treball que posa sobre la taula la necessitat de repartir el treball o d'establir una renda bàsica de ciutadania (per a un seguiment del debat entre aquestes dues alternatives, vegeu Noguera, 2002).

17. Elster (1988) desenvolupa àmpliament aquesta idea amb el concepte de "preferències adaptatives".

5.3. Conseqüències sobre el model productiu

Acabem de veure els problemes de motivació que provoca l'existència d'ocupació precària. És obvi que pot esdevenir un handicap per a una gestió eficaç dels recursos humans, i probablement encara és un problema latent per les característiques del nostre model productiu, que continua tenint una base marcadament *taylorista*: ús intensiu de mà d'obra poc qualificada —peonada, per exemple—, producció d'àmplies sèries de béns amb baix valor afegit, poca inversió tecnològica, àmplia fragmentació dels processos productius, gestió de recursos humans amb poc pes dels aspectes de motivació i valoració escassa de les qualificacions professionals i de l'autonomia organitzativa.¹⁸

En aquest marc, els nostres únics avantatges competitius han estat tipus de canvi favorables —abans de l'euro, òbviament— i sobretot uns costos salarials bastant inferiors als dels nostres veïns comunitaris. Ara tothom sembla conscient que aquests avantatges competitius s'esgoten. En aquest sentit, sembla imposar-se la necessitat d'una reconversió envers un model productiu basat en sectors de més valor afegit, més inversió tecnològica, més productivitat, més qualitat, etcètera. Què implica una transformació d'aquest tipus pel que fa als recursos humans?

En primer lloc, gent més formada. Com hem vist en el primer apartat d'aquest informe, els nostres joves han fet la seva part dels deures. Ara manca que el teixit productiu superi el seu ampli component de feina desqualificada i aposti per processos productius i plantilles amb més component tècnic i d'operaris qualificats. La segona demanda evident és d'implicació de les i dels treballadors, més enllà de les pures motivacions instrumentals de la feina. Òbviament, el dubte és la compatibilitat entre aquestes dues demandes i les condicions de precarietat i subocupació que caracteritzen el mercat de treball dels i de les nostres joves.

5.4. L'acció col·lectiva

Abans hem apuntat l'escassa percepció que tenen els joves dels elements estructurals subjacents a les seves dificultats. La conseqüència immediata és la crisi de les fórmules clàssiques d'acció col·lectiva, com la sindicació. A partir de l'estudi de Jódar i altres (2004) sobre l'afiliació a la principal central catalana (CONC), podem apuntar alguns indicadors: si bé els i les joves són el 28% dels ocupats catalans, només són un 12% dels afiliats, mentre que el grup 30-45 anys té uns percentatges d'afiliació similars a la seva presència en el mercat de treball, i els més grans de 45 anys estan clarament sobrerrepresentats en la central estudiada (taula 42).

La presència de joves encara és més baixa quan considerem l'assumpció de responsabilitats sindicals. Aquí l'estudi pren com a referència les persones de menys de 35 anys, que són un 25% dels afiliats, per només un 13% dels que tenen responsabilitats sindicals d'empresa, i encara només un 8,6% dels quadres superiors (*op. cit.*, 129).

Lligada amb aquesta crisi de les fórmules clàssiques d'acció col·lectiva, trobaríem l'expansió d'una concepció individualista i meritocràtica de les relacions laborals —discursos del tipus «cal espavilar-se sol»—. Tampoc no trobem estratègies alternatives; com a molt, es manifesten aïlladament episodis d'absentisme: incompliment de la jornada, treball a ritme lent, robatoris o petits sabotatges. Com apunten Miró i Ortiz (2001), no serien accions estratègiques, sinó purament reactives, en un marc de relacions laborals on no es troba espai per negociar el dissens.

Com a causes del procés, podem apuntar aquestes sis: 1. la precarització de les condicions de treball ha deixat els contractats temporals —paradigmàticament joves— en una situació de feblesa negociadora davant l'empresa; 2. l'externalització difumina el centre de treball com a espai físic i jurídic i complica la creació de vincles d'afinitat; 3. la individualització es retroalimenta amb el ressorgiment d'estratègies empresarials autoritàries, paternals o corporatives (Recio, 1999); 4. hi ha una crisi de l'imaginari del treball com a dret de ciutadania (Offe, 1992); 5. la segmentació de les plantilles crea universos simbòlics

18. Vegeu, per exemple, la mala posició del nostre país en les comparatives europees d'indicadors de productivitat i inversió en R+D. La darrera està publicada a *El País* del 4/11/2004, pàg. 67.

diferents, dificulta la percepció com a comunitat homogènia i l'articulació de l'acció col·lectiva —de fet, molts joves que treballen en precari tenen la percepció que s'ha optat per blindar un segment de treballadors de certa edat, en situació de clara estabilitat contractual i altament sindicats. Garrido (1996) ha formulat aquest procés (poc afortunadament, des del meu punt de vista) com "pacte generacional implícit"—, i, relacionada amb l'anterior, 6. hi ha una crisi de la capacitat de representació dels sindicats entre els joves, ja que molts els perceben més interessants en aspectes com la negociació salarial que no pas en la consolidació dels treballadors que estan en precari (Polavieja, 2003).

6. El treball (familiar-domèstic)

Una part de l'anàlisi sociològica ha arribat a plantejar que transició a l'ocupació i joventut signifiquen el mateix. Des de perspectives feministes s'ha considerat aquest plantejament molt sexuat, perquè el model tradicional d'incorporació de les dones a l'adulthood no ha estat laboral sinó familiar (Carrasquer, 1997). De fet, és el mateix biaix que tradicionalment ha reduït el concepte de treball a l'ocupació remunerada. En realitat hi ha una multitud de formes de treball no laboral (Sanchis, 2004): el treball reproductiu o, més recentment, definit com "familiar-domèstic", el treball voluntari, la bestreta —ja sigui en la forma clàssica o en models recents com els "bancs del temps"—, el bricolatge i l'agricultura d'autoconsum.

En aquest informe ens centrarem en el primer aspecte, tant per la seva rellevància social i econòmica com per la relativa disponibilitat de dades desagregades per al col·lectiu jove, cosa que no es pot dir de la resta de "feines no remunerades" que acabem d'enumerar.

Històricament, el treball reproductiu ha estat la feina invisible de les dones, sovint coneguda com a domèstica —si bé no només es fa a la llar—. ¹⁹ La mateixa opacitat d'aquesta feina en dificulta l'anàlisi a partir d'estadístiques oficials. Així, els censos tot just ens informen d'una qüestió d'autoposicionament: quants joves es consideren mestresses de casa i quin perfil tenen. Com veiem en la taula 42, és un rol francament en crisi: tot just 33.248 joves s'hi identifiquen, el 2,4% del nostre col·lectiu. Tot i ser minoritària, aquesta posició reproduïx clarament la divisió sexual clàssica: entre les noies arriba a representar el 4,7% del total, per només un 0,2% dels nois.

Més enllà dels rols, si volem informació de les pràctiques reals hem de recórrer a enquestes. És especialment útil l'*Enquesta de la Regió de Barcelona*. A partir de les dades de la darrera edició referida a la població jove (Ramon i Sintès, 2003), podem extreure les conclusions següents: en les pràctiques reals també s'avança cap al repartiment més equitatiu del treball domèstic, però encara continua havent-hi clars biaixos de gènere. Com veiem en la taula 43, totes les tasques domèstiques considerades —excepte les reparacions— recauen més en les noies que no pas en els nois. És més, en la majoria de casos la situació més freqüent és que només les facin les noies, amb una participació masculina nul·la. L'opció de contractar externament els serveis creix, però encara és molt minoritària. Aquestes diferències de gènere també són ben evidents si les mesurem en temps dedicat al treball domèstic-familiar: les noies joves n'esmercen el doble que no pas els nois —una mitjana de 9,48 h setmanals en el primer cas, per 5,6 h en el segon—. Sembla, però, que el temps de treball domèstic i familiar s'estaria redistribuint: el de les noies es redueix mentre que el dels nois s'incrementa. Aquesta és, almenys, la conclusió que s'extreu de comparar les dades esmentades, corresponents a l'any 2000, amb l'edició de l'any 1995 de la mateixa enquesta (taula 44).

Si conjuguem aquesta assumpció bàsicament femenina del treball domèstic i familiar amb la presència massiva de les joves en el món laboral obtenim el que es coneix com a "doble presència" (Carrasco, 2001). Cal remarcar que no s'entén només com a duplicació del temps de treball (doble jornada), sinó també dels àmbits de responsabilitat. Per tant, implica assumir ambdues tasques d'una manera sincrònica: durant la jornada laboral, a més, s'està pendent de l'organització de l'àmbit domèstic i familiar. Lògicament, això té conseqüències psicològiques —estrès i mals físics associats—, laborals —rendiment, absentisme, dificultats de promoció interna...— i d'erosió de la qualitat de vida —manca de temps de la noia per a si mateixa...

Davant d'aquests problemes, s'estan posant sobre la taula diferents iniciatives de conciliació de la vida familiar i laboral; de fet, algunes d'aquestes propostes han tingut una transposició a la nostra legislació. Així, la Llei 39/1999 regula temes com els permisos retribuïts, les reduccions de jornada per motius familiars, les excedències, el dret a la reserva del lloc de treball, el risc durant la gestació, l'acomiadament i l'extinció de contracte i les prestacions socials. Malgrat l'evident avenç que comporta aquesta legislació, encara queden problemes importants sobre la taula (Secretaria Federal de la Mujer de CCOO, 2000).

19. Per a aclariments conceptuals i per a un estat de la qüestió teòric, vegeu, per exemple, Benería; 1999.

Un primer problema és la transposició, en molts casos encara pendent, de la normativa als convenis col·lectius. Per altra banda, han quedat al tinter demandes fetes des d'àmbits sindicals i feministes en camps com la maternitat, la protecció de la salut, els permisos de paternitat...

7. Conclusions i recomanacions: anàlisi de les polítiques laborals i algunes propostes de reforma

Fins ara hem vist diversos indicadors de la situació laboral dels joves i de les conseqüències materials, socials, familiars i psicològiques que se'n deriven. En aquest darrer punt volem endinsar-nos en un camp bastant diferent: què fan les administracions per resoldre aquesta situació?, i quines alternatives es podrien desenvolupar, en el modest parer del qui escriu?

Ordenarem l'apartat en dos epígrafs corresponents a les dues grans famílies de polítiques:²⁰ les polítiques actives d'ocupació, enteses com a recursos que s'ofereixen als aturats per intentar inserir-los laboralment, i les polítiques laborals, enteses com a regulació de les fórmules contractuals que determinen la qualitat de la nova ocupació creada.

7.1. Repensar les polítiques d'ocupació²¹

Si les reformes dels models contractuals van ser l'aposta bàsica de lluita contra l'atur juvenil durant els anys vuitanta, aquest és el vessant bàsic d'actuació que es desenvolupa entrats els noranta, arran de la nostra incorporació a la UE. Quantitativament, però, encara ocupem el penúltim lloc de la llista comunitària de despesa en polítiques actives —amb un 0,06 del PIB—, amb percentatges especialment baixos pel que fa a les mesures adreçades a joves (Pérez Infante, 2002). I això, malgrat que la nostra taxa d'atur és de les més elevades de la UE.

Més enllà dels recursos dedicats, creiem que el problema bàsic de les nostres polítiques actives és qualitatiu, i aquí sí que podem parlar d'un problema compartit amb la resta de la Unió, ja que aquest ens és el que defineix les línies bàsiques d'actuació per a tots els estats membres que vulguin finançament comunitari.²² Repassem ara les principals línies d'actuació i els problemes que, al meu entendre, presenten.

7.1.1. Polítiques d'oferta

No farem aquí una descripció exhaustiva dels programes existents. Vull assenyalar, simplement, que la majoria són programes orientats a la formació de l'aturat, ja sigui pel que fa a l'actitud —orientació— o a les aptituds —formació ocupacional—. En la taula 46 presentem el nombre de beneficiaris d'accions de formació ocupacional a Catalunya l'any 2000. En total van ser 60.000 joves, amb una certa sobrerrepresentació femenina. Respecte a les especialitats, podem constatar l'alta proporció de formació de perfil administratiu —ofimàtica, comptabilitat...— i l'escassa presència de formats en especialitats industrials. Segons *l'Enquesta als joves de Catalunya 2002*, aquests beneficiaris representarien el 41% dels joves aturats.

Com tota política pública, la pertinença de la formació i orientació laborals haurien de ser valorades segons l'eficàcia —els resultats amb relació als objectius—, l'eficiència —els resultats amb relació als costos— i l'equitat. Fer aquest exercici és difícil, perquè en els programes hi ha ben pocs mecanismes d'avaluació dignes d'aquest nom. En general, s'estableixen uns criteris "d'èxit" que són ben poc exigents, però tot i això el percentatge d'inserits a l'any d'haver passat per la formació ocupacional coincideix sospitosament amb les possibilitats d'inserció de qualsevol aturat "normal" a l'any d'iniciar la recerca de feina: aproximadament un 60% l'any 1999 (Garrell i al., 2000).

20 No entrarem en les polítiques passives, ja que entenem que entren més en el marc de les polítiques de garantia de rendes que no pas en el de les polítiques d'ocupació en sentit estricte.

21 Aquest epígraf sintetitza les principals conclusions d'una recerca específica que vam dur a terme fa uns anys i que està publicada a Garrell i al. (2000).

22 Tot i que les polítiques socials apareixen ja en els primers tractats de la CEE, es desenvolupen més en el Tractat de la UE de 1992. De llavors ençà es perfila una política d'ocupació que es regula en un títol del Tractat d'Amsterdam i que es concreta sobretot en el Consell de Lisboa (Pivetta, 2003).

Ja comencem a tenir un cos analític important per comprendre les raons de l'eficàcia limitada de les polítiques actuals d'ocupació (per exemple, Martín Criado, 1999; Garrell i al., 2000; Lope, 2003). Estem parlant de polítiques essencialment d'oferta, que assumeixen —implícitament o explícita— que el problema de l'atur s'explica pel perfil de la persona desocupada, que seria "inadequat" a les característiques dels treballs oferts —per manca de formació, experiència o disponibilitat—. Aplicat al nostre col·lectiu, és el que Serrano (1999) anomena «concepció de la joventut com a defecte». S'oblida que fins i tot la més eficaç de les polítiques d'oferta no passa d'aconseguir un ajustament fi entre les vacants de llocs de treball al mercat per una banda i els cercadors d'ocupació per l'altra (Ramos, 1999). Per tant, estaríem davant d'una política potencialment útil per afrontar l'atur estructural,²³ però absolutament inútil per afrontar l'atur més característic del nostre país: el que es deriva de la insuficient demanda de mà d'obra per part dels empresaris.

Els i les joves són un dels principals col·lectius beneficiaris d'aquestes actuacions. Cal preguntar-se, però, si l'alt nivell d'atur d'aquest col·lectiu s'explica bàsicament per insuficiències formatives, tot i que és la generació més formada en la història d'aquest país. De fet, estan tant formats que, com hem constatat en l'apartat 1, no hi ha prou feines qualificades en el mercat de treball per ocupar-los. Certament, hem vist que també hi ha bosses importants de fracàs escolar, i és aquí on l'oferta de formació ocupacional podria tenir sentit... En cas, és clar, que aportés dosis significatives d'ocupabilitat. És el cas?

Quan en les enquestes es pregunta als empresaris amb quins criteris trien els candidats, la formació sempre va darrere de l'experiència i dels factors d'actitud. A més, a diferència de l'FP reglada, que rep una valoració generalment bona, la formació ocupacional té una valoració especialment baixa per part dels ocupadors.²⁴ Si és així, per què tanta insistència en formació ocupacional? Probablement perquè és una de les polítiques socials en què hi ha més unanimitat i menys grau de conflictivitat entre els diferents actors en joc: tothom està d'acord que s'ha de formar més i millor.

Tenint molt present que al nostre país la formació pot ser eficaç només per afrontar segments d'atur minoritaris, sí que podem apuntar algunes propostes per incrementar-ne l'eficàcia (seguint Garrell i al., 2000). La primera de totes: seria aconsellable eludir el "café per a tothom".

Els aturats i les aturades constitueixen un col·lectiu molt divers, detall que les polítiques actuals rarament tenen en compte. Així, per exemple, es dissenyen accions d'orientació estandarditzades que tot just tenen presents factors com l'edat o el sexe, sense considerar altres elements. Així s'acaben oferint mòduls del tipus «Com fer un currículum» o «Com presentar-se a una entrevista de feina» a persones que busquen feina en sectors que rarament utilitzen aquests mecanismes formals de selecció de personal —per exemple, la construcció—. Per dissenyar accions menys estandarditzades, el primer pas seria disposar d'informació sistemàtica relacionada tant amb l'oferta com amb la demanda. Pel que fa a l'oferta, caldria conèixer personalment i en profunditat les condicions de vida de cada aturat i aturada, les dinàmiques culturals associades, les xarxes de recursos i relacions, les expectatives laborals i les estratègies pròpies d'inserció. Pel que fa a la demanda, caldria informació sobre quines són les necessitats reals de les empreses quant a perfils professionals, competències i demandes formatives.

També caldria eludir els recursos excessivament acadèmics. Cal tenir present que en bona part estem treballant amb joves que vénen del fracàs escolar i que han desenvolupat una forta hostilitat a l'espai aula, i que sovint les mancances són més d'actituds bàsiques que no pas de coneixements. D'altra banda, sembla que l'eficàcia d'inserció dels programes mixtos de formació + ocupació —com les escoles taller— és més alta que la dels programes únicament formatius.

S'haurien de pensar les polítiques en clau més social que econòmica. Tota política d'ocupació —i paradigmàticament la formació— té una doble lectura: certament, estàs donant un recurs a la persona treballadora però, per altra banda, també estàs socialitzant una despesa —la qualificació— que sempre havia assumit l'empresa. Donar un balanç progressista a aquest dilema obliga a actuar amb una lògica més social que econòmica. La formació ocupacional ha de deixar de ser una via de sobrequalificació

23 L'atur estructural es deriva de la inadequació dels candidats als llocs de treball disponibles, ja sigui per qüestions de qualificació o per altres, com sexe, edat, etc ètera (Recio, 1997).

24 Aquesta constatació i l'anterior deriven de tres recerques de prospecció de necessitats en perfils professionals i formació en les quals ha participat l'autor d'aquest informe. La més recent és la de la Xarxa d'Observatoris del Mercat de Treball del Vallès Occidental (2004).

dels aturats ja formats, i cal prioritzar les persones més mal situades en el mercat de treball. El model actual només té en compte factors com el sexe i l'edat, obviant-ne d'altres tan importants com l'origen social, la qualificació o l'experiència laboral.

Seria important, també, racionalitzar l'estructura de gestió. Actualment, participen en les polítiques d'ocupació un munt d'agents que van des de les administracions públiques —de tots els àmbits— fins a entitats privades amb ànim de lucre o sense. Aquesta complexitat determina un model de gestió manifestament irracional, amb abundants dosis d'opacitat i d'incertesa. Els efectes perversos del model són prou evidents: gran discontinuïtat de les polítiques —tant en el personal que les aplica com en els objectius i en el seguiment del beneficiari final—; descoordinació entre els agents que apliquen de les accions; casos de clientelisme entre Administració i centres privats col·laboradors; captació interessada dels beneficiaris fàcilment inseribles per entitats privades per assegurar-se així la continuïtat de les subvencions; difícil control de la qualitat, els resultats i l'eficàcia d'aquestes polítiques...

Hi hauria d'haver una concertació social i interadministrativa de les polítiques. Cachón (1999c) posa com a model en aquest sentit les polítiques d'inserció juvenil de països com Alemanya i Suècia, on hi ha una forta implicació social que possibilita una estabilitat dels grans principis i una flexibilitat dels continguts concrets. Bàsicament, cal aconseguir la implicació dels agents que tinguin representació social i una lògica que vagi més enllà del negoci.²⁵

I, finalment, s'ha de donar prioritat a les lògiques locals. Les regulacions europees més recents estan insistint molt en el component territorial de les polítiques d'ocupació. Aquesta "localització" de les polítiques d'ocupació és ja una realitat en molts països europeus, i sembla que dóna bons resultats (Ramos, 1999). Al nostre país, les entitats locals estan fent esforços en aquest sentit, tot i que no s'han previst vies de finançament autònom i suficient.

7.1.2. *Polítiques de demanda*

Ara mateix, el teixit productiu del nostre país només està ocupant la meitat de la població en edat de treballar. Aquest és el problema de fons, i no pas el perfil —més o menys afortunat— dels i de les demandants de feina. Per tant, més enllà de les "bones polítiques d'oferta", caldria reintroduir la lògica de les polítiques de demanda en les polítiques d'ocupació. No estem descobrint la sopa d'all: l'atenció a la demanda ha estat l'element essencial de les fórmules *keynesianes* de lluita contra l'atur. Tradicionalment, aquestes fórmules passaven per la creació d'ocupació pública, i al nostre país encara hi ha moltes potencialitats en aquest sentit: un estudi comparatiu recent de J. Oliver²⁶ explicava l'existència de la principal bossa espanyola d'atur —dones— per la baixíssima contractació pública en serveis personals en comparació amb la UE. En canvi, en les darreres dècades sembla que s'aposta més per l'estímul públic a la creació de demanda privada, malgrat els riscos evidents de redistribució regressiva de recursos públics que aquesta opció porta associada.

Un bon exemple de política de demanda són els nous jaciments d'ocupació. Es tractaria d'articular llocs de treball regulars a partir de necessitats socials no cobertes —típicament, serveis personals—, i certament, Catalunya va ser una de les comunitats pioneres a potenciar públicament el desenvolupament d'aquests serveis. Lamentablement, però, aquí va tornar a pesar més la lògica d'oferta que la de demanda. En essència, es van donar facilitats per crear empreses sense atacar un problema clau de molts jaciments: la manca de solvència de la demanda final. O hi ha una intervenció pública decidida en aquest sentit amb mecanismes del tipus xec servei o estarem estimulants la creació de *xiringuitos* que duraran el temps que els duri la subvenció.

En certa mesura, també podem incloure en aquest epígraf les polítiques de foment de l'autoocupació. Des de la UE s'ha fet una aposta bastant decidida en aquest sentit, sobretot des de la cimera de Luxemburg. Les accions concretes que es preparen solen ser d'orientació i assessorament als nous emprenedors, i en els darrers anys també s'ofereixen facilitats a les noves empreses, ja siguin materials

²⁵ En teoria, els pactes per a l'ocupació d'abast local o autonòmic havien de complir aquesta tasca. El balanç, però, ha estat de clars obscurs segons els casos. Especialment lamentable ha estat el poc desenvolupament de l'acord marc assolit en el Pacte per a l'ocupació de Catalunya.

²⁶ Referència al *Cinco Días* del 26/10/2004.

—vivers d'empresa— o monetàries —capitalització de prestacions per desocupació, accés a finançaments tous, modificació del sistema de cotitzacions dels autònoms de menys de 30 anys, previst per al 2005—. Les dificultats perquè els joves optin per aquesta via ja s'han exposat en l'apartat 2.10 del present informe.

7.1.3. Més enllà de l'oferta i la demanda: repartir el treball

Fins ara hem estat parlant de polítiques basades en l'adaptació dels aturats als requisits del mercat —polítiques d'oferta— o bé basades en la invenció de nous llocs de treball —polítiques de demanda—, però en els darrers anys està recuperant força una vella idea que se situa al marge d'aquesta lògica. Formulats grollerament, el plantejament vindria a ser el següent: «La demanda d'ocupació és la que és, i si volem que tothom treballi, caldrà repartir la feina realment existent».

Directament relacionat amb aquest plantejament, apareixen altres raons que donarien suport a la idea d'una reducció de la jornada laboral: la millora de la qualitat de vida per l'augment de temps lliure, les millores en la productivitat del treball, les possibilitats de reordenació dels processos productius —torns, saturació de la capacitat productiva instal·lada, intercalació de períodes formatius en les trajectòries laborals... —. Com a experiències recents, val la pena esmentar l'holandesa, l'alemanya i, sobretot, la recent llei francesa de reducció de la jornada.

7.2. Repensar les polítiques laborals

En un apartat anterior hem explicat les lògiques empresarials subjacents a l'estratègia de flexibilitat per temporalitat. És evident, però, que aquest procés ha estat possible per una evolució del marc normatiu que ha generalitzat les fórmules contractuals temporals sense restriccions efectives de causalitat. Cachón (1999b) descriu aquest procés històric en quatre fases. La primera arrencaria als anys 1976-1977, amb unes taxes d'atur juvenil del 15%, quan es van començar a iniciar mesures específiques, encara molt experimentals, d'inserció laboral —fórmules contractuals de transició de durada limitada, bonificació de les cotitzacions patronals corresponents, etcètera—, així com mesures d'acompanyament formatiu.

A partir de l'Estatut dels Treballadors i de l'Acord nacional d'ocupació de 1981, aquest model comença a variar, i ho continua fent fins al començament dels noranta. Les bonificacions de les quotes empresarials es consideren cares, i s'aposta per facilitar una primera experiència laboral per als joves encara que sigui temporal. Apareixen així un seguit de noves fórmules contractuals, algunes de les quals, com els contractes en pràctiques i formació, especialment pensades per als joves, i d'altres, sense col·lectiu específic de destinació —contractes a temps parcial, contracte temporal de foment de l'ocupació...). Curiosament, són aquestes darreres fórmules les que més acabaran afectant els treballadors joves, cosa que mostra l'escassa intencionalitat d'iniciació formativa que ha tingut la temporalitat al nostre país. Paral·lelament, s'aposta per una millora del sistema educatiu, tant del reglat —LOGSE, LRU...— com de l'ocupacional —pla FIP, cases taller, escoles d'oficis...

El 1992 es completa la transició esmentada abans: se suprimeixen definitivament les bonificacions patronals als contractes en pràctiques, cosa que buida aquest model contractual i a la pràctica deixa com a única política d'inserció juvenil la contractació temporal. El 1994 desapareix el contracte de foment de l'ocupació i es produeix un desplaçament vers els models encara avui dominants de contractes d'obra i servei i de contractes eventuais o per circumstàncies de la producció.

A partir de l'Acord interconfederal d'estabilitat en l'ocupació de 1996 s'inicia una dinàmica de més concertació de les polítiques, dotant de més càrrega formativa els contractes en pràctiques i de formació i deixant més marge per controlar-ne l'aplicació des de la negociació col·lectiva. Paral·lelament, s'intenta augmentar la causalitat en la contractació temporal i definir un contracte nou de foment de la contractació indefinida, amb indemnitzacions més baixes per acomiadament improcedent, que aniria adreçat a diversos col·lectius, entre els quals les persones de menys de 29 anys.

Vist en perspectiva, sembla qüestionable l'eficàcia de l'aposta política descrita, tant per l'escassa consecució dels objectius plantejats com per la generalització d'efectes secundaris teòricament no desitjats. Respecte al primer punt, Toharia (1998) demostra que els pocs llocs de treball creats amb les

mesures desreguladores dels anys vuitanta es van destruir en el primer període contractiu —bienni 1992-1993—..., cosa que va justificar les noves reformes en el mateix sentit del 1994 i del 1997! En realitat, les millores en l'ocupació juvenil no van arribar fins que el cicle no va entrar en una fase clarament alcista —segona meitat dels noranta—. Llavors, però, l'estratègia empresarial d'aposta per la temporalitat ja estava tan arrelada que no es podia anar enrere. Va quedar clar que la temporalitat no era una situació provisional pròpia de transicions juvenils o de conjuntures recessives, sinó que havia arribat per quedar-se, mentre el marc legal li ho permeti.

Avui ningú no qüestiona la necessitat de dotar l'economia de graus importants de flexibilitat. La pregunta hauria de ser, però, si el camí seguit en les darreres dècades és l'únic possible. Per respondre a aquesta qüestió ens pot ser útil la coneguda tipologia de fórmules de flexibilitat d'Atkinson (1994). Al nostre país hauríem apostat bàsicament per adaptar les plantilles a la conjuntura del mercat, amb el mínim nombre de restriccions normatives o indemnitzadores —flexibilitat numèrica, en la terminologia d'Atkinson—, i pel fraccionament del teixit empresarial i laboral mitjançant extertenalitzacions —flexibilitat per distanciament—. En canvi, la majoria de països europeus haurien optat per fórmules menys precaritzadores, com la flexibilitat funcional: un conjunt relativament estable de treballadors adapten el temps de treball i la feina feta a la demanda de cada moment. Aquesta necessitat de polivalència en els treballadors implica mercats de treball interns i professionals.

Coincidim plenament amb Cachón (1999b) quan afirma que les empreses tenen dues estratègies possibles: o aprofitar la flexibilitat contractual per assentar —més encara— una cultura empresarial basada en la temporalitat sistemàtica, assumint-ne els costos apuntats en l'apartat 4.3, o bé aprofitar-la per inserir joves i convertir-los en bons professionals. En aquest model, els contractes de formació i pràctiques haurien d'anar agafant pes i la contractació temporal hauria de ser un pont cap a la indefinida. Per tant, en aquest escenari trobaríem un nombre creixent d'empreses que apostarien per la gestió de mercats de treball interns i professionals.

La regulació pública ha estat una condició de necessitat en el procediment precaritzador. Si es vol desfer el camí, probablement caldrà fer-ho també des d'actuacions normatives. En els darrers mesos han sorgit propostes interessants en aquest sentit, com l'elaborada pels acadèmics Juan Dolado i Juan Jimeno:²⁷ es tractaria de modular les cotitzacions de les empreses a la Seguretat Social per desincentivar la rotació laboral. D'acord amb aquesta proposta, s'aplicaria un sistema *bonus-malus* semblant al de les assegurances automobilístiques: bàsicament, les cotitzacions serien més altes en les empreses amb més acomiadaments.

27 Estudi referenciat al *Cinco Días* de l'11/6/2004.

Bibliografía

- Agulló, E. (1997). *Jóvenes, trabajo e identidad*. Servicio de Publicaciones de la Universidad de Oviedo.
- Albaigés, B., i al. (2003). *Crisi del treball i emergència de noves formes de subjectivitat laboral en els joves*. Barcelona, Secretaria General de Joventut, Generalitat de Catalunya.
- Arango, J. (1999). *La protección por desempleo en España*. Madrid, CES.
- Atkinson, J. (1994). «Flexibilidad del empleo en los mercados internos y externos de trabajo». A: Frinkel, L. *La organización social del trabajo*. Madrid, Pirámide.
- Avalot (2003). *Joves i sinistralitat*. <http://www6.gencat.net/joventut/catala/sgj/observatori/docs/avalot1.doc>
- Baizán, P. (2004). *El efecto del empleo, el paro y los contratos temporales en la fecundidad española de los 90*. Versió preliminar pendent de publicació.
- Benería, L. (1999). «El debate inconcluso sobre trabajo no remunerado», *Revista Internacional del Trabajo*, núm. 47.
- Bilbao, A. (1988). «El trabajador socializado», *Sociología del Trabajo*, núm. 4.
- Cachón, L. (1999a). *Juventudes, mercados de trabajo y políticas de empleo*. València, Ed. 7 i Mig.
- Cachón, L. (1999b). «Políticas de empleo juvenil en España: entre las políticas (dichas) de inserción y las prácticas de temporalidad». A: Cachón (1999a).
- Cachón, L. (1999c). «Estrategia de los actores, lógicas y políticas de empleo juvenil en Europa». A: Cachón (1999a).
- Cachón, L. (2003a). *Inmigrantes jóvenes en España. Sistema educativo y mercado de trabajo*. Madrid, Injuve.
- Cachón, L. (2003b). «La dimensió classe social. Taller joves i estructura social», ponència presentada al 3r Congrés de la Joventut de Catalunya. <http://www6.gencat.net/joventut/catala/sgj/observatori/docs/Cohesio%20social.pdf>
- Cannon, D. (1994). *Generation X and the New Work Ethic*. Londres, Demos.
- Cano, E. (1997). *Canvi socioeconòmic i precarització laboral en el sistema capitalista*. Tesis doctoral, Universitat de València.
- Carrasco, C. (dir.). (2001). *Tiempos, trabajos y género*. Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- Carrasquer, P. (1997). «Jóvenes, empleo y desigualdades de género», en *Cuadernos de Relaciones Laborales*, num. 11, Madrid, UCM.
- Casal, J. (1996). «Modos emergentes de transición a la vida adulta en el umbral del siglo XXI: aproximación sucesiva, precariedad y desestructuración», a *REIS*, núm. 75, juliol-setembre.
- Casal, J., i al. (2004). *Enquesta a la joventut de Catalunya 2002*. Pendent de publicació.
- Castel, R. (1997). *Metamorfosis de la cuestión social: una crónica del salariado*. Buenos Aires, Paidós.
- Castells, M. (2001). *La era de la información*. Vol. 1: *La sociedad red*. Madrid, Alianza.

- Castillo, S., i Duce, R. (1997). «El paro juvenil en Europa», a *Papeles de Economía española*, núm. 72.
- CES (1999). *La economía sumergida en relación a la quinta recomendación del Pacto de Toledo*. Madrid, CES.
- CES (2002). *Memoria sobre la situación socioeconómica y laboral de España 2001*. <http://www.ces.org>.
- De Trip i al. (1997). «Empleo atípico en la Unión Europea», a *Revista Internacional del Trabajo*, vol. 116, núm. 1.
- Dwyer, T. (2000). «Riesgo y trabajo: la búsqueda de un nuevo paradigma», a *Sociología del Trabajo*, 38.
- Elster, J. (1988). *Uvas amargas. Sobre la perversión de la racionalidad*. Barcelona, Península.
- Eurostat (2003). «School Leavers in Europe and the Labour Market Effects of Job Mismatches». Eurostat. Statistics in focus. Population and social conditions. Theme 3-5/2003.
- Finkel, L. (1996). *La organización social del trabajo*. Madrid, Pirámide.
- Friedman, A. (1977). *Industry and Labour. Class Struggle at Work and Monopoly Capitalism*. Londres, Macmillan Press.
- Furlong, A., i Cartmel, F. (1997). *Young People and Social Change. Individualization and Risk in Late Modernity*. Buckingham, Open University Press.
- Galland, O. (1995). *Youth in Europe*. London, Pinter.
- García, A., i altres (1999). «Inserción laboral y movilidad en el mercado de trabajo». A: Cachón (1999a).
- García-Montalvo, J., i Peiró, J. M. (1999). *Capital humano. El mercado laboral de los jóvenes: formación, transición y empleo*. Fundación Bancaja.
- Gabise (1999). *Enquesta a la joventut de Catalunya 1998*. Barcelona, Secretaria General de Joventut de la Generalitat de Catalunya.
- Garrell, D., i altres (2000). «Formación laboral y otras políticas activas de empleo». A: Adelantado, J. *Cambios en el Estado del bienestar*. Barcelona, Icaria / UAB.
- Garrido, A. (1999). «Las transiciones de los jóvenes al mercado de trabajo: un análisis psicosociológico». A: Cachón (1999a).
- Garrido, L. (1996). «La temporalidad, pacto intergeneracional o imposición». A: *La duración del contrato de trabajo*. Madrid, CES, pàg. 47-74.
- Garrido, L., i Requena, M. (1996). *La emancipación de los jóvenes en España*. Madrid, Instituto de la Juventud.
- Gorz, A. (1998). *Misericordias del presente. Riqueza de lo posible*. Barcelona, Paidós.
- Hidalgo, A., i Pérez, S. (2004). *Aspectos salariales de los jóvenes trabajadores*. Madrid, Injuve.
- Inglehart, R. (1991). *El cambio cultural en las sociedades industriales avanzadas*. Madrid, CIS.
- Jódar, P. i altres (2004). «El sindicato hacia dentro. La relación entre la organización y los trabajadores desde el análisis de la afiliación», a *Papers. Revista de Sociología*, núm. 72, Barcelona, UAB.
- Lope, A. (2003). «Reptes i riscos de la formació per a l'ocupació». Document presentat al 3r Congrés de la Joventut de Catalunya. <http://www6.gencat.net/joventut/catala/sjg/observatori/docs/1QUIT.pdf>

- Lozares, C., i López, P. (1998). «La articulación de ámbitos sociales a partir de la base temporal», a *Papers. Revista de Sociologia*, núm. 55.
- Martín Artilles, A. (1993). «La empresa red: un modelo de división del trabajo entre empresas», *QUIT, Working Papers*, núm. 2.
- Martín Criado, E. (1999). «El paro juvenil no es el problema. La formación no es la solución». A: Cachón, L. (1999a).
- Meda, D. (1998). *El trabajo: un valor en vías de extinción*. Barcelona, Gedisa.
- Mingione, E. (1993). *Las sociedades fragmentadas*. Madrid, Ministerio de Trabajo y Seguridad Social.
- Miret, P. (2004). *Una visió de la joventut a Catalunya a la llum de la primera onada del Panel de Desigualtats Socials a Catalunya (PaD)*. Barcelona, Fundació Jaume Bofill.
- <http://www.obdesigualtats.org//multimedia/Informes/Informe%20Joventut.doc>
- Miró, I., i Ortiz, D. (2001). *Treball, valors i canvi. Les ruptures en la precarietat*. Barcelona, Secretaria General de Joventut de la Generalitat de Catalunya.
- Módenes, J. A., i López, J. (2001). *Els joves catalans en el 2011: els canvis que vénen*. Barcelona, Secretaria de Joventut de la Generalitat de Catalunya.
- Noguera, J. A. (2002). «¿Renta básica o trabajo básico? Algunos argumentos desde la teoría social», a *Sistema*, núm. 166. <http://www.nodo50.org/redrentabasica/textos/index.php?x=17>
- Offe, C. (1992). *La sociedad del trabajo*. Madrid, Alianza Editorial.
- Pérez Infante, J. (2002). «Las políticas activas de empleo», a *Cinco Días* (5/11/2002).
- Petras, J. (1996). «Padres e hijos: dos generaciones de trabajadores españoles», a *Ajoblanco*, núm. 3.
- Pivetta, E. (2003). «Ocupació i Unió Europea: la política comunitària d'ocupació i joventut». Ponència presentada al 3r Congrés de la Joventut de Catalunya.
- <http://www6.gencat.net/joventut/catala/sjg/observatori/docs/Treball.pdf>
- Polavieja, J.G (2003). *Estables y precarios. Desregulación laboral y estratificación social en España*. Madrid, CIS / Siglo XXI.
- QUIT (2000). *¿Sirve la formación para el empleo?*. Madrid, CES.
- Ramon, A., i Sintés, E. (2003). *Condicions de vida dels joves de la província de Barcelona*. Barcelona, Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans.
- Ramos, P. (1999). *Políticas activas de ocupación en Europa*. Ponència presentada al III Congrés Català de Sociologia.
- Recio, A. (1997). *Trabajo, personas, mercados. Manual de economía laboral*. Barcelona, Icaria / FUHEM.
- Recio, A. (1999). «La segmentación del mercado de trabajo en España». A: Míguez, F., i Prieto, C. *Las relaciones de empleo en España*. Madrid, Siglo XXI.
- Recio, A. (2002). «Activitat econòmica i mercat de treball». A: Giner (dir.). *Enquesta de la Regió de Barcelona 2000. Informe general*. <http://campus.uab.es/iermb/enquesta2000/IG/IV.pdf>

Regalia, I. (1988). «La participación de los trabajadores en el sindicato. Formas, modelos, hipótesis de trabajo», a *Sociología del Trabajo*, núm. 4.

Rifkin, J. (1999). *El fin del trabajo. Nuevas tecnologías contra puestos de trabajo*. Barcelona, Paidós.

Salvadó, A. (1998). *Les condicions de vida dels joves metropolitans*. Barcelona, Institut d'Estudis Metropolitans / Diputació de Barcelona.

Salvadó, A. (2002). «Joves i treball. Valors de seguretat o valors de risc». A: Estradé, A., i altres (2002). *Joves i valors. Els joves catalans en l'Enquesta europea de valors*. Barcelona, Secretaria General de Joventut de la Generalitat de Catalunya.

Salvadó, A., i Serracant, P. (2003). «Forever young. ¿Vulnerabilitat social juvenil o vulnerabilitat social generacional?». Ponència presentada al 4t Congrés Català de Sociologia.

<http://www6.gencat.net/joventut/catala/sgj/observatori/docs/salvado%20serracant.PDF>

Sánchez Moreno, E. (2004). *Jóvenes: la nueva precariedad laboral*. Madrid, CCOO.

Sánchez, C. (2003). «El repartiment del treball domèstic i familiar. Avançament de resultats». A: *Panel de desigualtats socials a Catalunya*. Barcelona, Fundació Jaume Bofill.

<http://www.obdesigualtats.org/obd/!stcontenido.php?IDC=40&IDA=2>

Sanchis, E. (2004). «Trabajo no remunerado y trabajo negro en España». Comunicació presentada al VIII Congreso Español de Sociología.

Secretaría Confederal de la Mujer de CCOO (2000). *La conciliación de la vida familiar y laboral en los convenios colectivos*. Madrid, CCOO.

Sennett, R. (2000). *La corrosión del carácter. Las consecuencias personales del trabajo en el nuevo capitalismo*. Barcelona, Anagrama.

Serracant, P. (2001). *Viure al dia. Condicions d'existència, comportaments i actituds dels joves catalans*. Barcelona, Secretaria General de Joventut de la Generalitat de Catalunya.

Serracant, P. (2005). «La nova economia i la sobrequalificació entre els joves catalans». Pendent de publicació.

Serrano, A. (1999). «Juventud como déficit, juventud como modelo: la construcción de la transición laboral de los jóvenes». A: Cachón (1999a).

Subirats, M.; Sánchez, C., i Domínguez, M. (2002). «Classes socials i estratificació». A: Giner (dir.). *Enquesta de la Regió de Barcelona 2000. Informe general*.

<http://www.blues.uab.es/iemb>

Tarrach, A. (1999). «Anàlisi de les diferents fonts de quantificació de l'atur», a *Nota d'Economia*, núm. 63.

Toharia, L. (1998). *El mercado de trabajo en España*. Madrid, McGraw-Hill.

UE (2001). *Educación superior y empleo de los titulados superiores en Europa*. Referència publicada a *El País* (9/2/2001).

Xarxa d'Observatoris del Mercat de Treball del Vallès Occidental (2004). *Prospecció de necessitats formatives al Vallès Occidental*. Sabadell-Terrassa, Pacte per l'Ocupació del Vallès Occidental.

Annex estadístic

Taula 1. Nombre mitjà d'anys d'estudis fets per la població ocupada, per grups d'edat Catalunya, 2000-2003

Edat	2000	2001	2002	2003
16-29 anys	11,3	11,3	11,3	11,4
30 i més anys	9,9	10,0	10,3	10,4
Total	10,3	10,4	10,6	10,6

Font: EPA. Dades publicades per l'Observatori Català de la Joventut.

Taula 2. Nombre mitjà d'anys d'estudis fets pels joves ocupats de 16 a 29 anys, per sexe. Catalunya, 2000-2003

Edat	2000	2001	2002	2003
Homes	10,7	10,9	10,8	10,8
Dones	11,9	11,8	12,0	12,0
Total	11,3	11,3	11,3	11,4

Font: EPA. Dades publicades per l'Observatori Català de la Joventut.

Taula 3. Joves de 16 a 29 anys que compatibilitzen estudis i feina. Catalunya, 2000-2003

Percentatge	2000	2001	2002	2003
Sobre el total de joves	9,9	10,2	9,2	10,1
Sobre els joves actius	14,7	14,6	13,0	14,3
Sobre els joves estudiants	26,5	28,4	27,6	29,2

Font: EPA. Dades publicades per l'Observatori Català de la Joventut.

Taula 4. Taxa d'atur censal dels joves de 16 a 29 anys segons la titulació assolida. Catalunya, 1991, 1996 i 2001

Any	Primaris	Secundaris BUP/COU	Secundaris FP	Universitaris
1991	24,9	14,7	16,7	11,9
1996	34,0	27,1	22,8	21,5
2001	17,0	11,7	10,3	9,0
Diferència 1991-2001	-31,9	-20,1	-38,3	-24,3

Font: Censos i padrons de població. Idescat.

Taula 5. Taxa d'atur censal segons titulació assolida, per grups d'edat. Catalunya, 2001

Edat	Primaris	Secundaris BUP/COU	Secundaris FP	Universitaris
16-29 anys	17,0	11,7	10,3	9,0
30 i més anys	10,9	8,0	7,8	4,6
Diferència joves-adults	56,2	47,3	31,1	93,7

Font: Censos i padrons de població. Idescat.

Taula 6. Sobrequalificació entre la població ocupada assalariada, per grups d'edat. Catalunya, 2003

Edat	Formació amb relació a l'ocupació	Ocupats/ades (en milers de persones)	Anys totals de sobrequalificació (en milers d'anys)	Mitjana d'anys de sobrequalificació
16-29 anys	Total	574,2	1.239,8	2,2
	Sobrequalificats/ades	294,9	1.399,6	4,7
	No sobrequalif.	279,3	-159,8	-0,6
30 i més	Total	1.661,2	1.632,7	1,0
	Sobrequalificats/ades	610,7	2.717,6	4,5
	No sobrequalif.	1.050,5	-1.084,9	-1,0

Font: EPA. Dades extretes de Serracant (2004).

Taula 7. Qualificació objectiva i subjectiva del lloc de treball de les i dels joves ocupats de 15 a 29 anys. Catalunya, 2002

Qualificació objectiva del lloc de treball (%) (en base CCO)	Atribució subjectiva de qualificació necessària per al lloc de treball (%)		
Director/gerent	2	Llicenciatura/ enginyeria superior	7
Professional/tècnic	27	Diplomatura/ enginyeria tècnica	8
Empleats/treballadors qualificats	63	FP2	21
		FP1	19
Treballadors no qualificats	7	Sense qualificar	46
Total	100	Total	100

Font: Enquesta als joves de Catalunya 2002. Dades extretes de Casal (2004).

Taula 8. Retribució de les i dels joves ocupats de 15 a 29 anys, segons nivell d'instrucció. Catalunya, 2002. Dades en euros. Percentatge

	<300	300-600	600-900	900-1.200	>1.200	Total
Sense qualificació	4	14	51	22	9	100
FP1	3	20	53	19	4	100
FP2		10	47	28	15	100
Diplomatura		7	22	49	22	100
Llicenciatura	2	5	17	43	33	100
Total	3	13	46	26	12	100

Font: Enquesta als joves de Catalunya 2002. Dades extretes de Casal (2004).

Taula 9. Taxa de temporalitat de les i dels joves ocupats assalariats de 16 a 29 anys, segons nivell d'instrucció. Catalunya, 1996 i 2001

Nivell d'instrucció	1996	2001	Taxa de variació 1996-2001
Primaris	55,7	43,1	-22,6
Secundaris FP	47,6	35,0	-26,5
Secundaris BUP/COU	41,3	38,8	-5,9
Universitaris	45,9	39,0	-14,9

Font: cens del 2001 i padró del 1996, elaborats per l'Idescat.

Taula 10. Satisfacció amb la feina actual de les i dels joves ocupats de 15 a 29 anys, segons nivell d'instrucció. Catalunya, 2002. Percentatge

Satisfacció amb la feina	Primaris	Secundaris	Universitaris
Sí, és la feina buscada	57,7	52,7	49,0
Sí, no hi ha altres possibilitats	17,3	14,5	13,1
No, procuro un canvi de feina immediat	5,2	10,2	9,7
No, més endavant canviaré de feina	19,9	22,6	28,2
Total	100,0	100,0	100,0

Font: *Enquesta als joves de Catalunya 2002*. Observatori Català de la Joventut.

Taula 11. Diferencial d'ocupats/ades amb estudis primaris/universitaris en diverses taxes de qualitat d'ocupació. Mesura als 20 i als 27 anys entre els joves de 27 a 29 anys. Catalunya, 2002

Taxa	Diferència primaris / universitaris, als 20 anys	Diferència primaris / universitaris, als 27 anys
Taxa d'ocupació	22	-3
Taxa d'estabilitat	39	4
Taxa d'independència econòmica	47	-3

Font: *Enquesta als joves de Catalunya 2002*. Dades extretes de Salvadó i Serracant (2003).

Taula 12. Via d'accés de les i dels joves de 15 a 29 anys a la seva darrera feina. Catalunya, 2002

Via	%
Família i coneguts	46
Accions personals de recerca de feina	24
Borses de treball i pràctiques	2
OTG	3
ETT	7
Altres	8

Font: *Enquesta als joves de Catalunya 2002*. Dades extretes de Casal (2004).

Taula 13. Temps d'espera de les i dels joves de 15 a 29 anys per a la primera inserció laboral posterior al final dels estudis. Catalunya, 2002

Temps d'espera	%
Transició anticipada (continuen en la mateixa feina d'abans d'acabar els estudis)	19
Transició immediata (màxim 3 mesos després d'acabar els estudis)	57
Transició ràpida (entre 3 i 6 mesos després d'acabar els estudis)	10
Transició tardana (entre 6 mesos i 2 anys)	14
Total	100

Font: *Enquesta als joves de Catalunya 2002*. Dades extretes de Casal (2004).

Taula 14. Taxa d'ocupació, per grups d'edat

Edat	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
16-29 anys	43,2	43,8	46,6	49,8	55,3	58,6	60,4	60,1	59,8
30 i més anys	41,7	42,3	43,1	44,1	44,5	45,5	45,0	50,0	52,1
Total	42,1	42,7	44,0	45,4	47,0	48,5	48,4	52,4	53,8

Fonts: EPA. Dades elaborades per l'Observatori Català de la Joventut.

Taula 15. Taxa d'ocupació de les i dels joves de 15 a 24 anys. Unió Europea, 1999-2002

País	1999	2000	2001	2002
Catalunya	39,5	40,0	44,9	42,1
UE-15	38,5	39,9	40,4	40,5
Bèlgica	25,5	30,3	28,5	28,5
Dinamarca	66,0	67,1	61,7	64,0
Alemanya	46,2	46,1	46,5	45,4
Grècia	28,1 (1)	26,9	26,0	27,0
Espanya	29,2	31,8	33,2	33,1
França	26,5	28,3	29,3	29,9
Irlanda	38,3 (2)	47,8	47,0	45,3
Itàlia	25,5	26,1	26,2	25,7
Luxemburg	31,7	31,9	32,3	32,3
Holanda	62,7	68,4	70,4	70,5
Àustria	54,9	52,5	51,4	51,7
Portugal	43,3	41,9	43,4	42,1
Finlàndia	45,0	45,4	46,2	44,8
Suècia	35,4	36,9	36,9 (1)	44,0
Regne Unit	55,0	55,9	55,6	55,7

(1) Dades referents a l'any anterior.

(2) Dades referents a dos anys abans.

Fonts: EPA (dades per a Catalunya) i Labour Force Survey (per a la resta de països).

Taula 16. Taxa d'ocupació de les i dels joves de 16 a 29 anys, per sexe. Catalunya, 1995-2003

Sexe	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Homes	47,7	46,9	51,4	56,4	60,3	61,7	64,0	64,6	64,4
Dones	38,3	40,4	41,2	43,0	50,2	55,3	56,4	55,4	54,8
Total	43,2	43,8	46,6	49,8	55,3	58,6	60,4	60,1	59,8

Fonts: EPA. Dades elaborades per l'Observatori Català de la Joventut.

Taula 17. Sector d'activitat de la població ocupada, per grups d'edat. Catalunya, 2003

Sector	16-29	30 i més anys	Total
Agricultura	2,0	2,7	2,5
Indústria	28,3	26,2	26,7
Construcció	12,0	10,1	10,6
Serveis	57,7	61,1	60,2
Total	100,0	100,0	100,0

Fonts: EPA. Dades elaborades per l'Observatori Català de la Joventut.

Taula 18. Branca d'activitat de les i dels joves ocupats de 16 a 29 anys. Catalunya, 2001

Sector	%
Agricultura, ramaderia, caça i silvicultura	1,6
Pesca	0,1
Indústries extractives	0,0
Indústries manufactureres	25,3
Producció i distribució d'energia elèctrica, gas i aigua	0,6
Construcció	11,7
Comerç; reparació de vehicles de motor, motocicletes i ciclomotors, i articles personals i d'ús domèstic	18,2
Hoteleria	6,2
Transport, emmagatzematge i comunicacions	6,3
Mediació financera	2,5
Serveis empresarials i activitats immobiliàries i de lloguer	10,0
Administració pública, defensa i Seguretat Social obligatòria	3,2
Educació	3,9
Activitats sanitàries i veterinàries, serveis socials	5,1
Altres serveis	4,0
Personal domèstic	1,0
Organismes extraterritorials	0,0
Total	100,0

Font: cens de població 2001. Dades publicades per l'Observatori Català de la Joventut.

Taula 19. Sector d'activitat de les i dels joves ocupats de 15 a 29 anys, per àmbit del pla territorial. Catalunya, 2001. Percentatge

Àmbit del Pla territorial	Agricultura, ramaderia i pesca	Indústria	Construcció	Serveis	Total
Àmbit metropolità	0,7	26,0	10,0	63,2	100,0
Comarques gironines	3,0	23,9	15,2	57,8	100,0
Camp de Tarragona	3,0	21,3	16,7	58,9	100,0
Terres de l'Ebre	12,1	22,5	17,9	47,5	100,0
Àmbit de Ponent	7,9	21,4	15,7	55,0	100,0
Comarques centrals	2,2	37,1	13,6	47,1	100,0
Alt Pirineu i Aran	5,3	11,1	20,4	63,2	100,0
Catalunya	1,8	25,9	11,7	60,6	100,0

Font: cens de població 2001. Dades publicades per l'Observatori Català de la Joventut.

Taula 20. Profesió de la població ocupada, per grups d'edat. Catalunya, 2003. Percentatge

Profesió	16-29	30 i més	Total
Personal directiu de les empreses i administracions públiques	2,2	10,2	8,2
Tècnics i professionals científics i intel·lectuals	9,9	12,1	11,6
Tècnics i professionals de suport	11,1	10,1	10,4
Personal administratiu	16,3	12,6	13,6
Treballadors/es de serveis i venedors/es de comerç	18,3	12,4	13,8
Personal qualificat en activitats agràries i pesqueres	1,5	2,2	2,1
Artesans/anes i personal qualificat de les indústries i la construcció	16,4	17,3	17,1
Operadors/es d'instal·lacions i maquinària i muntadors/es	10,5	12,6	12,1
Personal no qualificat	13,7	10,4	11,2
Forces armades	0,0	0,0	0,0
Total	100,0	100,0	100,0

Fonts: EPA. Dades elaborades per l'Observatori Català de la Joventut.

Taula 21. Profesió de les i dels joves ocupats de 16 a 29 anys. Catalunya, 2001. Percentatge

Profesió	Homes	Dones	Total
Personal directiu de les empreses i administracions públiques	3,8	3,3	3,6
Tècnics i professionals científics i intel·lectuals	7,4	12,8	9,8
Tècnics i professionals de suport	12,1	17,6	14,5
Personal administratiu	7,7	19,9	13,2
Treballadors/es de serveis i venedors/es de comerç	11,3	26,8	18,3
Personal qualificat en activitats agràries i pesqueres	1,8	0,4	1,2
Artesans/anes i personal qualificat de les indústries i la construcció	27,7	4,7	17,3
Operadors/es d'instal·lacions i maquinària i muntadors/es	16,6	8,1	12,8
Personal no qualificat	11,4	6,4	9,2
Forces armades	0,2	0,1	0,1
Total	100,0	100,0	100,0

Font: cens de població 2001. Dades publicades per l'Observatori Català de la Joventut.

Taula 22. Evolució de la qualificació percebuda des de la primera feina a la feina actual entre els joves de 15 a 29 anys que han experimentat mobilitat laboral. Catalunya, 2002

Evolució de la qualificació percebuda	%
Permanència en la baixa qualificació (no cal qualificació o FF1)	45
Desqualificació (cal FP2 o superior en nivells inferiors)	6
Qualificació ascendent des d'una qualificació baixa	16
Qualificació ascendent des de qualificacions mitjanes (FP2 o superior)	5
Permanència en una qualificació mitjana o alta	28
Total	100

Font: Enquesta als joves de Catalunya 2002. Dades extretes de Casal (2004).

Taula 23. Taxa de temporalitat entre la població ocupada assalariada, per grups d'edat. Catalunya, 1995-2003

Edat	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
16-29 anys	64,0	61,7	60,4	56,4	54,7	50,4	46,8	43,3	41,9
30 i més anys	21,3	20,5	18,4	17,6	16,8	15,7	15,0	13,8	14,3
Total	34,7	33,0	31,1	29,3	28,8	26,6	25,0	22,6	22,0

Fonts: EPA. Dades elaborades per l'Observatori Català de la Joventut.

Taula 24. Taxa de temporalitat de les i dels joves ocupats de 16 a 24 anys. Unió Europea, 1999-2002

País	1999	2000	2001	2002
Catalunya (1)	69,8	67,3	60,9	56,9
UE-15	38,8	38,8	38,3	37,6
Bèlgica	37,6	31,0	26,5	27,6
Dinamarca	29,8	29,8	26,9	25,0
Alemanya	52,6	52,0	51,7	51,1
Grècia	25,9 (2)	28,7	28,3	25,0
Espanya	70,1	68,6	66,5	64,8
França	54,2	54,0	52,1	48,3
Irlanda	17,2 (2)	10,6	9,7	12,4
Itàlia	26,2	26,1	23,3	27,3
Luxemburg	20,0	13,3	18,8	18,8
Holanda	33,3	34,3	36,1	35,8
Àustria	31,2	33,1	33,5	34,8
Portugal	39,5	41,5	42,6	46,3
Finlàndia	51,8	50,0	50,9	49,3
Suècia	40,9	45,2	45,2 (2)	51,4
Regne Unit	12,2	12,9	13,1	11,8

(1) Dades de Catalunya referents a la població de 16 a 24 anys.

(2) Dades referents a l'any anterior.

Fonts: EPA (dades per a Catalunya) i Labour Force Survey (dades per a la resta de països).

Taula 25. Temps treballat sense interrupció en la mateixa ocupació entre els joves ocupats assalariats de 16 a 29 anys. Catalunya, 1999-2003. Percentatge.

Temps treballat	1999	2000	2001	2002	2003
11 mesos i menys	61,2	56,0	51,6	46,9	43,6
D'1 a 3 anys	17,9	21,3	23,3	22,1	22,4
3 anys i més	20,9	22,7	25,1	31,0	33,9
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Fonts: EPA. Dades elaborades per l'Observatori Català de la Joventut.

Taula 26. Tipus de contracte signats pels joves de 16 a 29 anys. Catalunya, 1998-2001

Tipus de contracte	Contractes					% respecte al total					% respecte al total de temporals				
	1998	1999	2000	2001	2002	1998	1999	2000	2001	2002	1998	1999	2000	2001	2002
A temps parcial indefinit	16.978	25.781	33.662	30.377	31.116	1,4	1,8	2,4	2,3	2,5					
Ordinari temps indefinit	12.330	15.651	27.395	30.994	26.915	1,0	1,1	2,0	2,3	2,2					
Minusvàlids indefinits	336	542	635	625	400	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0					
Contractes indefinits L 63/97	52.759	66.532	72.492	33.376	18.740	4,2	4,8	5,2	2,5	1,5					
Minusvàlids en CET	—	—	194	225	90	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0					
Aturats en situació d'exclusió social	—	—	6	19	478	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0					
Convertits en indefinits 1997	46.970	63.190	31.470	69.856	75.632	3,8	4,5	2,2	5,3	6,1					
De pràctiques	20.378	18.636	16.713	12.354	11.212	1,6	1,3	1,2	0,9	0,9	1,8	1,5	1,4	1,1	1,0
A temps parcial temporal	290.024	262.437	250.378	255.360	263.859	23,2	18,7	17,9	19,3	21,2	25,9	21,4	20,3	22,0	24,1
Temporals bonificats minusvàlids	256	283	401	340	434	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Minusvàlids en CET	1.333	1.170	1.051	700	608	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Per obra o servei	237.103	389.262	414.364	288.397	255.627	19,0	27,8	29,6	21,8	20,5	21,2	31,7	33,6	24,9	23,4
Eventuals circumstàncies producció	451.592	422.289	419.669	457.400	434.307	36,2	30,2	30,0	34,5	34,8	40,4	34,4	34,0	39,5	39,7
Interinitat	79.147	94.207	95.953	104.170	97.290	6,3	6,7	6,9	7,9	7,8	7,1	7,7	7,8	9,0	8,9
Jubilació especial 64 anys	130	173	220	120	49	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Relleu	45	107	149	175	1.482	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Formació L 63/97	23.662	22.318	13.902	13.440	13.266	1,9	1,6	1,0	1,0	1,1	2,1	1,8	1,1	1,2	1,2
Aturats en situació d'exclusió social	—	—	48	142	135	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Temporals d'inserció	—	—	—	—	2.991	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3
Altres	15.119	17.686	21.362	26.364	12.804	1,2	1,3	1,5	2,0	1,0	1,4	1,4	1,7	2,3	1,2
Total contractes temporals	1.118.789	1.228.568	1.234.230	1.158.962	1.094.064	89,6	87,7	88,2	87,5	87,7					
Total contractes	1.248.162	1.400.264	1.400.084	1.324.434	1.247.435	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0					

Font: Departament de Treball. Generalitat de Catalunya.

Taula 27. Itineraris d'estabilitat-precarietat dels joves de 15 a 29 anys. Catalunya, 2002

Itinerari	%
Continuïtat en l'estabilitat	55
De la precarietat a l'estabilitat	10
De l'estabilitat a la precarietat	8
Continuïtat en la precarietat	23
Situacions fora del treball	4
Total	100

Font: Enquesta als joves de Catalunya 2002. Dades extretes de Casal (2004).

Taula 28. Índex d'accidents laborals amb baixa, (*) per grups d'edat. Catalunya, 2000-2002

Edat	2000	2001	2002
16-24 anys	155,6	143,5	137,3
25-34 anys	92,7	79,8	80,1

(*) Índex d'incidència: accidents de treball amb baixa per cada mil treballadors ocupats assalariats.

Font: Departament de Treball. Dades publicades per l'Observatori Català de la Joventut.

Taula 29. Accidents laborals amb baixa segons gravetat, per grups d'edat. Catalunya, 2002

Edat	Lleus	Greus	Mortals	Total
16-24 anys	41.165	258	16	41.439
25-34 anys	58.626	412	32	59.070
35 i més anys	79.032	992	135	80.159
No s'indica	3.128	23	3	3.154
Total	181.951	1.685	186	183.822

Font: Departament de Treball. Dades publicades per l'Observatori Català de la Joventut.

Taula 30. Població amb contracte de mitja jornada respecte al total d'assalariats, per grups d'edat. Catalunya, 1999-2003. Percentatge.

Edat	1999	2000	2001	2002	2003
16-29 anys	13,3	11,1	9,5	9,8	10,3
30 i més anys	7,6	6,9	6,8	6,4	6,6
Total	9,2	8,0	7,6	7,3	7,6

Fonts: EPA. Dades elaborades per l'Observatori Català de la Joventut.

Taula 31. Treballadors per compte propi (no assalariats) respecte al total d'ocupats, per grups d'edat. Catalunya, 1999-2003. Percentatge.

Edat	1999	2000	2001	2002	2003
16-29 anys	9,1	6,8	7,4	8,1	7,9
30 i més anys	24,2	22,5	22,8	22,0	21,0
Total	20,0	18,2	18,5	18,3	17,7

Fonts: EPA. Dades elaborades per l'Observatori Català de la Joventut.

Taula 32. Taxa d'atur, per grups d'edat. Catalunya, 1995-2003.

Edat	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
16-29 anys	31,8	30,5	26,5	22,4	16,0	13,4	13,3	14,6	15,3
30 i més anys	14,2	13,6	13	11	8,4	7,0	7,0	7,6	7,1
Total	19,9	18,9	17,1	14,4	10,6	8,8	8,8	9,6	9,3

Fonts: EPA. Dades elaborades per l'Observatori Català de la Joventut.

Taula 33. Taxa d'atur dels joves de 15 a 24 anys. Unió Europea, 1998-2002.

País	1998	1999	2000	2001	2002
Catalunya	27,6	19,8	18,0	15,8	18,6
UE-15	19,6	18,3	16,1	14,0	14,6
Alemanya	9,8	8,9	8,5	7,8	9,3
Àustria	7,5	5,9	6,3	6,0	7,2
Bèlgica	20,4	22,6	15,2	15,3	15,7
Dinamarca	7,2	10,0	6,7	8,3	7,1
Espanya	35,7	29,5	25,5	20,7	21,5
Finlàndia	34,6	28,6	28,4	26,6	28,2
França	26,2	26,5	20,6	18,0	18,9
Grècia	29,7	29,7 (1)	29,5	28,0	25,7
Holanda	8,8	7,4	5,3	4,4	4,6
Irlanda	15,9 (1)	8,4	6,5	6,1	7,8
Itàlia	32,9	32,9	31,5	27,8	27,1
Luxemburg	6,4	6,8	6,4	7,3	8,1
Portugal	9,5	9,1	8,4	8,8	10,4
Regne Unit	12,4	12,7	12,1	10,3	10,9
Suècia	17,5	16,3	9,5	9,5 (2)	12,9

(1) Dades referents a l'any anterior

Fonts: EPA (dades per a Catalunya) i Labour Force Survey (dades per a la resta de països).

Taula 34. Taxa d'atur dels joves de 16 a 29 anys, per sexe. Catalunya, 1995-2003.

Sexe	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Homes	26,7	27,3	22,9	17,5	13,0	11,5	11,6	13,8	14,0
Dones	37,5	34,1	31,1	28,2	19,3	15,5	15,4	15,6	16,8
Total	31,8	30,5	26,5	22,4	16,0	13,4	13,3	14,6	15,3

Fonts: EPA. Dades elaborades per l'Observatori Català de la Joventut.

Taula 35. Nombre d'aturats i taxa d'atur dels joves de 16 a 29 anys, per àmbits del pla territorial. Catalunya, 1991, 1996 i 2001.

Àmbit del pla territorial	1991		1996		2001		Taxa de variació	
	Aturats	Taxa d'atur	Aturats	Taxa d'atur	Aturats	Taxa d'atur	Aturats	Taxa d'atur
Àmbit metropolitana	139.849	21,9	184.665	30,9	90.116	14,0	-35,6	-36,3
Comarques gironines	11.895	16,1	13.881	20,2	9.313	12,1	-21,7	-24,5
Camp de Tarragona	11.348	20,4	15.324	27,0	8.865	13,6	-21,9	-32,9
Terres de l'Ebre	3.552	18,2	4.725	25,5	2.421	11,7	-31,8	-35,5
Àmbit de Ponent	5.539	14,2	7.360	20,6	3.798	9,8	-31,4	-31,0
Comarques centrals	9.207	15,9	11.957	21,9	6.566	10,6	-28,7	-33,3
Alt Pirineu i Aran	849	11,6	1.174	17,3	690	9,3	-18,7	-20,3

Font: Dades censals i padronals. Idescat.

Taula 36. Nombre d'aturats i taxa d'atur segons grups d'edat, per àmbits del pla territorial. Catalunya, 2001

Àmbit del pla territorial	16-29 anys		30 i més anys		Ràtio de variació	
	Aturats	Taxa d'atur	Aturats	Taxa d'atur	Aturats	Taxa d'atur
Àmbit metropolità	90.116	14,0	147.230	9,5	-38,8	46,4
Comarques gironines	9.313	12,1	15.904	8,0	-41,4	51,9
Camp de Tarragona	8.865	13,6	13.323	8,7	-33,5	57,6
Terres de l'Ebre	2.421	11,7	3.014	6,1	-19,7	91,7
Àmbit de Ponent	3.798	9,8	5.288	5,3	-28,2	86,3
Comarques centrals	6.566	10,6	11.405	7,6	-42,4	39,2
Alt Pirineu i Aran	690	9,3	1.002	4,5	-31,1	107,9

Font: Dades censals i padronals. Idescat.

Taula 37. Joves inactius de 16 a 29 anys que no es defineixen com a estudiants ni com a mestresses de casa. Catalunya, 2001.

	Homes	Dones	Total	Pensionistes	Incapacitats permanents
Nombre	29.503	25.564	55.067	738	4880
% sobre total joves*	4,2	3,8	4,0	0,05	0,35

* Per sexes, calculat sobre el total de joves de 16a 29 anys. Pensionistes i incapacitats: 15-29 anys.

Fonts: dades censals del 2001 elaborades per l'Idescat i per l'Observatori Català de la Joventut.

Taula 38. Salari net mensual de les i dels joves ocupats de 15 a 29 anys. 2002. Catalunya, 2002. Dades en euros

Salari	%
<600	33,9
600-900	35,4
900-1.200	21,2
> 1.200	9,5
Total	100,0%

Font: *Enquesta als joves de Catalunya 2002*. Secretaria General de Joventut.

Taula 39. Salari net mensual de les i dels joves ocupats de 15 a 29 anys segons la situació contractual. Catalunya, 2002. Dades en euros. Percentatge

	<300	300-600	600-900	900-1.200	> 1.200	Total
Estable	3	12	43	28	14	100
Precària	2	17	54	21	6	100
Total	3	13	46	26	12	100

Font: *Enquesta als joves de Catalunya 2002*. Dades extretes de Casal (2004).

Taula 40. Diferencial en diversos indicadors laborals entre joves de 27 a 29 anys d'origen social baix i alt als 20 i als 27 anys. Catalunya, 2002

Taxa	Diferència categoria baixa / alta¹ als 20 anys (%)	Diferència categoria baixa / alta als 27 anys (%)
Taxa d'ocupació	8	3
Taxa d'estabilitat	31	4
Taxa d'independència econòmica	20	-2

Font: *Enquesta als joves de Catalunya 2002*. Dades extretes de Salvadó i Serracant (2003).

Taula 41. Aspectes més valorats amb relació a la feina, per grups d'edat. Catalunya, 2000

Aspecte	% respostes entre els joves de 18-29 anys	% respostes entre els més grans de 29 anys	Diferencial ponderat joves-adults
Bons ingressos	87,0	80,2	0,08
Bona seguretat laboral	68,1	68,1	0,00
Companyans de feina agradables	62,8	54,8	0,15
Bona jornada laboral	60,5	56,4	0,07
Una feina que resulti interessant	51,6	46,4	0,11
No gaire angoixa o pressió	50,3	38,1	0,32
Bones condicions materials i físiques de treball	50,0	44,9	0,11
Bones oportunitats d'ascens i de promoció	46,4	40,0	0,16
Disposar de temps lliure els caps de setmana	43,4	41,3	0,05
Moltes vacances	42,7	29,1	0,47
Una feina que s'adapti a les aptituds personals	41,8	48,9	-0,14
Una feina on penses que pots assolir alguna cosa	37,2	40,3	-0,08
Una feina amb responsabilitats	33,4	34,3	-0,03
Que permeti tenir iniciativa	33,2	33,8	-0,02
Que permeti el tracte amb la gent	32,4	33,5	-0,03
Una feina útil per a la societat	29,6	35,6	-0,17
Una feina ben considerada socialment	25,9	33,6	-0,23

Font: *Enquesta europea de valors*. Dades extretes de Salvadó (2002).

Taula 42. Comparació de la distribució percentual per edats dels ocupats i dels afiliats a la CONC. Catalunya

Edat	Ocupació	Sindicació
Fins als 29 anys	28,2	12,3
30-45 anys	40,9	44,2
Més de 45 anys	30,9	43,5
Total	100,0	100,0

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades censals del 2001 (publicades per l'Idescat) i de les dades de l'enquesta d'afiliació a la CONC (publicades a Jódar i altres, 2004).

Taula 43. Mestresses de casa entre els joves de 16 a 29 anys. Catalunya, 2001

	Homes	Dones	Total
Nombre	1.748	31.500	33.248
% sobre total de joves	0,2	4,7	2,4

Font: cens de població 2001. Dades elaborades per l'Observatori Català de la Joventut.

Taula 44. Distribució de les tasques domèstiques a les llars amb cap de família jove (18-34 anys), segons sexe del cap de casa. Província de Barcelona, 2000

Sexe del cap de casa	Neteja de la casa	Neteja de la roba	Neteja de la cuina	Cuinar	Compra d'aliments	Reparacions	Administració dels diners
Membre principal femení	43,1	57,6	42,3	50,3	29	6,6	28,5
Membre principal masculí	7,8	6,4	9,4	12,6	11,8	58,1	15,8
Ambdós conjuntament	37,3	26,7	40,6	30,5	51,9	9	48,5
Altres no remunerats	7,6	8,1	6,2	6,3	7,3	7,5	6,4
Altres remunerats	4,2	1,1	1,4	0	0	18,7	0,2
NS/NC	0	0	0	0,4	0	0	0,5
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Enquesta de la regió de Barcelona 2000. Dades extretes de Ramon i Sintès (2003).

Taula 45. Mitjana d'hores dedicades a les tasques domèstiques pels joves de 18 a 34 anys de la regió metropolitana de Barcelona, per sexe

Sexe	1995	2000
Dones	13 h 18 min	9 h 48 min
Homes	4 h 24 min	5 h 6 min

Font: Enquesta de la regió de Barcelona 1995 i Enquesta de la regió de Barcelona 2000. Dades extretes de Ramon i Sintès (2003).

Taula 46. Població de 16 a 29 anys que assisteix a cursos de formació ocupacional segons especialitat, per sexe. Catalunya, 2000

Especialitat	Dones	Homes	Total
Activitats esportives i de lleure	526	169	695
Administració	2.986	1.071	4.057
Agent d'assegurances	11	9	20
Aïllaments i impermeabilitzacions	—	4	4
Alimentació, tècniques alimentàries	38	6	44
Altres especialitats del sector de la construcció	77	289	366
Altres especialitats del sector de la indústria	140	686	826
Altres especialitats del sector serveis I	122	414	536
Altres especialitats del sector serveis II	813	518	1.331
Analista econòmic	1.918	1.165	3.083
Artesania, mobles, pintura, etcètera	30	12	42
Auditor / controller	14	114	128
Automatismes (elèctrics/pneumàtics/programables)	14	18	32
Autoocupació	68	616	684
Autovenda	66	65	131
Auxiliar de la llar	13	1	14

Auxiliar de geriatria	38	—	38
Brioixeria, fleca, pastisseria	629	51	680
CAD confecció	58	84	142
CAD construcció	102	7	109
CAD-CAM / CNC	85	84	169
Càrniques	245	593	838
Carrosseria, planxa i pintura	69	65	134
Ceràmica	14	301	315
Climatització (calefacció/aire condicionat)	30	12	42
Comerç exterior	6	254	260
Comptabilitat	1.368	398	1.766
Conreu extensiu	2	29	31
Construcció PVC/Alumini	7	104	111
Control numèric	13	176	189
Dependent de comerç	639	91	730
Disseny	116	253	369
Disseny gràfic assistit per ordinador	679	772	1.451
Disseny de moda i patronatge	151	21	172
Ebenisteria	14	79	93
Electricitat i electrònica	61	251	312
Electrònica d'equips informàtics	141	338	479
Electrònica industrial	56	231	287
Electrònica de telecomunicacions	64	314	378
Energia solar	8	153	161
Estampació	21	15	36
Estètica	269	3	272
Floricultura	11	2	13
Forestal	11	23	34
Forja, motlles	19	54	73
Fred industrial	—	32	32
Fructicultura	7	78	85
Fusteria	47	369	416
Gas	17	225	242
Gestió fiscal	319	121	440
Gestió laboral, recursos humans	1.224	476	1.700
Gruistes	—	12	12
Horticultura	1	8	9
Hoteleria	275	171	446
Impressió	89	224	313
Indústria pesada i construccions metàl·liques	14	89	103
Indústries agroalimentàries	35	15	50
Indústries químiques	66	203	269
Instal·lacions elèctriques	17	592	609
Jardineria	207	344	551
Joieria, orfebreria	40	48	88
Lampisteria	6	407	413
Logística	103	67	170
Magatzem	61	115	176
Manipulats	37	44	81
Manteniment industrial	53	652	705
Màquines elèctriques	9	54	63
Màrqueting	499	268	767
Marxandatge	116	21	137
Massatge terapèutic	100	16	116

Mecànica de l'automòbil (gasolina/dièsel)	12	683	695
Mecànica de motos	2	227	229
Mecànica industrial	29	355	384
Mecanització agrària	—	11	11
Medi ambient	564	409	973
Moviments de terra i maquinària	2	27	29
Neteja industrial	76	13	89
Ofimàtica i operador	7.261	3.528	10.789
Ornamentals	17	10	27
Paleta	100	892	992
Pell-cuir	63	7	70
Perruqueria	410	15	425
Pesca	6	8	14
Pintura	167	287	454
Pladur	1	53	54
Preimpressió	104	205	309
Producció agrícola	98	187	285
Producció i control de qualitat	652	779	1.431
Programador, analista	774	1.167	1.941
Promotor i venedor comercial	411	262	673
Ramaderia	53	92	145
Recepció i atenció telefònica	353	114	467
Restauració	597	521	1.118
Sanitat	1.595	318	1.913
Secretariat	998	118	1.116
Seguretat i vigilància	238	706	944
Servei domèstic	23	2	25
Serveis socials	470	206	676
Soldadura	36	735	771
Tapisseria	2	1	3
Teatre, música i espectacles	57	47	104
Tècnic comercial, agent comercial	206	173	379
Tècnic en formació (ensenyament)	418	162	580
Telemàrqueting	97	8	105
Televisió i radiodifusió	23	31	54
Tèxtil (confecció)	285	38	323
Tèxtil (indústria)	37	26	63
Tints i acabats	21	—	21
Torn i fresa	1	168	169
Tornar a treballar	155	115	270
Transports	9	63	72
Turisme	470	135	605
Vídeo i so	93	124	217
Vidre, vitralls	25	5	30
Viticultura i enologia	19	67	86
Viverisme	12	17	29
Total	32.463	27.835	60.298

Font: Departament de Treball. Generalitat de Catalunya.

1 Baixa: fills de treballadors no qualificats. Alta: fills de directius, professionals i tècnics.

Habitatge

1. Introducció

La finalitat d'aquest text és aportar alguns elements que permetin descriure i contextualitzar la relació dels i les joves amb l'habitatge a Catalunya, bo i emprant les fonts disponibles en l'actualitat. D'una banda, això vol dir saber de quina manera els i les joves que poden i volen marxar de la seva llar d'origen acaben fent efectiva la seva decisió, i de l'altra, identificar les condicions en les quals es produeix aquesta emancipació domiciliària, és a dir, les possibilitats que ofereixen el mercat de l'habitatge i les polítiques públiques que s'han dut a terme per desvincular aquest procés de les dinàmiques mercantils

En l'àmbit de l'habitatge es produeix un gran contrast entre la seva rellevància pública i el grau d'atenció que ha rebut des del món acadèmic o científic. Les recerques bàsica i aplicada en l'àmbit de l'habitatge no estan gaire desenvolupades a Espanya i Catalunya: no hi ha gaires reflexions teòriques que aportin elements d'interpretació o pautes d'orientació, defineixin els conceptes bàsics, proposin hipòtesis de treball i estableixin metodologies coherents. Els únics debats i discussions amb contingut es produeixen als mitjans de comunicació, que intenten determinar on comencen i acaben els cicles econòmics de la construcció i quin impacte tenen. Però d'estudis empírics sobre l'habitatge a Catalunya amb prou feines fa cinc anys que se'n comencen a fer d'una manera rigorosa: en el millor dels casos, les qüestions d'habitatge solien aparèixer més o menys esporàdicament i sense gaire elaboració, fet que contrasta amb la rellevància econòmica i social del sector, tant des del vessant de l'oferta com des del de la demanda. No deixa de ser paradoxal que qui més s'hagi interessat per l'habitatge com a objecte d'estudi hagi estat el sector privat lucratiu, i per ser més exactes, les entitats financeres i els agents privats del sector —promotors, agències immobiliàries, empreses subministradores de matèries primeres, patronal, etcètera—; d'aquí l'existència d'una gran quantitat de treballs que aborden l'habitatge des de la seva dimensió econòmica i financera. Una prova n'és l'aparició constant als mitjans de comunicació de dades sobre l'endeutament de les famílies, el creixement en el nombre d'habitatges iniciats, l'evolució dels preus del mercat immobiliari o els perills derivats de la «bombolla immobiliària». L'habitatge, a banda d'un producte de mercat, és també una necessitat social de primer ordre, per més estrany que pugui semblar. I és aquí on apareixen els grans dèficits d'informació. Si ja és complicat saber quantes llars hi ha, encara ho és més esbrinar en quines condicions viuen, i molt més encara identificar les característiques i el volum de persones que voldrien un habitatge propi i no ho poden aconseguir, i els processos per mitjà dels quals aconsegueixen ajustar les seves expectatives a les opcions que tenen veritablement. Però tampoc cal ser dramàticament negatiu: actualment hi ha prou referències per dibuixar un panorama general, dissenyar punts de comparació i establir algunes conclusions, sent sempre conscients que encara tenim molt camp per endavant i que moltes de les fonts disponibles encara no permeten una anàlisi gaire exhaustiva.

Aquest document està estructurat en els apartats següents:

- En el primer s'introdueix el concepte d'emancipació, eix primordial que defineix el lligam entre els i les joves i l'habitatge.
- En el segon s'examinen les diferents alternatives que hi ha, d'acord amb els recursos disponibles, per mesurar i comparar l'emancipació domiciliària dels i les joves a Catalunya.
- La tercera part analitza l'evolució recent de la construcció d'habitatges Catalunya.
- La quarta estableix una comparació entre els preus de mercat, la capacitat adquisitiva dels i les joves i el finançament per a la compra d'habitatge, assumint que la major part dels i les joves han de satisfer les necessitats d'habitatge recorrent al mercat lliure.
- A la cinquena part s'aborden breument els grans trets que han caracteritzat la política d'habitatge més recent.
- Finalment, l'informe es tanca amb un conjunt de recomanacions i apunts que permetran reflexionar sobre l'orientació que hauria de prendre una política d'habitatge social i no econòmica.

2. Joves, habitatge i emancipació

El discurs sobre les dificultats dels i les joves per constituir la seva pròpia llar s'ha anat repetint d'una manera més o menys continuada des de fa com a mínim vint anys. Per bé que cada època i cada agent social l'ha articulats des de la seva pròpia perspectiva, el fet és que cada vegada als i les joves els costa més poder constituir una llar pròpia i, alhora, quan ho aconsegueixen, és sempre a edats molt més avançades que les dels seus predecessors. És aleshores quan es parla de la crisi d'accessibilitat a l'habitatge, les generacions «*sin chollo*» (Gaviria, 2003), la manca d'alternatives d'allotjament, el reforçament d'estils de vida consumistes davant la impossibilitat d'assumir les responsabilitats de la vida adulta i la negativa a fer-ho, i la convivència, o malvivència, a la llar paterna/materna fins a edats impensables en molts països europeus —circumstància que es tradueix en la configuració d'unes noves pautes de relació intrafamiliars. Però en aquesta constatació més o menys intuïtiva, que es pot veure reflectida en diversos indicadors, s'hi barregen molts conceptes i relacions que convindria diferenciar per evitar confusions i permetre la interpretació de les xifres.

En primer lloc, una qüestió a tenir en compte és el mateix *concepte d'emancipació*. Diccionari en mà, *emancipar-se* significa alliberar-se de qualsevol mena de dependència, cosa que en el cas dels i les joves es concreta en el pas de la dependència dels pares a la «llibertat» de la vida adulta. L'emancipació es pot entendre com un procés estès en el temps que comporta la independència econòmica —normalment associada a la *transició escola-feina*—, el domini d'un espai que s'usa com a espai propi —*transició domiciliària*— i la formació d'una família —*transició familiar*—. És a dir, l'emancipació seria el fruit del que se'n diu «transició cap a la vida adulta». Entesa així, en un sentit ampli, l'emancipació implica assolir un cert grau d'*autonomia individual*, en contrast amb la infància i l'adolescència. Darrerament s'associa el procés *ideal* de transició a la vida adulta amb l'assumpció real de la *ciutadania plena*. A diferència d'aquesta accepció àmplia del concepte d'emancipació, l'*emancipació domiciliària o de la llar d'origen* faria referència exclusiva a una de les múltiples transicions que conformen la «transició a la vida adulta»: la transició domiciliària. Aquesta transició consisteix a abandonar la llar d'origen per establir-ne una de pròpia, tant si aquesta nova llar esdevé la família de destinació —*transició familiar*— com si no. En aquest capítol, més que d'emancipació en un sentit ampli, es tractarà l'emancipació domiciliària o de la llar d'origen, entenent-la com un dels passos fonamentals de la primera. Els diferents processos d'adquisició de l'autonomia individual no necessàriament es produeixen d'una manera simultània, i normalment no impliquen una ruptura radical: ni la vida a casa dels pares es caracteritza per una dependència absoluta ni la formació d'una nova llar implica la manca de relació amb la família d'origen, perquè moltes vegades l'autonomia comença abans d'abandonar la llar paterna i, a l'inrevés, l'autonomia no es produeix automàticament després d'anar a viure a un altre habitatge. De fet, entre els i les joves i les seves famílies es produeix un flux continu d'intercanvi de recursos abans, després i durant el canvi de domicili, raó per la qual, més que un tall cartesà, l'emancipació consisteix en un període estès en el temps durant el qual es produeixen les diverses transicions cap a l'autonomia individual.

En segon lloc, convindria assenyalar la relació que s'estableix entre *emancipació i habitatge*. Històricament, no sempre l'emancipació —en el seu sentit ple— ha significat un canvi de domicili —és a dir, l'emancipació domiciliària—. De fet, aquesta és una pauta relativament recent, ja que en temps no tan llunyans les famílies extenses i múltiples eren les més freqüents, i més que una separació física es produïa una incorporació de nous membres de la llar per mitjà de ritus de trànsit institucionalitzats com ara el matrimoni. Encara avui algunes cases pairals permeten veure com el mateix edifici s'anava transformant a mesura que s'ampliava el nombre de membres de la llar: quan no hi cabien a l'estructura física existent, s'anaven incorporant afegitons i adaptant els equipaments a les noves necessitats que anaven sorgint amb el pas del temps. Ara, en canvi, l'emancipació implica la cerca d'un nou habitatge per establir-hi la nova llar, és a dir, l'emancipació domiciliària. Des del punt de vista de les necessitats d'habitatge, aquesta pauta neolocal comporta que socialment calgui produir més habitatges que en el passat. El principi bàsic seria que cada llar hauria de poder gaudir del seu propi habitatge,¹ de manera que totes les situacions en les quals aquesta equivalència no s'acompleix estarien assenyalant dèficits d'habitatge. La legitimitat de la política social d'habitatge és justament contribuir als processos de constitució de noves llars —i també

¹ De fet, les metodologies per establir les necessitats d'habitatge es fonamenten en aquest binomi habitatge/llar, ja sigui mitjançant les projeccions de persones principals com calculant els saldos familiars (Leal i Cortés, 1995).

assegurar les condicions d'habitabilitat de les ja existents— en habitatges dignes ajustats a les seves característiques, vetllant alhora per la màxima eficiència del parc d'habitatges.

En tercer lloc, també caldria establir una doble diferenciació segons el caràcter transitori o estable de l'emancipació domiciliària:

Son emancipados los que residen en lugar distinto al de los padres, independientemente de cuál sea su situación económica, ya que se ocupa una vivienda de forma individual o compartida. En otros países esta situación de estancia temporal fuera del hogar paterno es más frecuente que en España. De forma que aunque la emancipación se siga considerando como el proceso de traslado de residencia a un domicilio distinto que el paterno, el traslado definitivo se califica como el paso a la condición adulta, distinguiendo las dos situaciones. El problema es que en ocasiones, y sin llegar a cambiar de residencia, se pasa de ser persona dependiente a ser persona emancipada, es decir, se puede dar un cambio en la condición sin que ello implique realmente un traslado a otro hogar (Leal, 1997: 114).

Metodològicament, aquesta distinció comporta que sigui més complex definir la mesura i el concepte operatiu d'emancipació, ja que ha d'incorporar necessàriament la dimensió biogràfica o de trajectòria vital, la qual cosa és pràcticament impensable amb les fonts disponibles ara per ara. A l'hora de la veritat s'acaba optant per un criteri més restrictiu d'emancipació que com a mínim permeti anar comprovant les variacions conjunturals.

L'emancipació domiciliària tampoc no es pot entendre com un procés irreversible que no admet la marxa enrere. Prou ho demostra, per exemple, el fet a Catalunya hi ha un 20% de retorns, és a dir, de joves de 15 a 29 anys que malgrat establir-se en un domicili propi finalment acaben tornant a casa dels seus pares. La majoria de vegades es tracta de persones que han acabat els estudis universitaris o, més senzillament, mers retorns després d'experiències fallides per problemes econòmics, de parella, etcètera (Casal, García, Merino i Quesada, 2003: 34-35). D'altra banda, no tots els i les joves s'emancipen de la mateixa manera: només per començar, podem parlar de molts tipus de joves, depenent de la classe social, el gènere, l'ètnia, el territori i el moment històric. Així doncs, hem de tenir en compte que la transició de l'adolescència cap a la vida adulta, que tots els ciutadans han de fer en algun moment de la seva vida, no és independent de l'estructura social en què es produeix ni de la història biogràfica de les persones.

Finalment, en parlar de l'habitatge no s'ha d'oblidar que, abans de res, és un *dret* reconegut a la Constitució espanyola de 1978 (article 47). El precepte constitucional indica que tots els ciutadans i ciutadanes espanyols han de tenir dret a un allotjament digne, i afegeix que les autoritats públiques hauran d'intervenir decisivament per assolir la satisfacció d'aquest dret. Ben entrat el segle XXI, però, es constata que els casos d'exclusió residencial no sols no desapareixen, sinó que fins i tot augmenten, entenent l'exclusió com «un proceso de expulsión estructural de los mecanismos de provisión residencial, es decir, el lugar que ocupa una persona o grupo en la sociedad les impide alcanzar los requisitos exigibles para acceder a una vivienda digna» (Cortés, 1997: 69). Un dels col·lectius que han d'afrontar l'exclusió residencial és el dels i les joves. Evidentment, la seva exclusió no és comparable amb altres de tipus més estructural, com la de les persones sense llar, els immigrants econòmics estrangers, les persones grans sense recursos econòmics, els col·lectius amb problemes d'integració i drogoaddicció o les llars monoparentals amb càrregues familiars sotmeses a processos de separació en condicions desfavorables. Ara bé, la transcendència d'aquesta exclusió és notable si tenim en compte que cada cop afecta més i més joves. Hi ha joves i joves, i és cert que moltes vegades s'empra el concepte de jove per difuminar les diferències entre classes socials i crear una realitat aparentment homogènia a partir de la qual es pot construir tot un univers de significació. Tot i així, i sense voler entrar ara en l'anàlisi de les retòriques de la joventut —vegeu, per exemple, Martín Criado (1998)—, sí que es pot acceptar que cada vegada hi ha més joves que han d'abordar el procés d'emancipació domiciliària en circumstàncies poc favorables, si és que se'l poden arribar a plantejar mínimament. Ja no és només un problema que afecta grups socials molt específics i minoritaris, sense gaire transcendència mediàtica i política, sinó que ara també el tenen joves de grups socials "normalitzats". Quan les classes mitjanes no poden assegurar la independència residencial dels seus fills, aleshores ens trobem davant d'un problema social, un dels elements crítics de la societat actual. I és així des de fa molt temps, la qual cosa evidencia la crisi residencial de la nostra societat.

2.1. Discursos sobre l'emancipació domiciliària

Sigui com sigui, l'emancipació dels i les joves s'entén com un problema —opinió que comparteixen el món acadèmic i la majoria de l'opinió pública—, especialment quan es compara la nostra situació amb la d'altres països i s'observa que, per exemple, a Catalunya encara hi ha un 25% de joves entre 18 i 34 anys que viuen a casa dels seus pares (Consejo de la Juventud de España, 2004), cosa que seria inversemblant a la majoria de països europeus —llevat dels del sud d'Europa—. Encara és més preocupant el caràcter estructural d'aquest problema, aliè a qualsevol variació en el cicle econòmic i a l'equilibri de forces polítiques. D'altra banda, per més que aquesta qüestió s'arrossega des de fa més de vint anys, sembla que la situació actual és encara molt més desfavorable.

Per identificar les possibles causes d'aquesta circumstància i intentar entendre-la, el món de la recerca i l'opinió pública han anat oferint diversos arguments amb un grau més o menys accentuat de sofisticació i concreció. Emprant la tipologia establerta per Gil Calvo (2002), els arguments es poden agrupar en quatre grans models —economicistes, institucionals, culturalistes i estratègics—, si bé tots tenen punts en comú i alguns paral·lelismes. Recorrent potser a una certa exageració —útil per descriure'n els trets més emblemàtics—, es podrien sintetitzar de la manera següent.

Les *interpretacions economicistes* parteixen de la hipòtesi que la renda relativa dels i les joves és el factor primordial que condiciona la seva capacitat d'emancipació domiciliària, ja que en un mercat de l'habitatge dominat gairebé absolutament per l'oferta privada no hi ha gaires més opcions que estalviar i aconseguir una bona feina —una feina estable, ben remunerada i amb possibilitats de promoció— per poder sufragar les despeses de l'habitatge. Això passaria tant en el cas dels habitatges de compra com dels de lloguer, perquè en la conjuntura actual els préstecs hipotecaris i les rendes del lloguer poden superar fàcilment el llindar màxim tolerable, que és del 30-35% dels ingressos del o la jove. A més, en les despeses no sols s'hi han d'incloure les pròpies derivades de l'accés a l'habitatge, sinó també el consum necessari per poder viure-hi continuadament dins l'estàndard de vida desitjat i, si és el cas, les que també comporta tenir fills —guarderies, material escolar, metges, alimentació, etcètera.

Aquestes interpretacions, doncs, es fonamenten bàsicament en la relació que s'estableix entre la capacitat adquisitiva dels i les joves, el mercat de l'habitatge i el manteniment d'un cert estatus, pressuposant que abans de prendre la decisió d'emancipar-se els subjectes —les persones considerades individualment— duen a terme una mena de càlcul racional. Aquest càlcul suposa fer un balanç entre els avantatges i els inconvenients de continuar vivint a la llar d'origen tenint en compte el cost d'oportunitat d'una tria i el de l'altra.

Als anys vuitanta l'atenció es va focalitzar en l'elevada taxa de desocupació dels i les joves, que podia afectar ben bé més del 40% dels i les joves entre 20 i 24 anys —segons dades de l'INE extretes de l'enquesta de població activa per a Espanya—. Ara bé, des de 1997, quan va baixar la incidència de l'atur entre els i les joves, no es va detectar cap avenç en l'edat d'emancipació domiciliària. Aleshores l'argument de l'atur va ser substituït per l'argument de la precarietat laboral: si els i les joves no s'emancipen abans és perquè durant molt de temps, quan poden i volen treballar, ho fan en unes condicions deplorables en termes de tipologia de contracte, remuneració salarial, sinistralitat laboral, jornada de treball i expectatives de futur.

Conceptualmente el término de precariedad hace referencia a inseguridad y a escasez. Aplicado al mundo laboral, la juventud entiende la precariedad como: inestabilidad laboral, incertidumbre de futuro, condiciones que no permiten la autonomía plena, no poder hacer planes, causa de siniestralidad laboral, movilidad emocional, pobreza, dependencia de los padres, frustración en la formación ante la inadecuación entre formación y ocupación, no tener recursos estables, pérdida continuada de derechos [y] virar para trabajar. [...] Las consecuencias de la precariedad laboral que sufren los y las jóvenes se expresan en los diferentes órdenes en los que se ven afectados: [...] retraso en la edad de emancipación, dificultad de acceso a la vivienda, [...] pérdida de poder adquisitivo [y] desempleo estructural permanente (Consejo de la Juventud de España, 2003: 3-5).

Certament, els indicadors del mercat de treball mostren que els i les joves treballen en unes condicions pitjors que la majoria de la població en edat activa. Durant el primer trimestre de 2004, les taxes d'activitat, d'ocupació, d'atur, de contractació indefinida i de contractació temporal de durada breu dels i les joves catalans de 16 a 29 anys evidencien una inserció laboral més important i, alhora, també més precària

(taula 1). Ara bé, tampoc no s'ha de menystenir el fet que, comparativament amb la situació laboral dels i les joves d'altres comunitats autònomes, la dels i les joves de Catalunya és de les més avantatjoses (Consejo de la Juventud de España, 2004).

Taula 1. Indicadors laborals, per grups d'edat. Catalunya, primer trimestre de 2004²

Indicador	16-29 anys	30-64 anys
Taxa d'activitat	70,9	76,3
Taxa d'ocupació	60,0	70,4
Taxa d'atur	15,4	7,7
Taxa de contractació indefinida	54,3	67,4
Taxa de contractes temporals de menys d'un any	17,6	3,6

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'Enquesta de Població Activa (INE).

Però potser el factor econòmic que s'ha de tenir més en compte és la incertesa sobre el futur provocada per les transformacions sociolaborals d'avui en dia i pel creixement del risc (Beck, 1998). La incertesa no és tan fàcil de mesurar i estimar com els indicadors de la taula anterior, perquè depèn d'apreciacions subjectives que en enquestes extensives centrades en l'activitat laboral mercantil —com és l'enquesta de població activa (EPA)— no apareixen. Tanmateix, és un element determinant en la decisió d'emancipar-se, i en les possibilitats de reeixir-hi. Abandonar la llar d'origen suposa haver de tenir uns mínims —econòmics, en la relació de convivència, etcètera— que cada vegada semblen més inestables i volubles.

Ara bé, si l'única causa que provoqués la dependència residencial dels i les joves fos de caire econòmic o laboral, s'hauria d'esperar que qualsevol canvi en l'ocupació o en l'habitatge es traduís en canvis en l'emancipació domiciliària. I històricament no ha estat així: ni l'estabilització dels preus de l'habitatge lliure que hi va haver a Catalunya entre 1991 i 1997 va comportar que més joves abandonessin la llar d'origen, ni tampoc ho han facilitat les millores laborals experimentades en els darrers dos anys. De la mateixa manera, ateses les diferències que es produeixen entre zones en termes d'ocupació i habitatge, es podria arribar a pensar que la mobilitat geogràfica dels i les joves podria contribuir a resoldre els problemes d'emancipació domiciliària als indrets on hi ha una elevada taxa d'atur i/o uns preus de l'habitatge que el fan inaccessible. I tampoc ha passat així. És veritat que s'han produït importants moviments migratoris centrífugs des del nucli de l'àrea metropolitana de Barcelona cap enfora (Módenes i Recaño, 2003), però tot i així els nivells agregats d'emancipació domiciliària dels i les joves amb prou feines s'han vist alterats.

Un segon tipus d'interpretacions són les de caire *institucional*. Des d'aquesta perspectiva, per comprendre per què els i les joves es queden més temps a casa dels seus pares caldria examinar el context institucional de les seves relacions socials. Una primera explicació parteix dels tipus de família, o més exactament de la manera com es valora la independència residencial dels seus membres. Sandra Gaviria, en comprovar les diferències entre l'emancipació dels i les joves espanyols i francesos, conclou:

Los/Las jóvenes españoles/as y franceses/as no siguen el mismo proceso hasta el momento de la total autonomía e independencia total de sus padres. Contrariamente a lo que se dice habitualmente esto se debe especialmente a razones culturales y no a razones materiales como el paro, la vivienda o los subsidios del Estado de bienestar. En los dos países no hay las mismas concepciones de lo que significa ser padre, ser hijo y ser adulto. En España los/las jóvenes construyen su identidad en lógicas de seguridad y protección, mientras que en Francia lo hacen en lógicas de riesgo y autonomía (Gaviria, 2002: 8).

² La taxa d'activitat és el quocient entre el nombre de persones actives i el total de la població de la mateixa edat. La taxa d'ocupació és el quocient entre el nombre de persones ocupades i el total de la població de la mateixa edat. La taxa d'atur és el quocient entre les persones que estan a l'atur i les persones actives de la mateixa edat. La taxa de contractació indefinida és el quocient entre les persones amb contracte indefinit i el total de persones ocupades de la mateixa edat. La taxa de contractes temporals de menys d'un any és el quocient entre el nombre de persones amb contractes temporals de menys d'un any i el total de persones ocupades de la mateixa edat.

Així doncs, la raó que explicaria la diferència observada seria la lògica predominant en les estructures familiars de cada país: o bé la lògica de la seguretat i la protecció —Espanya— o bé la lògica del risc i l'autonomia —França—. Aquestes diferències enllacen amb les diferents bases familiars que va formular E. Todd en combinar dos criteris dicotòmics: l'igualitarisme entre germans i l'autoritarisme familiar (Todd, 1995). Així, si els i les joves dels països mediterranis s'emancipen molt més tard que els de la resta d'Europa és, en bona mesura, per la pervivència d'un model «catòlic» de família.

Malgrat la seva capacitat per afegir elements tradicionalment oblidats a l'anàlisi de l'emancipació domiciliària dels i les joves, com ara les relacions familiars i les seves cosmovisions, aquestes argumentacions presenten, però, dues grans mancances. D'una banda, la incapacitat per explicar les divergències amb relació a l'emancipació —entre d'altres— que es produeixen dins un mateix model familiar i, alhora, la incapacitat per entendre fenòmens conjunturals. Com a aproximacions macro poden ser si més no reveladores, però davant de realitats locals i territorialitzades són insuficients. De l'altra, des d'un punt de vista més epistemològic, aquest corpus «*resulta demasiado especulativo y popperianamente irrefutable como para poderlo contrastar*» (Gil Calvo, 2002: 4).

Un model institucionalista més empíric i contrastable és el que suposa distingir diferents règims d'Estats del benestar (Esping-Andersen, 1993). Aquest model combina la configuració dels sistemes polítics amb les estructures socials i els processos històrics que han conduït a un determinat tipus d'institucionalització política esbrinant com s'articula la relació entre l'Estat, el mercat, els individus i les famílies.³ La distinció, ja clàssica, entre el model socialdemòcrata, el conservador i el liberal⁴ permet discernir quins elements prevalen en la provisió del benestar social dels seus ciutadans: la responsabilitat individual amb el ple suport de l'Estat —model socialdemòcrata—, la responsabilitat individual amb una intervenció pública només subsidiària —model liberal— o bé la responsabilitat familiar —més ben dit, del cap de família— amb el suport residual de l'Estat.

Des d'aquesta òptica, la baixa emancipació domiciliària dels i les joves d'Espanya i Catalunya en comparació amb altres països europeus tindria l'origen en la particular institucionalització de l'Estat del benestar que s'ha fet a la Península, la qual ha creat i consolidat una estructura de condicions objectives i expectatives individuals que penalitza l'activitat econòmica dels i les joves i afavoreix la seva dependència del cap de família. La incidència de la política d'habitatge seria residual, perquè la resolució de les necessitats en aquest sentit estaria, primordialment, en mans de les famílies i el mercat.

Portant aquest raonament fins a les darreres conseqüències s'estaria defensant que els homes joves endarrereixen el moment d'emancipar-se fins que poden constituir i mantenir una llar amb els recursos propis, i les dones joves, fins que poden assegurar-se la dependència i la protecció d'un nou cap de família. De fet, recollint les dades de les poques fonts disponibles es pot contrastar que veritablement hi ha diferents pautes d'emancipació domiciliària entre els homes i les dones joves: les dones s'emancipen abans que els homes i, en canvi, consten menys com a persona de referència d'una llar, cosa que reforça la idea que «*la más temprana independencia de las mujeres respecto de sus familias supone todavía, en la mayoría de casos, que pasan a depender económicamente de sus parejas. Quizá sería más apropiada, entonces, hablar de emancipación dependiente*» (CES, 2002: 19). La taula 2 recull les diferències entre la proporció d'homes i dones joves de Catalunya que viuen fora de la llar d'origen i figuren com a persona de referència d'una llar, d'acord amb l'EPA del primer trimestre de 2004:

3 Cal tenir en compte que la relació entre l'estructura social i l'estat del benestar és sempre bidireccional. «*Además de dar forma y "regular" la importancia relativa de las esferas [de desigualdad], la política social puede incidir, mediante procesos de larga duración, en la constitución de los ejes de desigualdad; y, mediante impactos más a corto plazo, puede modificar y regular la composición de cargas y beneficios entre categorías de personas y alterar los niveles de riqueza y poder de los grupos sociales*» (Adelantado, 2000: 54).

4 Partint d'aquesta tipologia ideal, altres autors han optat també per incorporar un quart model, propi de països com ara Espanya i Itàlia (Sarasa i Moreno, 1995, Ferrara, 1996, i Rodríguez Cabrero, 2004).

Taula 2. Joves de 16 a 29 anys emancipats de la llar d'origen i persones de referència. Catalunya, primer trimestre de 2004.⁵

	Homes	Dones	Total 16-29 anys
Proporció d'emancipats (%)	19,9	29,2	24,4
Proporció de persones de referència (%)	15,7	6,8	11,3

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'Enquesta de Població Activa (INE).

És a dir, mentre que gairebé un terç de les dones de 16 a 29 anys viuen fora de la llar d'origen, tan sols el 6,8% són la persona de referència d'una llar; en canvi, pràcticament hi ha la mateixa proporció d'homes joves emancipats (19,9%) que de persones principals (15,7%). Amb diferències de magnituds, aquesta distribució s'observa en totes les comunitats autònomes. Val a dir, però, que el seguiment periòdic d'aquestes dues variables permet comprovar un cert canvi de tendència: el creixement en el nombre de llars joves que hi ha hagut a Espanya durant els darrers dos anys és producte bàsicament de la formació de noves llars encapçalades per dones.

L'explicació institucional basada en els diferents models d'Estat del benestar donaria una coherència conceptual a aquestes pautes estructurals, encara que, com altres argumentacions d'aquesta mena, no pot copsar les disparitats internes d'un mateix model. Aquest motiu, però, no invalida la seva potència analítica.

Un tercer tipus d'interpretacions són les de caire *culturalista*, tot i que, pel to i el grau de solidesa empírica que demostren, es podrien qualificar d'interpretacions pseudoideològiques. Es tracta d'arguments que enllacen amb molts dels discursos que circulen als mitjans de comunicació i amb l'opinió pública que creen. Un exemple seria el fet de plànyer-se per la pèrdua de l'ètica del treball en benefici de l'ètica de l'oci que caracteritza els i les joves d'avui: aquest canvi de preferències els duria a allargar el màxim temps possible la permanència al domicili dels pares per poder gaudir de les comoditats, serveis i recursos que tenen a l'abast. Se'ls estaria acusant, a fi de comptes, de ser uns *free riders*, uns individus que, davant l'esforç que comporta haver de responsabilitzar-se del manteniment i conservació d'un habitatge propi, egoïstament es decanten per explotar les possibilitats de consum i oci d'una societat desfermada. No és pas tan estrany sentir veus que redueixen els i les joves a un grapat d'individus autocomplaents que beuen en excés, no respecten les normes de circulació, anteposen la diversió a l'escola, adopten estils de vida insans, etcètera. La llista es podria completar sense gaire esforços.

Se han aducido otras razones que han de considerarse con una cierta prevención, tales como el incremento del consumismo por parte de la juventud actual, lo que lleva a que empleen más tiempo para alcanzar los niveles de recursos que garantizan ese consumo [...]. Se puede pensar que la vida independiente es otra forma de consumo que también puede ser valorada frente a la disposición de automóvil o de otros bienes (Leal, 1997: 118-119).

A banda del caràcter asocial i eminentment reduccionista d'aquestes interpretacions, també caldria plantejar-se si la preferència per quedar-se a casa dels pares que detecten les enquestes és producte d'una tria pròpia i hedonista —per comoditat, incapacitat, manca de maduresa o per una tendència patològica cap al consum— o bé d'un redisseny de les estratègies d'emancipació i de la retòrica d'autolegitimació davant la situació actual del mercat de l'habitatge, el mercat de treball i les dificultats d'estalviar. Segons *l'Enquesta als joves de Catalunya 2002*, «només un terç dels joves que es volen emancipar abans de dos anys estan gastant o estalviant per a un habitatge» (Casal, García, Merino i Quesada, 2003: 19). ¿Aquest fet és una prova que els i les joves esperen fins al darrer moment per emancipar-se, i que mentre poden aprofiten els avantatges de rebre la protecció dels seus pares i mares? ¿Veritablement es volen emancipar, o només ho diuen perquè és el que els correspondria desitjar? ¿És tan sols el resultat de tenir uns ingressos insuficients? ¿No deu ser que, atesa la normalització de la

⁵ L'EPA només és una enquesta sobre l'activitat laboral mercantil i no està concebuda per analitzar l'emancipació; tanmateix, a partir de la variable «relació amb la persona de referència» es poden establir categories d'emancipació. En aquesta taula s'entén com a persona emancipada aquella que és persona de referència, cònjuge, parella o persona no emparentada. La persona de referència tan sols serveix per designar el responsable de l'habitatge a partir del qual es defineixen les relacions de parentiu.

precarietat laboral dels i les joves, s'ha consolidat una valoració merament instrumental de la feina (Albaigés, 2004)?

Una altra línia discursiva de l'orientació culturalista és la que, en comptes de culpabilitzar els fills perquè actuen d'una manera inapropiada, acusa els pares i mares perquè han permès que les jerarquies familiars es dilueixin. Si els pares i mares actuessin com s'hauria d'esperar, els seus fills no fracassarien en l'emancipació. Per aquesta esclatxa apareixerien les nocions de desestructuració familiar, manca d'autoritat dels pares i mares, abandonament de les responsabilitats familiars, indefinició dels rols dins la família, etcètera. Tot i aquesta opinió, ni és cert que la família estigui desapareixent, ni és encertat creure que els pares i mares no s'esforcen per contribuir a l'emancipació dels seus fills —una altra qüestió és que veritablement ho puguin fer.

Aquest contrast entre els desitjos i la capacitat real dels pares i mares d'ajudar els seus fills a marxar de casa té molta relació amb el darrer dels posicionaments possibles: les *estratègies familiars d'emancipació domiciliària*. Només el concepte ja introdueix algunes novetats en relació amb els arguments anteriors. En primer lloc, que l'emancipació dels fills és també un afer dels pares i mares: no només els fills marxen de casa, sinó que, alhora, els pares i mares procuren assegurar aquesta transició.

La emancipación debe contemplarse dentro del conjunto de relaciones de apoyo familiar que se dan en el interior de las familias. Más que una ruptura, la emancipación se inscribe como una reorganización de las relaciones intergeneracionales, unas relaciones que en contra de lo que con frecuencia se indica siguen siendo más sólidas que nunca (Mascarell i Roigé, 2004).

Fins a tal punt arriba la mobilització de l'ajut familiar en l'emancipació dels i les joves que molt sovint els pares i mares són els avaladors dels préstecs que es demanen, posen al seu nom els contractes de lloguer de l'habitatge dels seus fills, sondegen l'oferta d'habitatges de l'indret desitjat visitant agències immobiliàries, fent trucades o resseguint la premsa, els cedeixen habitatges del patrimoni familiar, els donen suport econòmicament a l'hora de pagar l'entrada o el lloguer mensual, contribueixen al manteniment de l'habitatge dels seus fills —alimentació, neteja, petites reparacions domèstiques— o, fins i tot, donen préstecs interpersonals a un tipus d'interès baix o nul. Sense comptar, és clar, la important entrada de béns i recursos que comporten els regals o les llistes de noces.

En segon lloc, el terme *estratègia* fa referència a un procés de negociació, diàleg i acord. L'endarreriment en l'emancipació domiciliària dels i les joves seria el resultat de dues estratègies simultànies: la dels fills, que decideixen posposar la seva ruptura de la dependència familiar per aconseguir una emancipació estable i en les condicions desitjades —tipus d'habitatge, situació econòmica, pautes de consum, etcètera—, i la dels pares i mares, que en el seu esforç per assegurar-se que els fills podran, com a mínim, mantenir el seu mateix estatus social en el futur, assumeixen una estada més llarga a casa. Així, l'endeutament de les classes mitjanes espanyoles i catalanes en la formació postobligatòria dels fills seria un dels mecanismes per procurar un accés més favorable als llocs de treball més preuats, en un moment en què ja no és possible transmetre directament el capital social i cultural d'una generació a l'altra. Aquesta estratègia implica necessàriament haver d'allargar el període de formació i, per tant, els períodes de no-emancipació o d'emancipació esporàdica amb retorns.

Les escasses recerques que han abordat els canvis que s'han produït en les relacions familiars per culpa de les traves per refermar la mobilitat social ascendent indiquen de quina manera s'ha transformat la concepció de la institució familiar (Roigé, 1996). Els fills, encara que tinguin més de 29 nou anys i no s'hagin emancipat, consideren que la família els ofereix prou espais propis de llibertat i d'autonomia relativa, i els pares i mares assumeixen una relaxació de les modalitats de control familiar, per bé que això no evita els episodis de tensió i conflicte en la vida quotidiana.

De tot el que hem exposat fins ara se'n pot deduir que si només tenim en compte un únic factor difícilment podrem explicar l'escàs percentatge de joves que han abandonat la llar d'origen a Espanya i Catalunya. Per si mateixes, ni l'accessibilitat a l'habitatge, ni les condicions desavantajoses en el mercat de treball, ni la manca d'ingressos, ni les actituds individuals poden explicar aquest fenomen, encara que en siguin causes inqüestionables. Com tots els processos socials, sempre bastant aliens als esdeveniments conjunturals, l'emancipació domiciliària dels i les joves no es pot comprendre sense articular la dimensió objectiva amb la subjectiva, és a dir, les raons estructurals amb les estratègies i motivacions individuals, i amb la pertinença de les persones a unes classes socials determinades. Des del punt de vista de la

intervenció pública, això suposa haver d'acceptar que no es poden esperar grans fluctuacions i girs sobtats. Més que una política de xoc —molt rendible en els àmbits propagandístics i electorals—, cal començar per dissenyar un conjunt de mesures coherents a llarg termini.

2.2. La mesura de l'emancipació domiciliària

Una vegada s'ha indicat quins són els discursos més freqüents al voltant de l'emancipació domiciliària dels i les joves, convé fer un pas enrere i interrogar-se per saber de quina manera s'ha arribat a la conclusió, àmpliament compartida, que a Espanya i Catalunya l'emancipació és molt baixa. No és una qüestió gens banal, perquè, malgrat que pugui semblar molt sorprenent, no hi ha gaires fonts de consulta.

El recurs imprescindible per analitzar les condicions dels habitatges i els perfils de les persones que hi viuen és el cens de població i habitatges (INE). Ara bé, des del punt de vista de l'emancipació, ara per ara aquest instrument no aporta una informació gaire rellevant. L'únic indicador indirecte que dona és el concepte de *persona principal*, que de tota manera és més restrictiu que el d'emancipació domiciliària, i que en el darrer any disponible (2001) ha presentat força incongruències —fins a l'extrem que la comparativa amb les xifres històriques d'edicions anteriors ofereix uns resultats inversemblants—.⁶ Així doncs, a punt d'acabar l'any 2004, a Catalunya l'única comparació fiable en la sèrie històrica del *nombre de persones principals* només es pot dur a terme entre els anys 1991 i 1996. Els resultats evidencien que en aquests cinc anys es va produir un notable increment de persones principals entre els menys de 20 anys —tant homes com dones—, mentre que pel que fa a la resta d'edats joves, on es concentren pràcticament totes les llars joves, es va produir una diferència segons el sexe de la persona de referència (taula 1 de l'annex): les llars encapçalades per dones de menys de 35 anys van créixer en tots els grups d'edat quinquennals, fins a un màxim del 73,8% entre els 25 i 29 anys, i a les llars encapçalades per homes joves el comportament va ser just el contrari.

Però potser és més revelador contraposar el nombre de persones de referència amb el total de la població. El resultat és la *proporció de persones de referència* (vegeu la nota 5). Per al conjunt de joves (20-34 anys), en cinc anys va disminuir lleugerament, ja que va passar del 24,2% al 23,1%. Ara bé, si tenim en compte el sexe de la persona principal l'evolució va ser molt diferent: la proporció d'homes joves que eren persona de referència d'una llar va baixar d'una manera considerable —del 40,9% al 34,4%—, mentre que la de dones gairebé es va duplicar —del 7,2% a l'11,6%—. Els increments més significatius es van concentrar entre les dones de més de 25 anys (taula 3). Aquesta evolució palesa que, malgrat que les diferències segons el sexe es mantenen, s'està avançant —d'una manera molt lenta— cap a una emancipació domiciliària menys dependent per part de les dones; per la seva banda, els homes joves endarrerixen el moment de constituir una llar pròpia.

Taula 3. Persones de referència joves, per grups d'edat. Percentatge respecte al total de joves de cada grup d'edat. Catalunya, 1991 i 1996.

Edat	1991			1996		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
Menys de 20 anys	0,1	0,1	0,1	0,3	0,3	0,3
De 20 a 24 anys	9,5	3,7	6,7	7,2	5,1	6,1
De 25 a 29 anys	44,3	7,9	26,3	35,2	13,5	24,5
De 30 a 34 anys	72,3	10,0	41,0	63,2	16,5	40,0
Total 20-34 anys	40,9	7,2	24,2	34,4	11,6	23,1

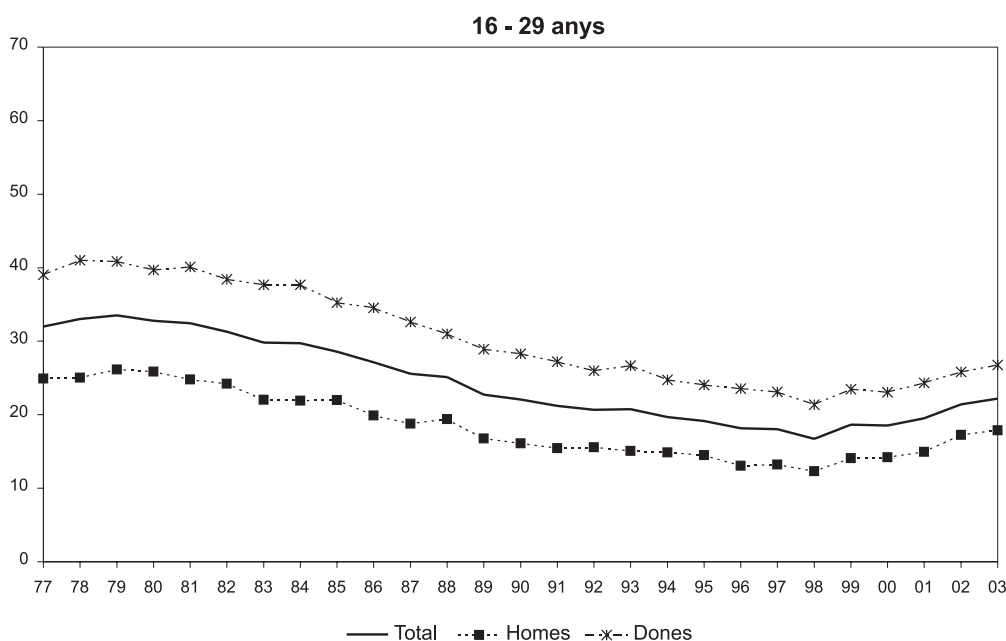
Font: elaboració pròpia a partir de les dades censals i d'Estadística de Població de l'Institut d'Estadística de Catalunya.

⁶ Si el concepte de persona de referència és més que controvertit per les seves fortes connotacions socioculturals i normatives, els resultats definitius del cens de població i habitatge de 2001 serveixen per posar encara més en qüestió l'homogeneïtat de criteris. A banda que hi trobem persones de referència de menys de 10 anys, també ofereix un creixement desmesurat, no registrat en altres fonts, del nombre de persones de referència que són dones joves.

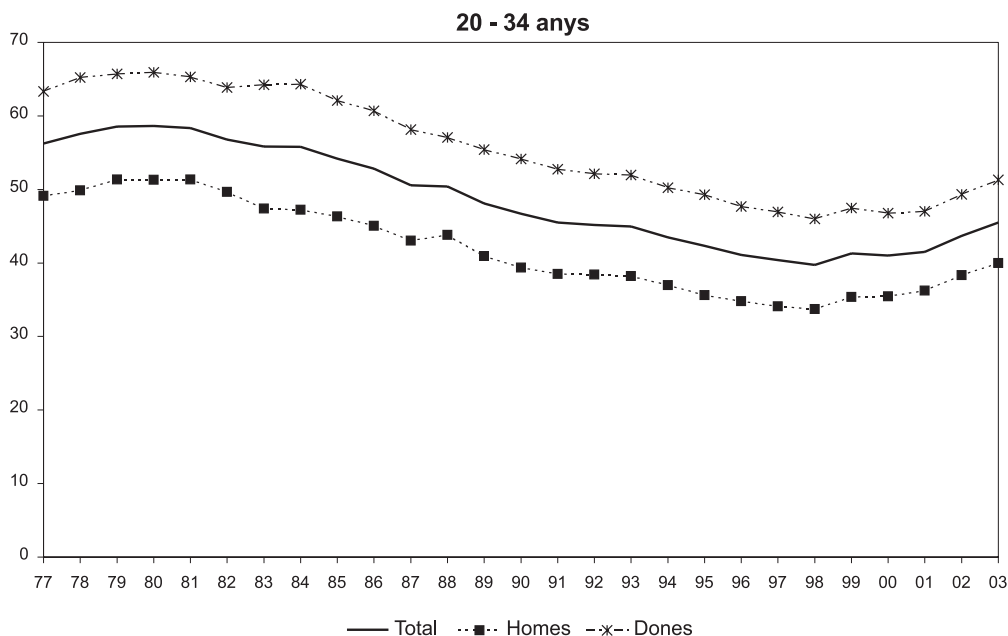
Però el cens no permet anar més enllà, perquè tradicionalment tota la informació sobre les relacions de parentiu ha estat poc elaborada. Aquesta és la raó per la qual l'anàlisi històrica sobre l'emancipació domiciliària s'ha hagut de basar en altres fonts, la més recurrent de les quals és l'enquesta de població activa. Tal com el seu nom indica, no es tracta pas d'una enquesta sobre l'emancipació o la joventut, sinó d'una enquesta sobre l'activitat laboral mercantil que es fa per al conjunt de la població. Tanmateix, la seva continuïtat, disseny i amplitud mostral permeten fer una certa aproximació a la manera com ha evolucionat l'emancipació a Espanya i a totes les comunitats autònomes. La variable essencial és la relació amb la persona de referència, ja que permet identificar la relació de totes les persones entrevistades amb la persona principal i distingir, agrupant categories, entre les que es podrien considerar emancipades —la mateixa persona de referència, el cònjuge i les persones que no hi estan no emparentades— i la resta. Certament, és un criteri no gaire ortodox, potser limitat en l'abast i del tot inservible per a l'anàlisi longitudinal, que seria l'opció més pertinent,⁷ però és l'únic que permet extreure certes conclusions des de 1977 fins avui.

Els gràfics 1 i 2 reflecteixen l'evolució de l'emancipació domiciliària dels i les joves a Catalunya durant els darrers 26 anys —obtinguda a partir de l'EPA—, expressada com la proporció entre el nombre de joves emancipats i la població total per a cada tram d'edat.

Gràfics 1 i 2. Joves emancipats de la llar d'origen a Catalunya, per grups d'edat. Percentatge sobre el total de joves de cada grup d'edat. Catalunya, 1977-2003.

7 Malauradament, la darrera i única enquesta que permet fer una anàlisi per generacions és l'enquesta sociodemogràfica de 1991 (INE).

Font: elaboració pròpia a partir de l'explotació de l'EPA feta per l'Institut d'Estadística de Catalunya.

Els dos gràfics dibuixen la mateixa evolució, és a dir, una caiguda sostinguda des de l'any 1978 que no comença a recuperar-se fins a l'any 1998 —quan els preus de l'habitatge lliure van començar a experimentar uns ritmes de creixement més accentuats, tal com es comprovarà més endavant—. Les magnituds, però, no són les mateixes: en el cas dels i les joves de 16 a 29 anys, la proporció de joves emancipats de l'any 2003 va ser del 22,3%, i pel que fa als i les joves d'entre 20 i 34 anys, del 45,5%. En altres paraules, en tots dos grups més de la meitat dels i les joves encara viuen a la llar d'origen. Des del punt de vista conceptual s'hauria de plantejar, doncs, quina és la franja d'edat que comprèn el concepte de jove, atès que cada vegada s'està eixamplant més per les dues bandes com a resultat del retard del procés d'emancipació domiciliària. Els ciutadans són joves durant més temps, la qual cosa té notables repercussions en els aspectes social, polític, cultural, comercial, etcètera. Potser dins el context europeu una persona “deixa” de ser jove als trenta anys perquè ja té plena autonomia en tots els àmbits de la seva vida, però a Catalunya —i també a Espanya— les persones de més de trenta anys encara podrien considerar-se joves.

Un altre element que sobresurt de les dues gràfiques anteriors és la diferència sistemàtica que hi ha entre la incidència relativa de l'emancipació en homes i dones. Per a qualsevol període i per a qualsevol franja d'edat, sempre hi ha més dones emancipades que homes. Aquesta dinàmica s'explica perquè, per terme mitjà, les dones s'emancipen dos anys i mig abans que els homes (Requena, 2002), de manera que si es resseguia la trajectòria d'una mateixa generació es trobaria aproximadament la mateixa proporció d'homes i dones emancipats amb dos anys de distància. Aquest desfasament cronològic coincideix pràcticament amb l'evolució de l'edat mitjana en què es contreu matrimoni, que ha anat augmentat com a conseqüència de les transformacions en els patrons d'emancipació domiciliària. El lligam entre emancipació i matrimoni és notable, malgrat que entre els joves que es volen emancipar i els que ho han aconseguit hi ha una disparitat: abans de marxar de casa, els i les joves defensen la cohabitació com a fórmula desitjada per a l'emancipació domiciliària, però en canvi la majoria de joves que han marxat de casa dels pares estan casats (Casal, García, Merino i Quesada, 2003: 10). Les fonts actuals no permeten especificar si els dos fenòmens, emancipació i matrimoni, es produeixen simultàniament o, si en canvi, s'encadenen un rere l'altre;⁸ en qualsevol cas, sí que se'n pot subratllar la coincidència.

⁸ Alguns estudis que es van dur a terme a partir de l'enquesta sociodemogràfica (1991) arriben a la conclusió que emancipació i matrimoni conflueixen en el 70,8% dels casos (Leal, 1997: 116-117). S'hauria de comprovar si en l'actualitat es manté el mateix model.

Una segona manera de quantificar l'emancipació és mitjançant el treball de camp directe. En aquest sentit, a Catalunya s'han fet dues recerques pròpies promogudes per la Secretaria General de Joventut de la Generalitat de Catalunya: l'*Enquesta als joves de Catalunya* i *Els joves catalans i l'habitatge*. Totes dues inclouen un apartat sobre l'emancipació domiciliària dels i les joves i les condicions en què s'ha produït, i també totes dues entenen l'emancipació domiciliària com el fet d'haver establert una unitat residencial pròpia, independentment de la vinculació de parentiu que hi hagi amb les persones que la integren. Ara bé, aquestes recerques no es poden comparar directament, ja que el tram d'edat que consideren que abasta el concepte de jove és diferent —de 15 a 29 anys i de 20 a 34 anys, respectivament—. La raó d'aquesta diferència la trobem en els objectius que persegueixen: la primera és una enquesta sobre la joventut en general, i la segona, un estudi específic sobre les condicions dels habitatges dels i les joves. Tal com s'ha pogut constatar en examinar la relació entre els i les joves i l'habitatge, la franja d'edat dels qui tenen menys de 20 anys no té gaire rellevància —la majoria encara es troben en situació de dependència familiar absoluta— i, en canvi, sí que en té molta la franja compresa entre els 30 i els 34 anys.

De tota manera, si comparem els resultats d'aquestes dues recerques amb els de l'explotació estadística de l'EPA, les semblances són notables (taula 4). L'EPA sempre dóna unes xifres entre dos i tres punts percentuals superiors a les de les recerques específiques, que cal atribuir a les diferències conceptuals i metodològiques en la mesura. A més, és un interval que es mou perfectament dins els marges d'error assumits a l'*Enquesta als joves de Catalunya* (+/-2,2%) i a l'estudi *Els joves catalans i l'habitatge* (+/-4,08%).

Taula 4. Joves emancipats de la llar d'origen segons diverses fonts. Catalunya. Percentatge.

Font	Proporció de joves emancipats (%)	Data del treball de camp
Enquesta de població activa	43,7 (20-34 anys)	
	21,4 (16-29 anys)	2002
Enquesta als joves de Catalunya 15-29 anys	18,0	Maig/Juliol de 2002
Els joves catalans i l'habitatge 20-34 anys	41,8	Gener de 2003

Font: Casal, García, Merino i Quesada (2003), DEP i Trilla (2004) i elaboració pròpia a partir de l'explotació de l'EPA feta per l'Institut d'Estadística de Catalunya.

9 Durant el primer semestre de 2004 s'han iniciat 47.399 nous habitatges a Catalunya, segons la informació del Departament de Medi Ambient i Habitatge i els col·legis d'aparelladors i arquitectes tècnics

3. La construcció d'habitatges

Una primera aproximació a la capacitat social de satisfer les necessitats d'allotjament de la població la proporciona l'anàlisi del sector de la construcció. Actualment, en aquest aspecte trobem una gran quantitat de referències tant a Catalunya com a Espanya, abundància que contrasta amb l'escassetat d'estudis exhaustius i periòdics sobre les condicions d'habitabilitat de la població. I és que la construcció, tant o més que com a objecte d'estudi, interessa com a objecte econòmic: a tall d'exemple, l'any 2002 va proporcionar un de cada cinc nous llocs de treball creats a Espanya, el valor de la producció va representar el 16,7% del producte interior brut —i el 17,7% de l'any 2003— i durant el primer trimestre de 2003 va facilitar un increment del 20% dels beneficis de les empreses del sector (León Paniagua, 2003: 107).

Hi ha tres fonts principals que ens permeten estudiar la construcció residencial: els visats dels col·legis d'arquitectes, els visats dels col·legis d'aparelladors i arquitectes tècnics i les llicències municipals. En tots els casos es tracta de registres de llicències i permisos que cada organisme responsable s'encarrega d'elaborar i difondre, però la incertesa apareix quan la comparació de les xifres ofereix observar grans disparitats. Les raons que poden explicar aquestes diferències estan estretament lligades a les «*diferencias temporales en las tramitaciones administrativas, que están en la base de todas las series de flujos, [la] juventud e inexperiencia en el tratamiento, agregación, control y depuración de los datos en las series más recientes, [el] correcto establecimiento de los coeficientes de elevación en las series basadas en muestras, etc.*» (Trilla, 2004: 19). Carme Trilla, procurant establir quina de les fonts s'ajusta més a la variació intercensal en l'estoc d'habitatges —assumint els dubtes sobre el grau d'exactitud de les operacions censals—, conclou que cap de les tres l'explica absolutament. La que més s'hi acosta és l'informe que registra els visats dels col·legis d'arquitectes (94% de la diferència) i la que més en discrepa, el que registra les llicències municipals (70% de la diferència) (Trilla, 2004).

En principi, doncs, per identificar les tendències del sector de la construcció s'haurien de privilegiar els resultats que proporcionen els visats dels col·legis d'arquitectes —tot i que a la pràctica podria semblar que cal fer just el contrari, perquè l'obtenció d'un certificat arquitectònic no comporta necessàriament que el projecte s'hagi de tirar endavant—; tanmateix, els visats dels col·legis d'arquitectes no permeten un desglossament gaire extens per territori i tipologies, perquè només ofereixen informació trimestral per províncies i tipus d'habitatge —lliure o protegit—. Aquesta és la raó per la qual sovint s'opta pels visats dels col·legis d'aparelladors i arquitectes tècnics, que, en canvi, permeten fer anàlisis més acurades des dels punts de vista territorial, temporal i tipològic. En el cas de Catalunya és el Departament de Medi Ambient i Habitatge l'organisme que fa públiques les xifres dels projectes visats pels col·legis d'aparelladors i arquitectes tècnics.

Recopilant la informació dels nous habitatges iniciats a Catalunya entre 1984 i 2003 es pot observar que en els darrers sis anys s'ha experimentat el cicle expansiu més intens de la història recent, amb un total de 88.649 *habitatges iniciats* l'any 2003, que superen amb escreix la moderació del període de crisi de 1990-1996 i que desmenteixen el canvi de tendència que feia suposar el lleuger descens dels anys 2000 i 2001 (taula 2 de l'annex). L'evolució és idèntica a la que s'observa a Espanya. Des de l'any 2000 els experts, els professionals i els mitjans de comunicació han estat anunciant que la construcció no pot continuar assumint aquests ritmes tan elevats, però fins i tot les xifres provisionals disponibles tornen a indicar que els resultats de 2004 tornaran a suposar un nou màxim absolut.⁹

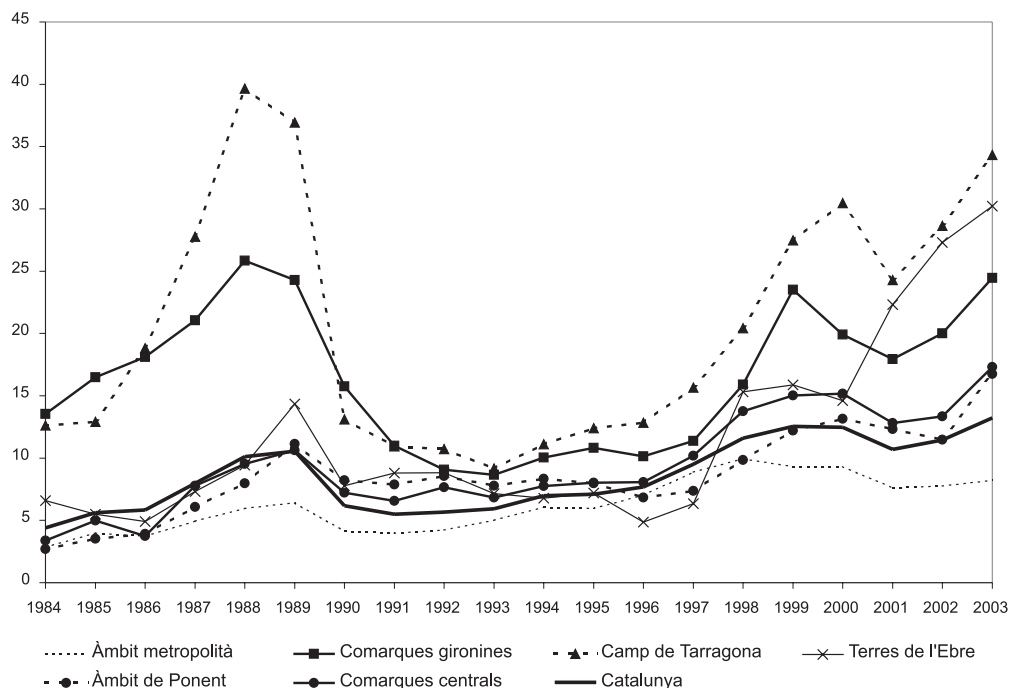
Per avaluar si aquesta producció s'ajusta a les necessitats de la població, s'acostuma a recórrer a la *intensitat constructiva*, és a dir, a la relació entre el nombre d'habitatges i la població. Es considera que valors per damunt dels 6 habitatges per 1.000 habitants indiquen que un part de l'oferta no va dirigida a la demanda de la població resident i, per contra, que valors molt inferiors als 6 habitatges per 1.000 habitants evidenciaríen una escassetat d'oferta i, per tant, una possible pèrdua de població. En observar els començaments d'obra que hi va haver a Catalunya en termes d'intensitat de construcció, es fa palès que els nivells assolits a partir de l'any 1998 —superiors als 10 habitatges per 1.000 habitants, fins a un màxim de 13,2 l'any 2003— superen fins i tot el període expansiu del final dels anys vuitanta (gràfic 3) i els registrats a la majoria de països europeus (National Agency for Enterprise and Housing, 2004: 45).

Aquest aparent excés de producció s'explica per la localització territorial de l'oferta. Per àmbits territorials, es pot comprovar que el 51,0% dels habitatges iniciats entre 1984 i 2003 s'han començat dins l'Àmbit

metropolità; el 16,1%, a les comarques gironines; un altre 16,1%, al Camp de Tarragona; el 7,7% a les comarques centrals; el 5,7%, a l'àmbit de Ponent, i el 3,5% restant, a les Terres de l'Ebre. La mitjana de tot el període amaga, però, comportaments diferenciats segons el cicle econòmic. Així, a partir de 1996 — quan es comença a revifar acceleradament l'activitat constructiva— es constata que la participació en el total dels habitatges començats a l'Àmbit Metropolità decau fins al 42,8% de l'any 2003, en benefici molt especialment del Camp de Tarragona (18,9%) i de les Comarques Gironines (16,7%), com es pot observar al gràfic 1 de l'annex. En termes d'intensitat de construcció les diferències encara són més notables, ja que en els darrers anys els valors assolits al Camp de Tarragona, les Terres de l'Ebre i les Comarques Gironines —un 34,3%, un 30,2% i un 24,5% respectivament per a l'any 2003— contrasten amb la regularitat de l'àmbit metropolità, que se situa sempre entre els 8 i els 10 habitatges per 1.000 habitants (gràfic 3).

Més que la delimitació per àmbits territorials, una explicació més acurada de l'expansió sense precedents que ha experimentat la construcció en els darrers sis anys la proporciona la delimitació per àrees significatives que fa el Departament de Medi Ambient i Habitatge. Aquesta classificació estableix quatre zones: l'àmbit metropolità de Barcelona —Alt Penedès, Baix Llobregat, Barcelonès, Garraf, Maresme, Vallès Occidental i Vallès Orientals—, les zones turístiques —totes les comarques costaneres llevat del Maresme, el Barcelonès i el Baix Llobregat, i les comarques de l'Alta Ribagorça, la Cerdanya, el Pallars Sobirà, el Pla de l'Estany i Era Val d'Aran—, les altres zones urbanes —Gironès, Tarragonès i Segrià— i la resta de Catalunya. La comparació entre aquestes zones permet corroborar, en primer lloc, el pes de la demanda d'habitatges per a residències secundàries i l'estreta vinculació, a les zones turístiques, entre la construcció i el cicle econòmic, amb caigudes durant les etapes de frenada i fortes remuntades en les etapes expansives. L'any 2003 en aquestes comarques es van començar 26.923 habitatges, la qual cosa representa un 30,4% dels habitatges iniciats a Catalunya —en canvi, només concentren l'11,6% de la població total— i una intensitat de construcció de 34,9 habitatges per 1.000 habitants. I, «si bé no es pot establir una correspondència directa entre construcció en zones turístiques i segona residència, ja que en aquestes àrees també hi ha construcció ocupada per residents permanents, i, en canvi, també es pot produir habitatge per a ús temporal en zones no turístiques, la forta intensitat de construcció a les zones turístiques [...] permet d'assimilar la major part d'aquesta oferta a usos no principals de les llars» (Trilla, 2003: 208). En segon lloc, també serveix per comprovar l'efecte del creixement de la població al voltant dels nuclis urbans centrals del Gironès, el Tarragonès i el Segrià i, de la mateixa manera, la seva relació amb les fases dels cicles econòmics. Finalment, s'ha de constatar la relativa estabilitat en els començaments d'obres a l'àmbit metropolità i a la resta de Catalunya (gràfic 2 de l'annex).

Gràfic 3. Intensitat de construcció d'habitatges (nombre d'habitatges per 1.000 habitants), per àmbit del Pla Territorial. Catalunya, 1984-2003.

Font: elaboració pròpia a partir de la informació dels Col·legi d'Arquitectes Tècnics de Catalunya, el Departament de Medi Ambient i Habitatge de la Generalitat de Catalunya i l'Institut d'Estadística de Catalunya.

L'anàlisi tipològica de tots els habitatges construïts ofereix indicis sobre el grau d'ajustament entre l'oferta i la demanda: no només n'hi ha prou d'introduir al mercat un nombre elevat d'habitatges, sinó que, alhora, aquests habitatges s'haurien de correspondre amb els perfils desitjats pels compradors. Una comparació d'aquesta mena és impossible ara per ara, perquè ni hi ha una font seriosa sobre els perfils de demanda —o sobre les necessitats d'habitatge—¹⁰ ni l'explotació dels visats ofereix gaires possibilitats. Com s'ha pogut constatar, des del punt de vista territorial ja apareix un primer element de dissonància en comparar la localització dels nous habitatges i la demanda potencial. Pel que fa als i les joves, el contrast és encara més important: la quantitat més gran de població jove es concentra a les àrees urbanes, mentre que la construcció d'obra nova, en canvi, ha prioritzat zones amb menys població però amb una forta demanda d'habitatges per a usos no principals. En aquests indrets, per tant, la demanda de compra dels i les joves ha hagut de buscar sortida en el mercat de segona mà o en el de lloguer.

Des del punt de vista de les característiques dels habitatges, la informació disponible no és extraordinària, ja que només ens permet identificar la *tipologia edificatòria* i la *superfície total construïda*. Així, per exemple, dels 88.649 habitatges iniciats l'any 2003, el 77% van ser habitatges plurifamiliars en bloc, i el 23,0% restant, cases unifamiliars —el 10% aïllades i el 13% adossades—. Els àmbits amb més presència relativa d'habitatges unifamiliars van ser les comarques gironines (29,4%), el Camp de Tarragona (29,4%) i les Comarques Centrals (29,6%), mentre que el 83,3% dels habitatges iniciats a l'Àmbit Metropolità van ser plurifamiliars en bloc (taula 3 de l'annex). Però aquesta distinció, sense cap altre element, no és prou significativa per extreure'n conclusions. L'altra variable que s'hi pot incorporar és la superfície construïda. D'aquesta manera es pot observar que més de la meitat dels habitatges plurifamiliars (56,5%) i el 85%

¹⁰ *Demanda i necessitats* no són termes sinònims. La demanda d'habitatge correspon a les necessitats expressades —per mitjà de convocatòries públiques, enquestes, etcètera; les necessitats d'habitatge, en canvi, comprenen moltes altres situacions, independentment de si han arribat a ser formalitzades o no. Els estudis sobre necessitats d'habitatges basats en entrevistes als agents intermediaris o en entrevistes personals són, doncs, estudis de demanda.

dels habitatges unifamiliars començats a Catalunya l'any 2003 tenien més de 100 metres quadrats (taules 4a i 4b de l'annex), és a dir, uns volums de superfície que suposen un preu absolut més alt.¹¹ Aglutinant les superfícies construïdes dels habitatges unifamiliars i plurifamiliars resulta que, després de les Comarques Centrals (78,0%), l'Àmbit Metropolità ha estat el segon àmbit amb una proporció més elevada d'habitatges de més de 100 metres quadrats (72,1%), com veiem a la taula 5.

Taula 5. Superfície construïda dels habitatges unifamiliars i plurifamiliars iniciats, per àmbit del Pla Territorial. Catalunya, 2003. Percentatges horitzontals.

Àmbit del Pla Territorial	< 50 m ²	51 a 75 m ²	76 a 100 m ²	101 a 125 m ²	126 a 150 m ²	Més de 150 m ²	> 100 m ²	Total
Àmbit metropolità	0,5	7,4	20,0	24,4	16,4	31,3	72,1	100,0
Comarques gironines	0,9	13,3	32,4	25,4	11,4	16,7	53,4	100,0
Camp de Tarragona	1,7	14,3	32,9	27,7	12,9	10,5	51,1	100,0
Terres de l'Ebre	2,6	17,8	38,9	22,3	6,7	11,7	40,7	100,0
Àmbit de Ponent	0,6	13,1	23,3	23,8	10,3	28,9	63,0	100,0
Comarques centrals	0,1	6,8	15,1	21,9	21,3	34,9	78,0	100,0
Catalunya	0,9	10,7	25,4	24,8	14,3	23,9	100,0	63,0

Font: elaboració pròpia a partir de la informació dels visats dels Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Catalunya i el Departament de Medi Ambient i Habitatge de la Generalitat de Catalunya.

Es pot qüestionar si és legítim que els i les joves que busquen el primer habitatge només tinguin la possibilitat d'accedir a habitatges de dimensions reduïdes (Erra, 2000), però el fet és que el perfil mitjà dels nous habitatges construïts no s'adiu a les necessitats d'una llar que al començament és molt probable que no superi els dos membres. De fet, a les llars catalanes encapçalades per joves (18-34 anys) hi viuen un nombre mitjà de persones inferior al del conjunt de la població (2,45 per 2,74),¹² i això que només parlem de les llars que s'han arribat a constituir. El que no es pot determinar és el nombre de llars que no s'han creat per la manca d'oferta d'habitatges adequats a les necessitats i a la capacitat econòmica del jovent.

Tant el volum com la distribució i la tipologia dels nous habitatges iniciats a Catalunya revelen que en el moment actual el mercat de l'habitatge només atén parcialment la demanda de primera residència, dins la qual s'inclou la dels i les joves. Aquesta és una dificultat afegida als processos d'emancipació domiciliària, ja que obliga els i les joves —en cas que s'ho puguin permetre— a fer un esforç considerable per uns habitatges que no es corresponen amb els que pertocarien a un primer habitatge. A tot això cal afegir-hi que Espanya és un país amb una mobilitat residencial escassa (Leal, 2000: 380). Com que no hi ha gaires possibilitats d'anar canviant d'habitatge segons les diferents necessitats associades al cicle familiar, cal assegurar-se que el nou habitatge podrà satisfer-les totes —encara que no siguin les actuals— per evitar haver de comprar-se un habitatge de més superfície, per bé que també hi ha l'opció d'assumir que més endavant la venda de l'immoble adquirit permetrà finançar, si més no parcialment, la compra d'un altre que s'ajusti més a les noves necessitats del moment.

¹¹ Malgrat que en termes relatius els habitatges de menys superfície tenen un preu més alt per metre quadrat.

¹² Segons dades obtingudes de l'enquesta de població activa del primer trimestre de 2004.

4. El mercat de l'habitatge: preus i accessibilitat

Els increments en l'oferta de nous habitatges no han anat acompanyats d'una reducció equivalent en els preus de compravenda, a causa de la intensitat i fortalesa de la demanda. Però quantificar els preus de l'habitatge no és pas tan senzill.¹³ Descomptades les estadístiques que ofereixen periòdicament diverses agències de taxació a partir de la seva pròpia activitat, només hi ha dues fonts serioses: els preus publicats pel Ministeri de l'Habitatge i les dades de Tecnigrama que proporciona el Departament de Medi Ambient i Habitatge de la Generalitat de Catalunya.

La primera font sintetitza i elabora els més de 300.000 registres que des de l'any 1987 diverses empreses privades de taxació d'habitatges subministren trimestralment al Ministeri de l'Habitatge. Amb el nou govern s'ha produït un canvi en la base de càlcul, ja que s'ha introduït la informació del nou cens de població i habitatges de 2001, cosa que en principi hauria de suposar una millora en les estimacions. Ara bé, per a l'àmbit de Catalunya aquesta font no és gaire útil, perquè només ofereix valors per al conjunt del país i per al municipi de Barcelona i la seva àrea d'influència.

L'alternativa als informes del Ministeri de l'Habitatge són els estudis que la Generalitat de Catalunya encarrega cada any a l'empresa Tecnigrama. Els estudis es basen en un treball de camp exhaustiu que recull tots els habitatges nous que hi ha en 42 municipis de Catalunya —no permeten, doncs, fer una tria per àmbits territorials i tampoc abastar el mercat de segona mà, però en canvi sí que ofereixen una informació més acurada de la dispersió de preus d'obra nova a Catalunya per a tres grans zones: Barcelona ciutat, la conurbació de Barcelona¹⁴ i els municipis de la resta del país.

Prenent aquesta font com a referència s'obté que totes les zones de Catalunya han experimentat unes tendències molt semblants: lleugers increments de preu entre 1987 i 1990, moderació entre 1990 i 1997 i creixements exponencials des de 1997 fins ara. Les intensitats de creixement, però, han estat diferents, ja que la inflació més forta s'ha produït a la ciutat de Barcelona i al seu àmbit metropolità. Entre 1997 i 2003 a la ciutat de Barcelona els preus han crescut un 138,5%, i a l'àmbit metropolità —sense comptar Barcelona— han crescut un 134,5%, fins a situar-se en 3.476,00 euros/m² i en 2.499,77 euros/m², respectivament (gràfic 3 de l'annex). Això no vol dir que a la resta de municipis la variació hagi estat petita —un 118,9% durant el mateix període—, però la relativa disparitat en els ritmes de creixement ha desembocat en un diferencial de preus més elevat entre la ciutat de Barcelona i la resta de municipis.

Per què s'ha produït aquesta expansió simultània en l'oferta i els preus de mercat de l'habitatge? La raó és la demanda, i més específicament, el tipus de demanda:

A diferencia de hace veinticinco años, la demanda de vivienda hoy incorpora necesidades y opciones que van más allá de la estricta cobertura de la necesidad primaria de alojamiento, con lo que acuden al mercado agentes con capacidad de financiación por encima de la estrictamente necesaria para disponer de una vivienda como servicio, agentes que buscan vivienda como activo e influyen de forma determinante en la fijación de unos precios por encima de los que se podrían alcanzar si de una única finalidad de alojamiento se tratara (Trilla i Llera, 2003: 85).

No hi ha dades exactes sobre el pes que té la demanda d'habitatge no principal a Catalunya o Espanya, és a dir, la que no està motivada estrictament per la formació de noves llars,¹⁵ però els experts coincideixen a assenyalar que la multiplicitat de demandes serveix com a incentiu per construir més habitatges, perquè augmentin els preus i perquè s'absorbeixin, d'una manera més o menys ràpida, els habitatges en

¹³ Fins a l'extrem que pel que fa al mercat de lloguer i al mercat de segona mà no hi ha gaires referències fiables a l'abast. Aquesta és la raó per la qual aquest apartat de l'informe se centra només en els preus dels habitatges d'obra nova.

¹⁴ Des de l'any 2000, quan es va ampliar el ventall de municipis de l'estudi, la conurbació de Barcelona comprèn Badalona, Castelldefels, Cerdanyola del Vallès, Cornellà de Llobregat, Gavà, l'Hospitalet de Llobregat, el Masnou, Montcada i Reixac, el Prat de Llobregat, Ripollet, Sant Boi de Llobregat, Sant Cugat del Vallès, Sant Feliu de Llobregat, Sant Joan Despí, Sant Just Desvern, Santa Coloma de Gramenet, Sitges i Viladecans. La resta de municipis són: Balaguer, Banyoles, Berga, Figueres, Girona, Granollers, Igualada, Lleida, Manresa, Martorell, Mataró, Mollet del Vallès, Olot, Reus, Rubí, Sabadell, Salt, Tarragona, Tàrraga, Terrassa, Tortosa, Valls, Vic, Vilafranca del Penedès i Vilanova i la Geltrú.

¹⁵ Segons una enquesta feta a les empreses promotores agrupades en l'Associació de Promotors Immobiliaris de Madrid (ASPRIMA), només el 70,1% dels habitatges adquirits durant la darrera dècada s'han utilitzat com a residència per a noves llars. De la resta, el 14,7% s'han destinat a inversió; el 9,5%, a segones residències, i el 5,8% restant s'han mantingut buits (Asprima, 2003: 132).

oferta existents. En aquesta amalgama s'haurien d'incloure les demandes d'inversió, les demandes de segona residència —especialment importants a les zones turístiques i molt dependents de la conjuntura econòmica—, les demandes per canvi i millora d'habitatge, etcètera, i s'hauria de tenir en compte que totes actuen conjuntament per assumir, amb una eficàcia desigual, una part de l'oferta. Fins i tot es pot arribar a pensar que en certes zones geogràfiques —com ara Barcelona— la demanda de primera residència per a ús immediat ha tocat sostre i s'ha desplaçat l'entorn immediat, fenomen que comporta la pujada de preus en altres indrets (Trilla, 2003: 214).

L'evolució històrica recent permet rebutjar la idea que augmentar la quantitat d'habitatges per mitjà d'estímul a la promoció o l'adquisició de sòl comportarà una reducció dels preus i una millor accessibilitat a l'habitatge per al conjunt de la població: mentre la demanda pugui anar assimilant els preus de mercat, tot sembla indicar que la tendència actual es mantindrà. Una altra qüestió, més difícil de respondre, és esbrinar quan s'esgotarà la demanda com a reacció als preus —si és que veritablement s'acaba esgotant—, ja que la resposta depèn de les transformacions en la demanda, del comportament dels diversos mercats locals i de les perspectives de revalorització.

La inflació de preus del mercat de l'habitatge s'ha traduït d'una manera immediata en l'augment paral·lel del *cost d'accés a l'habitatge*. Als mitjans de comunicació sovint apareixen titulars que indiquen que la població ha de destinar percentatges inversemblants dels seus ingressos a pagar l'habitatge, per bé que cal remarcar que tots els càlculs sobre l'esforç d'accés al mercat, malgrat el seu ressò mediàtic, són exercicis teòrics molt sensibles a les hipòtesis assumides. Per exemple, els resultats són ben diferents si es fan els càlculs establint la relació entre els preus de l'habitatge i el salari mitjà o, per contra, determinant quina càrrega suposaria sobre els ingressos familiars haver d'assumir un préstec hipotecari. També ofereix conclusions molt dispars si en comptes de treballar amb la hipòtesi que es compra un habitatge de 90 metres quadrats se suposa que se'n compra un de 125 o, igualment, si s'estableix un període d'amortització del préstec de 25 anys o de 40. Així doncs, definir un indicador de capacitat d'accés al mercat comporta fer moltes tries que convé explicitar per evitar confusions. En aquest apartat se segueixen una bona part dels criteris adoptats per l'estudi *Observatorio Joven de la Vivienda en España* (OBJOVI) que publica el Consell de la Joventut d'Espanya: es treballa amb un tram d'edat jove comprès entre els 18 i els 34 anys, un habitatge tipus de 100 metres quadrats construïts —que, com s'ha assenyalat, s'ajusta a la superfície mitjana dels habitatges iniciats a Catalunya— i un préstec hipotecari a 25 anys, segons el tipus d'interès de referència del mercat hipotecari que difon el Banc d'Espanya i per un import equivalent al 80% del preu de venda de l'habitatge. També es diferencia entre els ingressos d'una persona jove i la despesa d'una llar jove, obtinguts d'aplicar a l'índex de costos laborals —ara anomenat *enquesta trimestral de cost laboral*— i a l'enquesta contínua de pressupostos familiars l'estructura d'ingressos per trams d'edat de la setena onada del panel de llars de la Unió Europea (any 2000).¹⁶ Els preus de referència emprats en aquest cas, però, no són els del Ministeri de l'Habitatge sinó els que subministra el Departament de Medi Ambient i Habitatge a partir del treball de camp de Tecnigrama, que permeten diferenciar entre Barcelona ciutat, la conurbació de Barcelona i la resta de Catalunya.¹⁷

Així hem pogut obtenir l'esforç econòmic que suposa comprar un habitatge per als i les joves (gràfics 4 i 5), i a partir d'aquestes dades podem fer les observacions següents:

- Malgrat la progressiva millora en les condicions de finançament, per la disminució dels tipus d'interès —amb un nou mínim del 3,7% l'any 2003— i per l'allargament dels períodes mitjans d'amortització dels préstecs —25 anys en comptes de 15—, des de l'any 1999 a Catalunya l'esforç econòmic per accedir a un habitatge s'ha incrementat lleugerament en tots els àmbits i per a tots els col·lectius. Tanmateix, els nivells actuals no tenen res a veure amb els assolits a finals dels anys vuitanta i principis dels noranta.
- L'augment del cost d'accés al mercat de l'habitatge reflecteix les agudes pujades dels preus que hi ha hagut a partir de 1997, que han sobrepassat amb escreix la millora en la capacitat adquisitiva i les facilitats d'endeutament de les llars i les persones.

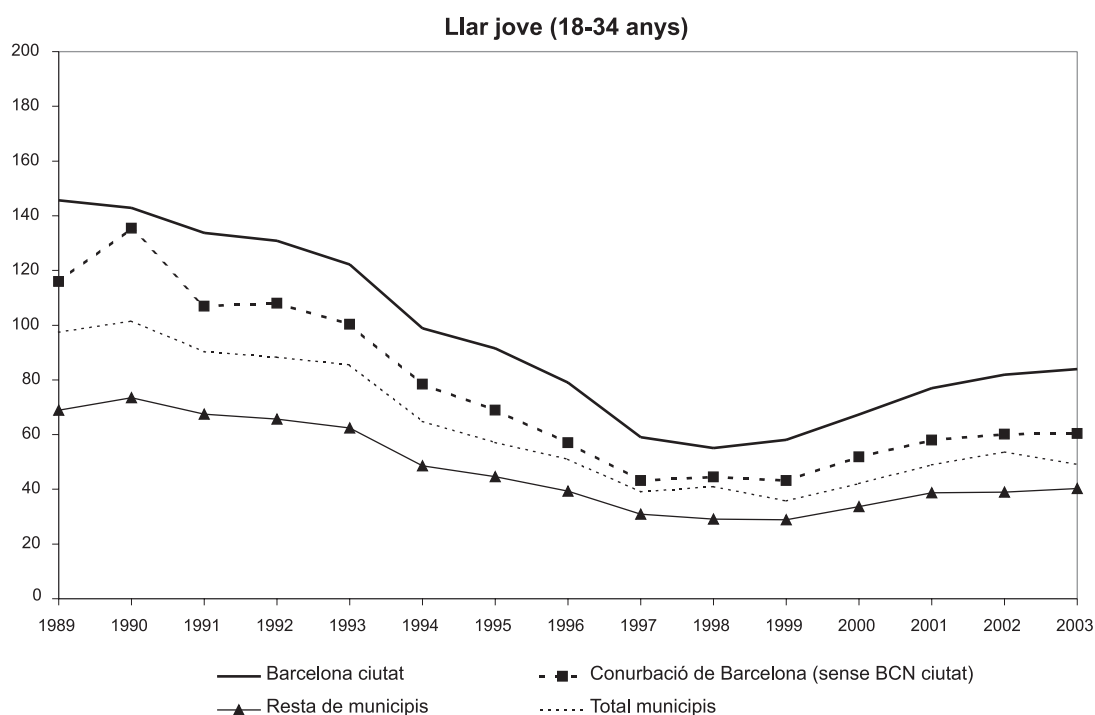
¹⁶ L'amplitud mostral de les fonts no permeten apreciar les diferències de salari i despesa per municipis, comarques i províncies. Els càlculs suposen, doncs, un mateix nivell de renda per a tots els àmbits territorials.

¹⁷ Vegeu la nota 14.

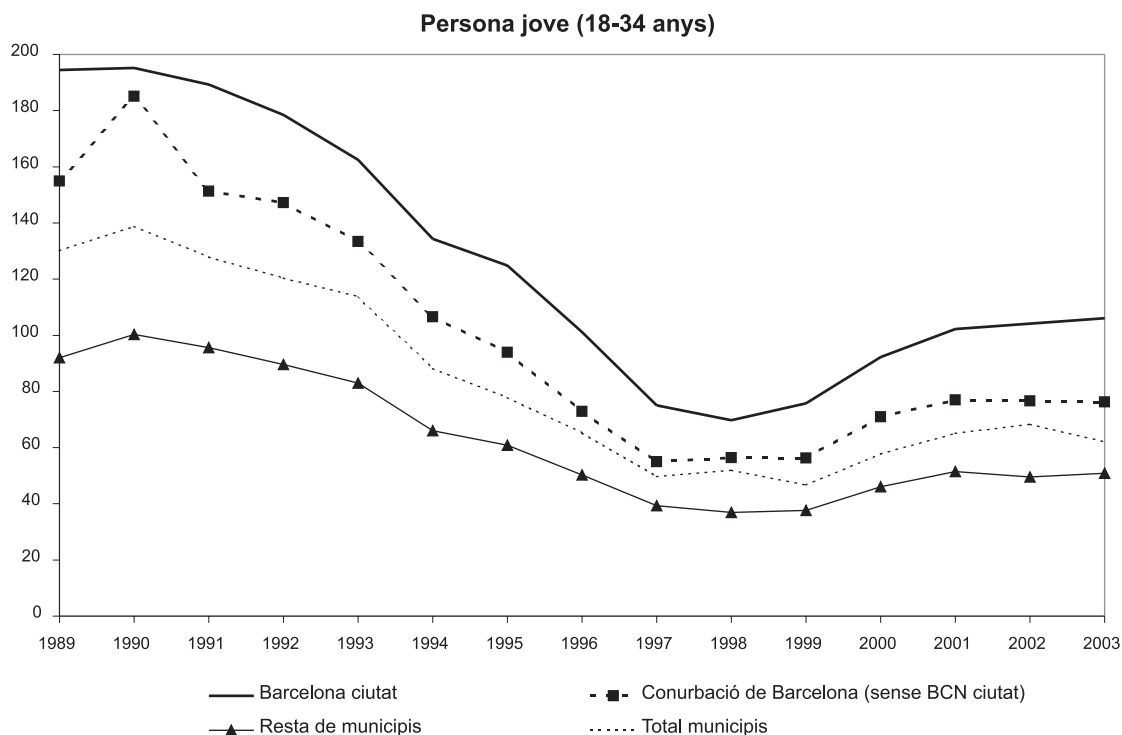
- L'any 2003, cap persona jove ni cap llar jove podria accedir a un habitatge de mercat assumint un esforç tolerable —d'un 30-35% dels ingressos.
- A Barcelona ciutat és on es concentren els nivells d'exclusió més elevats: l'any 2003 una persona jove hauria de dedicar el 106,1% del seu sou a pagar les quotes hipotecàries, i una llar jove hi hauria de destinar el 83,9% dels seus ingressos. A la resta de municipis que no formen part de l'àrea metropolitana de Barcelona, en canvi, és on s'assoleixen els valors més reduïts, per bé que igualment inaccessibles —un 50,9% per a una persona jove i un 40,3% per a una llar jove.
- L'esforç econòmic que ha de fer una persona jove o una llar jove per adquirir un habitatge sempre és superior al que hauria de fer el conjunt de la població, tot i que aquest és un dels col·lectius amb més necessitat d'accedir a un habitatge.

Les xifres serveixen per reflectir el fet que el mercat de l'habitatge exclou sistemàticament una part considerable dels i les joves, especialment quan es tracta d'una persona sola que només disposa del seu propi salari. També s'ha de tenir present que, si observem el conjunt de les comunitats autònomes, Catalunya és un dels indrets on s'assoleixen els llindars més elevats, només per darrere dels de la Comunitat de Madrid i del País Basc (gràfic 4 de l'annex): malgrat les relatives millors condicions laborals dels i les joves catalans, a Catalunya els preus mitjans de l'habitatge superen d'un 27,2% els del conjunt d'Espanya.¹⁸ Val a dir que, com que considerem només mitjanes agregades, estem obviant les importants diferències que es produeixen, per exemple, segons els trams d'edat o el sexe de les persones joves (gràfic 5 de l'annex), i hem de tenir en compte que com més es perfilen els càlculs, fins al límit que és possible, més disparitats es poden detectar.

Gràfics 4 i 5. Esforç econòmic de les llars joves i les persones joves per adquirir un habitatge. Catalunya, 1989-2003. Percentatge sobre el total d'ingressos.

¹⁸ Segons dades del Ministeri de l'Habitatge per al primer trimestre de 2004. El preu mitjà per metre quadrat a Espanya fou de 1.541,85 €/m², mentre que a Catalunya es situà en els 1.960,62 Euros/m².

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del Banc d'Espanya (butlletí estadístic), el Departament de Medi Ambient i Habitatge (preus de l'obra nova) i l'Institut Nacional d'Estadística (PHOGUE 2000).

Convé, però, fer notar la distinció entre el *cost teòric d'accés a l'habitatge* i el *cost declarat*. El cost teòric és el que obtenim amb indicadors com els que hem exposat, i té com a objectiu mostrar el grau d'exclusió que crea el mercat de l'habitatge des d'una perspectiva temporal. En cap cas s'està afirmant, posem per cas, que l'any 2003 els i les joves de la ciutat de Barcelona que viuen sols dediquessin el 106,1% del seu salari a pagar l'habitatge: aquest esforç és absolutament impossible i inversemblant. El cost real, és a dir, la quantitat que les persones i les llars paguen veritablement per l'habitatge, sempre s'aproxima al 30% o al 35% dels seus ingressos, perquè unes ràtios superiors són inviables. De fet, a l'hora de concedir préstecs hipotecaris i assegurar-ne la devolució, les entitats financeres utilitzen aquest criteri. L'única manera d'aproximar-se al cost real és interrogant directament les persones i llars —o, d'una manera força més enrevessada, creuant les dades fiscals d'ingressos amb els imports dels lloguers i les hipoteques—. Els resultats són ben diferents i més versemblants que els que s'obtenen dels càlculs teòrics. Segons dades de l'estudi *Els joves catalans i l'habitatge 1999-2003* (DEP i Trilla, 2003: 48), l'esforç econòmic que representa el cost de l'habitatge per als joves emancipats d'entre 20 i 34 anys és del 31,4% en el cas de les hipoteques i del 25,2% pel que fa als habitatges de lloguer.

5. L'habitatge dels i les joves

Conèixer les condicions en què estan els habitatges on viu la població hauria de ser un dels requisits imprescindibles per dissenyar una política d'habitatge encaminada no sols a assegurar l'accés a les persones que no en tenen, sinó també a resoldre problemes d'infrahabitatge, amuntegament, dèficits en els equipaments, etcètera, dels habitatges ja existents. En altres països europeus ja hi ha una llarga tradició d'estudis amb aquesta finalitat, com ara l'*Enquête logement* a França o les *Housing Condition Surveys* al Regne Unit. Pel que fa a Catalunya i a Espanya, el cens de població i habitatge de l'INE hauria d'assumir aquest rol, perquè, al marge de la seva finalitat administrativa, proporciona informació sobre les característiques demogràfiques, socials i econòmiques de tota la població espanyola, encara que sigui amb una periodicitat molt dilatada —cada deu anys—. Malauradament, gairebé a finals de 2004 encara no es pot disposar de totes les explotacions possibles de la darrera operació censal de 2001, de manera que molts dels encreuaments necessaris per estudiar les condicions d'habitabilitat de la població no es poden definir. I quan l'objectiu és comparar la situació dels i les joves amb les del conjunt de la població les restriccions augmenten.

Una de les comparatives factibles és observar la superfície útil i el nombre d'habitacions¹⁹ dels habitatges segons l'edat de la persona de referència de la llar. D'aquesta manera podem veure que les llars encapçalades per joves (20-34 anys)²⁰ tenen menys habitacions i una superfície més petita que els del conjunt de la població: en un 46,6% de casos els habitatges tenen menys de 75 metres quadrats —i en un 21,7%, menys de tres habitacions—. Per al conjunt de les llars de Catalunya, aquests dos indicadors baixen fins al 40,3% i el 18,6% respectivament (taules 5a i 5b de l'annex). Tanmateix, la relació dels metres quadrats disponibles per persona és pràcticament idèntica —al voltant dels 41 metres quadrats per persona—, perquè les llars joves, tot i que tenen unes dimensions més reduïdes, també tenen menys components (taula 6 de l'annex).

També es pot comprovar l'estat dels edificis²¹ que acullen les llars joves ja constituïdes i afirmar que no hi ha diferències gaire significatives amb la resta de llars: els edificis ruïnosa, en un estat dolent o deficient no arriben mai al 12% del total —l'11,1%, en el cas de les llars joves, i el 10,4% si ens fixem en totes les llars (taula 7 de l'annex)—; igualment, si bé hi ha una proporció més alta de llars constituïdes per joves situades en edificis de construcció recent —en el 25,4% de casos els edificis es van construir entre 1991 i 2001, mentre que per al conjunt d'habitatges el percentatge disminueix fins al 13,4%—, és molt significativa la quantitat de joves que viuen en habitatges anteriors a 1960 —són 103.975, és a dir, el 25,7% de totes les llars joves de Catalunya (taula 8 de l'annex)—. Aquesta distribució mostra que una part important de les llars joves que es van constituir fins a l'any 2001 van haver de recórrer a habitatges de segona mà o —una minoria— a habitatges cedits. Els motius no es poden esbrinar, però, d'acord amb els indicadors exposats fins ara, no és gens agosarat suposar que sovint es tracta d'una sortida davant el fet que els habitatges d'obra nova no s'adeqüen a les necessitats dels i les joves ni pel que fa al preu, ni pel que fa a la localització i la tipologia.

Fins que no es publiquin noves informacions, tot això és el que dona de si el cens de població i habitatges de 2001 amb relació a les semblances i diferències entre les condicions d'habitabilitat dels i les joves i les del conjunt de la població. Però a Catalunya les dues recerques abans esmentades —*Els joves catalans i l'habitatge 1999-2003* i *l'Estudi de l'habitatge a Catalunya 2002*— donen peu a introduir més elements en l'anàlisi.

Un dels elements que introduïrem ara que tenen relleu per a les polítiques d'habitatges és el règim de tinença. A Catalunya, des de mitjan del segle passat el lloguer ha deixat de ser el règim majoritari d'ocupació dels habitatges principals a favor de la propietat, fins a tal punt que a les grans metròpolis urbanes que el lloguer només hi té una presència relativa.²² Prop del 80% dels habitatges principals a

19 Al cens, el concepte d'habitació comprèn la cuina i les terrasses tancades i exclou els banys, els vestíbuls, els passadissos i les terrasses obertes.

20 Una llar jove és la que encapçala una persona jove, sigui quina sigui l'edat dels altres membres que la componen.

21 La classificació de l'estat dels edificis la duen a terme els agents censals a partir d'uns criteris estàndard prefixats. No és, doncs, producte de la valoració que en fan els seus habitants.

22 El 28,5% dels habitatges principals de Barcelona són de lloguer (cens de població i habitatges de 2001, INE).

Catalunya són de propietat, mentre que només en el 11,6% de casos s'opta pels habitatges de lloguer. El perfil de llogater s'ajusta a tres perfils: els immigrants econòmics que busquen habitatges de transició, les persones grans amb contractes de lloguer anteriors a 1985 i els i les joves en situació d'emancipació domiciliària. A Catalunya, el 23,1% d'aquests joves viu en habitatges de lloguer (taula 6) i, segons han evidenciat estudis de demanda, en la majoria de casos és senzillament perquè no poden accedir a un habitatge de compra. El lloguer, doncs, seria l'única alternativa possible per fer la primera emancipació domiciliària, però mai amb l'aspiració de ser la solució definitiva.

Abans de tancar aquest apartat, convé parlar d'un punt absent de les estadístiques d'habitatge, que és la satisfacció residencial —i, més en general, tot allò que té a veure amb indicadors subjectius—. Però el fet és que es fa molt difícil explicar, només a partir d'aproximacions "objectives", per què «*la población que vive hacinada, postergando su emancipación o en infraviviendas, manifiesta un nivel elevado de satisfacción residencial*» (Algaba, 2003: 5). Quan es demana directament als i les joves el seu grau de satisfacció amb l'habitatge de residència actual, la majoria responen que estan força o totalment satisfets, i si distingim entre els qui encara viuen a la llar d'origen i els qui ja n'han marxat hi ha més respostes positives entre els primers (DEP-Trilla, 2004: 41). Malgrat que en totes dues situacions les respostes favorables són majoritàries, es podria atribuir la disparitat a la manca de correspondència entre l'emancipació domiciliària desitjada i la possible.

Taula 6. Règim de tinença dels habitatges. Catalunya, 2001 i 2003.

Règim de tinença	Cens 2001 Total habitatges principals	Joves emancipats 2003 (20-34 anys)
Propietat	79,1	74,9*
Lloguer	16,6	23,1
Cedit	1,6	—
Altres	2,7	2,0
Total	100,0	100,0

* Habitatges de compra, propietat dels pares o de familiars i habitatges heretats.

Font: elaboració a partir de les dades del Cens de Població i Habitatges de 2001 (INE) i DEP-Trilla (2004: 43).

6. La política d'habitatge

Dins el ventall de les polítiques socials de l'Estat del benestar a Catalunya i a Espanya, la política d'habitatge ocupa un lloc residual. Pressupostàriament no suposa ni l'1% del PIB (Trilla, 2001: 52) i, alhora, la forta repercussió que té en la fiscalitat fa molt qüestionable que s'apliqui veritablement una política social eficaç i equitativa: el 87% de la despesa pública en habitatge són despeses fiscals causades pel tractament favorable per a l'adquisició d'habitatge, la constitució de comptes habitatge i l'aplicació d'un IVA reduït per comprar un habitatge nou. L'any 2003 aquests tres conceptes van equivaler a 4.788 milions d'euros (Analistas Financieros Internacionales, 2003: 116). Atès que són mesures universals que volen reforçar l'activitat econòmica general per mitjà de l'adquisició d'un habitatge, potser seria convenient no considerar-les instruments propis de la política d'habitatge, sinó més aviat de la política econòmica.

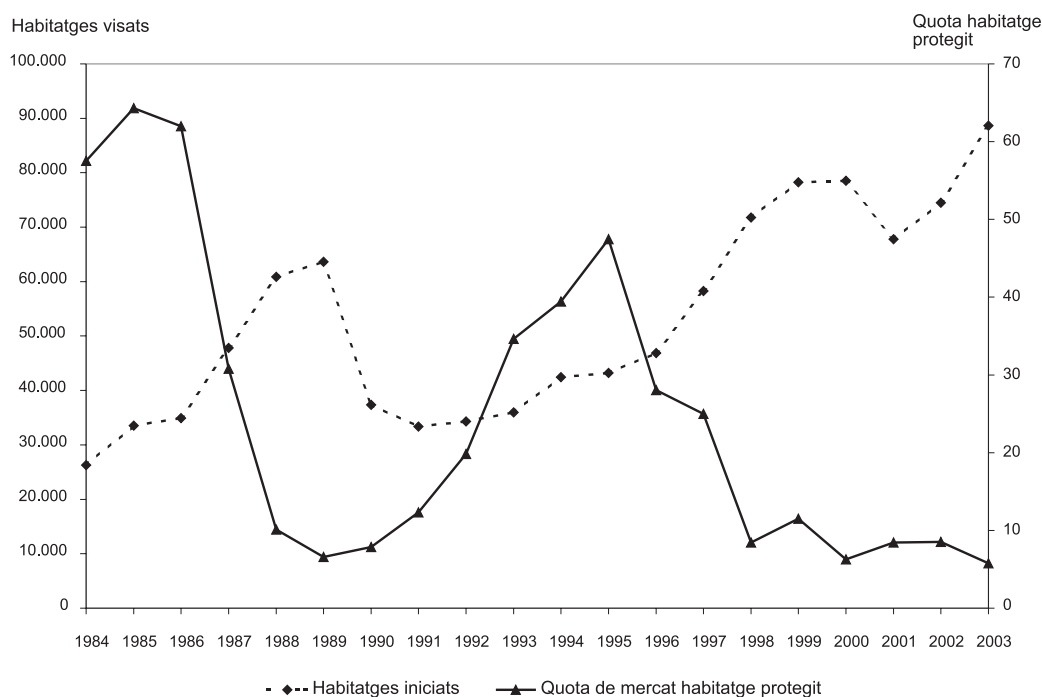
Al marge de les mesures fiscals generalistes, però, hi ha altres possibilitats per desenvolupar la política d'habitatge. De tota manera, cal tenir present que aquesta política sempre s'ha concebut per assegurar un allotjament a aquelles persones que no poden resoldre les seves necessitats d'habitatge per elles mateixes. És a dir, el mercat lliure és la primera opció i el principal mecanisme d'assignació social d'habitatges, i només quan el recurs al mercat és insuficient de manera subsidiària hi intervenen els poders públics. En un primer moment es va considerar que afavorint directament el sector de la construcció n'hi havia prou per mantenir una oferta diversificada i àmplia, i els "ajuts a la pedra" responien justament a aquesta filosofia: els promotors rebien crèdits tous i desgravacions fiscals sempre que fessin habitatges protegits. Això va permetre que hi hagués una etapa en què l'oferta d'habitatge abastava les necessitats de la majoria de la població, amb un elevat grau d'èxit i una notable equitat. Arribats els anys vuitanta, quan els greus dèficits dels habitatges principals van estar resolts i van desaparèixer les fortes migracions internes, complementàriament es van adoptar fórmules per alleugerir la càrrega financera que suporta la demanda: es tracta dels "ajuts a la persona", que inclouen subvencions a fons perdut, subsidiacions del tipus d'interès, crèdits tous, desgravacions fiscals, etcètera, però sempre segons els ingressos dels demandants i la seva estructura familiar. Aquesta política més qualitativa i selectiva és, sense abandonar els models anteriors, la vigent a hores d'ara.

Un dels elements centrals de la política d'habitatge és la figura de l'*habitatge protegit* i els ajuts que es dissenyen per afavorir que s'hi pugui accedir. Sense entrar en detalls respecte a les tipologies i normatives, convé recordar que, malgrat el període expansiu que viu el sector de la construcció i l'augment de les necessitats d'habitatge, en l'actualitat la producció d'habitatge protegit a Catalunya ha arribat a uns mínims històrics: dels 88.649 habitatges començats l'any 2003, només 5.125 eren protegits, és a dir, que la quota de mercat de l'habitatge protegit²³ havia caigut fins al 5,8% —a mitjan dels vuitanta havia arribat a assolir més del 50% (gràfic 6)—. El 56,7% d'aquests habitatges es construïen dins l'àmbit metropolità (taula 9 de l'annex).

Aquesta reducció tan dràstica i fulminant és producte de la definició d'habitatge protegit. En un sector en què els promotors sense ànim de lucre o els promotors públics tenen uns marges d'actuació molt limitats, la provisió d'habitatges protegits està supeditada a la concertació, sense condicions, amb els operadors privats. Els plans d'habitatge articulen i doten econòmicament uns mecanismes que afavoreixen la construcció d'habitatges, però la iniciativa final acaba depenent de l'interès que hi puguin tenir els promotors privats. En un context econòmic en què la producció lliure ofereix unes rendibilitats molt elevades, i tenint en compte que en molts indrets —especialment a les zones urbanes— el valor del sòl impedeix la viabilitat de la producció protegida, la disposició a comprometre's amb unes actuacions menys avantatjoses i administrativament embolicades i lentes és mínima.

²³ Quota de mercat de l'habitatge protegit: proporció que representen els habitatges protegits sobre la producció total d'habitatges en un període determinat.

Gràfic 6. Quota de mercat de l'habitatge protegit. Catalunya, 1984-2003.

Font: elaboració pròpia a partir dels visats del Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Catalunya i el Departament de Medi Ambient i Habitatge de la Generalitat de Catalunya.

A més, tradicionalment la majoria de les promocions d'habitatge protegit s'han orientat cap a la compra d'habitatges. La introducció en els plans d'habitatge de fórmules per afavorir la construcció d'habitatges protegits de lloguer i per garantir la solvència dels llogaters és força recent i, dins l'estret marc de les polítiques d'habitatge, ocupa un lloc residual. Aquesta dimissió històrica respecte al parc d'habitatges de lloguer ha provocat que Espanya i Catalunya ofereixin un escàs bagatge de lloguer social, molt per sota de la mitjana europea (Trilla, 2001: 60-85), la qual cosa redueix el marge per atendre les necessitats d'habitatge més urgents.

Altres instruments de la política d'habitatge són la regulació normativa del mercat de lloguer, el planejament i la gestió urbanístiques, el control del procés constructiu, les polítiques per assegurar un ús eficient del parc existent, els programes d'ajut a la rehabilitació, la remodelació urbana, les tasques de mediació social i acompanyament a l'habitatge, les polítiques per transformar en solvent un segment de la demanda i el control de l'habitabilitat i la seguretat dels habitatges. Tant si aquests instruments es fan servir per planificar la creació d'habitatge específicament per als i les joves com si s'empren per crear habitatge per al conjunt de la població, el que és cert és que la incidència que han tingut ha estat força desigual: encara no es poden avaluar els resultats assolits fins ara pel Pla d'Habitatge 2002-2005, en procés de revisió, però no s'ha d'esperar que siguin gaire diferents dels que van obtenir els plans anteriors, ja que no incorporava gaires novetats —llevat de l'augment dels ajuts a la promoció d'habitatges de lloguer—. En una valoració del Pla d'Habitatge 1998-2001, Carme Trilla assenyalava que «la valoració que s'ha dut a terme dels seus resultats quantitatius ha demostrat inadequacions importants amb la dinàmica que han seguit els mercats immobiliaris en els darrers tres anys [1998-2001], i també la seva ineficiència per a la resolució de les noves problemàtiques, molt particularment en els camps de les necessitats de tipus social, de control de costos o de reconeixement d'especificitats locals» (Trilla, 2001b: 13). L'estudi demostrava que, al marge de les actuacions en rehabilitació, els objectius previstos inicialment només s'havien acomplert d'una manera molt parcial.

A Espanya l'articulació de la política d'habitatge està en mans de totes les administracions: l'Estat defineix les línies bàsiques que s'han de seguir amb els plans estatals; les comunitats autònomes, si

volen obtenir els recursos dels plans estatals, s'han d'ajustar a les fórmules previstes, bo i introduint-hi fórmules complementàries amb el seu propi finançament, i l'Administració local, a més de poder constituir entitats promotores pròpies, té competències en planejament urbanístic. Aquesta diversitat d'actors públics dificulta enormement la possibilitat d'establir polítiques d'habitatge coherents i homogènies, i des del punt de vista del discurs polític, permet anar traslladant les responsabilitats d'una instància a una altra. Ara caldrà veure si el nou context governamental, en principi més favorable per començar una veritable política d'habitatge, comença a desenvolupar unes estratègies menys *ad hoc* i més comparables a les d'altres països europeus.

7. Comentaris i recomanacions

Més que una manca de coneixement de les alternatives possibles o d'altres experiències innovadores, el principal dèficit de la política d'habitatge a Espanya i Catalunya és, al marge de l'escassetat de recursos pressupostaris per desenvolupar-la, l'absència d'una voluntat política responsable. En altres paraules: no cal buscar noves opcions i estratègies d'intervenció, sinó començar a assumir l'habitatge com una de les grans necessitats socials que s'han de resoldre d'una manera immediata, siguin quins siguin els agents que tenen la responsabilitat de tirar-la endavant.

La configuració de la política d'habitatge no és aliena a les característiques de l'estructura social. Si els l' emancipació domiciliària dels i les joves catalans és tan baixa és, en part, perquè també la política d'habitatge ha promogut institucionalment un determinat tipus d'emancipació estable i "tradicional" basada en la llar nuclear. Aquest és un model que demana un elevat esforç econòmic, una certa estabilitat i un alt compromís, i té molt poc a veure amb el que passa en altres àmbits de la societat, com ara el mercat de treball.

Les propostes següents no són, doncs, grans propostes innovadores que no s'hagin sentit mai, sinó breus aportacions que subratllen alguns dels eixos que hauria de tenir en compte una veritable política encaminada a fer real el dret constitucional a l'habitatge.

- **Parc vacant.** Segons el darrer cens, a Catalunya el 13,7% dels habitatges familiars estan buits (taula 10 de l'annex). Tot i que la metodologia censal que es fa servir per considerar buit un habitatge és més que controvertida, sí que es pot acceptar que el volum d'habitatges buits sobrepassa els límits que permeten assegurar la rotació d'habitatges. La mobilització d'aquest parc desocupat topa amb dificultats per delimitar jurídicament quins habitatges estan buits, de manera que una política d'imposició fiscal dissuasiva no seria tan eficaç com la d'incentivar els propietaris d'aquests habitatges a reintroduir-los al mercat. Les experiències locals que s'han dut a terme han demostrat una gran complexitat burocràtica però, alhora, una eficàcia i una acceptació més grans. S'hauria d'instrumentar una política general que afavorís la transformació d'usos dels habitatges per dedicar-los a finalitats socials, donant garanties per als propietaris.
- **Règim de tinença.** Independentment de la capacitat d'actuació, un principi que hauria de regir les intervencions públiques en l'àmbit de l'habitatge hauria de ser el de la neutralitat respecte al règim de tinença: el més important és allotjar la població, i no pas la modalitat escollida. El fet de triar una opció o l'altra no hauria de suposar un greuge comparatiu; en qualsevol cas, caldria assegurar la possibilitat de realitzar-la. Ara mateix optar per l'habitatge de propietat té molts més avantatges fiscals que optar per l'habitatge de lloguer, i aquesta ha estat l'opció prevalent en la construcció d'habitatges protegits. Es pot discutir si la política d'habitatge per a joves hauria de ser essencialment una política de lloguer per afavorir la seva emancipació domiciliària, però en tot cas el lloguer —i per ser més exactes, el lloguer regulat i a preus assequibles— és un recurs que permet afrontar molts problemes. De la mateixa manera, en un moment en què el parc d'habitatges de lloguer està minvant de mica en mica, s'haurien de poder plantejar i assolir uns objectius mínims —per exemple, arribar fins al 30% del parc d'habitatge, la mitjana de la Unió Europea.
- **Parc públic d'habitatges i política de sòl.** Espanya i Catalunya tenen un dels parcs d'habitatge públic més reduïts d'Europa. L'augment i la diversitat de situacions d'exclusió residencial fan necessari incrementar aquest parc, i un dels instruments disponibles per anar creant un volum més gran d'habitatges, que *sempre* haurien de ser de titularitat pública, és la Llei d'urbanisme de Catalunya. Aquesta Llei estableix, d'una banda, l'obligatorietat de reservar un mínim corresponent al 20% del sostre del nou sòl qualificat com a residencial —tant en sòl urbà com urbanitzable— per a la construcció d'habitatges de protecció pública, i de l'altra, l'imperatiu de cedir als ajuntaments, en sectors de sòl urbà no consolidat, el 10% de l'aprofitament generat per nous usos o per l'increment de l'edificabilitat permesa pels plans d'ordenació urbanística, de manera que si la normativa es complís es podria disposar d'una gran quantitat de sòl per a habitatge protegit. Atesa l'experiència d'aquests darrers dos anys, també s'haurien d'articular mecanismes de control per assegurar que les reserves de sòl són efectives i que s'apliquen segons els criteris prefixats.

- **Transmissió d'habitatges.** La necessitat d'habitatge, inclosa la necessitat que en tenen els i les joves, no sempre s'ha de resoldre mitjançant la compra o el lloguer d'un habitatge: una part no determinable del parc vacant i secundari correspon a habitatges que les famílies podrien transmetre a altres membres de la seva llar, per bé que les càrregues fiscals lligades a les transmissions de patrimoni dificulten en excés aquesta mena d'operacions. El potencial d'una mesura adreçada a facilitar-les és notable, ja que Espanya —i també Catalunya— és un dels països de la Unió Europea amb més habitatges secundaris i vacants (Reijo i Anneli, 2002, i National Agency for Enterprise and Housing, 2004).²⁴
- **Rehabilitació.** Els ajuts a la rehabilitació permeten millorar l'estat dels habitatges existents i fan innecessaris nous canvis d'habitatge; això permet situar en l'oferta més habitatges sense haver de recórrer a noves promocions i recuperar zones en procés de degradació. En ciutats com Barcelona, on les possibilitats de creixement urbanístic són limitades, la rehabilitació ha passat a ser el sector més dinàmic de la construcció. Per refermar aquest instrument de la política d'habitatge s'haurien de simplificar les normatives que regulen els ajuts, revisar i fer complir els decrets mínims d'habitabilitat i fixar una jerarquia d'objectius prioritaris. En la mateixa direcció que les mesures per mobilitzar el parc vacant, també s'haurien d'impulsar pactes —amb la intermediació pública— entre els propietaris i les persones que rehabilitaran els habitatges i hi viuran.
- **Informació.** Una de les grans errades de la política d'habitatge és l'opacitat. Sigui per la complexitat dels tràmits que s'han de seguir o per la diversitat d'administracions implicades, molt sovint se'n desconeix l'existència o no se sap la instància a la qual cal adreçar-se. Una finestreta única podria canalitzar tota la informació sobre els ajuts i els programes existents, al marge de qui en fos l'organisme promotor. Una actuació com aquesta també contribuiria a centralitzar, conèixer i regular la demanda d'habitatge.
- **Habitatges per als "sin chollo".**²⁵ Els i les joves que ara tenen entre 25 i 34 anys representen les generacions més nombroses de la història demogràfica recent de Catalunya. Actualment la majoria ja treballen d'una manera continuada, tenen uns ingressos econòmics regulars i ben aviat abandonaran la condició de joves. Tanmateix, es troben en una situació que no els permet ni accedir als habitatges protegits, perquè superen els llindars de renda establerts, ni plantejar-se la compra o el lloguer d'un habitatge lliure. Per a aquest important segment de la demanda d'habitatge s'haurien de preveure unes fórmules intermèdies entre l'habitatge protegit tradicional i l'habitatge de mercat.
- **Control de l'habitatge protegit.** Les polèmiques sobre les adjudicacions dels escassos habitatges protegits que entren al mercat posen seriosament en dubte que la distribució que se'n fa sigui equitativa. Juntament amb la correcta supervisió dels processos d'admissió i assignació, s'haurien d'establir mecanismes per assegurar que les característiques dels adjudicataris d'habitatges protegits s'ajusten als perfils delimitats i que, en el cas del lloguer, no experimenten grans alteracions en un espai breu de temps. Una altra mesura que cal prendre és evitar la desqualificació d'aquests habitatges i les operacions lucratives que es fan amb els processos de compravenda.
- **Tipus de promocions.** Sense comptar el cost del sòl, una bona part del preu final de venda dels habitatges recau en els acabats que s'incorporen durant la fase final del procés de producció. Una mesura per garantir una certa heterogeneïtat en l'oferta d'habitatges i per reduir-ne el cost econòmic podria ser establir que la decisió sobre els tipus d'accessoris i equipaments dels habitatges fos responsabilitat dels compradors, d'acord amb les seves preferències i possibilitats.
- **Noves fórmules.** La titularitat compartida, el dret a superfície o el lloguer amb opció de compra són fórmules possibles jurídicament que permeten resoldre algunes de les mancances dels instruments tradicionals de la política d'habitatge. Tot i així, fins ara s'hi ha recorregut en comptades ocasions.

²⁴ Les diferències entre parc d'habitatge total d'Espanya i Catalunya no són gaire accentuades (taula 9 de l'annex).

²⁵ El concepte de generació "sin chollo" serveix per designar totes les persones que no van accedir a un habitatge abans de 1997 i que ara, arran de l'escalada de preus, es troben que han de fer un esforç impossible per accedir a un habitatge (Gaviria, 2003).

La situació actual de l'habitatge és fruit d'un seguit de polítiques i dinàmiques socioeconòmiques que difícilment es poden redreçar de la nit al dia. Qualsevol intervenció en aquest àmbit, doncs, no pot pretendre assolir grans transformacions en poc temps. Cal treballar a llarg termini, i el primer pas —el més decisiu— és estructurar una política global que parteixi d'un coneixement rigorós i exhaustiu de la situació actual.

Bibliografia

- Adelantado, J. (coord.) (2000). *Cambios en el Estado del bienestar*. Barcelona, Icaria.
- Albaigés, B. (dir.) (2004). *Crisi del treball i emergència de noves formes de subjectivitat laboral en els joves*. Barcelona, Secretaria General de Joventut de la Generalitat de Catalunya, col·lecció «Aportacions», núm. 24.
- Algaba, A. (2003). *María Amerigo. Satisfacción residencial. Un análisis psicológico de la vivienda y su entorno*. Biblio 3W. <http://www.ub.es/geocrit/b3w-420.htm> (consultada l'octubre de 2004).
- Analistas Financieros Internacionales (2003). *El mercado inmobiliario español. Caracterización y rasgos diferenciales con la Unión Europea. Respuestas a los principales interrogantes*. Madrid, Asprima / Grupo Planner.
- Beck, U. (1998). *La sociedad del riesgo*. Barcelona, Paidós.
- Casal, J.; Garcia, M.; Merino, R., i Quesada, M. (2003). *Enquesta als joves de Catalunya 2002: ni temps d'espera, ni temps de plenitud, sinó temps d'itineraris*. Barcelona, Secretaria General de Joventut.
- Consejo Económico y Social (2002). *La emancipación de los jóvenes y la situación de la vivienda en España*. Madrid, CES.
- Consejo de la Juventud de España. Grupo Operativo de Precariedad Laboral Juvenil (2003). *La precariedad que vivimos*. Madrid, Consejo de la Juventud de España.
- Cortés, L. (1997). *Hablando sobre la exclusión residencial*. Madrid, Cáritas Española.
- DEP-Consultoria Estratègica i Trilla, C. (2003). *Estudi de l'habitatge a Catalunya 2002*. Barcelona, Secretaria General de Joventut.
- DEP-Consultoria Estratègica i Trilla, C. (2004). *Els joves catalans i l'habitatge 1999-2003*, Barcelona, Secretaria General de Joventut, col·lecció «Estudis», núm. 12.
- Erra, M. (2000). «Polítiques joves de 40 m²», *El Nou 9. Vallès Oriental*, extra de la setmana del 4 al 10 de novembre, pàg. 5.
- Ferrara, M. (1996). «The "Southern model" of Welfare in Social Europe», *Journal of European Social Policy*, núm. 6.
- Garrido, L., i Requena, M. (1996). *La emancipación de los jóvenes en España*. Madrid, Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales (Instituto de la Juventud).
- Gaviria, M. (2003). «La generación de los sin chollo», *La Vanguardia*, 2 de febrer.
- Gaviria, S. (2002). «Retener la juventud o invitarla a abandonar la casa familiar. Análisis de España y Francia». A: Moreno, A. (coord.). *Revista de Juventud*, Madrid, Injuve, núm. 58.
- Gil Calvo, E. (2002). «Emancipación tardía y estrategia familiar». A: Moreno, A. (coord.). *Revista de Juventud*, Madrid, Injuve, núm. 58.
- Leal, J., i Cortés, L. (1995). *La dimensión de la ciudad*. Madrid, Centro de Investigaciones Sociológicas.
- Leal, J. (1997). «Emancipación y vivienda». A: Vergés, R. (ed.). *La edad de emancipación de los jóvenes*. Barcelona, Centre de Cultura Contemporània de Barcelona.

- Leal, J. (2000). «Comportamientos residenciales y necesidades de vivienda». A: Taltavull, P. (coord.). *Vivienda y familia*. Madrid, Visor / Argentina, pàg. 365-384.
- León Paniagua, J. (2003). «La necesidad de intervención pública en materia de suelo y vivienda», *Papeles de la FIM*, Barcelona, Fundación de Investigaciones Marxistas.
- Martín Criado, E. (1998). *Producir la juventud*. Madrid, Istmo.
- Mascarell, M., i Roigé, X. (2004). «Emancipación juvenil y apoyo intergeneracional», *Anuario del Observatorio Joven de Vivienda en España*, Madrid, Consejo de la Juventud de España (pendent de publicació).
- Miret, P. (2004). *Emancipació domiciliària, laboral i familiar dels joves a Catalunya*. Barcelona, Secretaria General de Joventut, col·lecció «Aportacions», núm. 25.
- Módenes, J. A., i Recaño, J. (2003). *El territori i la mobilitat migratòria dels joves a Catalunya*. Barcelona, Secretaria General de Joventut, col·lecció «Aportacions», núm. 22.
- National Agency for Enterprise and Housing (2004). *Housing Statistics in the European Union 2003*. Copenhagen, National Agency for Enterprise and Housing.
- Reijo, M., i Anneli, J. (2002). «National Characteristics Remain in Housing». A: Pyy-Martikainen, M. (ed.). *Everyday Life in EU Countries. Work, Income and Housing in 1996*. Hèlsinki, Statistics Finland, pàg. 57-90.
- Requena, M. (2002). «Juventud y dependencia familiar». A: Moreno, A. (coord.). *Revista de Juventud*, Madrid, INJUVE, núm. 58.
- Rodríguez Cabrero, G. (2004). *El Estado de bienestar en España: debates, desarrollo y retos*. Madrid, Fundamentos.
- Roigé, X. (1996). «Antropología y transformaciones de la familia». A: Prat, J., i Martínez, A. (eds.). *Ensayos de antropología cultural*. Barcelona, Ariel.
- Sarasa, S., i Moreno, L. (eds.) (1995). *El Estado de bienestar en la Europa del Sur*. Madrid, CSIC.
- Todd, E. (1995). *La invención de Europa*. Barcelona, Tusquets.
- Trilla, C. (2001). *La política d'habitatge en una perspectiva europea comparada*. Barcelona, Fundació "La Caixa", col·lecció «Estudis Socials», núm. 9.
- Trilla, C. (2001b). *Diagnòstic dels avantatges i les limitacions de l'actual Pla de l'Habitatge 1998-2001. Proposta de revisió*. Barcelona, Diputació de Barcelona, col·lecció «Habitatge i Desenvolupament», núm. 1.
- Trilla, C. (2003). «L'habitatge a Catalunya». A: *Memòria econòmica de Catalunya 2002*. Barcelona, Cambra de Comerç de Barcelona, pàg. 201-215.
- Trilla, C. (2004). «La construcción residencial en España: dificultades de cuantificación», *Índice*, Madrid, INE, maig de 2004.
- Trilla, C., i Llera, S. (2003). «Elementos explicativos del comportamiento del precio de la vivienda», *Economistas*, Madrid, Colegio de Economistas de Madrid, núm. 96, pàg. 83-92.
- Trilla, C., i López, J. (2003 i 2004). *Observatorio Joven de la Vivienda en España*. Madrid, Consejo de la Juventud de España. <http://www.cje.org> (consultada l'octubre de 2004).

Annex 1. Taules

Taula 1. Persones de referència joves, per sexe. Catalunya, 1991-1996

Edat de la persona de referència	1991	1996	Variació 1991-1996 (%)
Homes			
Menys de 20 anys	973	2.075	113,3
De 20 a 24 anys	23.797	18.666	-21,6
De 25 a 29 anys	105.034	86.314	-17,8
De 30 a 34 anys	160.564	150.560	-6,2
Total	290.368	255.540	-11,7
Dones			
Menys de 20 anys	952	2.043	114,6
De 20 a 24 anys	8.798	12.714	44,5
De 25 a 29 anys	18.408	32.175	74,8
De 30 a 34 anys	22.515	39.026	73,3
Total	50.673	83.915	68,8
Total			
Menys de 20 anys	1.925	4.118	113,9
De 20 a 24 anys	32.595	31.380	-3,7
De 25 a 29 anys	123.442	118.489	-4,0
De 30 a 34 anys	183.079	189.586	3,6
Total	341.041	339.455	0,1

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya.

Taula 2. Habitatges iniciats. Catalunya, 1984-2003

Any	Habitatges iniciats
1984	26.294
1985	33.525
1986	34.908
1987	47.823
1988	60.868
1989	63.650
1990	37.362
1991	33.350
1992	34.301
1993	35.967
1994	42.442
1995	43.196
1996	46.847
1997	58.301
1998	71.776
1999	78.268
2000	78.519
2001	67.794
2002	74.498
2003	88.649

Font: visats dels Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes. Departament de Medi Ambient i Habitatge de la Generalitat de Catalunya.

Taula 3. Tipologia d'habitatges iniciats, per àmbit del Pla Territorial. Catalunya, 2003. Percentatge

Àmbit del Pla Territorial	Unifamiliars aïllats	Unifamiliars adossats	Plurifamiliars en bloc	Total
Àmbit Metropolità	9,0	7,8	83,3	100,0
Comarques Gironines	15,5	13,8	70,6	100,0
Camp de Tarragona	8,1	21,3	70,6	100,0
Terres de l'Ebre	13,0	5,3	81,6	100,0
Àmbit de Ponent	4,3	19,3	76,4	100,0
Comarques Centrals	10,7	18,9	70,4	100,0
Catalunya	10,0	13,0	77,0	100,0

Font: elaboració pròpia a partir de la informació dels visats dels Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Catalunya i el Departament de Medi Ambient i Habitatge de la Generalitat de Catalunya.

Taula 4a. Superfície construïda dels habitatges plurifamiliars iniciats, per àmbit del Pla Territorial. Catalunya, 2003. Percentatge

Àmbit del Pla Territorial	< 50 m ²	51 a 75 m ²	76 a 100 m ²	101 a 125 m ²	126 a 150 m ²	Més de 150 m ²	Total	> 100 m ²
Àmbit Metropolità	0,5	8,6	23,2	25,7	17,5	24,5	100,0	67,7
Comarques Gironines	1,0	17,7	41,9	28,1	6,6	4,8	100,0	39,5
Camp de Tarragona	2,1	19,4	43,2	35,0	10,6	2,6	112,9	48,1
Terres de l'Ebre	3,2	17,9	43,4	23,1	5,5	7,0	100,0	35,6
Àmbit de Ponent	0,7	16,0	28,1	27,2	6,3	21,8	100,0	55,2
Comarques Centrals	0,1	8,7	18,5	22,7	22,7	27,3	100,0	72,8
Catalunya	1,0	12,7	29,9	26,7	13,2	16,6	100,0	56,5

Font: elaboració pròpia a partir de la informació dels visats dels Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Catalunya i el Departament de Medi Ambient i Habitatge de la Generalitat de Catalunya.

Taula 4b. Superfície construïda dels habitatges unifamiliars iniciats, per àmbit del Pla Territorial. Catalunya, 2003. Percentatge

Àmbit del Pla Territorial	< 50 m ²	51 a 75 m ²	76 a 100 m ²	101 a 125 m ²	126 a 150 m ²	Més de 150 m ²	Total	> 100 m ²
Àmbit Metropolità	0,5	1,8	4,6	18,0	11,3	63,9	100,0	93,2
Comarques Gironines	0,5	2,6	9,8	19,0	22,7	45,3	100,0	87,0
Camp de Tarragona	1,3	7,2	20,0	19,9	21,4	30,2	100,0	71,5
Terres de l'Ebre	0,0	17,6	19,2	18,7	12,2	32,4	100,0	63,2
Àmbit de Ponent	0,1	1,7	4,2	10,5	26,2	57,3	100,0	94,1
Comarques Centrals	0,1	2,3	7,1	19,9	17,8	52,8	100,0	90,5
Catalunya	0,6	4,0	10,4	18,4	18,0	48,6	100,0	85,0

Font: elaboració pròpia a partir de la informació dels visats dels Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Catalunya i el Departament de Medi Ambient i Habitatge de la Generalitat de Catalunya.

Taula 5a. Nombre d'habitacions per habitatge segons l'edat de la persona de referència. Catalunya, 2001. Percentatge

Nombre d'habitacions	20-34 anys	Total llars
Una	1,0	0,5
Dues	4,7	3,1
Tres	16,0	14,9
Quatre	22,6	22,1
Cinc	34,1	31,2
Sis	16,5	20,0
Set	3,0	4,6
Vuit	1,2	1,9
Nou	0,5	0,8
Deu o més	0,5	0,9
Total	100,0	100,0

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de població i habitatges de 2001 (INE).

Taula 5b. Superfície útil dels habitatges segons l'edat de la persona de referència. Catalunya, 2001. Percentatge

Superfície útil	20-34 anys	Total llars
Menys de 31 m ²	0,4	0,3
31-45 m ²	4,1	3,0
46-60 m ²	16,1	13,8
61-75 m ²	26,0	23,2
76-90 m ²	29,2	27,2
91-105 m ²	11,7	14,1
106-120 m ²	5,4	7,3
121-150 m ²	3,7	5,5
151-180 m ²	1,5	2,3
Més de 180 m ²	1,9	3,3
Total	100,0	100,0

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de població i habitatges de 2001 (INE).

Taula 6. Metres quadrats per persona segons l'edat de la persona de referència. Catalunya, 2001

Edat de la persona de referència	Metres quadrats per persona
20-34 anys	41,9
Totes les llars	41,0

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de població i habitatges de 2001 (INE).

Taula 7. Estat dels edificis segons l'edat de la persona de referència. Catalunya, 2001. Percentatge

Estat de l'edifici	20-34 anys	Total llars
Ruïnós	0,9	0,8
Dolent	2,1	1,9
Deficient	8,1	7,6
Bo	88,5	89,2
No aplicable	0,4	0,5
Total	100,0	100,0

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de població i habitatges de 2001 (INE).

Taula 8. Any de construcció de l'edifici segons l'edat de la persona de referència. Catalunya, 2001. Percentatge

Any de construcció	20-34 anys	Total llars
Abans de 1900	5,7	7,2
1900-1920	3,6	4,2
1921-1940	4,2	5,0
1941-1950	3,8	4,6
1951-1960	8,5	10,2
1961-1970	18,7	21,0
1971-1980	22,0	24,7
1981-1990	7,8	9,2
1991-1996	12,3	7,0
1997-2001	13,1	6,4
No aplicable	0,4	0,5
Total	100,0	100,0

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del Cens de població i habitatges de 2001 (INE).

Taula 9. Habitatges protegits iniciats, per àmbit del Pla Territorial. Catalunya, 2003

Àmbit del Pla Territorial	Nombre d'habitatges	%/total
Àmbit Metropolità	2.904	56,7
Comarques Gironines	317	6,2
Camp de Tarragona	664	13,0
Terres de l'Ebre	391	7,6
Àmbit de Ponent	338	6,6
Comarques Centrals	511	10,0
Catalunya	5.125	100,0

Font: elaboració pròpia a partir de la informació dels visats dels Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Catalunya i el Departament de Medi Ambient i Habitatge de la Generalitat de Catalunya.

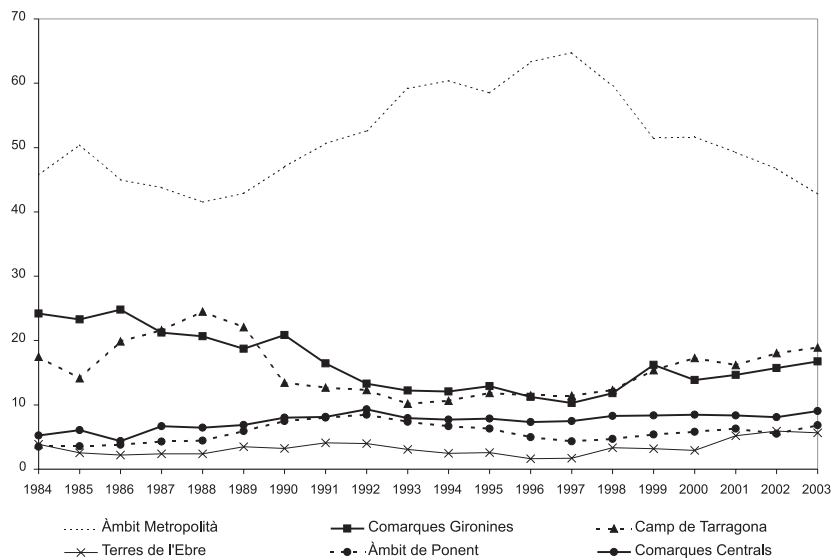
Taula 10. Habitatges familiars vacants. Catalunya i Espanya, 2001

Habitatges familiars	Espanya	Catalunya
Convencionals	14.184.026	2.315.774
Allotjaments	3.143	82
Secundaris	3.360.631	514.943
Buits	3.106.422	452.921
Altres	292.332	30.435
Total	20.946.554	3.314.155
% habitatges buits/total habitatges	14,8	13,7
% habitatges secundaris/total habitatges	16,0	15,5

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del cens de població i habitatges de 2001 (INE).

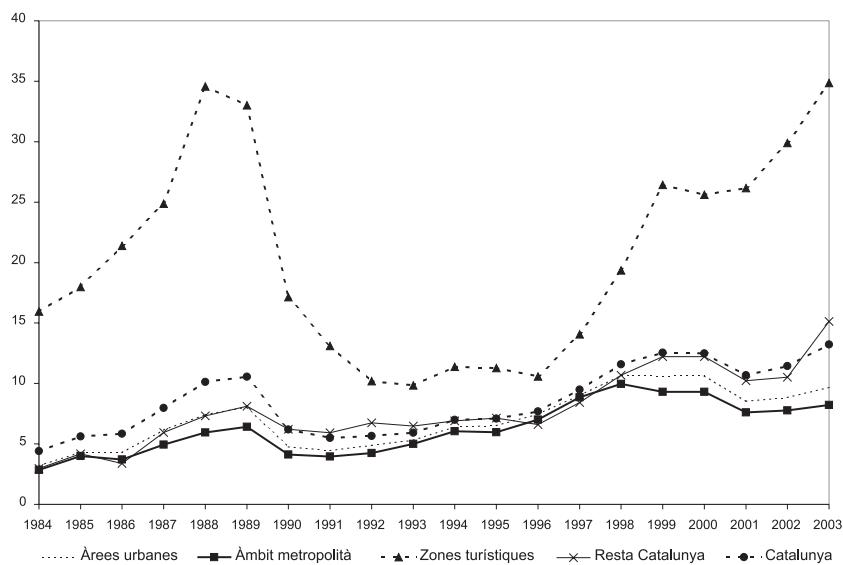
Annex 2. Gràfics

Gràfic 1. Pes relatiu dels habitatges iniciats a cada àmbit del Pla Territorial sobre el total de Catalunya, 1984-2003. Percentatge

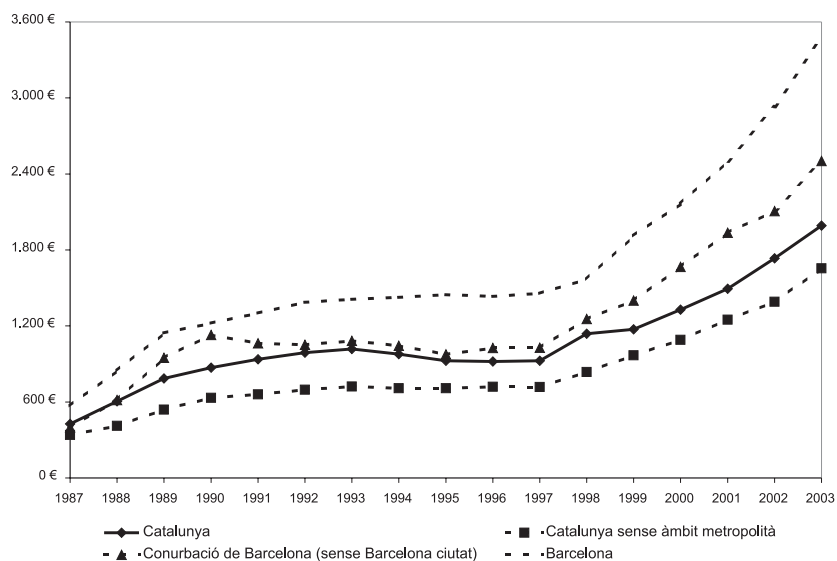
Font: elaboració pròpia a partir de la informació dels visats del Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Catalunya, el Departament de Medi Ambient i Habitatge de la Generalitat de Catalunya i l'Institut d'Estadística de Catalunya.

Gràfic 2. Intensitat de construcció d'habitatges (nombre d'habitatges per 1.000 habitants), per àrees significatives. Catalunya, 1984-2003

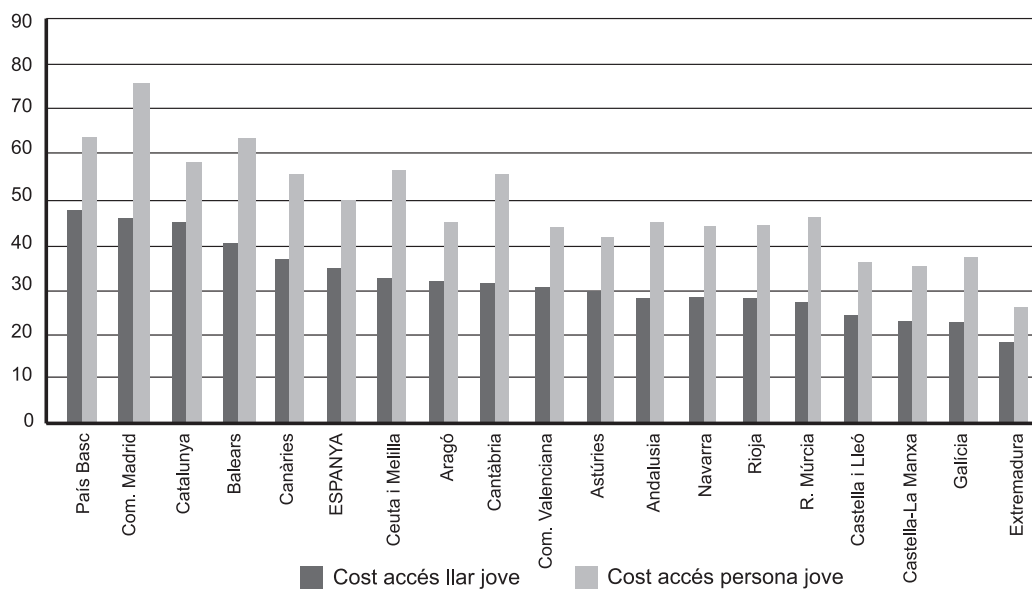
Font: elaboració pròpia a partir de la informació dels visats del Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Catalunya, el Departament de Medi Ambient i Habitatge de la Generalitat de Catalunya i l'Institut d'Estadística de Catalunya.

Gràfic 3. Preus dels habitatges d'obra nova (euros per metre quadrat de superfície construïda), per àrees significatives. Catalunya, 1987-2003

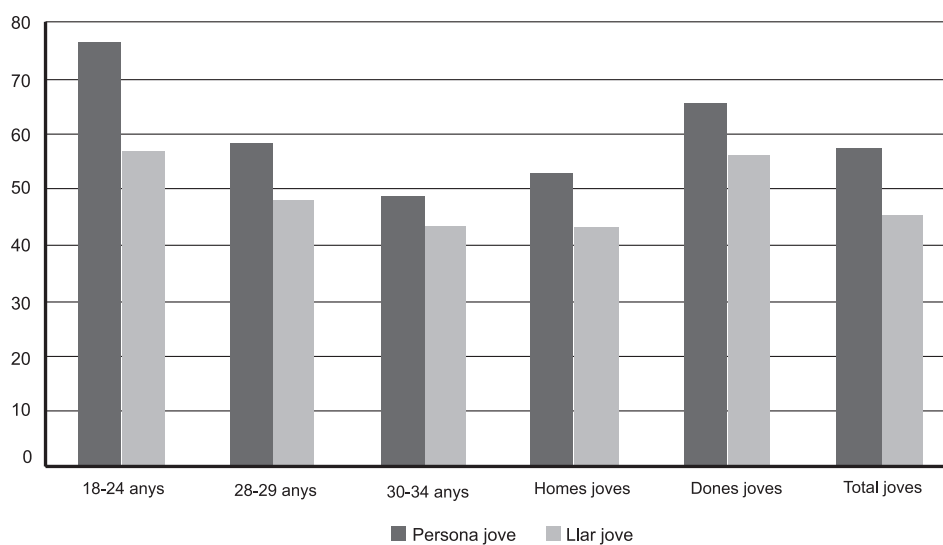
Font: elaboració pròpia a partir de les dades de Tecnigràma i el Departament de Medi Ambient i Habitatge de la Generalitat de Catalunya.

Gràfic 4. Esforç econòmic de les llars i les persones joves per adquirir un habitatge. Espanya, primer trimestre de 2004. Percentatge sobre el total d'ingressos

Font: Observatorio Joven de la Vivienda en España núm. 6. Consejo de la Juventud de España.

Gràfic 5. Esforç econòmic de les llars i les persones joves per adquirir un habitatge. Catalunya, primer trimestre de 2004. Percentatge sobre el total d'ingressos

Font: Observatorio Joven de la Vivienda en España núm. 6. Consejo de la Juventud de España.

Cultura

1. Introducció

Davant l'encàrrec d'escriure un informe sobre la situació de la cultura a partir dels usos dels joves, i del paper que hi tenen les polítiques culturals, la primera dificultat que cal afrontar és la de mirar de definir què entenem per cultura. De fet, no és pas que vulguem entrar en el tipus de reflexions conceptuals de gran profunditat epistemològica a què sociòlegs i analistes socials som tan aficionats; és, senzillament, mirar d'aclarir quin sentit té parlar del que parlem quan fem referència a la cultura, i hi encabim una sèrie d'activitats d'índole diversa sense saber ben bé per què. En els informes sobre cultura s'hi barregen reflexions sobre elements tan diversos com són la llengua, les visites a museus, l'associacionisme i els gustos musicals; com es pot endreçar lògicament aquest cúmulo de temes? Normalment, el concepte de cultura es belluga entre dues definicions: una que abasta pràcticament qualsevol ús social —la cultura com a estils de vida o com a maneres de fer—, i una de molt restringida que fa referència a la cultura com a manifestacions artístiques o, encara més, com a manifestacions artístiques que reflecteixen "l'excel·lència". Una i altra definició tenen poc o res a veure, però hi ha un element que lliga una i altra mirada: la concepció de la cultura com allò que s'allunya de la dimensió pragmàtica de la vida, allò que "l'adorna". Segons la sensibilitat teòrica o personal, aquest guarniment pot ser considerat superflu o bé allò que dóna sentit a l'existència i que, a més, és indestruïble de la dimensió pragmàtica de la vida social. És evident que si es pren el concepte de cultura com a sinònim del que en termes marxistes s'entén com a superestructura, és a dir, com a manera de fer en un sentit integral, és impossible que un informe amb una certa voluntat pràctica com el present —la mateixa voluntat pràctica que altrament té qualsevol enquesta o departament de cultura— el pugui abordar.

En canvi, sí que és possible, a partir del respecte a allò que tenen en comú els diferents usos del concepte de cultura, cercar les diferents dimensions de la cultura que es poden abordar en un informe d'aquestes característiques. En primer lloc, si bé no és possible caracteritzar les maneres de fer dels joves de la societat catalana contemporània i copsar-ne les transformacions, sí que podem centrar l'atenció en un aspecte concret d'aquestes maneres de fer —un aspecte, d'altra banda, no considerat en la resta d'informes (habitatge, treball, escola, etcètera)—: *les maneres de fer en el temps lliure*, un moment de la quotidianitat en el qual, en principi, es pot fer allò que es vol i està menys condicionat per obligacions que la resta. Els moments d'oci cada vegada tenen un pes més determinant en la nostra vida, ja sigui perquè en tenim o perquè no en tenim, perquè en podem fruir com desitgem o perquè no ho podem fer. En tot cas, cada vegada més trobem el sentit de la vida en allò que fem o que desitjaríem fer en el temps lliure, aquells moments en què —suposadament— ens deslliurem del pes de les obligacions. Som una societat que tendeix a mitificar l'oci, i aquesta tendència és especialment forta en els joves. En el punt 2 de l'informe fem un repàs a les principals activitats que structuren la manera de fer en el temps lliure, en la mesura que ens ho permeten les dades estadístiques que hem pogut compilar a partir de diferents enquestes.

En segon lloc ens aproximarem a la cultura entenent-la com a *camp artístic*. Tota societat té una sèrie de manifestacions culturals desvinculades del camp de les activitats pràctiques: les activitats amb una voluntat expressiva són les que en termes generals entenem com a activitats artístiques. A les nostres societats, una bona part del camp artístic ha generat indústries, i una bona part de la pràctica artística s'ha professionalitzat i és consumida per la ciutadania, però això conviu amb la pràctica *amateur* d'activitats artístiques. En el punt 3 de l'informe aprofundirem en la pràctica artística dels ciutadans i en la seva disposició envers el consum de l'art professionalitzat. La diferenciació entre recepció i creació cultural és central en l'organització de l'informe, i això no és gratuït: si una cosa divideix el camp artístic no és pas la diferència entre les activitats populars —les associades a les pràctiques tradicionals dels pobles o a les manifestacions artístiques de gust més estès entre els diferents sectors de la ciutadania, o entre els sectors no hegemònics— i les activitats de "l'alta cultura" —les manifestacions artístiques que representen les manifestacions tradicionalment considerades de més "excel·lència" artística—, sinó la diferència entre les activitats de les quals el ciutadà és receptor —provinguin de la indústria cultural o de l'administració pública— i les activitats de les quals és creador. Amb això no s'ha d'interpretar que la recepció sigui una actitud més negativa que la creació: autors com el sociòleg Paul Willis han evidenciat que la frontera entre creació artística i producció és poc clara i ambígua. A més, la recepció artística pot ser una experiència tan intensa, complexa i gratificant com la creació, i pot complir funcions socials tan importants com entretenir o fer reflexionar, cosa que poques altres pràctiques socials permeten. Malgrat

això, possiblement el paper de la política cultural canvia radicalment si s'enfoca l'atenció en un punt o altre del camp artístic; les intervencions i prioritats no són les mateixes, ni l'encaix del paper de l'Administració amb les indústries culturals.

Finalment, en tercer lloc hi ha un artefacte cultural imprescindible i diferent, perquè és el que fa possible la comunicació entre les persones, i, per tant, l'organització de les maneres de fer socials. Es tracta de *la llengua*, manifestació superestructural del llenguatge. En el punt 4 de l'informe fem un repàs de l'ús de la llengua autòctona de Catalunya, el català, en un context de competència lingüística amb el castellà.

2. La cultura com a maneres de fer en el temps lliure

En aquest punt repassem les activitats que fan els individus, i especialment els joves, en el seu temps lliure. Com hem dit anteriorment, aquesta és només una de les possibles accepcions del concepte *cultura*, i possiblement no és la més rigorosa en termes acadèmics, però permet reunir en un mateix apartat les activitats quotidianes que fan les persones en aquell espai on —presumptament— poden triar lliurement què fer, dins del marc de possibilitats materials i d'altra índole que afecten d'una manera diferent cada individu o col·lectiu. Així doncs, en aquest apartat definim *cultura* d'una manera laxa, com les maneres de fer dels individus, però a la vegada amb una restricció evident i un xic forçada —si bé imprescindible d'acord amb criteris d'estricta operativitat descriptiva i política—: només ens referim a les maneres de fer en el temps lliure. En alguns casos, les pràctiques que descrivim van un xic més enllà —per exemple, quan s'escolta la ràdio o es fa servir l'ordinador, activitats on hi ha maneres de fer en el lleure i a la feina—, però el criteri genèric és establir la frontera del nostre interès en allò que es fa en el temps de lleure disposició —que inclou activitats d'oci i altres que es podrien situar fora de l'esfera de l'oci, com ara l'associacionisme—. Finalment, hi ha activitats que es practiquen en el temps lliure que hem inclòs en l'apartat següent, i no en aquest, tot i ser activitats prou quotidianes per a la majoria de persones. En tant que entraven dins del camp de les activitats artístiques, però, hem preferit reunir-les en la segona accepció de la definició de cultura, que veurem en el pròxim apartat. Són activitats com llegir o escoltar música.

2.1. Pràctiques en el temps lliure: una mirada general

En aquest primer apartat descriptiu fem un repàs genèric a les pràctiques de lleure a partir de les respostes de diferents enquestes a la pregunta genèrica sobre què es fa en el temps de lleure. Cada enquesta fa les preguntes a partir de procediments diferents: en unes es pregunta què s'ha fet exactament la setmana anterior a l'entrevista, i en d'altres, què es fa habitualment; en unes es pregunta per un llistat de moltes activitats concretes, en d'altres es demana que es diguin les activitats en què es pensi; en unes es diferencien els dies laborables dels caps de setmana, i en d'altres no, etcètera. Tot plegat fa que les dades siguin difícilment comparables, i que sigui excessivament agosarat establir evolucions a partir de les respostes d'enquestes successives, tret que les dades siguin molt clares. Agafarem com a dades centrals del comentari d'aquest apartat les de l'*Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2001*.¹

2.1.1. Disponibilitat de temps lliure

Segons les dades de l'enquesta anterior, el 2001 la població catalana tenia 3,7 hores de temps lliure de mitjana diària. Aquesta disponibilitat de temps lliure fluctua molta amb l'edat i les condicions de vida, de manera que els grups que declaren que en tenen més són els que estan majoritàriament fora de la vida activa: els més grans de 65 anys —5,1 hores—, els jubilats —5,5 hores—, els estudiants —5 hores—, els desocupats —4,8 hores— i els joves —4,2 hores—. Per contra, els grups amb menys disponibilitat de temps lliure són els que s'associen a individus integrats a l'economia productiva i, encara més, les persones que s'encarreguen de les tasques reproductives, que puntuen baix en la mitjana d'hores de temps lliure fins i tot en el cas de no estar ocupades: és, tangencialment, el cas de les dones —3,2 hores—, i més clarament, de les persones que es dediquen a les feines de la llar —3 hores—. Com dèiem, els joves són dels grups que, de mitjana, disposen de més temps lliure, si bé les diferències internes són importants i apunten en la mateixa direcció que en el cas de la població general. Els més petits —joves de 15 a 19 anys— declaren tenir més temps lliure —5,1 hores—, així com també els homes —4,6 hores, per les 3,8 hores de mitjana femenina— o els no ocupats —5 hores—, mentre que els que declaren tenir menys temps lliure són els que tenen més responsabilitats laborals o domèstiques —els joves casats amb fills declaren tenir només 2,3 hores de lleure—. Ja veiem com la disponibilitat de temps de lleure té

¹ D'aquí en endavant, cada vegada que citem aquesta enquesta ens estarem referint tant als resultats publicats pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya com a les dades del tractament estadístic que se'n va fer, per encàrrec de la Secretaria General de Joventut, en l'estudi *Consum cultural dels joves catalans* (Martínez, González i de Miguel, pendent de publicació). D'altra banda, les dades sobre la població general que anirem esmentant al llarg de l'informe, amb relació tant a aquesta enquesta com a l'*Estadística d'usos lingüístics a Catalunya 2003*, fan referència a la població de 15 anys i més.

un repartiment desigual, i en alguns casos, com la diferència entre nois i noies, aquesta desigualtat té l'origen en factors culturals com la reproducció social dels rols de gènere quant a obligacions com la col·laboració en les tasques domèstiques, repartides desigualment entre nois i noies: en tots els grups d'edat juvenils les noies declaren que dediquen el doble de temps a tasques domèstiques que els nois —entre els 15 i el 19 anys, 0,8 hores de dedicació mitjana masculina per 1,5 hores de mitjana femenina; entre els 25 i els 29 anys, 1 hora de mitjana masculina i 2,5 hores de mitjana femenina—. Altres desigualtats tenen a veure amb condicions materials d'existència diferents que fluctuen al llarg de l'itinerari vital: la dedicació a la feina o a la família restringeixen la disponibilitat de temps de lleure d'una manera que no necessàriament connota, com en el cas anterior, la reproducció d'una discriminació.

2.1.2. Hàbits en el temps lliure quotidià

En l'enquesta del 2001 la pregunta sobre els hàbits quotidians es formula d'una manera oberta, cosa que afavoreix la resposta espontània dels entrevistats. Això fa que la resposta digui tant sobre allò que van fer els entrevistats com sobre què és el que van fer que consideren significatiu. L'exemple més clar són els baixos percentatges de respostes que indiquen haver mirat la televisió —el 19,7% dels joves de 15 a 29 anys i el 22,3% de la població general declaren que fan aquesta activitat en un dia laborable, un percentatge molt inferior a les audiències de televisió declarades durant la mateixa entrevista quan se'ls pregunta directament, com veurem més endavant—. Cal tenir present, al llarg de la lectura d'aquest apartat, la doble lectura que es pot fer de les respostes, tot sabent que són lectures difícils, per no dir impossibles, de destriar.

En qualsevol cas, no deixa de ser interessant veure les diferents intensitats de les respostes entre la població general i la juvenil, d'una banda, i entre nois i noies i diferents grups d'edat juvenil, de l'altra. Pel que fa a les activitats que es declara que es fan en un dia laborable, entre la població general destaquen cinc activitats, cadascuna de les quals supera el 10% de respostes: *mirar la televisió*, *passejar*, *llegir*, *fer feines de la llar*² i *dormir o reposar*. Entre els joves, les activitats que acumulen més del 10% de respostes canvien parcialment: *mirar la televisió*, *estudiar*, *fer esport*, *llegir*, *passejar*, i *assistir a reunions o àpats amb la família o amics* —vegeu la taula 2 de l'annex—. En tots dos casos són activitats que es caracteritzen pel baix cost, tot i que en el cas de la població general hi pesen més les activitats domèstiques que es relacionen amb el descans, mentre que en el cas dels joves hi ha activitats que impliquen un grau més alt de sociabilitat i d'intensitat —*fer esport* o *estudiar*.

Pel que fa als caps de setmana, entre la població general les activitats destacades són: *passejar* (26%), *assistir a reunions o àpats amb la família o amics* (23,9%), *anar a la platja/piscina/prendre el sol* (21,4%) i *mirar la televisió* (12,6%). Entre els joves, les activitats destacades són: *anar a la platja/piscina/prendre el sol* (24,9%), *assistir a reunions o àpats amb la família o amics* (23,7%), *sortir de bars o a fer unes copes* (19%), *passejar* (12,8%) i *estudiar* (11,8%). Com veiem, la presència d'una de les activitats té a veure amb l'època en què s'ha fet el treball de camp, però pel que fa a la resta en tots dos grups destaca el fet que les trobades familiars al voltant d'un àpat tenen un pes significatiu en les activitats de lleure —si bé és una categoria prou ambigua per incloure activitats de perfil més juvenil com ara estar amb els amics, una de les activitats destacades en l'estudi *Consum cultural dels joves catalans* (Martínez, González i de Miguel, pendent de publicació)—. A més, en el cas dels joves obté una presència notable l'activitat *sortir de bars o a fer unes copes*. És interessant comparar aquests resultats amb els de l'*Enquesta a la joventut 2002*, on es pregunta, activitat per activitat, la intensitat amb què es fan diferents activitats quotidianes. Algunes de les activitats que els joves diuen que fan *força o molt* en més del 50% dels casos són les següents: escoltar música, estar amb els amics, sortir de nit, mirar la televisió, passejar, fer servir l'ordinador, enviar missatges a mòbils, dedicar-se a una afició i llegir el diari —vegeu la taula 3 de l'annex—. Altres activitats majoritàries són llegir llibres (47%), fer esport (46%), navegar per Internet (46%), anar a comprar (45%) o anar a la discoteca (37%). Sorpren fixar-se en el tipus d'activitats més sobrevalorades i més infravalorades en cada enquesta. En la primera, la concreció és temporal —activitats que s'han fet la darrera setmana—, mentre que en la segona és temàtica —es pregunta activitat per activitat—. Així, en la segona classificació hi apareixen activitats potser no tan freqüents, però a les quals es dóna molt valor —per exemple, viatjar fora de Catalunya, amb un 37% de respostes— i activitats que, per quotidianes, no se'ns presenten com a tals tret que la pregunta ho expliciti —escoltar música n'és el cas més exagerat.

2 Hem inclòs fer feines de la llar en el llistat quan ha estat una resposta espontània dels individus, tot i que és més raonable situar aquesta pràctica en l'àmbit del treball obligatori —i no remunerat— que no pas en el del temps lliure.

Més enllà d'això, val la pena destacar que algunes de les activitats respostes massivament pels joves dibuixen espais socials d'oci clarament juvenils: la nit, la sociabilitat amb el grup d'iguals i l'oci digital i musical. Són tres camps parcialment connectats que configuren una bona part de l'imaginari juvenil i determinen què és transcendent; alhora, són tres dels camps que més clarament dibuixen el trencament simbòlic i espacial respecte el *camp adult*.

Quant a les diferències internes entre els joves, segons es pot veure en les dades de *les dues* enquestes referenciades, val la pena esmentar que en força casos les activitats que assenyalen nois i noies difereixen notablement. Entre les activitats més feminitzades destaquen *llegir llibres, enviar missatges per mòbil, anar a comprar, passejar*, i en menor mesura, *anar al cinema, teatre, etcètera*, i *viatjar fora de Catalunya*. Per contra, entre les activitats més masculinitzades destaquen *fer esport i conduir*, i en menor mesura, *llegir el diari i dedicar-se a les pròpies aficions*. De les activitats destacades més minoritàriament, n'hi ha algunes, com ara *jugar amb l'ordinador*, fortament masculinitzades, mentre que d'altres, com *fer tasques domèstiques*, tenen un grau de feminització molt accentuat. L'oci de les dones joves tendeix a estar més proper a les activitats connotades com a més legítimes —viatjar, llegir llibres, etcètera—, més properes al món artístic, als espais d'intercanvi íntim entre iguals i al consum, mentre que l'oci masculí dóna més pes a l'activitat física —practicar esport—, l'assumpció de protagonisme en l'espai públic i la preocupació per aquest espai —llegir diaris,— i a les pràctiques amb connotacions de risc i/o de transgressió —beure alcohol, prendre drogues, conduir—, espais aquests darrers d'una gran importància en la construcció simbòlica de la masculinitat juvenil.

Pel que fa a les diferències per grups d'edat, les activitats com *llegir, anar a la platja/piscina/prendre el sol o passejar*, més adaptades a l'estàndard horari adult i fàcilment compatibilitzables amb la vida de parella, les fan més el grup de joves de més edat —de 25 a 29 anys—, mentre que a les activitats relacionades amb la nit —sortir de bars i també anar a la discoteca— s'hi dediquen més els joves de 20 a 24 anys —prou independents per fer-ho amb més intensitat que els de menys edat, prou joves per estar encara lluny de l'imaginari adult.

Val a dir, per acabar, que si hi ha alguna d'aquestes activitats que ha rebut un percentatge de respostes per sota del real és *mirar la televisió*, tot i que també n'hi ha d'altres que tenen un pes més baix del que representen en ocupació de temps de lleure real: *escoltar la ràdio, escoltar música o estar amb els amics* —reconvertida aquí possiblement en la categoria *assistir a reunions o àpats amb la família i amics*— en són algunes. Aquestes activitats reben menys respostes de les que els correspondrien per la combinació de tres factors: el fet que, de tan quotidianes, passen desapercebudes com a activitats significatives; que s'associen més a la idea de "temps morts del dia" que no pas a la idea d'activitats de lleure, i que, en algun cas, tenen unes connotacions negatives socialment, i això fa que estiguin infrarepresentades en les respostes, conscientment o inconscientment. Per contra, hi ha una activitat que, malgrat tenir una presència destacada, possiblement no es fa amb la intensitat que pot semblar: ens referim a *llegir*, una manera d'ocupar l'oci que per poc que es faci tendeix a valorar-se com a molt significativa en l'ordre de les activitats de lleure quotidià. En aquest sentit, ens remetem novament a l'estudi *Consum cultural dels joves catalans* (Martínez, González i de Miguel, pendent de publicació).

2.2. Lleure associatiu

L'evolució de les dades sobre associacionisme juvenil tal com surten reflectides a *l'Enquesta a la joventut de Catalunya* dels anys 1990, 1998 i 2002 són, en una primera lectura, força positives, ja que reflecteixen un increment progressiu en els percentatges de joves associats. Tot i així, en les dades del 2002 encara són més els joves de 15 a 29 anys no associats que no pas els associats. El 1990 el percentatge de joves no associats era del 72,2%, un percentatge que s'elevava en el cas de les noies (77,0%), dels joves de l'àrea metropolitana (76,7%) i dels joves amb menys nivell d'estudis. El 1998 el percentatge de no associats disminueix fins al 63,3%, i el 2002 arriba a ser del 55,7%. L'any 2002, les dones encara estan per sobre en el percentatge de joves no associats (59,8%). Si mirem amb detall en quina mena d'associacions participen els joves, veiem que l'increment de la taxa d'associats entre el 1990 i el 2002 té molt a veure amb la pujada, sobretot a partir del 1998, del volum d'associats a entitats esportives —del 8% el 1990 al 28% el 2002—³ i, amb molta menys mesura, a entitats culturals —del 5% al 8%—, de cooperació i

³ Aquest any el 18,6% dels joves estan associats en exclusiva a entitats de tipus esportiu.

voluntariat —de l'1% al 7%— i d'esplai i escoltisme —de l'1% al 5%—. L'associacionisme relacionat amb altres matèries —estudiantil, polític, ecologista, etcètera— és molt menys important entre els joves, tant el 2002 com els anys precedents.

Segons l'*Enquesta de consum i pràctiques culturals a Catalunya 2001*, el percentatge de joves associats aquest any és molt més baix que el que veiem reflectit en l'*Enquesta a la joventut del 2002*. En la del 2001 el percentatge de joves no associats és del 68,4%, molt superior a la dada del 2002 (55,7%), cosa que posa de manifest fins a quin punt les dades són poc sòlides en la definició detallada de la realitat. En tot cas, sovint és més interessant fer una comparativa entre les dades d'una mateixa enquesta, perquè, si més no, a tots els individus enquestats se'ls ha plantejat cada pregunta d'una mateixa manera i en un mateix sentit. Així, en l'enquesta del 2001 veiem com el percentatge de no associats entre els joves i entre la població general és pràcticament el mateix, al voltant de dues terceres parts de la població. En tots dos casos els tipus d'organització amb més volum d'associats són les esportives⁴ i les culturals,⁵ mentre que la resta d'entitats tenen uns percentatges de respostes molt més baixos. Entre els joves que opten per les entitats esportives, una bona part són socis de clubs d'espectacles esportius, és a dir, és un associacionisme d'espectador, no d'esportista.⁶ Pel que fa a les diferències entre els joves, les noies tendeixen a associar-se en la mateixa proporció en associacions culturals i esportives —tot i que entre els 15 i els 19 anys domina l'associacionisme esportiu—, mentre que els nois tenen més presència en les esportives. En el perfil dels associats entre la població general hi destaca una major tendència a l'associacionisme entre la gent amb un nivell d'estudis elevat, tot i que els contrastos són molt menys marcats que en altres pràctiques culturals, com anirem veient al llarg de l'informe. Pel que fa al perfil dels associats joves només destaca que, com entre la població general, el percentatge d'homes és superior al de dones.

Finalment, hi ha una dada de l'*Enquesta a la joventut de Catalunya 2002* que també és d'un gran interès: la vinculació a entitats o associacions que havien tingut els entrevistats abans dels 15 anys i quan tenien entre 15 i 18 anys. La davallada en els percentatges de participació són molt notables pel que fa a la participació en activitats extraescolars, en esplais o en activitats culturals o recreatives. Sembla, per tant, que sí que hi ha un descens de l'associacionisme en el trànsit de l'edat infantil —en la qual s'és un "receptor" d'activitats— a la juvenil —edat en la qual el perfil d'activisme associatiu canvia—, que situa el volum d'associats en unes xifres similars a les dels adults. Segurament és per aquest abandonament de l'associacionisme infantil d'una part dels joves de menys edat que en l'evolució de la vida associativa de la població jove es detecta una lleugera tendència descendent en l'activisme associatiu dels individus respecte al que tenien dos o tres anys abans de l'entrevista. Sembla que en la transició de l'associacionisme infantil a l'associacionisme juvenil/adult hi ha una important deserció envers les associacions esportives en el cas de les noies i envers les associacions culturals en el cas dels nois.

2.3. Lleure audiovisual

Si hi ha unes activitats que ocupen un espai de temps molt voluminós en un percentatge molt majoritari de persones, ja siguin joves o adultes, són escoltar la ràdio i mirar la televisió. La importància que tenen, per tant, fa que mereixin una atenció particular en l'informe. Per elaborar el comentari d'aquest punt m'he basat en les dades derivades de l'*Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2001*.

2.3.1. Consum de televisió

La televisió és possiblement el producte de lleure estrella quant al temps que hi dediquen joves i adults. L'any 2001 la població general hi dedicava una mitjana de 2,5 hores diàries els dies laborables i de 2,7 hores els festius, és a dir, més de 15 hores de mitjana setmanal. La mitjana dels joves és força similar, si bé un xic inferior: 2,3 hores els laborables i 2,5 hores els festius, prop de 15 hores setmanals. Només el 8,5% de la població general i el 8,9% de la població juvenil diu que no ha mirat la televisió la setmana anterior a l'entrevista,⁷ i entre els joves només un altre 5,4% l'ha mirat menys de 5 hores. El consum, per tant és

4 El 39,6% de les respostes en la població general i el 45,6% en el cas dels joves de 15 a 29 anys.

5 El 29,1% de les respostes entre la població general i 25,3% de les respostes dels joves de 15 a 29 anys.

6 El 18,2% de les respostes es refereixen a clubs que ofereixen un espectacle esportiu, i el 27,4%, a associacions esportives.

7 Recordem que aquesta dada contrasta molt amb la de les persones que havien esmentat aquesta activitat com una de les que feien habitualment.

massiu i ocupa la gran majoria de la població juvenil —i podem suposar que de la general, tot i no tenir la dada directa— durant més de 5 hores setmanals. A més, prop de la meitat dels joves la mira més de 15 hores setmanals —vegeu la taula 7 de l'annex.

Més enllà d'aquesta primera presentació general, podem veure quins són els col·lectius que tendeixen més a mirar la televisió tant entre la població general com entre la juvenil. Per fer-ho, ens fixarem en quins grups tendeixen a presentar una proporció més elevada d'individus que mirin la televisió per sobre de la mitjana de la població general o juvenil en un dia laborable —que, recordem-ho, és de 2,5 hores i 2,3 hores respectivament—. En contrast amb el que passa en moltes altres pràctiques culturals, els grups que més superen aquesta mitjana entre la població general són els que en termes generals manifesten una disposició menys accentuada envers les activitats culturals: la gent amb un nivell acadèmic o amb uns ingressos més baixos, els jubilats, les persones que es dediquen a les tasques de la llar, els més grans de 65 anys i les dones. Sembla que la televisió és un bé consumit universalment, però que té més presència entre col·lectius que, per motius de feina, econòmics o culturals no ocupen l'espai hegemònic en l'estructura social. La televisió, per tant, és un producte cultural curiós: de consum universal i de més penetració, pel que fa a la intensitat del consum, entre aquells col·lectius més mancats de presència social. Tot i això, seria absurd pensar que és una mena de substitutiu cultural per la dificultat d'accés a altres productes: sovint la televisió és una ocupació no tant —o no només— del temps de lleure com dels temps morts i dels temps compartits amb una altra activitat; no debades la televisió es caracteritza, entre altres coses, per la facilitat amb què es pot consumir —no cal estar concentrat, fer grans esforços de descodificació o estar-hi entrenat—. La qüestió seria, per tant, com és que tanta gent té temps morts que prefereix ocupar mirant la televisió i no fent altres activitats.

Entre els joves, la tendència a mirar més la televisió entre els grups de menys estatus social no és tan clara. El que més sorprèn, en canvi, és que els que més superen la mitjana són els més petits —joves de 15 a 19 anys—. La dada, a més, pot estar assenyalant un procés de transició cap un consum televisiu juvenil més baix des d'uns consums més elevats en edat infantil, si bé aquesta hipòtesi és impossible de contrastar amb les dades de l'enquesta que estem comentant. D'altra banda, val la pena rescatar una dada de l'*Enquesta a la joventut de Catalunya 1990* que xifra en 1,5 hores de mitjana el temps que els joves de 15 a 29 anys dediquen a mirar la televisió un dia laborable, quantitat molt inferior a les 2,3 hores de mitjana del 2001. Tot i així, és una dada que s'ha de prendre amb prudència, perquè l'enquesta segueix una altra metodologia —es pregunta sobre el consum del dia laborable més recent anterior a l'entrevista, i no sobre la mitjana d'hores a la setmana que es mira la televisió.

Però no només tenim dades referides al temps de consum, sinó que també podem fer algun comentari respecte a les preferències televisives de la població general i juvenil. El 2001, els dos tipus de programes que més respostes van rebre —cada individu podia escollir tres respostes— van ser, entre la població general, les notícies (27,5%) i les pel·lícules (21,6%), i entre la població juvenil, les pel·lícules (21,7%), les notícies (21,6%) i en tercer lloc, a molt poca distància, els serials (18,1%). Els joves, a més, tendeixen a manifestar més predilecció per les cadenes de televisió privades (Tele 5 i Antena 3) i menys adhesió per les públiques (TV1 i TV3) que la població general, tot i que en uns i altres TV3 és la televisió amb més respostes. En tot cas, les diferències en el gust televisiu d'un i altre grup són minses, si més no amb l'anàlisi que podem fer amb les dades que tenim; com a molt, sembla que entre els joves hi ha una certa tendència a optar per la programació d'entreteniment i hi ha menys fidelitat a les cadenes de televisió.

2.3.2. Consum de ràdio

Els dies laborables la ràdio és escoltada, de mitjana, fins i tot més hores que la televisió —2,7 hores en el cas de la població general i 2,5 en el cas de la població juvenil—. Els caps de setmana, en canvi, el consum cau notablement en un i altre cas: 1,3 hores de mitjana diària en els adults i 1,4 en els joves. Val a dir que el consum de ràdio es pot combinar amb una dedicació a la qual en aquell moment es dóna més importància, ja sigui en el lleure —descansar, dibuixar, etcètera—, en el temps de transició —anar en cotxe o en transport públic— o fins i tot en el de feina —ja sigui remunerada o domèstica—. En aquest sentit, la ràdio possibilita un tipus d'ús que s'escapa dels moments de lleure, raó per la qual, probablement, té el pes que té els dies laborables. A tall d'exemple, podem indicar que diverses persones dels grups de discussió de l'estudi *Consum cultural dels joves catalans* (Martínez, González i de Miguel, pendent de publicació) diuen que escolten la ràdio, música sobretot, mentre treballen o estudien. Entre la població general, el 78% diu que escolta la ràdio cada dia; de fet, només el 17% no l'han escoltada la setmana

abans de l'entrevista. Entre la població juvenil els que no l'han escoltada són el 14,9%, i els oients es distribueixen força equitativament entre els que ho han fet menys de 5 hores, els que ho han fet entre 5 i 15 hores i els que ho han fet més de 15 hores —vegeu la taula 7 de l'annex—. Possiblement, d'aquests darrers n'hi ha una part que escolten la ràdio un nombre molt elevat d'hores a la setmana.

Entre la població general, el perfil dels qui escolten la ràdio per sobre de la mitjana és molt similar al de l'audiència de la televisió. Tot i així, si pel que fa al consum televisiu la població activa tendia a estar per sota de la mitjana, en aquest cas hi ha perfils professionals que també tenen un consum radiofònic rellevant, com els treballadors de perfil baix, sobretot del sector manual —probablement perquè alguns d'ells escolten la ràdio mentre treballen—. Val a dir també que els caps de setmana hi ha més joves que escolten la ràdio per sobre la mitjana, i el perfil dels sobreoients de cap de setmana difereix del que acabem de descriure. Entre la població juvenil, allò que cal destacar en primer lloc és que els més joves tendeixen a consumir un xic menys de ràdio que la mitjana, especialment els homes de 15 a 19 anys — que són els que més televisió consumeixen.

Pel que fa a les preferències radiofòniques, la diferència entre la població juvenil i la general és molt accentuada: mentre que els joves es decanten clarament per les emissores musicals, ja siguin radiofòrmules (52,9%) o de música de gènere moderna (42,8%), que desplacen a un segon terme les ràdios generalistes en català (26,8%) i en castellà (21,2%), entre la població general les ràdios generalistes tenen tanta o més presència que les musicals. Per als joves la ràdio és, en bona mesura, un canal d'accés privilegiat a la manifestació artística amb més acceptació en el seu grup d'edat: la música, i més concretament la música pop i rock en les seves diverses manifestacions.

2.4. Lleure digital

L'anàlisi del lleure digital és una de les més delicades d'abordar: és l'àmbit en què les dades estadístiques caduquen amb més celeritat, perquè és un àmbit en expansió en què encara tant joves com adults estan en procés d'adquisició d'habilitats i de coneixement del medi. Així, les dades de què disposem amb una certa precisió, les de l'*Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2001*, referides a l'ús de l'ordinador i d'Internet, corren el risc de no reflectir gaire la realitat que tenim ara, quatre anys després. Cal advertir-ho, tot i que això no evitarà que hi fem una aproximació. Hem de fer notar que el comentari d'aquest apartat no es referirà únicament als usos en el lleure, sinó que mirarà de reflectir d'una manera global el tipus de relació que hi ha entre la població general i la juvenil i els principals recursos d'ús quotidià: l'ordinador, Internet i el telèfon mòbil. En aquest sentit, els paràgrafs següents no només parlen de la cultura com a maneres de fer en el lleure, sinó que fan referència a uns aparells que incideixen d'una manera molt important i trencadora tant en les maneres de fer en l'oci com en altres àmbits —el laboral, el comunicatiu, etcètera—. A banda, cal tenir en compte que hi ha altres tecnologies amb una presència enorme en el lleure juvenil —els videojocs, les consoles i tot el que s'hi relaciona—, però sobre les quals no tenim informació.

2.4.1. L'ús de l'ordinador i d'Internet

L'ús de l'ordinador i d'Internet ha viscut un creixement constant des de la seva comercialització. A l'*Enquesta a la joventut de Catalunya 1990* (Gabinet d'Estudis Socials, 1991) encara no es pregunta als joves sobre aquests usos, i això és una no-dada rellevant, perquè posa de manifest fins a quin punt la incidència de l'ordinador —ja no diguem de la telefonia mòbil o d'Internet— era concebuda com a poc significativa en els usos dels joves. Al cap de vuit anys, el 1998, l'*Enquesta a la joventut de Catalunya 1998* (Gabise, 1999) ja pregunta sobre l'ús d'Internet i de l'ordinador personal entre els joves. Aquell any el 44,9% dels joves no fan servir mai l'ordinador els dies laborables, i el 47,9% no l'empra els caps de setmana —possiblement el gruix dels joves que no el fan servir els laborables i els caps de setmana el componen els mateixos individus— i, per contra, només el 20,3% diu que l'utilitza sovint els laborables, i el 17,4% els caps de setmana. Malgrat que l'ús no és gaire important, més de la meitat dels joves (58,5%) declaren que tenen ordinador a casa. L'accés a Internet des de casa és molt més baix: el 15,1% dels joves, dels quals la meitat diuen que no en fan gaire ús.

En l'*Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2001*, les dades de què disposem posen de manifest les transformacions que hi ha hagut en aquests anys: el 85,2% dels joves de 15 a 29 anys

declaren que han fet servir l'ordinador durant l'any anterior a l'entrevista, i el 74,8% han entrat a Internet. El contrast amb les dades del 1998 —tot i que fan referència a aspectes diferents, i per tant no són estrictament comparables— és força espectacular, sobretot amb relació a Internet. L'altre aspecte a destacar de les dades del 2001 és la profunda diferència entre la població juvenil i la general: entre la població general el percentatge d'usuaris de l'ordinador (50,3%), i sobretot d'Internet (39,4%), durant el darrer any és molt més baix que el de la població juvenil. Per tant, la majoria dels joves tenen un cert contacte amb aquestes tecnologies, cosa que no passa entre la població general. Potser això fa més perillosa l'existència d'una minoria decreixent de joves que no tenen cap contacte amb aquests dos recursos, sobretot en la mesura que s'estabilitzi.

Quant al perfil d'usuaris entre la població general, el que més destaca és l'enorme diferència entre generacions. En l'ús de l'ordinador, les xifres baixen d'una manera progressiva i espectacular del 85,2% d'usuaris entre els 15 i els 29 anys al 5,5% d'usuaris més grans de 65 anys. Pel que fa a l'ús d'Internet, la taxa d'usuaris cau del 74,8% juvenil al 2,1% dels més grans de 65 anys. Tan important és la baixada de les taxes com el fet que és una baixada progressiva; podem dir, per tant, que els ritmes de penetració tecnològica són diferents en cada edat. Entre els més grans de 45 anys i sobretot de 65 anys aquestes tecnologies estan penetrant molt lentament, i possiblement mai arribaran a taxes majoritàries de la població fins que els individus siguin desplaçats per noves generacions. D'altra banda, els adults usuaris d'aquestes dues tecnologies tenen un perfil molt determinat: són els adults amb més estatus laboral, acadèmic o amb més ingressos, i probablement en molts casos hi contacten per mitjà de la feina. A més, possiblement es dona un fenomen creixent d'arribada de les noves tecnologies al món adult —amb l'adquisició d'aparells per a la llar— per les peticions d'infants i joves de tenir aquest tipus de tecnologia a casa, cosa que de retruc pot afavorir la penetració d'usos entre la població adulta, menys receptiva que la juvenil.

En canvi, com hem vist, entre els joves els usuaris són majoria. Tot i així, les xifres anteriors són un xic enganyoses, perquè el fet d'utilitzar l'ordinador o Internet un cop en l'any anterior a l'entrevista tampoc no defineix usuaris, sinó simplement coneixedors directes de l'existència d'aquestes tecnologies. Si sumem els percentatges dels que han usat *poc* l'ordinador als dels no-usuaris, les xifres resulten menys engrescadores. L'ús d'Internet, si exclouem els que no l'han fet servir i els que l'han fet servir poc, es redueix al 44,3% dels joves, i l'ús de l'ordinador, al 57,9%. Aquestes xifres poden indicar una distància entre coneixement i ús habitual de les noves tecnologies. Com passa amb la llengua catalana, és probable que l'escola tingui un paper clau a l'hora de presentar aquests artefactes a infants i joves, sobretot a aquells que no hi han accedit per altres mecanismes, però en canvi tingui menys impacte en la capacitat per fer que l'ús passi a ser quotidià. En això hi té un paper fonamental la capacitat de seducció d'aquestes tecnologies en el seu ús relacionat amb l'oci. Tot i així, com es destaca en l'informe *Enquesta a la joventut de Catalunya 2002*, una proporció molt significativa dels joves que no empren Internet o que l'utilitzen testimonialment responen a un perfil d'estatus baix, la qual cosa evidencia fins a quin punt el risc de reproducció de desigualtats socials es manifesta i s'accentua en l'accés a aquesta tecnologia, clau en la societat del present i en la del futur.

Entre els joves que empren sovint l'ordinador i Internet, l'ús relacionat amb l'oci, sigui o no en exclusiva, és molt important, especialment en el cas d'Internet. L'ús lúdic i l'ús instrumental —relacionat amb la feina o amb l'escola— es combinen en molts casos, però l'ús exclusiu en una o altra direcció pesa d'una manera diferent en el cas de l'ordinador —més presència de l'ús instrumental— i en el d'Internet —més presència de l'ús lúdic—. A més, els nois i les noies presenten unes proporcions d'usuaris similars —tot i que en el cas d'Internet el percentatge de noies que en fan un ús habitual és cinc punts més baix que el dels nois—, però en el cas masculí els usos lúdics de l'ordinador i d'Internet pesen més que en el cas femení. Pel que fa a les diferències per edats, els joves de 25 a 29 anys tenen un volum de no-usuaris de l'ordinador i sobretot d'Internet superior al dels joves de 15 a 24 anys —un 32,3% per un 21% aproximadament en el cas d'Internet—, circumstància que denota un cert tall generacional en la frontera dels 25 anys, que separa els que ja han crescut amb aquesta tecnologia dels que l'han vist massificar-se durant l'adolescència —els més grans de 25 anys—, i que per tant han viscut un procés de penetració diferent. El percentatge d'usuaris d'ambdues tecnologies també s'incrementa amb el nivell d'estudis dels joves, factor indicador de diferències d'accessibilitat segons la posició individual o familiar que s'ocupa en l'estructura social.

2.4.2. L'ús del telèfon mòbil

Aprofitem aquest apartat per fer una petita reflexió sobre la penetració de la telefonia mòbil entre la població juvenil, aprofitant uns quadres estadístics que va elaborar el Consorci Institut de la Infància i del Món Urbà a partir de dades de l'Enquesta General de Mitjans (CIIMU, 2002). Aquestes dades, referides a la tinença de telèfons mòbils entre els ciutadans de Catalunya, posen de manifest que ja l'any 2000 la majoria de catalans tenien un telèfon mòbil (62,5%), i que la franja d'edat que en tenia en una proporció més alta eren els joves de 14 a 22 anys (al voltant del 80%). A més, les dades reflecteixen que el volum de tinença de mòbils, en el cas de la població adulta —de més de 22 anys— depèn en gran mesura del nivell d'ingressos i d'estudis.⁸ Entre els joves de 14 a 22 anys l'adscripció a famílies amb uns ingressos o un capital acadèmic baixos influeix en el fet que hi hagi menys propietaris de mòbils, però les diferències són molt baixes que entre els adults —les diferències se situen al voltant dels 15 punts percentuals.

Tenir i emprar el mòbil és una pràctica normalitzada entre els adolescents i joves catalans, com es reflecteix en l'important percentatge de joves —sobretot noies— que envien missatges “força” o “molt” freqüentment. La possibilitat d'estar connectat al grup d'amics per mitjà de la telefonia mòbil està transformant les relacions socials d'una manera força significativa, i aquest impacte transformador és especialment agut en el cas dels joves. Hem de preguntar-nos, per tant, fins a quin punt cal considerar que aquesta transcendència de la telefonia mòbil en l'ordenació social, en les maneres de fer, és prou important per dedicar-li més atenció de la que ha rebut fins ara.

2.5. Lleure esportiu

La diversitat de les dades referents a la pràctica esportiva dels joves fan difícil una lectura sobre l'evolució d'aquesta pràctica. Les principals dades de què disposem són les que provenen de les dues enquestes sobre la pràctica d'activitats físicoesportives a Catalunya —fetes el 1990 i el 1998— i de les tres enquestes a la joventut de Catalunya —dels anys 1990, 1998 i 2002—. El principal problema és que la conceptualització d'allò que és fer esport i les preguntes referides a la intensitat amb què es practica són diferents, de manera que no es pot arribar a cap conclusió clara. Les enquestes sobre la pràctica d'activitats físicoesportives, que es poden consultar al web de l'Observatori de la Joventut, pregunten per la pràctica regular d'una activitat físicoesportiva —una definició força genèrica sobre la pràctica esportiva, que inclou les activitats que es poden considerar “fer exercici” però no “fer esport”— i per l'autoconsideració com a esportista —una pregunta de resposta subjectiva i no referida a les activitats esportives concretes que es fan— tant el 1990 com el 1998. Les dades indiquen que l'any 1998 la pràctica regular d'esport era força elevada tant entre la població de 15 a 60 anys (64,3%) com entre la població jove de 15 a 29 anys (70,3%), i que en tots dos casos s'havia incrementat al llarg dels darrers vuit anys —cinc punts en el cas dels joves, més de quinze punts en el cas de la població de 15 a 60 anys—. Aquestes xifres reflecteixen la preocupació creixent de la població per allunyar-se d'una vida sedentària, i especialment l'impacte d'aquesta preocupació sobre la població adulta, però no queda clar si la pràctica esportiva es fa amb prou intensitat, ni tampoc si la importància que ha anat guanyant fer exercici provoca que segons quins hàbits que el 1990 no es consideraven pràctica esportiva, sobretot entre la població adulta, cada vegada es considerin més com a tals —per exemple, caminar, nedar a la platja a l'estiu, o, entre els joves, desplaçar-se en bicicleta—. En aquest sentit, la pregunta sobre l'autoconsideració com a esportista també és excessivament ambígua, perquè aquesta opinió depèn tant de les activitats que es fan com d'aspectes discursius que canvien amb el temps —la definició d'esportista—. Tot i així, no deixa de ser significativa la davallada de joves que es declaren esportistes⁹ i, per contra, l'increment de persones de la població de 15 a 60 anys que s'hi consideren.¹⁰ Malgrat la dificultat que comporta la lectura d'aquestes dades, entre la població adulta sembla evident la pujada de la pràctica esportiva, tant la de baixa intensitat com la de més intensitat; l'increment el provoca en gran mesura la incorporació femenina de dones ja adultes a aquesta pràctica. Entre els joves, n'hi ha més que fan activitats esportives de baixa intensitat, però hi ha menys noies que en facin amb una intensitat alta —tot i que, possiblement, la baixa intensitat juvenil pot equivaler a l'alta intensitat adulta.

8 Els grups amb un nivell d'estudis i d'ingressos superiors tenen mòbil en el 75% dels casos aproximadament, mentre que en els nivells inferiors el percentatge és del 36% aproximadament.

9 Del 50,4% el 1990 al 46,7% el 1998. La davallada és especialment accentuada entre els nois, tot i que el 1998 encara eren molts més els nois que les noies: 57,6% per un 35,5%.

10 Del 34,5% del 1990 es passa al 43,8% del 1998. L'increment és especialment accentuat entre les dones, que —amb un 39,9% el 1998— superen en percentatge les noies de 15 a 29 anys que es consideren esportistes.

Les dades de l'*Enquesta a la joventut de Catalunya 2002* recullen que prop de la meitat dels joves declaren que fan força o molt esport (46,1%), mentre que el 25% diu que no en fa gens. Entre les noies, el percentatge de les que no fan gens d'esport és encara superior, i el de les que en fan força o molt és més baix —vegeu la taula 13 de l'annex—. La pràctica esportiva, per tant, sembla estar perdent el perfil masculinitzat entre la població adulta, però no així entre la juvenil, bàsicament perquè els nois practiquen força més esport que la mitjana poblacional juvenil.

A més, la pràctica esportiva és especialment intensa entre els 15 i els 19 anys. Tot i això, sembla que és encara més intensa durant la infància: en les respostes sobre les activitats esportives o la participació en entitats d'aquest àmbit abans dels 15 anys, veiem que només el 34,6% dels joves declaren no haver participat en cap club esportiu —una vegada més, la participació femenina és força més baixa que la masculina—, mentre que entre els 15 i els 18 anys el percentatge dels que no hi ha participat puja fins el 49,8%. La pèrdua de practicants d'esport, per tant, sembla poden començar abans dels 15 anys.

D'altra banda, les activitats esportives predilectes de nois i noies i de joves i adults tampoc no són les mateixes, ni tampoc la motivació que els condueix a la pràctica esportiva. Pel que fa a la motivació, tant entre els nois com entre els més joves el principal motiu per fer activitats esportives és la diversió; en canvi, entre les noies el percentatge de les que ho fan també o en exclusiva per mantenir la forma i millorar la salut és només un xic més baix que el percentatge que declara fer-ho per diversió, i entre les dones adultes la motivació més pragmàtica de mantenir la forma i millorar la salut desplaça clarament la diversió com a raó més important per fer esport —no passa així entre els homes adults—. Aquesta lògica diferent en la motivació declarada ens pot ajudar a comprendre millor la raó de la presència tan important de l'esport entre els joves de sexe masculí —ho veuen com una forma de diversió en molts casos prioritària—, i també la raó de l'ascens de la pràctica esportiva entre els adults, especialment del sexe femení —ho veuen com una inversió en salut i en conservació física.

Finalment, pel que fa a les preferències de pràctiques esportives, hi ha activitats més masculines que femenines i més juvenils que adultes —anar en bicicleta, jugar a futbol o futbol sala, fer musculació—, d'altres més femenines —caminar, fer gimnàstica de manteniment—, unes altres més presents en l'àmbit juvenil —practicar billar, esquiar o córrer—, i d'altres que no es diferencien gaire per sexe o edat —natació o excursionisme, sobretot.

2.6. Lleure nocturn

En el mapa mental de les activitats d'oci dels joves hi ha un espai i un temps que ocupa un lloc absolutament central: l'oci nocturn. No entrarem en aquest punt en profunditat, perquè ja es tracta a bastament en l'informe de salut. Amb tot, creiem necessari incloure un petit comentari ni que sigui per posar de manifest la gran significació social de la nit en la construcció de l'imaginari juvenil i en l'organització de les seves pràctiques, sobretot en els caps de setmana. És per això que només farem referència a unes dades sobre la freqüència amb què surten els joves de diferents edats. Segons l'enquesta als joves de la Fundació Ferrer i Guàrdia (Fundació Ferrer i Guàrdia, 1998), el 53,4% dels joves entre 14 i 35 anys surten a la nit. D'aquests, els que surten menys són els joves de 14 a 17 anys i els joves de 31 a 34 anys, mentre que els que surten més són els joves de 18 a 24 anys, seguits dels de 25 a 30 anys. A més, els joves de menys de 18 anys tendeixen a allargar la nit menys que la resta, possiblement perquè molts han de negociar la tornada a casa amb els pares. L'edat en què surten més joves és, per tant, entre els 18 i els 24 anys, i sembla que a partir dels 25 anys comença a disminuir el nombre dels que surten habitualment com a forma de lleure, possiblement coincidint amb l'adquisició progressiva de responsabilitats adultes —la qual cosa no vol dir que no es pugui combinar un estil de vida adult amb el fet de sortir de nit, sinó que són menys els qui el combinen, o els qui el combinen habitualment—. Les dades de l'*Enquesta a la joventut de Catalunya 2002* que reflectim a la taula 14 de l'annex apunten en aquesta mateixa línia. Segons aquestes dades, nois i noies surten de nit en proporcions similars, i també van a la discoteca —una de les activitats nocturnes per excel·lència— en proporcions similars.¹¹ Per contra, els joves de 15 a

¹¹ A l'enquesta de la Fundació Ferrer i Guàrdia el percentatge de nois que sortien per la nit era superior al de noies, un 58,6% per un 48,7%. Caldria veure si la igualació dels percentatges té a veure amb qüestions conjunturals o bé amb el final d'una tendència a l'equiparació d'aquest hàbit entre nois i noies; segurament tots dos factors tenen una certa importància.

29 anys fins i tot superen els joves de 20 a 24 anys en la proporció dels que van a la discoteca —si bé, a la vegada, el percentatge dels que no hi van gens també és superior—. La discoteca, doncs, és tant un dels espais nocturns per excel·lència com un espai que ritualitza el pas de la infància a la joventut entre els adolescents, que hi van massivament en horaris de tarda. A partir dels 20 anys, i sobretot dels 24, sembla que la freqüència amb què s'hi va disminueix, tant per l'adopció progressiva d'estils de vida adults com pel fet que la discoteca competeix amb altres espais d'oci nocturn —pubs, etcètera.

2.7. Viatjar

De l'estudi *Consum cultural dels joves catalans* (Martínez, González i de Miguel, pendent de publicació) se'n desprèn que hi ha una sèrie d'activitats de lleure que els joves consideren molt potents en el terreny de l'autorealització, i en destaquen dues: llegir i viatjar. Viatjar és de les activitats que més joves deien que valoraven en els grups de discussió de l'estudi esmentat, més enllà del fet que diferents limitacions —sobretot les econòmiques— els ho impedissin. És per la importància atorgada a aquesta activitat que hem considerat oportú incloure en el present informe el comentari sobre una pràctica que, per la seva naturalesa, per força és extraordinària, no homologable a les altres pràctiques de lleure que es recullen en aquest apartat. Amb tot, les dades de què disposem no són prou sòlides per analitzar l'estat de la qüestió entre els joves.

En l'*Enquesta a la joventut de Catalunya 2002*, viatjar fora de Catalunya és una activitat d'oci que no han fet gens el 23,9% dels joves, que han fet poc el 42,2%, i que han fet força o molt el 34,0%. Si ens fixem en les diferències per sexe i grups d'edat, veiem que hi ha més nois que noies que no han viatjat gens fora de Catalunya, i que a més edat més baix és el percentatge dels que no ho han fet gens —vegeu la taula 16 de l'annex—. Desgraciadament, no hi ha dades fiables referides a l'increment del volum de viatgers joves en els darrers anys, però possiblement és una tendència a l'alça, especialment si tenim en compte l'aparició en els darrers anys de companyies aèries que fan possible viatjar a diferents ciutats d'Europa en viatges de curta durada a preus molt accessibles. Tot i així, és un fenomen que no podem recollir estadísticament. En canvi, sí que tenim una dada de la Direcció General de Turisme, obtinguda de la web de l'Observatori de la Joventut, que mostra que l'any 2002 la població de menys de 45 anys opta per abandonar lleugerament una de les tendències turístiques dominants a Espanya —anar a una segona residència— per optar per altres tipus de viatges.

3. La cultura com a disposició envers l'art

En aquest apartat abordem la segona de les accepcions del concepte de cultura: la que té relació amb el camp de les pràctiques artístiques. És una de les accepcions més esteses en l'ús popular del mot *cultura*, si bé en l'ús que en fem nosaltres incloem tant els àmbits artístics més consolidats i distingits — molts cops s'entén que la cultura fa referència exclusivament a aquest tipus de béns artístics— com els més populars i nous, si més no aquells dels quals tenim referències estadístiques. Hem dividit aquest punt de l'informe en dos subapartats, destriant les activitats que impliquen accedir a la creació cultural d'altri —la recepció artística— de les que impliquen dur a terme una activitat artística —la pràctica artística.

3.1. La recepció artística

En aquest subapartat fem un petit seguiment de les pràctiques de recepció artística dels joves. Com passa amb altres apartats, la definició dels elements que tractarem aquí és un xic forçada, però hem entès que havíem de considerar els aspectes que tenen relació amb les activitats que, en termes generals, es consideren les pròpies del camp artístic, des de les relatives a la cultura més distingida —arts escèniques o música clàssica— fins a les relatives a les manifestacions artístiques més populars —cinema, música pop, etcètera—. En canvi, hem deixat fora activitats que es podrien considerar artístiques —com ara mirar la televisió—, i que si bé integren elements artístics —per exemple, mirar-hi pel·lícules—, tenen un abast temàtic més ampli —informació, opció lúdica no artística, formació, etcètera—. Per contra, una de les activitats considerades, *llegir*, hauria de tractar-se d'una manera molt més restringida del que fem, centrant-la en la lectura de novel·les o poesia. En canvi, hem aprofitat l'apartat per referir-nos la lectura de llibres en general —no tenim prou informació per saber si els llibres llegits tenen aquesta dimensió artística— i, encara més, per fer un breu comentari sobre una pràctica que no té res a veure amb el camp artístic: la lectura de diaris i de revistes. Hem volgut fer-ho així per tenir integrades totes les reflexions referides a la pràctica de la lectura.

3.1.1. La recepció artística popular

En l'apartat sobre recepció artística popular repassarem les dades disponibles sobre el consum i els gustos musicals i sobre el consum de cinema, dues de les activitats artístiques de més penetració en els hàbits de consum tant d'adults com de joves. Comencem per una de les pràctiques artístiques amb més incidència sobre la cultura actual: la música.

El consum i el gust musical

Els comentaris sobre els gustos i el consum musical es basen en les dades de l'*Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2001*. Cal destacar, en primer lloc, que la immensa majoria de la població catalana escolta música: només un 13% dels enquestats diuen que no han escoltat música l'any anterior a l'enquesta, i el 60% diuen que n'han escoltat cada dia. Podríem dir que, si hi ha un hàbit de recepció artística quotidiana, aquest és gaudir de l'audició de música. Val a dir, això sí, que les dades de l'enquesta no precisen la situació en què s'escolta música, i per tant no sabem si es fa com a activitat prioritària o bé com a acompanyament d'altres activitats —conduir, treballar, estudiar, etcètera—. Hi ha una dada que, si bé indirectament, pot ser presa com a indicatiu d'aquest ús secundari de la música: la via majoritària d'accés a la música és la ràdio o televisió —mecanisme emprat pel 71,9% dels afeccionats, si bé no en exclusiva—. Aquesta possibilitat de ser relegada a un segon nivell d'importància en moments en què se simultaniegen activitats és una de les particularitats que fan la música tan present en la vida de tothom. En el cas dels joves, la disposició a escoltar música encara és molt més accentuada que en el cas de la població general, i es converteix en una pràctica gairebé universal: només el 4,4% dels joves contesta que ha escoltat música menys d'un cop a la setmana durant l'any anterior a l'entrevista, i el 81,8% diuen que ho han fet cada dia. La importància de la música en l'imaginari juvenil queda reforçada pel fet que el 80% diuen que hi accedeixen per mitjà d'enregistraments —CD, cassetts o discos—, percentatge que supera el 60,5% dels que hi accedeixen per mitjà de la ràdio o la televisió. A més, els volums de joves que

diuen que tenen a casa un nombre considerable de discos, cassetts o CD són els següents: el 60% tenen entre 26 i 125 unitats, i el 29,6%, més de 125 unitats.

Si comparem les dades amb les de la població general, observem clarament com el percentatge d'aficionats habituals a la música —que n'escolten més d'un cop a la setmana— és molt superior entre els joves (92,6%) que entre la resta de grups, especialment respecte als més grans de 65 anys (54%), cosa que sembla posar de manifest la importància que ha anat adquirint la música progressivament, al llarg de les darreres dècades, tot i ser des de sempre una activitat molt popular. Entre la població general també destaca una presència més gran d'aficionats entre els grups amb un nivell d'estudis superior —secundaris o universitaris— i amb més ingressos, si bé les diferències percentuals poden tenir força relació amb l'edat —el fet que entre les generacions més joves el nivell d'estudis sigui superior, i que entre la gent amb menys capacitat adquisitiva tingui una especial presència la població de la tercera edat—. En tot cas, aquestes diferències no s'aprecien entre els joves. El gust per la música és universal, i de les diferències internes la que més destaca és que el percentatge dels que n'escolten cada dia és especialment elevat entre els joves de 15 a 19 anys —gairebé el 90% n'escolten cada dia—, cosa que denota la significació que pot tenir com a element de construcció subjectiva durant l'adolescència. La resta de dades són estadísticament poc conclouents, però semblen assenyalar que els joves que tendeixen a escoltar més música que la mitjana són els que tenen més temps lliure —per exemple, els desocupats—, i que, a més, la música en genèric no és un indicador de distinció sociocultural —per exemple, tot i que la diferència no és estadísticament significativa, les dades mostren una tendència menor a escoltar música cada dia entre els joves universitaris que entre la resta.

Amb relació a la música, i especialment entre els joves, més important que el *què* —escoltar música— és el *què del què* —quina música s'escolta—. Entre els adults la música és una forma d'entreteniment massiva; entre els joves no només és això, sinó que gairebé esdevé un llenguatge universal ple d'identificadors interns que contribueixen a l'autoposicionament identitari.

En l'anàlisi del *què del què*, però, les dades que tenim són poc conclouents. Desgraciadament, hi ha una categoria —*pop, rock i moderna*— que engloba el gruix dels dialectes identitaris diferenciats del llenguatge musical significatiu per als joves: si *pop, rock i moderna* és la música que figura en el primer lloc en les respostes de la població general referides al gènere musical predilecte —39,7% de les respostes—, entre els joves aquest percentatge es dispara fins al 80,4% de les respostes. En aquest sentit, la diferència entre el món dels adults i dels joves és molt significativa, i ens atreviríem a dir, malgrat no tenir-ne dades, que és especialment accentuada respecte als adults de més de 50 anys. A més, hi ha una forta cohesió interna entre els diferents grups socials en la prioritització massiva d'aquest gènere musical per sobre de la resta. És un gènere, per tant, que marca una frontera generacional, si bé aquesta no es pot establir en els 29 anys, sinó que amb tota probabilitat caldria situar-la una o dues dècades més enllà —malgrat que, llavors sí, podríem veure una lleugera pèrdua d'intensitat i d'uniformitat en les respostes.

Desgraciadament, com ja hem dit, no tenim dades que permetin una anàlisi més detallada de les fronteres internes del gust pel *pop, rock i moderna*, però en canvi és interessant fer una mirada a la resta de gèneres musicals, perquè reflecteixen processos més marginals. Ens centrarem a mirar de reflectir breument la posició que ocupa el gust per la música clàssica. Entre la població general, és un gènere citat d'una manera molt significativa (23,4%). És, per tant, un gust més minoritari, i sembla que l'esmenten especialment les persones que donen més rellevància a la música —que n'escolten menys—, o bé que n'escolten d'una manera més sibarita —en moments especials, dels que no es troben cada dia—. El gust per la música clàssica és més baix entre els joves (11,2%), i les diferències internes en el grup dels joves és notable: l'esmenten més els de 25 a 29 anys (17,1%) i, en termes generals, els de més estatus sociocultural. D'acord amb aquestes dades, la música clàssica que encara es pot identificar amb un cert nivell de distinció cultural i amb un gust que sembla prendre forma en la mesura que ens allunyem de l'imaginari juvenil, més que no pas amb un gust que les darreres cohorts hagin anat deixant de banda respecte als joves 5 o 10 anys més grans.

Finalment, dedicarem el darrer punt de l'apartat sobre música a repassar l'assistència a concerts. Aquesta és una pràctica que en l'any anterior a l'entrevista va fer només una tercera de la població general (32,1%), i que només un de cada deu individus (9,9%) va fer un mínim de quatre vegades. Com passa amb relació a moltes altres activitats culturals no estrictament quotidianes, els percentatges d'assistència

són més alts en les categories socials indicatives d'un estatus mitjà-alt —nivell d'estudis elevat, nivell d'ingressos elevat, perfil professional elevat—. En aquest cas, a més, destaquen també les categories indicatives d'un elevat grau d'autonomia en el lleure: solters, estudiants i joves —hi ha un 49,4% d'assistents joves davant del 17,4% d'assistents de més de 65 anys— són els que presenten percentatges més elevats, amb una diferenciació superior a la de les categories indicadores d'un estatus social elevat. Per tant, en l'hàbit d'assistir a concerts hi pesa l'estatus sociocultural, d'una banda, i l'edat i l'adscripció a l'estil de vida juvenil, de l'altra, i aquest segon factor és més determinant que el primer. Entre els joves, ja hem assenyalat que el percentatge d'assistents a concerts és superior a la mitjana poblacional. A més, la proporció dels qui hi han assistit almenys quatre vegades l'any anterior a l'entrevista també és més elevada (16,8%), si bé posa de manifest que és una activitat que tampoc entre els joves és ni massiva ni habitual. El percentatge de no-assistents és lleugerament superior entre les dones, i lleugerament inferior entre els joves de 20 a 24 anys, possiblement perquè és l'edat en què es troben d'una manera més habitual amb autonomia en el gaudi del lleure —menys restriccions familiars o monetàries per la dependència de la llar paterna—, amb manca de responsabilitats laborals, familiars —cura dels fills— o d'altra mena, que són un ingredient clau de l'estil de vida juvenil —vegeu la taula 19 de l'annex—. De fet, els grups de joves que menys assisteixen a concerts són els casats, especialment els que tenen fills.

Pel que fa al tipus de concerts a què s'assisteix, entre la població general la primera posició l'ocupa la categoria *pop, rock i moderna* (34,7%), si bé a poca distància de la *clàssica i contemporània*, especialment si hi afegim les respostes d'*òpera i sarsuela* —sumades representen el 30,8% de les respostes—. La relació s'inverteix quan ens fixem en els assistents a més de quatre concerts —un 35,6% de respostes opten per la categoria *clàssica, òpera i sarsuela*, i un 32,8% de respostes per la de *pop, rock i contemporània*—. Aquestes dades d'assistència reforcen la idea que entre una part de la minoria de persones a qui agrada la música clàssica hi ha una tendència al consum puntual però més significat.

Entre els joves la situació és diferent. Abans d'entrar en matèria, cal advertir que les dades que tenim sobre els joves fan referència a la primera resposta dels individus sobre el tipus de concert a què han assistit —per contra, les dades de la població general són percentatges construïts sobre el nombre de respostes donades per a cada gènere musical, que podien ser dos per individu—. El 60% dels joves que assisteixen a concerts responen en primera opció que han assistit a concerts de *pop, rock o moderna*. A molta distància se situa l'assistència a concerts de *música clàssica, òpera o sarsuela* (11,5%). Com ja passava entre la població general, la resta de gèneres musicals tenen una presència percentualment molt més petita. L'assistència a concerts de pop i rock es distribueix d'una manera relativament homogènia per les diferents agrupacions de joves, tot i que decau un xic entre els de més edat (25 a 29 anys) i que en el cas de les noies s'observa un fenomen curiós: a banda de contestar menys *pop/rock* (55,9%), la baixada d'assistència amb l'edat és espectacular, ja que és molt més alta als 15-19 anys (69%) que als 25-29 anys (43,2%). Per contra, i també entre les noies, amb l'edat s'incrementa progressivament la resposta *música clàssica* —d'un 7,3% entre els 15 i els 19 anys al 20,7% entre els 25 i els 29 anys—. És massa agosarat arriscar una explicació a aquest fenomen, però possiblement entre els factors que hi intervenen hi trobem un desplaçament del gust musical, sobretot entre les noies, a mesura que assumeixen un imaginari propi de l'edat adulta, combinat amb el fet que un nombre notable de noies que fins entrada la vintena es dediquen a pràctiques com ara anar a concerts deixen aquesta mena d'activitats a partir del moment que assumeixen certs rols socials —casar-se, ser mares—, procés menys accentuat en el cas masculí. D'altra banda, l'assistència a concerts de música clàssica sí que sembla més accentuada —ja sigui perquè hi van proporcionalment més que la resta o perquè el fet que hi vagin destaca més per la manca d'assistència a altres tipus de concerts— en el cas dels perfils d'estatus elevat, i també en els més propers al món adult.

El cinema

En l'apartat anterior hem pogut veure que els joves tenen més tendència a assistir a concerts que la població general, però que, malgrat això, és una activitat que no és ni majoritària ni habitual. En el cinema, en canvi, sí que veiem un cert salt qualitatiu entre allò que fa el gruix de la població i el que fan els joves. Una vegada més, ho veiem reflectit en les dades provinents de l'*Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2001*. Segons aquestes dades, un xic més de dues terceres parts de la població general de Catalunya o bé no han anat al cinema en l'any anterior a l'entrevista (37%), o bé hi han anat força esporàdicament (el 22,5% entre 1 i 5 vegades, i el 9,7%, entre 6 i 10 vegades). Així, només el 30,8% de la població ha anat al cinema amb una periodicitat que podríem considerar freqüent —un mínim

d'onze vegades, és a dir, amb una freqüència mínima aproximadament mensual—. En el cas juvenil, la lògica s'inverteix, i són prop de dues terceres parts dels joves d'entre 15 i 29 anys els qui han anat al cinema almenys una vegada al mes durant l'any anterior a l'entrevista (61%), mentre que els qui no hi han anat cap vegada són una minoria de menys d'un de cada deu (7,2%). Per tant, podríem afirmar que entre el gruix dels joves l'assistència habitual al cinema és una activitat habitual, mentre que entre la població general els que no hi van mai, els que hi van esporàdicament i els que hi van habitualment es reparteixen en grups de volums similars. La dinàmica, per tant, és molt diferent en un i altre cas. A més, els grans consumidors de cinema —els qui hi van almenys una vegada cada quinze dies— són el doble entre els joves —gairebé un de cada quatre joves, el 24,3%— que entre la població general.

Com en el cas d'altres consums culturals, s'observa que el perfil de consumidors habituals —almenys 11 vegades— de la població general varia notablement amb l'edat —passa del 73,9% de consumidors habituals entre els joves de 15 a 29 anys al 8,2% entre els més grans de 65 anys—, i creix a mesura que s'eleva l'estatus social —el volum d'espectadors habituals és molt més elevat entre les persones amb nivells d'estudis més elevats, amb nivells d'ingressos elevats, i entre els sectors professionals de més estatus, amb l'excepció dels alts directius i dels empresaris—. Sembla, per tant, que certes condicions materials d'existència —pocs ingressos o, en menor mesura, el fet de viure lluny de l'oferta, cosa que pot explicar l'assistència més baixa de les persones que viuen en municipis de menys de 2.000 habitants— influeixen en el tipus de consum, però que el factor bàsic és cultural, amb un doble vessant: el fet que les persones d'estatus sociocultural elevat tinguin més activitat cultural i la progressiva massificació de l'hàbit generació rere generació. No cal dir que, una vegada més, darrere d'aquestes dades possiblement hi ha una heterogeneïtat notable en el *què del què*, és a dir, en el tipus de pel·lícules que va a veure el públic habitual.

En canvi, entre la població juvenil és molt més difícil detectar el tipus de canvis en el volum de consumidors segons el perfil poblacional. De fet, aquesta és la principal dada a destacar: l'extensió homogènia de la disposició envers el cinema de tots els joves, així com el fet que, en contra del que passa en altres hàbits, el percentatge dels assistents no decau amb l'edat —de fet, el grup on veiem una intensitat d'assistència un xic més baixa és el dels nois de 15 a 19 anys.

3.1.2. La recepció artística distingida

En aquest subapartat hem reunit dades sobre algunes de les activitats artístiques que socialment se solen percebre com a distingides. No és el tema d'aquest informe reflexionar sobre la pertinència o no d'aquesta etiqueta, però ens és de gran utilitat, perquè actua com a eix vertebrador de l'imaginari social de la major part de les persones. Com ja hem advertit amb anterioritat, les dades que tenim no permeten fer un tall gaire fi entre activitats artístiques populars i distingides, perquè dins de la música, el teatre o el cinema hi ha creacions situades en tots dos pols —i, per descomptat, n'hi ha d'altres difícils de situar o que aconsegueixen la proesa d'ubicar-se en tots dos pols alhora—, però hem fet l'agrupació a què ens remet d'una manera automàtica l'etiqueta genèrica de cada forma artística.

La lectura

En primer lloc, assenyalarem que hem considerat la lectura com a activitat receptiva per la senzilla raó que el lector és receptor d'un missatge codificat que elabora l'escriptor, tot i que és evident que no és una activitat anàloga a l'assistència a espectacles escènics o a escoltar música. Dins de l'apartat relatiu a la lectura hi hem encabint activitats que tenen poc o res d'artístiques, però que desenvolupem aquí per no trencar l'estructura temàtica de l'informe. Aquestes activitats són l'hàbit de llegir premsa —activitat no artística però amb connotacions de distinció cultural— i revistes. Abans d'arribar-hi, però, dedicarem uns paràgrafs a l'anàlisi de la lectura de llibres. Una vegada més, emprem les dades de l'*Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2001*.

La lectura de llibres —en aquesta categoria s'inclouen tant els llibres de gèneres artístics com els d'altres menes— és una pràctica més habitual en els joves que en la població general, si bé entre les dades d'uns i altres no hi ha cap canvi espectacular. Entre els no lectors —individus que no han llegit cap llibre l'any anterior a l'entrevista—, però, la diferència sí que és significativa —un 24,9% dels joves i un 38,8% de la població general—; també hi ha una diferència apreciable pel que fa als lectors esporàdics

—entre 1 i 5 llibres a l'any—, que representen el 47,7% de la població juvenil, pel 38,6% de la població general. Els lectors habituals —més de 5 llibres— se situen, en el cas juvenil, en el 27,4%, mentre que en la població general el percentatge és del 22,6%. És molt possible que en l'elevat percentatge de joves lectors esporàdics hi hagi un grup de lectors per obligació escolar, cosa que fa que les dades de “millora lectora” dels joves respecte de la població general siguin encara menys espectaculars. Per contra, trobem una dada que podríem interpretar d'una manera més positiva: entre els joves, el percentatge de lectors habituals s'incrementa notablement amb l'edat —del 22% dels joves de 15 a 19 anys al 32,9% dels de 25 a 29 anys—. Sembla, doncs, que un nombre important de joves adquireix l'hàbit de la lectura, sobretot d'una lectura més o menys habitual, passada l'adolescència, i que aquest hàbit desplaça la dedicació a altres activitats. Caldria veure, però, si aquestes dades no reflecteixen també en part un canvi generacional que implicaria l'abandonament de la lectura per l'aparició en la darrera dècada d'altres activitats d'oci que ocupen el temps que abans es dedicava a llegir —les relacionades, per exemple, amb les noves tecnologies.

L'hàbit de la lectura és més present entre les dones que entre els homes, amb una diferència més accentuada en el cas dels joves —hi ha un 31,1% de noies lectores habituals davant del 23,9% masculí— que en el de la població adulta. Aquesta accentuació de la diferència en la població juvenil té a veure amb el fet que el volum de noies amb un nivell d'estudis elevat supera el percentatge de nois —vegeu l'informe sobre educació—. Pel que fa a les dades relatives a la població general, l'hàbit de la lectura és tan intens entre els joves com entre els adults joves —de 30 a 44 anys—, i en canvi cau notablement entre les persones de més edat. Amb tot, el factor que estableix la diferència clau és el nivell d'estudis: el volum de lectors habituals és d'un 3,3% de la població sense estudis, per un 47,6% de la població amb estudis superiors. Sembla, doncs, que la capacitació —saber llegir amb fluïdesa— és un factor explicatiu central, si bé no exclusiu. Les diferències que no tenen res a veure amb la capacitació són les que es reproduïxen entre la població juvenil —tota hauria de tenir una capacitat lectora acceptable en acabar l'ensenyament obligatori—, que converteixen l'hàbit de la lectura, fins i tot entre els joves, en un hàbit associat a l'estatus social i cultural més elevat —nivell d'estudis elevat, ocupacions d'estatus alt i associades a nivells formatius elevats.

Abans d'entrar en d'altres tipus de lectura, dediquem unes línies als percentatges d'assistència a biblioteques de la població general i de la juvenil. Entre la població general, el 35,3% dels individus han anat alguna vegada a la biblioteca durant l'any anterior a l'entrevista, percentatge que entre els joves de 15 a 29 anys és molt més elevat, i arriba fins al 66,2%. A més, el 41,7% de la població hi ha anat més de deu vegades, és a dir, amb una certa regularitat. Val a dir, això sí, que el percentatge d'assistents a biblioteques decreix notablement amb l'edat, cosa que sembla evidenciar que bona part de l'ús dels joves té relació amb la circumstància que encara estan estudiant —de fet, en la categoria calaix de sastre *estudiants o persones que cerquen la primera feina no casades ni soles*, que fa referència sobretot a població estudiant, el percentatge de no-usuaris és només del 9%, i el percentatge dels que hi han anat més de deu vegades, del 64,3%—. Anar a la biblioteca és un hàbit que tendeix a perdre's quan se surt de l'àmbit escolar o acadèmic, i per tant l'assistència a la biblioteca té un caràcter instrumental —s'hi va a estudiar o a consultar llibres per motius d'estudis, més que no pas a llegir en un sentit lúdic—. Sembla, doncs, que hi ha pocs adults i també pocs joves que van a la biblioteca per fer-ne un ús més lúdic que instrumental, tot i que l'increment del nivell acadèmic generació rere generació pot possibilitar un tímid augment d'aquesta mena d'ús —de fet, un 43,1% de les respostes indiquen que van a la biblioteca per aquest motiu, i probablement (tot i que no ho podem assegurar perquè no tenim la dada) és un ús més habitual entre la població adulta que entre la juvenil.

Pel que fa a la lectura de diaris, les xifres generals indiquen una gran similitud entre els hàbits de la població general i de la juvenil. Els individus de la població general que no han llegit cap diari l'any anterior a l'entrevista són el 23,3%, percentatge que baixa al 21,6% entre els joves de 15 a 29 anys. Per contra, els qui llegeixen el diari almenys una vegada a la setmana són el 69,8% de la població general i el 70,6% de la població juvenil. Pel que fa a les diferències internes de la població general, els lectors de premsa són més entre els homes que entre les dones, i només les persones més grans de 65 anys presenten uns percentatges un xic més baixos que la mitjana. El nivell de lectura disminueix entre els sectors socials de menys estatus, si bé l'únic amb un percentatge molt més baix de lectors és el dels individus sense estudis —amb un 37,9% de lectors habituals—. Pel que fa a la població juvenil, també podem advertir que els nois tenen més tirada per la lectura de diaris que les noies, però la dada més interessant és el gran increment en el nombre de lectors habituals entre els 15-19 anys i els 20-24 anys, cosa que indica que hi ha una cohort d'edat que adquireix progressivament l'hàbit de lectura de diaris

—vegeu la taula 23 de l'annex—. A més, l'estudi *Consum cultural dels joves catalans* (Martínez, González i de Miguel, pendent de publicació) adverteix que bona part de la diferència en l'hàbit lector de dones i homes s'explica pel fet que un percentatge important dels nois joves llegeix en exclusiva premsa esportiva o notícies esportives en diaris generals.¹² Una altra diferència significativa entre homes i dones és el gust pels articles d'opinió, que tenen un públic prou ampli entre els nois (28,3%), i en canvi reben molt poca atenció de les noies (4,8%). Així, sembla que hi ha diferències de gènere en la manera d'afrontar la lectura d'un diari, si bé les dades que tenim i les limitacions del present informe no permeten entrar més a fons en aquest punt.

Finalment, fem una ràpida aproximació a la lectura de revistes. La població de 15 a 29 anys té més tendència a llegir revistes que la mitjana de la població: si gairebé la meitat de la població general no llegeix revistes (48,9%), entre els joves aquesta proporció és més baixa, del 40,7%. De fet, el nombre de lectors esporàdics decreix des del 33,5% entre els joves de 15 a 29 anys fins al 17% de les persones més grans de 65 anys. En canvi, el percentatge de lectors habituals de revistes és similar en tots els grups d'edat, i se situa sempre al voltant del 25%. Aquesta similitud la trobem també en els lectors de 15 a 29 anys, que mostren uns percentatges similars tant de lectors esporàdics com de lectors habituals.

Les diferències segons el sexe dels individus tampoc no són gaire grans. Si bé el percentatge de no lectors de revistes és molt similar, entre les dones hi ha més lectores habituals, tant en la població general com en la juvenil. D'altra banda, l'estatus sociocultural i l'increment de l'edat tampoc no permeten observar canvis —ni entre la població general ni entre els joves— pel que fa a la lectura de revistes, cosa que sí que passava amb la lectura de llibres i de diaris. Aquesta relativa homogeneïtat genèrica en l'hàbit lector contrasta amb la profunda diversitat en les temàtiques que prefereixen els lectors. De fet, és la varietat temàtica, que també abasta àmbits socials d'una gran popularitat i culturalment "poc distingits", el que permet que llegir revistes sigui un hàbit sense fronteres de classe, gènere, edat o nivell cultural.

En termes generals, la població jove i la població general presenten uns percentatges similars de lectura de revistes, si bé hi ha algunes temàtiques que creixen o decreixen. La diferència més significativa la trobem en el fet que hi ha molts més lectors de revistes del cor en la població general (30%) que en la població juvenil (18,3%). Pel que fa a les diferències de sexe entre els joves, les preferències d'homes i dones tenen poca a veure. De fet, segurament és en la tria de la temàtica de la revista que és més evident i contrastada la construcció diferencial de gènere en el gust d'homes i dones. Entre les dones, les revistes preferides són les del cor —d'una manera més o menys regular, el 36,6% de les lectores de revistes diuen que en llegeixen— i les d'estètica, salut i moda (32,1%). La resta de gustos tenen un volum de lectores inferior al 10%, exceptuant les revistes de divulgació científica. Per contra, entre els homes el tipus de revistes més llegides són les que parlen d'esports i *hobbies* (28,3%); les de temàtica no concretada, entre les quals podem trobar, entre d'altres, els còmics (17%); les científiques o de divulgació (14,7%), i les d'informàtica (11,6%). De revistes del cor en llegeixen el 10% dels nois lectors de revistes. Com veiem, les diferències segons el sexe són molt accentuades pel que fa als gustos, i reflecteixen les diferències en els *hàbitus* —les disposicions del gust interioritzades— d'homes i dones.

Arts escèniques

Les tres arts escèniques de les quals tenim dades, gràcies un altre cop a l'*Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2001*, són el teatre, la dansa i el circ. L'assistència a aquestes activitats és molt minoritària tant entre la població general com entre la juvenil. Més de dues terceres parts de la població general no ha anat al teatre l'any anterior a l'entrevista (70,1%), i menys encara a espectacles de dansa (93,4%) o al circ (94,1%). Del 29,9% de persones que han anat al teatre, només dues terceres parts ho ha fet una o dues vegades. Entre els joves, el volum dels que no han anat al teatre és un xic més baix (63,3%), com també els que no han anat a cap espectacle de dansa (90,5%), però també es tracta d'activitats molt minoritàries, que molt pocs joves fan amb una certa regularitat.¹³ L'assistència al circ és tan minoritària entre els joves com ho era entre la població general. En tots dos grups —població general i població juvenil— l'assistència als espectacles escènics és més alta en els grups de més estatus sociocultural —

¹² Aquest segment representa el 17,6% dels nois davant del 2,8% de les noies. No tenim les mateixes dades per a la població general, però possiblement responen a la mateixa lògica.

¹³ Només el 13,5% dels joves han anat al teatre més de dues vegades l'any anterior a l'entrevista, i el 2,5% han anat més de dues vegades a un espectacle de dansa.

estudis secundaris i, sobretot, superiors—. En el cas de la població general, també hi ha un decrement de l'assistència amb l'edat, si bé és menys accentuat que en altres casos, motiu pel qual sembla més causat pel canvi de situació existencial segons l'edat —per exemple, la poca capacitat adquisitiva o el baix nivell acadèmic de bona part de la gent de la tercera edat— que no pas per un canvi de cultura generacional. Pel que fa als joves, els percentatges d'assistència no s'incrementen amb l'edat, si bé cal tenir en compte que en el grup de 15 a 19 anys alguns dels assistents esporàdics a espectacles de teatre o de dansa hi van en el marc de l'escola, per la qual cosa a la pràctica les xifres poden no reflectir tanta voluntarietat com en la resta de casos. Sigui com sigui, sembla que l'aproximació que fa l'escola a aquest tipus de consum cultural no acaba permeabilitzant el gust juvenil, de manera que, malgrat aquests contactes i el perfil acadèmic més alt de les generacions joves, l'assistència a espectacles de teatre, dansa i circ continua sent una activitat minoritària. Finalment, hem d'esmentar que les dones —de la població general i encara més de la juvenil— tenen més tendència a assistir a aquest tipus d'espectacles —per exemple, les dones joves que assisteixen a espectacles teatrals són el 39,8% del total, davant el 33,7% d'homes joves.

Visites a museus, galeries i monuments

Segons les dades de l'*Enquesta de consum i pràctiques culturals a Catalunya 2001*, l'assistència a museus, galeries i monuments és una activitat minoritària tant entre la població general com entre la juvenil. El volum d'assistents a museus és, entre la població general, del 39,2%; el d'assistents a exposicions o galeries d'art, del 35,4%, i el de visitants de monuments de diversos tipus, del 41,1% —els percentatges també inclouen les persones que han fet aquesta activitat un sol cop durant l'any anterior a l'entrevista—. Entre la població juvenil els percentatges són, respectivament, del 48,2% d'assistents a museus, 39,4% d'assistents a exposicions o galeries, i 46,6% de visitants a monuments. Com veiem, l'única activitat que està considerablement per sobre de la mitjana poblacional —i cal tenir en compte que és una mitjana que inclou els usos de la població de més de 65 anys, que en proporció té una vida cultural considerablement menys intensa que la dels grups d'edat adults— és la visita a museus, la qual cosa fa sospitar que, en bona mesura, aquesta sobrepresència juvenil té a veure amb el fet que s'hi vagi en activitats organitzades pels centres escolars —en el cas de les persones que cursen l'educació secundària—. En tot cas, són xifres que no permeten arribar a conclusions clares sobre l'increment d'aquest tipus de consum cultural entre les noves generacions, més enllà del consum que pugui estar relacionat amb el fet de ser estudiants. Tant entre la població general com entre la població juvenil les visites d'aquest tipus estan vinculades estretament al fet de formar part dels grups que tenen un estatus sociocultural elevat —alt nivell d'estudis, alt nivell d'ingressos, professions d'alt estatus.

3.2. La pràctica artística

Per pràctica artística entenem la disposició dels joves a practicar activitats que en termes generals podem considerar properes al camp artístic en les seves diferents manifestacions: tocar música, escriure, fer teatre o dansa, etcètera, tot i que és evident que a vegades la frontera entre el que es considera artístic i el que no és força difusa. Per exemple, la pràctica d'escriure un diari íntim fàcilment podria no considerar-se una pràctica artística, i segons quines activitats manuals també estan situades en la frontera entre l'artesanía i l'activitat artística. Tampoc no sabem si els qui contesten que fan fotografia i vídeo s'hi dediquen amb gaire sentit i rigor artístic. Per tant, fem servir l'expressió *activitat artística* en un sentit laxa, com tot allò que té a veure amb pràctiques personals que tenen una vocació expressiva i creativa, encara que estiguin més a prop de l'artesanía, de la necessitat d'expressar la intimitat o d'una activitat lúdica menys autoexigent. Les dades que tenim, les de l'*Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2001*, són les que determinen que haguem d'optar per una definició laxa del concepte *activitat artística*.

Les respostes de l'enquesta mostren una disposició considerable dels joves a fer activitats artístiques, superior a la de la població general: mentre que el 50,5% dels adults diuen que fan almenys una activitat artística, entre la població juvenil el percentatge puja fins al 60,1%. A banda, els joves també mostren més disposició a dedicar-se a diverses activitats artístiques: mentre que el 21,5% de la població general fa més d'una activitat, el percentatge entre els joves és superior al 30% (31,10%).

No tenim dades sobre les diferències internes pel que fa a la població general, però sí que en tenim en relació amb els joves: són les noies i el grup d'edat més jove —de 15 a 19 anys— els que tenen més tirada

per les pràctiques artístiques. Entre les noies, el percentatge de les que fan alguna activitat artística és del 65,5%, que s'incrementa fins al 73,2% entre les noies de 15 a 19 anys —en tots dos casos, l'increment percentual afecta especialment el volum de noies que es dediquen a dues o més pràctiques artístiques (un 36,7% de les noies de 15 a 29 anys, i un 46% de les noies de 15 a 19 anys)—. Entre els nois i noies de 15 a 19 anys, els qui fan almenys una activitat són el 69%. La pràctica d'activitats artístiques és molt més habitual entre els joves que encara no han acabat el seu itinerari acadèmic, entre els joves desocupats i entre els ocupats amb un estatus elevat, i en canvi el gust per aquestes pràctiques és menys important entre els ocupats d'estatus baix —si exceptuem el cas dels treballadors en l'àmbit manual-artesà— i entre els joves amb responsabilitats familiars —els casats, i sobretot els casats amb fills, amb uns percentatges d'activitat similars a la mitjana de la població general.

3.2.2. La pràctica artística individual o organitzada

Les activitats artístiques que tenen més predicament, tant en la població general com en la jove, són les que es practiquen de manera individual. Les dades que tenim sobre la població general no són gaire aclaridores, però en tot cas les activitats que més es fan són les individuals: *treballs manuals* (26,6%), *fotografia o vídeo* (22%) i *escriure* (15,7%). Per contra, les activitats que se solen fer organitzadament tenen una presència molt menys destacada: *fer teatre* (2,8%), *cant* (3,6%) o *dansa* (3,8%). Les activitats en què és més difícil pressuposar si es fan organitzadament o individualment les trobem en les posicions intermèdies: *dibuixar o pintar* (14,9%) i *tocar un instrument* (10,5%). Pel que fa als joves, el 52,9% fan una o més activitats artístiques, un percentatge molt més baix quan parlem estrictament d'activitats organitzades (18,9%). Per ordre de preferència, les activitats que fan més joves són *fotografia o vídeo* (22,8%), *escriure* (22%), *dibuixar o pintar* (19,9%), *fer treballs manuals* (18,6%) i *tocar un instrument individualment* (14,9%). La resta d'activitats, relacionades amb la pràctica organitzada, les practica un percentatge molt més baix dels joves: *tocar un instrument musical organitzadament* (6,4%), *formar part d'un grup de dansa* (5,2%), *de teatre* (4,6%) o *de cant* (4,5%).

Amb relació a la diversitat interna en les preferències juvenils, podem fer alguns comentaris referents a les diferències segons sexe i grups d'edat. En primer lloc, cal destacar que les pràctiques artístiques organitzades tenen una forta presència femenina —amb l'excepció de l'activitat de tocar un instrument musical organitzadament—: el volum de noies, especialment de 15 a 19 anys, i en menor mesura de 25 a 29 anys, que fan teatre, dansa o cant és molt major al de nois, en una proporció superior a les dues noies per cada noi. La feminització afecta també tres activitats artístiques individuals: fotografia o vídeo —amb diferències que decreixen amb l'edat, perquè en els grups d'edat superiors els nois s'hi dediquen més—, fer treballs manuals —una activitat que creix amb l'edat, i que entre els 25 i els 29 anys fan gairebé el doble de noies que de nois (un 27,4% per un 14,9%)— i, sobretot, escriure, activitat que les noies de 15 a 19 anys practiquen amb una intensitat molt superior a la mitjana (48,8%), cosa que possiblement té a veure amb la tradició de les noies adolescents de dur algun tipus de diari íntim —sembla que aquesta pràctica tendeix a abandonar-se amb l'edat—. Per contra, és més habitual que els nois toquin un instrument individualment, i encara un xic més comú entre els nois més joves que entre els de més edat. Finalment, a l'activitat de dibuixar i pintar s'hi dediquen tant nois com noies, però és molt més habitual entre els joves de menys edat —al voltant del 30% dels que tenen entre 15 i 19 anys— que entre els més grans —no arriben al 15%—, possiblement com a resultat de la combinació de raons d'edat i de generació —la forta influència que ha pogut tenir entre els més joves la introducció del còmic japonès, per exemple.

4. El català en les maneres de fer i en els consums culturals

En aquest apartat abordem el paper que té el català en la vehiculació de les maneres de fer a Catalunya, és a dir, el lloc que ocupa en els usos socials dels joves i, en contrast, de la resta de la població. Òbviament, la llengua té un paper central en la forma que pren la cultura d'un territori, tant en el vessant quotidià —de quina manera ens comuniquem en les nostres maneres de fer, tant en el lleure com en altres àmbits— com en l'artístic —quina és la llengua que vehicula les manifestacions i les indústries culturals—. D'alguna manera, la llengua és l'infraestructura de la cultura, i en aquest capítol volem veure en quina posició està el català, llengua autòctona del territori, com a articulador de la cultura de Catalunya entre la població juvenil —aviseu que en alguns aspectes ho podrem fer més que en uns altres.

Les xifres sobre el coneixement i l'ús del català entre la població juvenil permeten fer una lectura prou pormenoritzada de la situació, sobretot en comparació amb alguns altres àmbits que s'aborden en aquest informe. Les dades que aporten les diferents fonts disponibles fan possible abordar matisos d'un gran interès, si bé, alhora, fan especialment delicada la interpretació. En qualsevol cas, la voluntat d'aquest apartat, com la de la resta de l'informe, és ressaltar tant les evidències com els interrogants que la informació que ens aporten les diferents enquestes fan possible explicitar.

4.1. La capacitat en català

Si hi ha un grup de dades que permet ser optimista respecte al futur del català aquest grup és, sens dubte, el referit als nivells de capacitat en català. Les dades dels censos dels anys 1986, 1991, 1996 i 2001 posen de manifest que la comprensió del català, la capacitat de parlar-lo i la capacitat per escriure-hi s'han incrementat progressivament tant entre el conjunt de la població com, molt especialment, entre les cohorts de joves.

Comentem en primer lloc les dades relatives a la comprensió del català. En el cas de la població adulta —de 30 anys i més—, el percentatge de persones que entenen el català ha passat del 89,2% del 1986 al 93,8% del 2001. Sembla que aquest increment percentual el causa en bona mesura el fet que han arribat a l'edat adulta diverses cohorts joves que tenien un nivell de comprensió del català superior a la mitjana adulta, i per tant hi ha hagut una substitució poblacional més que no pas una millora dels nivells de comprensió dels adults que el 1986 ja no entenen la llengua. Pel que fa als joves, el percentatge dels que entenen el català sempre ha estat per sobre del 95%, i els nivells de comprensió assolits per la cohort de 15 a 19 anys —és a dir, la que acaba de sortir de l'escolarització obligatòria— sempre han millorat un xic els nivells de comprensió de les cohorts precedents. Fins al 1996 és molt clar que el nivell percentual assolit per la cohort d'edat de 15 a 19 anys es mantenia en els quinquennis següents: els qui tenien aquesta edat el 1986, mantenien el mateix nivell percentual de coneixement del català el 1991, quan estaven entre els 20 i els 24 anys, i el 1996, quan tenien entre 25 i 29 anys, i el mateix passa amb els que tenien entre 15 i 19 anys el 1991. Els fluxos de població motivats per les migracions de fora de Catalunya no feien baixar aquest percentatge de comprensió. Aquesta tendència, que el 1996 comporta la pràctica universalització de la comprensió del català entre els joves (98,4%), i especialment entre els joves que aquell any tenien entre 15 i 19 anys, s'ha vist modificada el 2001. L'any 2001 les dades de comprensió del català minven fins al 96,2% en el cas dels joves d'entre 15 i 29 anys, un decreixement especialment significatiu entre els joves de més edat (25 a 29 anys), que se situen en els nivells de comprensió de 1986. Sembla clar que el fenomen que explica aquest descens és el creixement dels fluxos migratoris que viu Catalunya en els darrers quinquennis, especialment quan la població nouvinguda no passa pel procés d'escolarització obligatòria. L'accentuació dels processos migratoris en el darrer quinquenni i l'empadronament i la regularització de la població d'origen estranger —que, per tant, passa a contestar els censos— fa pensar que dades més recents posarien en evidència una accentuació d'aquest decrement en els nivells de comprensió, si bé val a dir que no sabem quins són els índexs de reversibilitat pel que fa a la no-comprensió del català entre els immigrants nouvinguts que han arribat fora del període d'escolarització obligatòria —és a dir, quants d'aquests acabaran capacitant-se en la comprensió del català.

Les dades referides a la capacitat de parlar el català mantenen una tendència similar a la ja descrita en relació amb la comprensió de la llengua, si bé el paper de l'escolarització obligatòria s'hi veu reflectit

amb més potència, possiblement perquè parlar un idioma és un aprenentatge molt més difícil de fer d'una manera autodidacta que no pas arribar a comprendre'l. La proporció de població tant adulta com juvenil capacitada per parlar en català s'ha incrementat progressivament al llarg dels darrers quinquennis: entre la població adulta, l'increment en la capacitat entre el 1986 i el 2001 és de 9 punts percentuals —del 61% al 70,1%—, i entre la població juvenil el creixement encara és més espectacular, si bé les darreres dades disponibles, les del cens del 2001, mostren el mateix descens en els nivells de capacitat per parlar que ja havíem observat en comentar els nivells de comprensió. En tot cas, val a dir que la capacitat per parlar el català s'incrementa d'una manera molt notable entre el 1986 i el 1996, ja que passa del 72,6% al 90,4%. Entre els joves de 15 a 19 anys, el 1996 s'arriba a uns percentatges de capacitat per parlar en català del 95%. En aquell any es pot detectar un altre fenomen interessant: entre el 1991 i el 1996 els nivells de capacitat per parlar en català s'incrementen en una mateixa cohort. Dit en altres paraules: del 87% dels joves de 15 a 19 anys que podien parlar en català el 1991 es passa al 92% de joves de 20 a 24 anys que el poden parlar, i del 78% dels joves de 20 a 24 anys el 1991, al 85% dels joves de 25 a 29 anys el 1996. Aquestes dades posen de manifest que hi ha un procés de capacitat progressiva un cop abandonada l'escolarització obligatòria i que aquest procés arriba a uns nivells notables, si més no entre la població juvenil, possiblement per les necessitats derivades de la seva entrada en àmbits on el català té més presència —la universitat, la feina—, o per canvis en la residència derivats del procés d'emancipació, entre d'altres. Malgrat aquest procés, possiblement encara significatiu a partir del 1996, la capacitat per parlar en català ha minvat en les dades del 2001, bàsicament pel mateix fenomen ja apuntat amb anterioritat: l'arribada d'un nombre significatiu de població immigrada que s'integra en les diferents cohorts juvenils. En tot cas, la dificultat de parlar un idioma —més gran que la dificultat d'entendre'l— fa que en aquest cas el descens sigui un xic més accentuat.

Les dades que tenim de les diferents enquestes a la joventut de Catalunya que s'han dut a terme —concretament les dels anys 1990, 1998 i 2002— també posen de manifest el fort increment en la capacitat oral dels joves entre els 15 i els 29 anys, si bé aquesta enquesta no detecta el petit canvi de tendència de l'any 2002 —tot i així, les dades del cens són força més fiables per delimitar fenòmens que afecten una part relativament petita de la població, que són difícils de detectar en el marc d'una enquesta—. Amb tot, el quadre anterior sí que permet observar que, a part del creixement en el percentatge de joves capacitats per entendre la llengua, el nivell d'expressió oral també s'ha anat incrementant progressivament.

Pel que fa a la capacitat per escriure en català, la progressió entre el 1986 i el 2001 és encara més espectacular que en els casos anteriors, per la senzilla raó que el punt de partida era molt baix. El 1986, només el 21,8% de la població adulta escrivia en català, un percentatge que gairebé es dobla el 2001 (38,6%). Entre la població juvenil l'increment de capacitat ha estat igualment espectacular, si bé amb unes xifres de partida i d'arribada molt superiors, que una vegada més reflecteixen el paper central que té l'escola —es passa del 47,9% del 1986 al 80,4% de l'any 2001—. S'ha de fer notar, a més, que la capacitat de les cohorts que han anat passant per les escoles de Catalunya s'havia incrementat d'una manera molt notable ja des d'abans del 1986: així, la capacitat per escriure en català passa del 33% dels que tenien entre 25 i 29 anys el 1986 —i que, per tant, tenien entre 15 i 19 anys el 1976 i van estudiar en l'escola pública predemocràtica— al 88% dels que tenien entre 15 i 19 anys el 1996 i al 87% dels que tenien entre 15 i 19 anys el 2001. Aquest increment posa de manifest com pocs el paper de l'escola en el terreny de la capacitat lingüística i, doncs, de la normalització. Tot i que l'any 2001 els percentatges dels que sabien escriure català per grups d'edat són superiors als del 1996, el retrocés en la capacitat és visible quan ens fixem els percentatges per cohorts. Així, del 88% de persones d'entre 15 i 19 anys que sabien parlar en català el 1996 es passa al 82% entre els que tenien entre 20 i 24 anys el 2001, i del 81% dels joves d'entre 20 i 24 anys que el sabien escriure l'any 1996 es passa al 75% de joves que tenien de 25 a 29 anys l'any 2001. El fenomen migratori també es deixa notar en les xifres, si bé el procés d'increment de les taxes de capacitat és encara tan notable —perquè encara estan lluny de la universalització de la capacitat, com passa en el cas de la capacitat d'entendre el català— que les xifres comparatives entre el 1996 i el 2001 són positives.

A manera de conclusió, podríem dir que la tasca de normalització lingüística pel que fa a la capacitat en la comprensió del català, sobretot per mitjà de l'escola —bàsicament per a la població d'origen familiar no catalanoparlant—, ha estat i és tot un èxit, complementat a més pels increments de capacitat en la població juvenil en àmbits de no-escolarització obligatòria. A banda, cal destacar que l'increment de la capacitat en la població adulta té l'origen en bona part en la incorporació a aquestes edats de la població jove, que té un coneixement de la llengua sensiblement superior. Amb tot, els darrers fluxos migratoris de població juvenil han fet créixer les xifres de capacitat, pel senzill motiu que l'escola no

és un instrument eficaç d'immersió lingüística per a una bona part dels nouvinguts, si bé només ho podríem considerar negativament en cas que no hi hagués mecanismes de capacitació alternatius, tant institucionals —intervencions que facilitin l'aprenentatge— com socials —existència d'espais afectius, laborals, etcètera, que evidencin la necessitat d'aprendre el català a diferents nivells.

4.2. L'ús del català

Les dades disponibles sobre l'ús del català no dibuixen un panorama tan optimista com les de la capacitació en català. L'informe que va elaborar Marina Subirats a partir de les dades de l'*Enquesta metropolitana de Barcelona 2000* explica d'una manera molt clara la situació general en la qual hem d'emmarcar la reflexió sobre els usos, tant pel que fa a la població general com a la juvenil. L'anàlisi de Subirats es refereix a una part del territori català on la ràtio entre la població catalanoparlant i castellanoparlant és especialment favorable a la població castellanoparlant, però alguns dels fenòmens que observa es poden extrapolar a tot Catalunya, si bé els efectes seran per força diferents, depenent de les proporcions de catalanoparlants i de castellanoparlants. La tesi de l'autora és que a l'àrea metropolitana de Barcelona s'està donant un fenomen de desplaçament de l'autoconsideració com a catalanoparlant o castellanoparlant cap a l'autoconsideració com a bilingüe. Així, entre el 1985 i el 2000 el percentatge dels qui es consideren catalanoparlants ha baixat del 34,2% al 29,8%, i el percentatge dels qui es consideren castellanoparlants ha passat del 60,8% al 56,1%. Per contra, durant el mateix període el percentatge dels qui es consideren bilingües s'ha incrementat del 2,4% al 13,5%. Aquest desplaçament en els usos cap al bilingüisme —i acceptem que les dades reflecteixen posicionaments relacionats amb els usos lingüístics i no amb qüestions d'un altre ordre— és un fenomen estructural del context català que té a veure amb la barreja social i familiar de poblacions monolingües, i afecta negativament sobretot la llengua minoritzada —que en el cas de l'àrea metropolitana de Barcelona, com en altres zones de Catalunya, és el català—. Aquesta dada es pot prendre amb més o menys preocupació depenent de les pràctiques lingüístiques que s'amaguin darrere d'aquest bilingüisme, i especialment dels usos socials que acabi tenint el català en els diferents espais públics. Seria interessant, doncs, saber quina és la dinàmica lingüística que ens trobem a les zones de Catalunya amb una proporció de població catalanoparlant més elevada que la castellanoparlant, sobretot pel que fa a l'evolució cap al bilingüisme, perquè possiblement sigui diferent a la que podem observar per a l'àrea metropolitana de Barcelona. En tot cas, però, les dades de l'*Estadística d'usos lingüístics a Catalunya 2003* assenyalen que en els territoris on el català té més presència la tendència al bilingüisme és menys acusada.

Abans d'entrar a veure quins són els usos lingüístics en diferents espais socials, val la pena destacar unes altres dades de l'informe de Marina Subirats que ens serveixen per acabar de dibuixar aquesta panoràmica general dels usos del català. Malgrat que hi ha una tendència al bilingüisme que fa baixar el nombre de persones que empen prioritàriament el català, també trobem un parell de fenòmens més minoritaris que són positius per a la prevalença de l'ús social del català: en primer lloc, hi ha més "llars mutants" amb fills de pares castellanoparlants que es declaren catalanoparlants que a l'inrevés, i en segon lloc, la llengua emprada per molts pares per relacionar-se amb els seus fills és el català, fins i tot quan la llengua familiar o de relació amb la parella no ho és. És possible que la tendència s'intensifiqui a mesura que les cohorts més capacitades en l'ús del català —les que ara tenen entre 15 i 29 anys i no provenen dels fluxos migratoris recents— comencin a tenir fills.

El paràgraf anterior posa de manifest dos elements —la tendència al bilingüisme i el prestigi de la llengua catalana, que fa possible l'existència de fenòmens com el de les "llars mutants" o el canvi de la llengua amb què es parla als fills en un entorn de majoria castellanoparlant— que no semblen reproduir-se exactament en els usos lingüístics dels joves; per aproximar-nos-hi recorrerem a les dades de les enquestes a la joventut de Catalunya dels anys 1998 i 2002. No farem servir l'enquesta del 1990 perquè hi ha una dada que ens crea dubtes respecte la fiabilitat de la mostra: segons l'enquesta de 1990, el percentatge de joves d'entre 15 i 29 anys que vivien en famílies catalanoparlants era del 56,8%, davant del 33,9% de joves que vivien en famílies castellanoparlants. Si aquestes dades fossin certes, el contrast amb el 42,9% de joves que el 2002 vivien en famílies catalanoparlants dibuixaria una situació dramàtica, perquè implicaria una forta pèrdua de pes del català en els entorns familiars dels joves en només dotze anys. Tot i així, algunes de les dades de l'*Enquesta metropolitana de Barcelona* ens fan dubtar de la validesa dels resultats de l'enquesta del 1990.

En qualsevol cas, aquesta observació posa de manifest fins a quin punt les enquestes són un índex a vegades molt fràgil de la realitat. En la comparativa entre les dades d'usos lingüístics de les enquestes a la joventut de Catalunya del 1998 i del 2002 en trobem un altre bon exemple, ja que el primer que hi destaca és la forta polarització dels resultats sobre usos lingüístics dels joves: l'any 2002 les categories intermèdies —les persones que parlen més aviat en català, igual en català que en castellà i més aviat en castellà— només suposen el 24,6% dels enquestats, mentre que quatre anys abans suposaven el 68,2% dels entrevistats. La diferència és enorme, i possiblement pot tenir relació amb dos fenòmens de caràcter social: a) l'increment del pes simbòlic en l'autodefinició lingüística i b) el tancament de certs espais socials en l'ús lingüístic exclusiu del català o del castellà. Però més enllà del fet que es puguin estar donant, amb més o menys intensitat, aquests dos processos, segons el meu parer els percentatges canvien tant per la manera de plantejar la pregunta l'any 1998 i el 2002: l'any 2002 es demana quina és la llengua emprada habitualment, mentre que el 1998 es pregunta en quin percentatge aproximat es fa servir cada llengua, més enllà de la llengua que es parli amb més facilitat. El 2002 es demana als joves que arrodoneixin —i per tant, que tendeixin a identificar-se com a catalanoparlants, castellanoparlants o bilingües—, mentre que el 1998 se'ls demana un grau de precisió que fa créixer les opcions intermèdies. Així doncs, val més no fer interpretacions gaire agosarades. Possiblement, fins i tot el fet que la població castellanoparlant hagi crescut —del 30% el 1998 al 41,4% el 2002— té més a veure amb el plantejament de l'entrevista en un i altre cas que no pas amb un canvi significatiu de tendència. Així, potser és més suggerent interpretar aquesta diferència de deu punts com la conseqüència del fet que l'any 2002 la pregunta condicionava menys la resposta: és possible que una bona part del 25,1% de persones bilingües perfectes del 1998 fossin població castellanoparlant condicionada a sobredimensionar el seu ús del català per les característiques de l'entrevista i per la valoració subjectiva que es fa del català com a llengua de prestigi.

D'altra banda, és especialment interessant observar les diferències que trobem en l'enquesta del 2002 entre els usos lingüístics segons els espais socials de referència i l'edat i el sexe dels joves enquestats. L'espai on hi ha més presència tant del català com del castellà és l'espai familiar, on el 41,1% de joves fan servir habitualment el català, i el 47,4% el castellà. Pel que fa a l'ús del castellà, el familiar és de llarg l'àmbit on aquesta llengua té més presència, si bé en l'espai de les relacions amb els amics encara manté una presència un xic més gran que el català —un 42,6% per un 39%—. En canvi, en l'àmbit de la feina o dels estudis el català i l'opció bilingüe tenen més presència; per contra, l'ús exclusiu del castellà és més baix. Aquestes dades dibuixen diferents espais d'ús en els quals les llengües tenen més o menys presència: a la família hi ha un predomini dels usos purs i més presència del castellà —sembla haver-hi més persones de procedència castellanoparlant—; per contra, amb el grup d'amics els usos purs es relaxen, en una tendència que afecta tant els que amb la família empren el català com els que empren el castellà. S'observa la mateixa tendència en la predisposició a parlar amb un desconegut, si bé en aquest cas hi ha més flexibilitat per part d'un sector de la població castellanoparlant. A l'escola i/o a la feina —possiblement el funcionament és diferent en un cas i l'altre— la flexibilitat de la població d'origen castellanoparlant s'accentua, si bé hi ha un sector important del 21,6% de persones que diuen que també habitualment s'hi expressen en castellà —és un percentatge considerable si tenim en compte que a l'escola la llengua vehicular és el català, de manera que en part es pot considerar un índex que hi ha joves que es resisteixen a fer servir el català—. Pel que fa a la població general, les dades de *Estadística d'usos lingüístics a Catalunya 2003* ens mostren una situació similar per a la població de 15 i més anys de Catalunya, amb la mateixa tendència als usos bilingües en les relacions amb els amics, que afecta més la població catalanoparlant que la castellanoparlant —vegeu les taules 33 a 35 de l'annex.

Les diferències en l'ús del català i del castellà en els diferents àmbits segons el sexe donen uns resultats curiosos: com era d'esperar, els usos lingüístics són molt similars en l'àmbit familiar, però en canvi en la resta d'àmbits i situacions les noies tendeixen a fer servir el català força més que els nois, amb un contrast especialment notable en l'àmbit escolar i laboral. Interpretar aquesta situació també implica un cert grau de gosadia, però com a mera hipòtesi podem plantejar que la millor predisposició femenina envers el català té relació amb les connotacions de la llengua —vista com més institucional, més prestigiosa, més "políticament correcta"—, connotacions que provoquen una aversió més accentuada entre els nois, sobretot els més joves, que entre les noies. Possiblement el tipus de feina que sovint desenvolupen les noies joves —més presents en el sector serveis, amb més tendència a treballar de cara al públic— les situa més sovint en posicions laborals que exigeixen flexibilitat en els usos lingüístics. Segurament, també, són aquestes mateixes raons les que expliquen que les noies tinguin més tendència a escriure en català —si bé en aquest cas també hi pot influir la permanència en itineraris acadèmics, més elevada en les noies—. El contrast és encara més accentuat per grups d'edat juvenils: si bé en l'àmbit familiar els

usos són similars per a tots els grups d'edat —l'ús del català és un xic inferior en el cas dels joves de 15 a 19 anys, si bé amb unes diferències estadísticament no significatives—, els joves de 15 a 19 anys tendeixen a emprar molt menys el català en tots els àmbits excepte en l'escolar i el laboral —en el qual la tendència dels més joves a emprar menys el català possiblement es veu neutralitzada per l'exigència d'utilitzar la llengua en l'àmbit escolar, en el qual hi ha una proporció més elevada de joves de 15 a 19 anys que de joves de 25 a 29 anys—. On la situació és especialment interessant és en l'àmbit de les amistats, en el qual el grup de 15 a 19 anys utilitza de manera exclusiva o prioritària el castellà —en un 48,8% de casos, percentatge similar al 49,5% d'ús en l'àmbit familiar—, però en canvi l'ús del català es veu especialment afeblit, sobretot pel que fa al seu ús exclusiu —un 27,5% del total per un 38,9% d'ús en l'àmbit familiar—. Tot plegat ens fa veure que el català és una llengua amb una càrrega simbòlica que, malgrat les dificultats associades al fet de ser una llengua petita, en pot afavorir la prevalença en els usos socials adults, però en canvi aquesta mateixa càrrega simbòlica associada al prestigi i a l'ús institucional la pot fer una llengua antipàtica per a segons quins joves, sobretot a determinades edats i en determinats contextos —per exemple, en les relacions entre amics en els grups més joves amb una presència notable de joves de procedència castellanoparlant, o en ambients pretesament "cosmopolites" com el lleure nocturn—. En tot cas, és un tipus de càrrega simbòlica que en condiciona l'ús però que possiblement és reversible parcialment en la mesura que els joves s'apropen a l'imaginari adult.

4.3. El consum cultural en català

Hi ha poques dades que facin referència als consums culturals en català i en castellà i que vagin més enllà de la producció en aquestes llengües, sobretot si, com és el cas, volem diferenciar l'audiència juvenil de la resta. Les dades disponibles que hem considerat de més interès en el marc del present informe són les referides al consum televisiu i radiofònic que apareixen a l'*Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2001*. El consum televisiu i radiofònic és, entre els consums culturals de recepció, el que més temps ocupa als individus i el que és accessible més fàcilment per la gratuïtat i la presència de televisors i ràdios a totes les llars, per la qual cosa és un indicador prou interessant de la disposició d'adults i joves cap al consum cultural en català, més enllà de dificultats materials derivades de l'escassetat de l'oferta, de les dificultats d'accessibilitat, etcètera. Amb tot, és important tenir present que, més enllà de la llengua preferida en el consum televisiu i radiofònic, l'oferta de continguts de les cadenes no és anàloga i totalment comparable, i aquest és un element bàsic en la interpretació de les dades, sobretot a l'hora de comparar la diferent disposició d'adults i joves.

Comencem observant els consums lingüístics televisius. Com ja s'havia dit en l'apartat sobre la televisió, tant entre la població general com entre la població jove —de 15 a 29 anys— TV3 és la televisió que més es mira. Pel que fa a la població general —els enquestats podien esmentar entre un i tres canals de televisió—, el 31,1% de les respostes corresponen a TV3, percentatge que cau fins el 28,1% en el cas dels joves. De fet, aquest descens en les respostes no ha de voler dir necessàriament que menys joves mirin TV3, perquè és un percentatge sobre el total de respostes, no sobre el total d'individus. És més, una dada complementària que tenim sobre els joves, però no sobre la població general, ens assenyalava que un 60% dels joves que han respost la pregunta han indicat que mirin TV3. Pel que fa al Canal 33, les respostes de la població general i de la juvenil són similars —un 9,1% per un 8,1%—. És interessant, en contrastar les dades, comprovar que la distància entre el volum de respostes que esmenten TV3 (31,1%), i el volum de respostes que es refereixen a la segona cadena en ordre d'importància, Tele 5 (18,8%), és molt més gran en el cas de la població general que en el cas de la juvenil —amb un 28,1% de respostes que esmenten TV3, i un 24,5% Tele 5—. Així doncs, podríem apuntar la possibilitat que en el cas dels joves hi ha menys fidelitat a una cadena, i per tant més tendència a mirar televisió en diferents idiomes, depenent del programa que es prefereix en cada moment.

Respecte a la llengua de consum, el volum de consumidors de televisió lingüísticament purs és similar —un 13,6% dels joves diuen que mirin sempre programació en castellà, per un 13,9% dels adults que mirin menys del 25% de televisió en castellà—, però en canvi hi ha molta més audiència només en català en el cas de la població general —un 24,7% del total diu que mira més del 90% de la televisió en català— que en el cas dels joves —un 14,3% diuen que només mirin televisió en català—. Les dades no són exactament comparables perquè les categories de la variable estan construïdes d'una manera diferent, però apunten que hi ha més fidelitat lingüística cap al català, i més fidelitat de marca a TV3 per part de la població general —cal pensar que els percentatges encara s'extremarien més si tinguéssim com a referent la població adulta, és a dir, si excloguéssim del conjunt *població general* la població juvenil.

Quant a l'audiència radiofònica, les diferències entre la disposició de la població general i la juvenil són molt més accentuades, perquè els joves tendeixen a decantar-se molt més per escoltar cadenes musicals que no pas els adults, que solen preferir les cadenes generalistes. És per això que la comparativa és més complicada que en el cas anterior, perquè tot apunta que el contingut concret de cada cadena és encara més determinant que en el cas de la televisió. Pel que fa a la població general, la ràdio que rep més respostes és, de llarg, Catalunya Ràdio (18,8%), si bé el volum de les respostes referides a ràdios generalistes en català i en castellà —de les respostes a les quals hem pogut accedir, que són les que superen el 3% del total— ens assenyalen una disposició similar del volum de respostes que esmenten ràdios generalistes en català i en castellà —al voltant, en tots dos casos, del 21%—. En el cas dels joves, el volum de respostes referides a la ràdio generalista tant en català com en castellà és més reduït —un 16,7% i un 13,3% respectivament—, però el consum en català aconsegueix un petit avantatge. Tot i així, el 2001 les dues emissores més escoltades pels joves eren C40, cadena de música pop-rock comercial —amb un volum del 23,5% de les respostes i un 37,6% de joves que declaren escoltar-la— i Flaix FM, cadena de música electrònica de ball —amb un volum del 16,9% de respostes i del 27% dels joves que diuen que l'escolten—. La primera és una emissora d'àmbit estatal que emprava el castellà com a llengua vehicular, mentre que la segona és una cadena d'àmbit català que emprava el català com a llengua vehicular. Aquests percentatges, però, semblen molt més indicatius dels diferents gustos musicals juvenils que de la disposició lingüística envers el consum radiofònic, tot i que també ajuden a perfilar quines estratègies lingüístiques són més capaces de trencar segons quines barreres d'aversion al català.

Si comparem el temps que s'ha escoltat la ràdio en català i en castellà la setmana anterior a l'enquesta, trobem la mateixa dificultat que en el cas del consum televisiu: les categories emprades en el cas de la població general i en el de la població juvenil no són les mateixes. Amb tot, fa la sensació que en el cas juvenil es perd un xic la fidelitat a les emissores per motius lingüístics i que hi ha més audiències mixtes, que sobretot van en detriment de les emissores que tenen la programació en castellà. És molt possible que l'èxit de l'emissora Flaix FM sigui un dels elements que més expliquin aquesta certa, tènue catalanització respecte a la població general.

5. Les polítiques culturals de joventut

5.1. La joventut en les polítiques culturals

Les polítiques culturals de les diferents administracions públiques treballen, en major o menor mesura, sobre l'heterogeneïtat d'aspectes a què fa referència el concepte de cultura, si bé alguns aspectes reben més atenció que altres. En termes generals, els pressupostos destinats a cultura s'han incrementat espectacularment durant les primeres dècades de govern democràtic, passant, en el cas de la Generalitat de Catalunya, dels 94 milions de pessetes del 1980 als més de 234 milions d'euros —més de 39.000 milions de pessetes— del 2002. Seguint l'anàlisi de Lluís Bonet en el capítol que analitza les polítiques culturals a Catalunya entre el 1980 i el 2000 (Gomà i Subirats, 2001), les polítiques culturals d'aquests anys s'han destinat bàsicament, sobretot fins als anys noranta, a mirar de crear un teixit cultural bàsic al nostre país després de les dècades franquistes d'abandonament cultural i persecució de la cultura autòctona, començant per la llengua. Així, durant les successives legislatures en què ha governat CiU, l'accent de les polítiques culturals s'ha posat en les polítiques de normalització lingüística, en la construcció de grans infraestructures de difusió cultural i en el treball a favor de la producció cultural pròpia i de les indústries culturals. Segons Bonet, això fa que «bona part d'aquestes subvencions per activitats o inversió [vagi] dirigida a les entitats autònomes dependents de la conselleria, a altres administracions públiques i a les infraestructures culturals situades a Barcelona. D'aquesta manera, i en contradicció amb el discurs dominant, solament una minúscula part dels recursos s'esmercen en suport directe a les iniciatives de la societat civil» (Gomà i Subirats, 2001, pàg. 313). Per àrees temàtiques, el gruix d'inversions més important s'ha dedicat al teatre, la dansa o els museus, especialment als principals teatres i museus. El cas de la música és paradigmàtic del tipus d'inversions que ha fet l'Administració: l'any 1997, el 83,7% de la partida de subvencions dedicades a l'àmbit musical se les repartien el Gran Teatre del Liceu i el Consorci de l'Auditori i l'Orquestra. Fins i tot en l'àmbit de l'esport, al qual es dedicava una bona part del pressupost del Departament de Cultura, una quantitat molt important de diners es dedica a les institucions encarregades d'assegurar l'excel·lència en l'àmbit esportiu —formació de professionals de primer nivell—. Com veiem, l'enfocament real de les despeses en cultura, si exceptuem les partides destinades a la llengua, tendeixen a estar orientades al manteniment de l'alta cultura i l'excel·lència cultural, més que no pas a la difusió i a incentivar la creativitat cultural ciutadana.

És cert que aquesta àrea del desenvolupament cultural sembla reservar-se a l'espai dels municipis, que entre les seves competències en cultura tenen «competències en patrimoni, activitats i instal·lacions culturals i ocupació del temps lliure» (Gomà i Subirats, 2001, pàg. 311). En termes generals, una bona part dels pressupostos municipals es destinen a festes, espectacles i activitats socioculturals; paral·lelament, sembla que el paper de les entitats en l'organització de les polítiques culturals dels municipis ha tendit a ser desplaçat progressivament per orientacions més mercantils, llegides sovint d'acord amb els rèdits electorals que se'n poden obtenir. Autors com Salvador Cardús o el mateix Lluís Bonet han apuntat d'una manera més o menys directa aquesta situació. L'exemple més clar és el progressiu increment de la despesa en la contractació de grans espectacles musicals o d'altra mena durant les festes majors municipals. Alguns promotors i representants de grups musicals que hem consultat han explicat fins a quin punt les administracions, sobretot les locals, són un client prioritari dels grups de pop que tenen un cert èxit.¹⁴ Val a dir, això sí, que bona part dels grups musicals contractats en festes majors, per exemple, responen molt més al gust popular —i al juvenil en particular— que la majoria de l'oferta cultural subvencionada a través de la Generalitat de Catalunya.

En qualsevol cas, les polítiques culturals han rebut una bona part del seu sentit de la voluntat de corregir una situació de partida que era deficitària. Si bé la joventut no ha tingut un paper determinant en l'ordenació i orientació d'aquestes polítiques, el seu paper ha estat més actiu en els ajuntaments, com a membres d'entitats juvenils o culturals amb un cert paper —variable en el temps i segons el municipi—, participant en l'organització d'esdeveniments com les festes populars, i també com a públic consumidor d'alguns dels esdeveniments massius organitzats pels ajuntaments. Les polítiques culturals de les administracions les ha convertit en actors centrals en la constitució de dos mercats culturals paral·lels:

¹⁴ El pes dels clients públics pot ser del 20% al 50% del total en els grups coneguts, i en algunes situacions extraordinàries pot arribar al 70% o el 80%.

un mercat de l'alta cultura, emparat per la Generalitat amb les subvencions a la producció o el manteniment del llegat cultural propi del camp de l'excel·lència cultural —museus d'art, teatres, etcètera— i un mercat de producció cultural popular, bàsicament musical, del qual els ajuntaments són un client preferent i els joves, un dels sectors socials a qui satisfer. Respecte a les subvencions a la creativitat cultural popular, si bé ja hem vist que, malgrat les bones paraules, han tingut un paper marginal, la lògica de les ajudes tendeix a prioritzar el suport a aquelles entitats relacionades amb la cultura tradicional catalana o a aquelles entitats amb una capacitat de pressió forta en la demanda de suport públic —sobretot les cases regionals andaluses—, però en canvi no és tan clara la receptivitat envers les activitats culturals innovadores —possiblement, les que tenen més capacitat de seducció entre la població juvenil.

5.2. La cultura en les polítiques juvenils

En parlar de polítiques juvenils, els responsables culturals solen declarar explícitament la voluntat de convertir-se en motors de l'activisme popular i de la creativitat, i remarquen que estan oberts a les noves manifestacions artístiques pròpies sorgides de la creativitat juvenil, més enllà del seu arrelament o consideració social. Un bon exemple d'això és la presentació de les propostes recollides en el pla director de la joventut de la Diputació de Barcelona, el Pla Jove 2000-2003, en el qual s'assenyalen com a objectius reforçar la creació com a punt de partida de qualsevol acció cultural, afavorir l'existència d'unes condicions generals i d'uns espais que facilitin les pràctiques culturals i, en tercer lloc, impulsar equipaments per al consum cultural dels joves que tenen més dificultats per accedir-hi. Així, el consum cultural només apareix com un factor a potenciar en el cas dels joves desafavorits, no com a principi genèric d'orientació política —en contrast, per tant, amb l'orientació de les polítiques culturals generals, com hem vist anteriorment—. Per contra, en observar les actuacions concretes del pla, allò que hi trobem són intervencions de caire educatiu orientades a mirar de trencar el mur invisible que allunya els joves del gust per la cultura de caràcter més intel·lectual —ja sigui moderna o clàssica.

I és que, si en parlar de les polítiques culturals veiem que malgrat les intencions de promocionar l'activisme cultural de la ciutadania una bona part de la despesa pública s'orientava en una direcció professionalitzadora de la cultura —amb el suport del públic o sense—, pel que fa a les polítiques juvenils les intencions promocionadores de l'activisme artístic i cultural contrasten força, a la pràctica, amb l'orientació pedagògica subjacent a bona part de les intervencions públiques. De fet, en les intervencions que es recullen en el Projecte de Govern 2003 del Pla Nacional de Joventut de Catalunya (Generalitat de Catalunya, 2003), hi veiem ja en primer lloc que les intervencions en cultura es reuneixen en el mateix capítol que les d'educació. Un primer senyal anecdòtic, però que després és coherent amb l'orientació d'una bona part de les intervencions recollides. Algunes de les més espectaculars en el terreny pressupostari estan relacionades amb la formació de futurs professionals en l'àmbit de l'esport o de la creativitat artística —Pla d'alt nivell esportiu, Pla de tecnificació esportiva, estades a l'estranger per a joves creadors, cursos de perfeccionament musical— o amb la cobertura dels dèficits culturals en els terrenys lingüístic o de les noves tecnologies. Fins i tot els programes destinats a afavorir el turisme —com hem vist abans, viatjar és un dels elements destacats en les preferències d'oci juvenils— tenen un clar biaix educador. Així, el foment de la cultura tendeix a ser un foment de la pedagogia del consum cultural —o en el consum cultural—, de la professionalització cultural del jovent prometedor —per mitjà de la formació— o de la cobertura de dèficits de coneixements —en llengua i en noves tecnologies, principalment—. En el terreny pressupostari, el foment a la creació cultural popular o a l'activisme cultural popular no és una prioritat —si bé val a dir que possiblement tampoc és una demanda prioritària per part dels joves—, i una bona part de les intervencions planificades tenen una capacitat d'incidència sobre la joventut molt relativa —tot i que certes iniciatives, com ara el carnet jove, són força populars—. Possiblement les necessitats immediates i certes consideracions pràctiques —com ara, potser, la demanda de participació o la demanda juvenil— produeixen un trencament entre la retòrica política i l'orientació final que acaben tenint els programes i les intervencions que es dissenyen, si bé això no vol dir que les intervencions implementades no siguin potents o no cobreixin necessitats socials de primer ordre.

6. Conclusions i recomanacions

En línies generals, en la part descriptiva de l'informe hem vist que en termes generals les pràctiques d'oci dels joves i les dels adults no varien gaire, si més no pel que fa a les grans dedicacions d'oci, sobretot en els aspectes relacionats més estretament amb el món de la cultura i de l'art. Les formes artístiques més properes a l'alta cultura són consumides d'una manera minoritària i puntual tant per adults com per joves i, si bé els joves en consumeixen un xic més, és sobretot a causa de l'increment del nivell formatiu de les noves generacions; de fet, si no tinguéssim en compte la qualificació acadèmica, possiblement el consum relatiu dels joves seria fins i tot més baix que el dels adults. En bona mesura la presència en aquests consums de noies joves, que és més alta, també té relació amb la tendència femenina a tenir més formació acadèmica en els darrers quinquennis. Sembla, per tant, que les intervencions escolars només són mecanismes socialitzadors eficaços en la transmissió del gust musical "elevat" en el cas d'aquells joves amb una identificació forta amb la institució i amb més voluntat de romandre-hi durant més temps. Així, tot i que la promoció i la construcció d'un teixit autòcton "d'alta cultura" ha estat una intervenció prioritària de les polítiques culturals, i que s'ha fet una tasca de promoció escolar a favor d'aquest tipus de béns i consums, la veritat és que continua sent un bé de gust minoritari entre les noves generacions, i que per tant és un tipus de mercat cultural que sembla córrer el risc de necessitar eternament el suport públic per mantenir-se com a mercat. Cal veure, en aquest marc, quin és el paper de les institucions davant d'aquests mercats i camps culturals a mitjà termini, més enllà del suport que s'hi doni pel fet de ser manifestacions culturals autòctones en un país com Catalunya, on hi ha la competència cultural d'un mercat tan potent com el de llengua castellana.

Pel que fa al consum de béns populars —música, cinema i fins i tot lectura—, l'increment ha estat progressiu generació rere generació, i els joves són els màxims exponents de la massificació progressiva del gaudi d'aquests béns. La poca informació estadística que tenim, però, sembla assenyalar que en aquests productes hi ha una clara divisió entre dos tipus de continguts: uns de populars, que sedueixen el conjunt de la població —cinema i música comercials— i dels quals el jovent és el màxim exponent de població consumidora, i uns d'"elevats", de consums minoritaris que responen al mateix perfil d'estatus sociocultural elevat que descrivíem en el paràgraf anterior. El cas de la música és molt especial per la rellevància que ha pres aquest consum entre els joves, que en bona mesura s'erigeix com a element estructurador de la pròpia identitat individual i grupal dins del mapa de significats juvenils. Possiblement aquestes manifestacions culturals populars —sobretot la música moderna i el cinema— són el tipus de creacions culturals a partir de les quals és factible crear una xarxa de creació popular *amateur* tant adulta com, sobretot, juvenil en l'àmbit artístic. Cal pensar, en aquest sentit, que el decrem dels costos tant econòmics com de coneixement de les tecnologies audiovisuals digitals fan possible començar-les a tenir presents com a recursos culturals públics.

Pel que fa a la resta de pràctiques de lleure, val la pena destacar que les més massives són mirar la televisió i escoltar la ràdio, activitats que la població fa, en bona mesura, depenent de la disponibilitat de temps lliure. Amb tot, aquesta disponibilitat també varia segons la seva activitat en l'àmbit del lleure; l'estona que es dedica a les activitats passives, com mirar la televisió, sembla, més que temps de lleure, un temps mort. Possiblement és per això que infants i gent gran tendeixen a mirar més la televisió, perquè en el món actual solen tenir més temps morts, mentre que la predisposició dels joves a una activitat més gran, sobretot en la sociabilitat amb els amics, fa que la televisió sigui un recurs més secundari —els adults, en canvi, tenen pocs temps morts i poc temps de lleure per la dedicació laboral—. Entre les activitats que es fan amb una gran intensitat, segurament la que té un paper més important, especialment entre els nois i entre els menors de 19 anys, és fer esport. En aquest sentit, el fet que la Secretaria General de Joventut hi dediqui una part del pressupost s'ha de valorar positivament —malgrat que en bona mesura es destina a la pràctica esportiva professional—, si bé també s'ha de dir que en la darrera dècada la preocupació per la pràctica esportiva s'ha incrementat més entre la població adulta que entre la juvenil.

Finalment, pel que fa a les esferes en les quals podríem considerar que hi ha un dèficit cultural, és cert que el jovent actual té problemes amb el coneixement del català o de les noves tecnologies, si bé és difícil quantificar quantes persones els pateixen. En tot cas, sembla raonable que siguin dues de les àrees a les quals es destina més part del pressupost del Pla de Govern, si bé els projectes han d'anar

encarats a resoldre aquestes deficiències cognitives —alguns dels principals programes de llengua tenen com a objectiu la promoció internacional del català, i no la incidència sobre la reducció de la incapacitació—. Treballar per trencar la distància simbòlica de certs grups de joves respecte a aquests llenguatges —l'informàtic o l'idiomàtic— és més difícil, si bé, en el meu parer, la clau es troba en el tipus de disseny de mapa educatiu que es faci per a Catalunya: un mapa que prioritzi els contactes interculturals i interclassistes, o bé un mapa que defugui, implícitament o explícitament, aquests contactes.

Com a reflexió general, possiblement caldria considerar que el recurs a la pedagogització cultural ha d'estar integrat en les manifestacions culturals de més complexitat com a part del procés de gaudi d'aquestes manifestacions culturals, i no hauria de ser tant una de les línies mestres de les polítiques culturals de joventut. Ras i curt: la pedagogia és un recurs per fer accessibles continguts pels quals la ciutadania se senti atreta —més enllà de la seva edat—, però no ha de ser un dels eixos clau del disseny de les polítiques culturals juvenils. En aquest sentit, i tenint en compte que la cultura és, bàsicament, el que es fa en el temps lliure —i, per tant, que es fa perquè es vol—, ja sigui en el pla de la creació o de la recepció cultural, el treball amb la joventut s'ha d'encarar a fer que la veu dels joves quedi reflectida en les inversions públiques, tant en l'estímul a la creació cultural —molts municipis ho fan, sobretot en el terreny musical— com en la despesa pública en recepció musical —despesa en la qual els joves tenen una certa presència, sobretot en el disseny de les festes municipals—. En tot cas, i com a principi genèric, l'altra gran discussió és decidir si s'ha d'apostar per un model en què el jovent sigui una veu i una sensibilitat a considerar en el disseny de les polítiques culturals o bé per un model d'especialització cultural juvenil en el qual es creen uns espais propis i una focalització amb una certa voluntat pedagògica o d'ultramodernitat. En el meu parer, s'ha d'evitar tant el disseny de les polítiques en clau pedagògica com en clau d'especialització juvenil, que fan apareixer el món dels joves com si fos un oasi cultural perfectament diferenciat i, sobretot, aïllat de les dinàmiques culturals generals.

Sens dubte, encaixar la voluntat de respecte a la diversitat cultural —en la qual el gust juvenil apareix com una/unes sensibilitat/s diferenciada/des— amb la voluntat d'evitar crear o reïficar *guetos simbòlics* per mitjà de les polítiques d'estímul a la creació i el consum cultural no és gens fàcil, però és un dels problemes als quals cal fer front en el tractament de les polítiques culturals de joventut. Al llarg del text s'ha apuntat en diferents moments fins a quin punt la vivència de l'oci és important en la construcció de la pròpia identitat, especialment pel que fa a segons quins espais —la nit, etcètera— i a determinades pràctiques —sobretot, l'adscripció a un gust musical—. Si les dinàmiques del mercat tendeixen a reforçar aquestes tendències per estructurar el llenguatge de la identitat juvenil —i cada cop més no només el dels joves— per mitjà del consum cultural, possiblement l'esforç de l'Administració hagi d'anar en el sentit contrari: retornar la cultura al terreny de les pràctiques de fruïció i realització personal, substantiva, i no de construcció d'un *jo* en oposició a un *altre* que pot prendre diferents cares —l'adult, el jove *pringat*, etcètera.

Bibliografia

Casal, J., *et al.* (2004). *Enquesta als joves de Catalunya 2002*. Barcelona, Secretaria General de Joventut (pendent de publicació).

Gomà, R., i Subirats, J. (coord.) (2001). *Govern i polítiques públiques a Catalunya (1980-2000). Autonomia i benestar*. Barcelona, Servei de Publicacions de la UAB.

Injuve (2002). «Discursos y debates en políticas de juventud». A: *Revista de Estudios de Juventud*, núm. 59. Madrid, Injuve.

Injuve (1999). *Informe sobre políticas de juventud en España*. Madrid, Injuve.

Martínez, González i de Miguel (2004). *Consum cultural dels joves catalans. Anàlisi de l'«Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2001»* (annex estadístic). Barcelona, Secretaria General de Joventut (pendent de publicació).

Oficina del Pla Jove de la Diputació de Barcelona (2001). *Pla Director de la Joventut Pla Jove 2000-2003*. Barcelona, Diputació de Barcelona.

Oficina del Pla Jove de la Diputació de Barcelona (1999). *La nueva condición juvenil y las políticas de juventud. Actas del congreso celebrado en Barcelona en noviembre de 1998*. Barcelona, Diputació de Barcelona.

Secretaria General de la Joventut (2003). *Projecte de Govern 2003 del Pla Nacional de la Joventut*. Barcelona, Generalitat de Catalunya.

Fonts estadístiques

Totes les dades estadístiques que surten a l'informe estan publicades en suport paper o bé són accessibles per Internet. Les fonts d'informació emprades són les següents:

Fonts en suport paper

Casal, J. *et al.* (2004). *Enquesta a la joventut de Catalunya 2002* (annex estadístic elaborat per l'Idescat). Barcelona, Secretaria General de Joventut (pendent de publicació).

GABISE (1999). *Enquesta a la joventut de Catalunya 1998*. Barcelona, Secretaria General de Joventut.

Gabinet d'Estudis Socials (1991). *Enquesta a la joventut de Catalunya 1990*. Barcelona, Direcció General de Joventut.

Gomà, R., i Subirats, J. (coord.) (2001). *Govern i polítiques públiques a Catalunya (1980-2000). Autonomia i benestar*. Barcelona, Servei de Publicacions de la UAB.

Institut de la Infància i el Món Urbà (2002). «Informe 2002: de la infància i les famílies als inicis del segle XXI» (annex de l'informe *Identitats culturals i estils de vida*). Barcelona, CIIMU.

Institut d'Estadística de Catalunya (1982-2003). *Anuaris estadístics de Catalunya*. Barcelona, Institut d'Estadística de Catalunya.

Institut d'Estadística de Catalunya (2002). *Enquesta de consum cultural i pràctiques culturals de Catalunya 2001*. Barcelona, Institut d'Estadística de Catalunya.

Institut d'Estadística de Catalunya (2004). *Estadística d'usos lingüístics de Catalunya 2003*. Barcelona, Institut d'Estadística de Catalunya.

Martínez, González i de Miguel. *Consum cultural dels joves catalans. Anàlisi de l'«Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2001»* (annex estadístic). Barcelona, Secretaria General de Joventut (pendent de publicació).

Fonts a la xarxa:

Observatori de la Joventut de la Secretaria General de Joventut de la Generalitat de Catalunya. *Compilació estadística*.

Ajuntament de Barcelona. *Anuari estadístic de la ciutat de Barcelona de l'any 2004 i Indicadors bàsics*.

Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. *Memòria del Departament de Cultura 2002*.

Annex estadístic

Taula 1. Mitjana d'hores de temps lliure declarat, per sexe i grups d'edat. Catalunya, 2001.

Població general (15 anys i més)		Població juvenil (15 a 29 anys)	
Sexe	Mitjana	Sexe	Mitjana
Homes	4,2	Nois	4,6
Dones	3,2	Noies	3,8
Grups d'edat		Grups d'edat	
de 15 a 29 anys	4,2	de 15 a 19 anys	5,1
de 30 a 44 anys	2,6	de 20 a 24 anys	4,2
de 45 a 64 anys	3,1	de 25 a 29 anys	3,7
més de 65 anys	5,1		
Total	3,7	Total	4,2

Nota: les fraccions d'hores estan calculades en sistema decimal.

Font: *Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2001* (Idescat, 2002) i *Consum cultural dels joves catalans* (Martínez, González i de Miguel, pendent de publicació).

Taula 2. Activitats de temps lliure en dies laborables amb més percentatge de respostes, per grups d'edat. Catalunya, 2001. Distribució percentual

Emissores	Població general (més de 15 anys)	Població juvenil (15 a 29 anys)
Mirar la televisió	22,3	19,7
Llegir	16,5	13,2
Passejar	21,5	13,2
Dormir o reposar	10,3	9,6
Reunions o àpats amb família o amics	9,1	12,5
Feines de la llar, cuinar	14,9	5,8
Fer esport	8,9	13,3
Estudiar, assistir a classes	5,6	14,7
Platja/piscina/prendre el sol	7,4	8,5
Activitats d'ordinador	3,2	6,0
Sortir de copes	2,9	6,2

Nota: les activitats indicades són les que tenen un percentatge de respostes més gran del 5% entre la població general o la juvenil.

Font: *Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2001* (Idescat, 2002), i *Consum culturals dels joves catalans* (Martínez, González i de Miguel, pendent de publicació).

Taula 3. Activitats que els joves de 15 a 29 anys fan amb una freqüència elevada, per sexe. Catalunya, 2002. Percentatges de resposta «força» o «molt»

Activitats	Nois	Noies
Llegir llibres	34,6	59,2
Enviar missatges per mòbil	46,8	64,5
Fer esport	55,8	36,1
Sortir de nit	64,1	64,3
Escoltar música	89,5	93,9
Conduir (cotxe, moto)	60,6	43,9
Utilitzar l'ordinador	58,1	55,8
Mirar la televisió	60,5	59,0
Anar al cinema, teatre, etcètera	58,0	68,5
Llegir el diari	54,9	45,3
Aficions	56,9	49,2
Tenir colla, estar amb els amics	84,3	89,3
Anar a comprar	32,2	58,7
Passejar	48,7	70,8

Nota: Llistat de les activitats que van rebre més d'un 50% de respostes «força» o «molt».

Font: Casal, J. (2004). *Enquesta a la joventut de Catalunya 2002* (pendent de publicació).

Taula 4. Taxa d'associats a entitats de diverses menes, per sexe i grups d'edat. Catalunya, 2001.

Població general (15 anys i més)		Població juvenil (15 a 29 anys)	
Sexe	%	Sexe	%
Homes	36,7	Nois	37,4
Dones	26,3	Noies	25,7
Grups d'edat		Grups d'edat	
de 15 a 29 anys	31,6	de 15 a 19 anys	31,9
de 30 a 44 anys	34,9	de 20 a 24 anys	32,1
de 45 a 64 anys	31,2	de 25 a 29 anys	31,0
més de 65 anys	25,6		
Total	31,3	Total	31,6

Font: *Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2001* (Idescat, 2002), i *Consum culturals dels joves catalans* (Martínez, González i de Miguel, pendent de publicació).

Taula 5. Tipus d'associació en què participen els joves de 15 a 29 anys. Catalunya, 2001. Distribució percentual

Tipus d'associació	%
Club d'espectacle esportiu	21,3
Club o associació esportiva	32,0
Associació de cultura popular i tradicional	10,3
Associació cultural	19,2
Altres associacions	33,9

Nota: percentatges sobre el total de casos.

Font: *Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2001* (Idescat, 2002), i *Consum culturals dels joves catalans* (Martínez, González i de Miguel, pendent de publicació).

Taula 6. Mitjana d'hores que es dediquen a mirar la televisió i escoltar la ràdio segons el dia de la setmana, per grups d'edat. Catalunya, 2001

	Població general (15 anys i més)		Població juvenil (15 a 29 anys)	
	Mitjana		Mitjana	
<i>Dies laborables</i>			<i>Dies laborables</i>	
Televisió	2,5		Televisió	2,3
Ràdio	2,7		Ràdio	2,5
<i>Dies festius</i>			<i>Dies festius</i>	
Televisió	2,6		Televisió	2,5
Ràdio	1,3		Ràdio	1,4

Nota: les fraccions d'hora estan calculades en sistema decimal.

Font: *Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2001* (Idescat, 2002), i *Consum culturals dels joves catalans* (Martínez, González i de Miguel, pendent de publicació).

Taula 7. Hores que dediquen a mirar la televisió i escoltar la ràdio els joves de 15 a 29 anys. Catalunya, 2001. Distribució percentual

Nombre d'hores	Miren la TV	Escolten la ràdio
No la miren / No l'escolten	8,9	14,9
Fins a 5 hores setmanals	5,4	25,1
De 5 a 15 hores setmanals	40,4	33,7
Més de 15 hores setmanals	45,2	26,2
Total	100,0	100,0

Font: *Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2001* (Idescat, 2002), i *Consum culturals dels joves catalans* (Martínez, González i de Miguel, pendent de publicació).

Taula 8. Audiència habitual de televisió segons el canal, per grups d'edat. Catalunya, 2001. Distribució percentual

Emissores	Població general (més de 15 anys)	Població juvenil (15 a 29 anys)
TV3	31,1	28,1
Tele 5	18,8	24,5
Antena 3	15,0	18,6
TVE 1	12,2	7,5
Canal 33	9,1	8,1
TVE 2	7,1	5,0
Canals de pagament	2,9	3,9
Franges gratuïtes dels canals de pagament	1,8	2,9
Televisions locals	0,7	0,5
Altres canals de TV	1,2	0,9

Nota: percentatge sobre el total de respostes (tres possibilitats de resposta per entrevistat), i no sobre el total de casos.

Font: *Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2001* (Idescat, 2002), i *Consum culturals dels joves catalans* (Martínez, González i de Miguel, pendent de publicació).

Taula 9. Audiència habitual de ràdio segons l'emissora, per grups d'edat. Catalunya, 2001. Distribució percentual

Emissora	Població general (més de 15 anys)	Població juvenil (15 a 29 anys)
Catalunya Ràdio	18,8	10,6
C40 (40 Principales)	10,4	23,5
SER / Ràdio Barcelona	8,9	6,5
Onda Cero	6,6	2,7
Flaix FM	6,5	16,9
Emissores locals	6,2	4,3
Ràdio 1	5,2	1,7
Ràdio Tele Taxi	4,8	2,3
Cadena Dial	3,5	3,2
RAC 105	3,2	4,0
Altres emissores	25,9	24,3

Nota: percentatge sobre el total de respostes (tres possibilitats de resposta per entrevistat), i no sobre el total de casos.

Font: *Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2001* (Idescat, 2002), i *Consum culturals dels joves catalans* (Martínez, González i de Miguel, pendent de publicació).

Taula 10. Usuaris de l'ordinador en els darrers dotze mesos, per sexe i grups d'edat. Catalunya, 2001

Població general (15 anys i més)	%	Població juvenil (15 a 29 anys)	%
Sexe		Sexe	
Homes	58,6	Nois	86,0
Dones	42,5	Noies	84,2
Grups d'edat		Grups d'edat	
de 15 a 29 anys	85,2	de 15 a 19 anys	89,1
de 30 a 44 anys	61,7	de 20 a 24 anys	86,5
de 45 a 64 anys	33,5	de 25 a 29 anys	81,3
més de 65 anys	5,5		
Total	50,3	Total	85,1

Font: *Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2001* (Idescat, 2002), i *Consum culturals dels joves catalans* (Martínez, González i de Miguel, pendent de publicació).

Taula 11. Usuaris d'Internet en els darrers dotze mesos, per sexe i grups d'edat. Catalunya, 2001

Població general (15 anys i més)	%	Població juvenil (15 a 29 anys)	%
Sexe		Sexe	
Homes	45,9	Nois	75,1
Dones	33,3	Noies	73,8
Grups d'edat		Grups d'edat	
de 15 a 29 anys	74,5	de 15 a 19 anys	79,8
de 30 a 44 anys	46,2	de 20 a 24 anys	77,7
de 45 a 64 anys	21,3	de 25 a 29 anys	67,7
més de 65 anys	2,1		
Total	39,4	Total	74,5

Font: *Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2001* (Idescat, 2002), i *Consum culturals dels joves catalans* (Martínez, González i de Miguel, pendent de publicació).

Taula 12. Freqüència d'ús d'Internet entre els joves de 15 a 29 anys els dotze mesos anteriors a l'entrevista segons el motiu, per sexe i grups d'edat. Catalunya, 2001. Distribució percentual

Freqüència d'ús	Sexe		Grups d'edat			Total
	Nois	Noies	15 a 19	20 a 24	25 a 29	
Mai	24,9	26,2	20,2	22,3	32,3	25,5
Poc	27,8	32,6	32,2	31,2	27,7	30,2
Sovint (feina/estudis)	7,6	12,9	5,2	10,9	12,3	10,2
Sovint (oci)	20,7	14,5	28,0	18,2	11,3	17,7
Sovint (feina/estudis i oci)	19,0	13,7	14,4	17,4	16,4	16,4
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: *Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2001* (Idescat, 2002), i *Consum culturals dels joves catalans* (Martínez, González i de Miguel, pendent de publicació).

Taula 13. Freqüència amb què els joves de 15 a 29 anys practiquen esports, per sexe i grups d'edat. Catalunya, 2002. Distribució percentual

Freqüència	Sexe		Grups d'edat			Total
	Nois	Noies	15 a 19	20 a 24	25 a 29	
Gens	19,0	31,2	20,4	25,5	27,4	25,0
No gaire	25,2	32,7	27,8	28,9	29,5	28,9
Força	55,8	36,1	51,8	45,6	43,1	27,7
Molt						18,4
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Casal, J. (2004). *Enquesta a la joventut de Catalunya 2002* (pendent de publicació).

Taula 14. Freqüència amb què els joves de 15 a 29 anys surten de nit, per sexe i grups d'edat. Catalunya, 2002. Distribució percentual

Freqüència	Sexe		Grups d'edat			Total
	Nois	Noies	15 a 19	20 a 24	25 a 29	
Gens	6,8	8,3	11,8	2,5	9,2	7,5
No gaire	29,1	27,4	25,0	22,0	35,7	28,2
Força	64,1	64,3	63,2	75,5	55,0	43,8
Molt						20,4
NS/NC	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Casal, J. (2004). *Enquesta a la joventut de Catalunya 2002* (pendent de publicació).

Taula 15. Freqüència amb què els joves de 15 a 29 anys van a discoteques, per sexe i grups d'edat. Catalunya, 2002. Distribució percentual

Freqüència	Sexe		Grups d'edat			Total
	Nois	Noies	15 a 19	20 a 24	25 a 29	
Gens	22,1	19,4	18,6	12,3	29,6	20,8
No gaire	39,8	44,8	29,5	44,4	48,2	42,2
Força	38,1	35,8	51,8	43,3	22,3	26,3
Molt						10,7
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Casal, J. (2004). *Enquesta a la joventut de Catalunya 2002* (pendent de publicació).

Taula 16. Freqüència amb què els joves de 15 a 29 anys viatgen fora de Catalunya, per sexe i grups d'edat. Catalunya, 2002. Distribució percentual

Freqüència	Sexe		Grups d'edat			Total
	Nois	Noies	15 a 19	20 a 24	25 a 29	
Gens	27,1	20,5	29,9	24,1	20,1	23,9
No gaire	42,4	41,9	42,9	45,1	39,2	42,2
Força	30,4	37,5	27,3	30,9	40,7	25,8
Molt						8,2
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Casal, J. (2004). *Enquesta a la joventut de Catalunya 2002* (pendent de publicació).

Taula 17. Taxa d'aficionats a escoltar música, per sexe i grups d'edat. Catalunya, 2001.

Població general (15 anys i més)		Població juvenil (15 a 29 anys)	
	%		%
Sexe		Sexe	
Homes	75,6	Nois	83,9
Dones	73,6	Noies	79,7
Grups d'edat		Grups d'edat	
de 15 a 29 anys	92,6	de 15 a 19 anys	89,6
de 30 a 44 anys	78,8	de 20 a 24 anys	82,6
de 45 a 64 anys	65,6	de 25 a 29 anys	76,4
més de 65 anys	54,0		
Total	75,5	Total	81,8

Nota: pel que fa a la població general, els aficionats són els qui escolten música més d'un cop a la setmana, i pel que fa a la població juvenil, els qui n'escolten cada dia.

Font: *Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2001* (Idescat, 2002), i *Consum culturals dels joves catalans* (Martínez, González i de Miguel, pendent de publicació).

Taula 18. Audició de música en els darrers dotze mesos segons el gènere musical, per grups d'edat. Catalunya, 2001. Distribució percentual

Gènere musical	Població general (més de 15 anys)	Població juvenil (15 a 29 anys)
Pop, rock i moderna	39,7	61,0
Clàssica i contemporània	23,4	8,5
Flamenc i cançó espanyola	8,1	6,4
Musica i cançó d'autor	7,4	5,8
Òpera i sarsuela	4,1	0,5
Jazz, blues i soul	4,0	4,7
Salsa i música llatina	2,8	3,0
Tradicional catalana	2,7	0,8
Folklòrica i ètnica	1,5	1,4
Infantil	0,2	0,1
Altres	6,0	8,0

Nota: percentatge sobre el total de respostes (dues possibilitats de resposta per entrevistat), i no sobre el total de casos.

Font: *Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2001* (Idescat, 2002), i *Consum culturals dels joves catalans* (Martínez, González i de Miguel, pendent de publicació).

Taula 19. Assistència a concerts en els darrers dotze mesos, per sexe i grups d'edat. Catalunya, 2001

Població general (15 anys i més)		Població juvenil (15 a 29 anys)	
	%		%
Sexe		Sexe	
Homes	34,5	Nois	52,7
Dones	29,8	Noies	45,7
Grups d'edat		Grups d'edat	
de 15 a 29 anys	49,4	de 15 a 19 anys	48,0
de 30 a 44 anys	29,9	de 20 a 24 anys	52,8
de 45 a 64 anys	26,3	de 25 a 29 anys	45,8
més de 65 anys	17,4		
Total	32,1	Total	49,4

Font: *Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2001* (Idescat, 2002), i *Consum culturals dels joves catalans* (Martínez, González i de Miguel, pendent de publicació).

Taula 20. Assistents habituals al cinema en els darrers dotze mesos, per sexe i grups d'edat. Catalunya, 2001

Població general (15 anys i més)		Població juvenil (15 a 29 anys)	
	%		%
Sexe		Sexe	
Homes	42,7	Nois	57,5
Dones	38,3	Noies	64,6
Grups d'edat		Grups d'edat	
de 15 a 29 anys	73,9	de 15 a 19 anys	50,8
de 30 a 44 anys	43,8	de 20 a 24 anys	64,9
de 45 a 64 anys	24,5	de 25 a 29 anys	62,1
més de 65 anys	8,2		
Total	40,5	Total	61,0

Nota: pel que fa a la població general, es consideren assistents habituals les persones que van anar almenys cinc vegades al cinema, mentre que pel que fa a la població juvenil es consideren habituals les persones que hi van anar almenys dotze vegades.

Font: *Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2001* (Idescat, 2002), i *Consum culturals dels joves catalans* (Martínez, González i de Miguel, pendent de publicació).

Taula 21. Lectors habituals de llibres en els darrers dotze mesos, per sexe i grups d'edat. Catalunya, 2001

Població general (15 anys i més)		Població juvenil (15 a 29 anys)	
	%		%
Sexe		Sexe	
Homes	21,4	Nois	23,9
Dones	23,8	Noies	31,1
Grups d'edat		Grups d'edat	
de 15 a 29 anys	27,4	de 15 a 19 anys	22,0
de 30 a 44 anys	27,8	de 20 a 24 anys	25,4
de 45 a 64 anys	18,8	de 25 a 29 anys	32,9
més de 65 anys	13,4		
Total	22,6	Total	27,4

Font: *Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2001* (Idescat, 2002), i *Consum culturals dels joves catalans* (Martínez, González i de Miguel, pendent de publicació).

Taula 22. Assistents a biblioteques en els darrers dotze mesos, per sexe i grups d'edat. Catalunya, 2001

Població general (15 anys i més)		Població juvenil (15 a 29 anys)	
	%		%
Sexe		Sexe	
Homes	36,2	Nois	64,7
Dones	34,5	Noies	67,8
Grups d'edat		Grups d'edat	
de 15 a 29 anys	66,2	de 15 a 19 anys	82,9
de 30 a 44 anys	35,4	de 20 a 24 anys	71,7
de 45 a 64 anys	19,0	de 25 a 29 anys	50,3
més de 65 anys	11,9		
Total	35,3	Total	66,2

Font: *Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2001* (Idescat, 2002), i *Consum culturals dels joves catalans* (Martínez, González i de Miguel, pendent de publicació).

Taula 23. Lectors habituals de premsa en els darrers dotze mesos, per sexe i grups d'edat. Catalunya, 2001

Població general (15 anys i més)		Població juvenil (15 a 29 anys)	
	%		%
Sexe		Sexe	
Homes	78,5	Nois	77,3
Dones	61,6	Noies	63,6
Grups d'edat		Grups d'edat	
de 15 a 29 anys	70,6	de 15 a 19 anys	57,4
de 30 a 44 anys	72,4	de 20 a 24 anys	74,6
de 45 a 64 anys	72,0	de 25 a 29 anys	73,3
més de 65 anys	62,0		
Total	69,8	Total	70,6

Nota: són lectors habituals de llibres els qui n'han llegut almenys cinc durant l'any anterior a l'entrevista

Font: *Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2001* (Idescat, 2002), i *Consum culturals dels joves catalans* (Martínez, González i de Miguel, pendent de publicació).

Taula 24. Lectors habituals de revistes en els darrers dotze mesos, per sexe i grups d'edat. Catalunya, 2001

Població general (15 anys i més)		Població juvenil (15 a 29 anys)	
	%		%
Sexe		Sexe	
Homes	20,0	Nois	23,7
Dones	28,6	Noies	28,0
Grups d'edat		Grups d'edat	
de 15 a 29 anys	25,8	de 15 a 19 anys	24,9
de 30 a 44 anys	22,2	de 20 a 24 anys	26,6
de 45 a 64 anys	23,1	de 25 a 29 anys	25,4
més de 65 anys	27,6		
Total	24,5	Total	25,8

Nota: són lectors habituals de premsa els qui n'han llegit almenys un cop a la setmana durant l'any anterior a l'entrevista.

Font: *Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2001* (Idescat, 2002), i *Consum culturals dels joves catalans* (Martínez, González i de Miguel, pendent de publicació).

Taula 25. Assistents al teatre en els darrers dotze mesos, per sexe i grups d'edat. Catalunya, 2001

Població general (15 anys i més)		Població juvenil (15 a 29 anys)	
	%		%
Sexe		Sexe	
Homes	29,1	Nois	33,7
Dones	30,6	Noies	39,8
Grups d'edat		Grups d'edat	
de 15 a 29 anys	36,7	de 15 a 19 anys	34,9
de 30 a 44 anys	32,5	de 20 a 24 anys	34,6
de 45 a 64 anys	27,8	de 25 a 29 anys	40,2
més de 65 anys	18,9		
Total	29,9	Total	36,7

Font: *Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2001* (Idescat, 2002), i *Consum culturals dels joves catalans* (Martínez, González i de Miguel, pendent de publicació).

Taula 26. Assistents a espectacles de dansa en els darrers dotze mesos, per sexe i grups d'edat. Catalunya, 2001

Població general (15 anys i més)		Població juvenil (15 a 29 anys)	
	%		%
Sexe		Sexe	
Homes	6,8	Nois	7,8
Dones	8,3	Noies	11,2
Grups d'edat		Grups d'edat	
de 15 a 29 anys	9,5	de 15 a 19 anys	9,9
de 30 a 44 anys	8,3	de 20 a 24 anys	10,1
de 45 a 64 anys	6,7	de 25 a 29 anys	8,5
més de 65 anys	13,0		
Total	7,6	Total	9,5

Font: *Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2001* (Idescat, 2002), i *Consum culturals dels joves catalans* (Martínez, González i de Miguel, pendent de publicació).

Taula 27. Visitants de museus, galeries i monuments en els darrers dotze mesos, per sexe i grups d'edat. Catalunya, 2001

	Població general (més de 15 anys)			Població juvenil (15 a 29 anys)	
	% d'assistents a museus	% d'assistents a galeries d'art	% de visitants a monuments	% de visitants a museus, galeries d'art o monuments	
Sexe				Sexe	
Homes	41,5	36,8	42,7	Nois	66,3
Dones	37,0	34,1	39,6	Noies	71,5
Grups d'edat				Grups d'edat	
de 15 a 29 anys	48,2	39,4	46,6	de 15 a 19 anys	69,2
de 30 a 44 anys	43,5	38,9	48,0	de 20 a 24 anys	67,6
de 45 a 64 anys	34,6	34,4	40,1	de 25 a 29 anys	70,0
més de 65 anys	26,0	25,7	24,5		
Total	39,2	35,4	41,1	Total	68,8

Font: *Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2001* (Ildescat, 2002), i *Consum culturals dels joves catalans* (Martínez, González i de Miguel, pendent de publicació).

Taula 28. Activitats artístiques practicades en els darrers dotze mesos, per sexe i grups d'edat. Catalunya, 2001. Distribució percentual

Tipus d'activitat	Població general (més de 15 anys)	Població juvenil (15 a 29 anys)		
		Nois	Noies	Total
Treballs manuals	26,6	13,9	23,5	18,6
Fotografia o vídeo	22,0	19,3	26,4	22,8
Escriure	15,7	15,7	28,4	22,0
Dibuixar i pintar	14,9	20,2	19,6	19,9
Tocar un instrument	10,5	19,5	16,6	18,1
Dansa	3,8	2,5	8,1	5,2
Cant	3,6	3,0	6,0	4,5
Teatre	2,8	3,2	6,0	4,6
Alguna activitat	50,5	54,9	65,5	60,1

Font: *Enquesta de consum i pràctiques culturals de Catalunya 2001* (Ildescat, 2002), i *Consum culturals dels joves catalans* (Martínez, González i de Miguel, pendent de publicació).

Taula 29. Nivell de capacitació en català, per grups d'edat. Catalunya, 1986-2001

Capacitació	Grups d'edat	Anys			
		1986	1991	1996	2001
Entén el català	15 a 19 anys	97%	98%	99%	98%
	20 a 24 anys	96%	97%	98%	96%
	25 a 29 anys	95%	96%	98%	95%
	15 a 29 anys	96%	97%	98%	96%
	30 anys i més	89%	92%	93%	94%
Sap parlar en català	2 anys i més	90%	94%	95%	95%
	15 a 19 anys	78%	87%	95%	92%
	20 a 24 anys	73%	78%	92%	89%
	25 a 29 anys	67%	71%	85%	85%
	15 a 29 anys	73%	79%	90%	88%
	30 anys i més	61%	61%	68%	70%
Sap escriure en català	2 anys i més	64%	68%	75%	75%
	15 a 19 anys	63%	78%	88%	87%
	20 a 24 anys	47%	64%	81%	82%
	25 a 29 anys	33%	47%	67%	75%
	15 a 29 anys	48%	63%	79%	80%
	30 anys i més	22%	26%	30%	39%
	2 anys i més	32%	40%	46%	50%

Font: Anuari estadístic de Catalunya. Idescat, anys 1986 a 2002.

Taula 30. Llengua emprada habitualment per la població de 15 anys i més, per sexe i grups d'edat. Catalunya, 2003. *Distribució percentual*

Freqüència	Sexe		Grups d'edat				Total
	Homes	Dones	15 a 29	30 a 44	45 a 64	65 i més	
Català	51,5	48,8	44,4	47,7	49,0	62,1	50,1
Castellà	42,6	45,4	49,9	44,3	45,8	34,1	44,1
Totes dues	4,8	4,6	4,8	6,5	4,0	3,0	4,7
Altres situacions	1,1	1,2	1,0	1,4	1,3	0,8	1,1
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Estadística d'usos lingüístics a Catalunya 2003. Idescat, 2004.

Taula 31. Llengua emprada a la llar per la població 15 anys i més, per sexe i grups d'edat. Catalunya, 2003. *Distribució percentual*

Freqüència	Sexe		Grups d'edat				Total
	Homes	Dones	15 a 29	30 a 44	45 a 64	65 i més	
Català	38,0	36,3	30,9	35,5	37,7	51,3	37,2
Més cat. que cast.	7,2	7,0	8,2	8,1	6,2	4,7	7,1
Tant cat. com cast.	9,8	8,2	7,9	11,7	8,9	6,1	9,0
Més cast. que cat.	9,9	9,9	11,1	13,1	7,7	5,4	9,9
Castellà	32,6	36,3	40,0	28,3	37,0	31,2	34,4
Altres llengües	2,5	2,3	1,9	3,4	2,6	1,3	2,4
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Estadística d'usos lingüístics a Catalunya 2003. Idescat, 2004.

Taula 32. Llengua emprada amb les amistats per la població 15 anys i més, per sexe i grups d'edat. Catalunya, 2003. Distribució percentual

Freqüència	Sexe		Grups d'edat				Total
	Homes	Dones	15 a 29	30 a 44	45 a 64	65 i més	
Català	24,1	24,9	18,9	21,9	23,7	36,2	24,5
Més cat. que cast.	19,3	16,4	16,4	18,1	17,8	19,2	17,8
Tant cat. com cast.	18,2	18,5	20,5	20,2	18,3	13,2	18,4
Més cast. que cat.	13,4	10,4	17,5	12,4	10,1	6,4	11,9
Castellà	22,8	28,2	24,3	24,9	28,6	23,9	25,6
Altres llengües	2,2	1,6	2,3	2,5	1,5	1,1	1,9
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: *Estadística d'usos lingüístics a Catalunya 2003*. Idescat, 2004.

Taula 33. Llengua emprada habitualment pels joves de 15 a 29 anys, per sexe i grups d'edat. Catalunya, 2002. Distribució percentual

Freqüència	Sexe		Grups d'edat			Total
	Nois	Noies	15 a 19	20 a 24	25 a 29	
Català	37,6	41,5	34,1	41,4	41,1	39,5
Més cat. que cast.	4,5	5,0	5,8	4,6	4,3	4,8
Tant cat. com cast.	12,8	14,5	12,3	13,4	14,5	13,6
Més cast. que cat.	6,2	6,3	8,1	5,6	5,7	6,2
Castellà	38,0	32,4	39,3	34,5	33,3	35,2
Altres llengües	0,9	0,4	0,4	0,4	1,1	0,7
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Casal, J. (2004). *Enquesta a la joventut de Catalunya, 2002* (pendent de publicació).

Taula 34. Llengua emprada amb la família pels joves de 15 a 29 anys, per sexe i grups d'edat. Catalunya, 2002. Distribució percentual

Freqüència	Sexe		Grups d'edat			Total
	Nois	Noies	15 a 19	20 a 24	25 a 29	
Català	40,9	41,2	38,9	42,5	41,2	41,1
Més cat. que cast.	1,8	1,6	1,0	2,4	1,0	1,7
Tant cat. com cast.	6,7	7,4	8,6	6,8	6,2	7,0
Més cast. que cat.	1,6	1,7	2,2	1,4	1,6	1,7
castellà	47,4	47,3	47,3	46,1	48,5	47,4
Altres llengües	1,5	0,7	1,0	0,9	1,4	1,1
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Casal, J. (2004). *Enquesta a la joventut de Catalunya 2002* (pendent de publicació).

Taula 35. Llengua emprada amb els amics pels joves de 15 a 29 anys, per sexe i grups d'edat. Catalunya, 2002.
Distribució percentual

Freqüència	Sexe		Grups d'edat			Total
	Nois	Noies	15 a 19	20 a 24	25 a 29	
Català	30,9	35,8	27,5	34,3	36,0	33,3
Més cat. que cast.	6,0	5,3	7,5	5,9	4,4	5,7
Tant cat. com cast.	18,1	17,8	16,2	17,9	19,1	17,9
Més cast. que cat.	7,9	5,8	6,4	7,2	6,9	6,9
Castellà	36,3	35,1	42,4	34,5	32,6	35,7
Altres llengües	0,9	0,2	0,0	0,3	1,1	0,5
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: Casal, J. (2004). *Enquesta a la joventut de Catalunya 2002* (pendent de publicació).

Salut

1. Introducció

1.1. Alguns conceptes bàsics

La salut. En començar aquest capítol sobre la joventut a Catalunya el 2004 cal que definim què entenem per salut, encara que aquesta definició es pugui donar per descomptada. Proposem basar-nos en una de les definicions del concepte que la nostra societat considera canòniques, com és la que va elaborar la Conferència de l'OMS a Alma-Ata el 1977, que afirmava que «la salut consisteix en l'estat de complet benestar físic, mental i social, i no només en l'absència de malaltia».

D'aquesta manera se superava l'estretor de la perspectiva merament biomèdica, i es confirmava el que sabien les cultures populars de moltes societats: la salut és un concepte holístic que inclou les articulacions —que poden ser diverses— entre factors biològics, psicològics, culturals i socials, i que ens remet a uns processos que ens permeten detectar uns certs nivells de benestar objectivables en els aspectes físic, personal i social, al mateix temps que la consciència subjectiva i la capacitat personal i grupal de gaudir d'aquest benestar. En definitiva, salut personal i benestar social són indistriables. Potser ho podrem captar d'una manera més coherent si ens ho mirem des de la perspectiva d'analitzar la salut dins els processos de salut/malaltia/atenció, processos estructurals en qualsevol societat humana (Menéndez, 1990).

El model de salut. D'altra banda, el marc global en el qual hem d'interpretar la salut dels joves a Catalunya ens parla d'una societat de capitalisme avançat que ja ha superat la “transició epidemiològica”, tal com ens mostren alguns indicadors bàsics, com són la baixa mortalitat infantil o l'alta esperança de vida. Per tant, es tracta d'una societat que es caracteritza per haver superat la feixuga presència de la malnutrició generalitzada o de les malalties infeccioses, i en la qual els principals problemes de salut giren entorn de les malalties cròniques i degeneratives (sobre aquest model, vegeu Chen, Kleinman i Ware, 1994).

Si els indicadors esmentats ens remunten a un estat de la salut que a la Catalunya contemporània és bàsicament positiu, en aprofundir una mica més ens trobem diferents factors que ens fan relativitzar aquesta visió. Ens referim tant a factors estructurals, les *desigualtats socials* en primer lloc, com a l'impacte de *models culturals hegemònics* centrats en el consum. Les transformacions dels models familiars són al bell mig de les tensions contradictòries que generen aquest conjunt de processos, i sabem prou bé que la gestió domèstica de la salut en l'àmbit quotidià és un nòdul clau per a la gestió dels processos generals de salut/malaltia (per a aquests aspectes conceptuals de la salut, vegeu els informes I i II del CIIMU a Romaní i González, 2004, i Martínez i Recio, 2004).

El risc. Aquesta referència al model de salut imperant a la nostra societat l'hem de complementar amb l'esbós d'un concepte bàsic com és el de risc, tan utilitzat en parlar de la salut dels joves. D'una manera general, entendrem el risc com la consciència que l'ordre —físic, social— sempre es pot convertir en caos, i que per impedir-ho cal posar diferents tipus de límits a aquesta situació. Més en concret, el definirem en el context de “la societat del risc” (Giddens 1997; Beck, 1998), característica de la “modernitat avançada”, en la qual l'intent de controlar el món per mitjà del desenvolupament tecnològic ha portat a ser conscients de la imprevisibilitat de les conseqüències que pot comportar, la qual cosa estaria condicionant l'orientació i l'organització sociopolítica d'aquestes societats.

Sense deixar de tenir en compte aquest context, per estudiar la joventut pot ser més interessant, però, l'enfocament politicocultural del risc (Douglas, 1996, i Douglas i Wildavsky, 1982). Aquesta anàlisi parteix de la hipòtesi que totes les societats, incloses les nostres, fan una construcció social del risc seguint criteris culturals, morals i polítics, encara que en el context de la modernitat i en les societats contemporànies aquests criteris s'elaborin i es presentin com a “discursos experts”. Tractant-se dels joves, creiem que aquesta perspectiva és especialment interessant, ja que moltes vegades ens queda —com a mínim— la sospita que molts dels consells i orientacions que els donem estan més guiats per aquests criteris morals i polítics que no per les raons que s'esgrimeixen com a justificació de les intervencions en el seu àmbit.

Estils de vida. Els estils de vida són conjunts de pautes d'acció i cosmovisions que, dins els processos materials i simbòlics en els quals es desenvolupa la vida d'un individu o grup, el caracteritzen per maneres diferencials de viure. Aquesta manera d'entendre els estils de vida, que té molt poc en comú amb la versió reduccionista que n'ha fet l'epidemiologia, presenta alguns avantatges metodològics interessants: obliga a fer l'anàlisi conjunta de les pràctiques, els discursos i les seves interaccions, i al mateix temps ens permet explorar un nivell intermedi entre les vides de cada una de les persones i els petits grups, per una banda, i l'estructura i dinàmica general de la societat, per l'altra (Pérez de Guzmán, 1994; Menéndez, 1998; Megías *et al.*, 2001). Si, com és el cas, ens referim als estils de vida juvenils, la seva anàlisi ens permet arribar a un punt interessant, ja que «en definitiva, podem considerar els estils de vida com la dimensió empíricament observable d'una realitat més important, però sovint invisible: les identitats culturals dels adolescents i dels joves» (Feixa *et al.*, 2002: 343).

Una part fonamental dels estils de vida juvenil es desenvolupen en l'àmbit del lleure, tal com s'explica en un altre capítol d'aquest mateix informe i en diversos estudis recents (Comas *et al.*, 2003). Sembla que el lleure ocupa una part molt important de la vida dels joves de la nostra societat i que s'associa a la construcció de la pròpia identitat, identitat que es configura, fonamentalment, per mitjà de l'edat i el gènere; és en aquest sentit que molts estils de vida es desenvolupen entorn del lleure i en interacció amb els models culturals hegemònics que esmentàvem abans.

Admetent la importància del que acabem d'assenyalar, no volem que això ens faci oblidar un altre pol: el dels factors estructurals que estarien relacionats més directament amb el mercat de treball, l'accés a l'habitatge o les transformacions dels grups domèstics, per esmentar-ne tres dels més bàsics. Caldrà veure com aquests factors, articulats en els diferents estils de vida, incideixen en la salut dels joves catalans. De fet, segons diferents autors (Conde, 1999; Albaigés *et al.*, 2004), la feina precaritzada sembla constituir un factor d'identitat laboral en els joves de la nostra societat actual.

* * *

Els quatre elements conceptuals que acabem de presentar permeten fer moltes deduccions, però volem centrar-nos només en alguns aspectes que ens semblen centrals per a aquest informe. Si quan parlem de salut humana no es poden separar mai els aspectes biològics dels socioculturals, això queda molt més de relleu quan parlem de la salut dels joves, els problemes de la qual no es deriven de la seva edat, sinó dels seus comportaments. En una primera aproximació podríem dir, doncs, que els problemes de salut dels joves són evitables, atès el seu caràcter social, i teòricament ho són, però aquí caldria ser curosos per no acabar culpabilitzant la víctima dels seus "estils de vida insans". Certament, cal emmarcar els hàbits i les pràctiques juvenils en un context marcat per dos elements clau: d'una banda, la consolidació i creixement de la societat de consum, la qual exerceix una forta pressió sobre el món juvenil prenent les formes més diverses —tot i que diversos estudis analitzen la manera com els joves interactuen amb el mercat, és evident que la pressió per consumir i passar-s'ho bé ha anat en augment en els darrers anys—. D'altra banda, durant la dècada dels noranta s'ha produït una precarització generalitzada de la situació dels joves en el mercat de treball, en un context de desregulació d'aquest mercat i d'afebliment de les prestacions de l'Estat del benestar. Aquest procés ha estat paral·lel, i segurament no de manera casual, a l'augment de la importància de l'esfera de l'oci i el consum en la configuració de les identitats dels joves.

Per això parlem de pressions estructurals que acaben afectant la salut de la població i, dins d'aquesta, dels joves: no només per les causes més evidents de la precarització econòmica i social, sinó també pel trencament de llaços socials que l'acompanya, que porten a la individualització i, per tant, a una fragilització més important, de la qual sembla que només se'n pot sortir per mitjà del consum. El consum, guiat per imatges simbòliques molt poderoses que formen part dels discursos culturals hegemònics, és un mecanisme que genera una ansietat contínua —"el desig és allò que mai s'aconsegueix"— que resulta que s'acaba constituint com un dels *loci* principal de la identitat contemporània. És aquest el terreny de joc on els joves han de construir els seus estils de vida, entre el mimetisme i la resistència, i el marc general en el qual cal situar i explicar, en gran mesura, els fenòmens de mortalitat i morbiditat que es donen a la nostra societat (sobre aquests aspectes vegeu, entre d'altres, Bourdieu, 1981; Sennet, 2000; o el primer capítol de Megías *et al.*, 2001).

També cal saber distingir certes pautes culturals hegemòniques d'“allò que és més sa”. En aquest sentit, l'administració té el deure d'implementar polítiques que intentin contrarestar aquestes fortes pressions estructurals que afecten la salut de la població, però sense moralismes. Si vol ser eficaç, és a dir, tenir una certa capacitat d'incidència, haurà de tendir a basar-se en acords consensuats amb les poblacions afectades i a establir les normes que se'n derivin per, dins els constrenyiments estructurals existents —i potser en la via d'anar-los superant—, poder impulsar els canvis de comportaments i situacions que afavoreixin la salut de la majoria de la població.

1.2. Metodologia i fonts

A) Començarem fent una breu mirada general a l'estat de la salut dels joves a la Catalunya contemporània, que consistirà únicament a veure algunes dades bàsiques sobre mortalitat i morbiditat. Després d'aquesta primera ullada superficial, que ens donarà una visió força positiva de la qüestió, ens centrarem en els altres aspectes que ens poden interessar més, ja que són els punts en els quals cal incidir —és a dir, en els problemes de salut relacionats amb tots els factors esmentats en el punt anterior, els factors de risc, tant els derivats de situacions estructurals com els que tenen una relació més directa amb els estils de vida—. Aquesta part del treball la titulem «Situacions de risc», precisament per fer més entenedor que no es tracta només de “conductes de risc” que fan els nois i les noies com si fossin dins una bombolla —que és el que sempre acaben privilegiant les òptiques metodològiques més individualistes—, sinó que en tot cas es tracta de conductes que es fan a partir de i en interacció amb clars constrenyiments de tipus social i cultural.

Pel que fa a aquest grup de problemes de salut, procurarem especificar —en aquells casos que sigui possible— quina és la incidència de les **diferències per edat** i de les **desigualtats per gènere, classe, ètnia i territori** en aquests problemes.

L'ordre d'aquest apartat, que és el nucli de l'informe, podria haver estat un altre. Però ens hem decidit per aquest per subratllar una certa orientació de fora cap a dins, en el sentit de començar per aquells temes que semblen més imposats per situacions externes als individus —l'economia de mercat en primer lloc— i acabar amb els més íntims i personals... que no vol dir que no puguin estar també molt influïts per elements externs com el mercat, tal com analitzem en el cas de la medicalització de la salut mental. Però és una qüestió d'èmfasi, simplement per justificar un tipus de presentació dels diferents temes.

Finalment, farem una breu referència a alguns aspectes que ens sembla important no oblidar amb relació als serveis i les polítiques de salut que afecten els joves a Catalunya.

B) Les principals fonts amb què treballarem són, per una banda, les dades que estem produint en aquests moments en la recerca sobre la salut dels joves a Catalunya; encara que moltes de les dades no són definitives, ja són prou significatives per tenir-les en compte, sobretot les extretes del treball de camp etnogràfic. Per una altra banda, treballarem amb els dos informes del CIIMU ja esmentats, que constitueixen les mirades generals més recents sobre el mateix tema, i que encara que estiguin centrats sobretot en Barcelona i la seva àrea metropolitana contenen dades generals força interessants sobre Catalunya: són l'última *Enquesta de salut de Catalunya* (ESCA) disponible, que és la del 2002, i l'*Informe 2003* de l'Observatori de Nous Consums de Drogues en l'Àmbit Juvenil. Diferents dades del Departament de Salut i altres fonts seran menys utilitzades, i ja s'especificaran en el moment que correspongui. Les referències del conjunt de les fonts emprades es poden veure al final, a la part dedicada a les referències bibliogràfiques.

En alguns casos treballarem, doncs, amb dades primàries, que hem trobat nosaltres mateixos en la nostra recerca o en el II informe del CIIMU, però en molts altres casos treballarem amb dades secundàries de tipus estadístic, moltes de les quals aconseguides per mitjà d'enquestes. Si això té alguns avantatges, fonamentalment amb relació a certes generalitzacions o a la distribució d'algunes característiques o fenòmens, també té inconvenients clars: cal tenir en compte que les enquestes no sempre interpreten exactament la realitat, sinó que representen la percepció que es té de la realitat, i més en els casos que es refereixen a les conductes socialment més condemnades o més “delicades”; en aquests casos, les respostes acostumen a estar condicionades per l'intent, conscient o inconscient, d'ajustar-se als valors dominants.

2. L'estat de salut dels joves catalans

Tal com acabem d'afirmar en parlar del model de salut que impera a la nostra societat, l'estat general de salut dels joves catalans sembla que és bo, si ens atenem a les dades epidemiològiques de què disposem: les xifres de mortalitat i morbilitat referides a les principals malalties assoleixen valors molt petits, almenys segons l'ESCA 2002. Potser caldria especificar un matís respecte al model de salut esmentat: encara que les principals malalties que ens afecten actualment són de tipus crònic i degeneratiu, és lògic que això no es manifesti d'una manera significativa en els grups d'edat joves (15-29 anys), entre els quals els primers grans grups de malalties causa de defunció durant els últims vint anys són les malalties infeccioses i parasitàries, les neurològiques, els tumors i la leucèmia (Departament de Salut, 2004).

Segons l'Idescat, el nivell actual de l'esperança de vida de la població catalana se situa entre els més favorables de la Unió Europea: l'any 2000, a la Unió Europea era de 75,3 anys per als homes i de 81,4 per a les dones, mentre que a Catalunya se situava en 76,75 i 83,40, respectivament. De fet, l'esperança de vida augmenta significativament del 1983 al 1998: per als joves de 15 anys passa dels 60 anys als 61,5, i per a les noies de la mateixa edat, dels 65,7 als 68. De la mateixa manera, el 1983 els joves de 25 anys tenien una esperança de vida de 50,4 anys, que el 1998 era de 51,9, i les joves d'aquesta edat han passat dels 55,8 anys als 58,25 (taules 1, 2 i 3 de l'annex).

Pel que fa a la mortalitat entre els joves de 15 a 29 anys, en els darrers vint anys l'evolució ha estat positiva, perquè la taxa de mortalitat ha tendit a disminuir. En els darrers anys aquesta tendència s'ha confirmat, de manera que l'any 2002 la taxa de mortalitat entre els i les joves de 15 a 29 anys se situava en 50,33 defuncions per cada 100.000 joves (taula 4 de l'annex). Es poden apreciar diferències molt importants segons el sexe: la taxa de mortalitat dels nois de 15 a 29 anys (0,72‰ el 2002) gairebé triplica la de les noies (0,27‰), fet que cal associar, més que a l'envelliment —la taxa de mortalitat dels nois de 20 a 24 anys supera la del següent grup d'edat—, a les pràctiques de risc —tant en l'oci com a la feina—. Igualment, el territori també es configura com una variable clau en la mortalitat dels joves: així, la taxa més alta (Terres de l'Ebre, 0,73‰) gairebé dobla la més baixa (àmbit metropolità, 0,45‰). La sinistralitat viària —associada a altres indicadors, com el consum de drogues o d'alcohol— és un dels factors fonamentals per entendre aquestes importants variacions.

Les principals causes de mortalitat entre la població jove són totes externes: els accidents de trànsit en primer lloc, els suïcidis en segon lloc, i les altres causes externes en tercer lloc. Després les analitzarem d'una manera més detallada —dedicarem un apartat específic als accidents i parlarem dels suïcidis dins l'apartat de salut mental—, però volíem subratllar aquesta dada, que ve a confirmar el que dèiem a la introducció, és a dir, que són causes de tipus social que en principi serien evitables.

Pel que fa als altres problemes de salut, i segons l'ESCA 2002, només tenen una incidència relativament significativa un conjunt de malestars o manifestacions mòrbides més o menys lleus que especifiquem tot seguit:

1. Sentir alguns dolors i malestar (entre el 9% i 13%).
2. Entre el 7% i el 12% dels joves han hagut de restringir la seva activitat a causa d'algun accident.
3. Relacionats amb les postures molestes a la feina, i possiblement també amb en les hores d'estudi, els mals d'esquena presenten la incidència més alta (cervical: 10% dels nois i 15% de les noies, i lumbar: el 18% dels nois i el 13% de les noies).
4. Pateixen d'al·lèrgies el 18% dels nois i el 13% de les noies, i d'asma, el 6% dels nois i el 5% de les noies.
5. Entre el 10% i el 15% de joves tenen migranyes i mal de cap.

Com veurem ara, alguns d'aquests malestars o morbilitats també els podem associar a les diferents situacions de risc que analitzarem tot seguit: malestars existencials —salut mental—, accidentalitat viària, seguretat laboral, etcètera. Igualment, l'anàlisi d'aquestes situacions ens ajudarà a aprofundir en algunes variacions internes, com ara la que ens permetrà explicar, almenys en part, les diferències de

mortalitat entre nois i noies. Per fer-nos-en una idea, l'any 2002 i a tot Catalunya van morir 80 nois i 45 noies d'entre 15 i 19 anys, i 433 nois i 134 noies d'entre 20 i 29 anys (Departament de Salut, 2004). Vegem, doncs, com s'articulen, en cada una de les situacions de risc que hem definit, els principals factors socioculturals que permetran aproximar-nos a aquesta explicació i a la d'alguns altres aspectes bàsics de la salut dels joves catalans.

3. Situacions de risc i salut

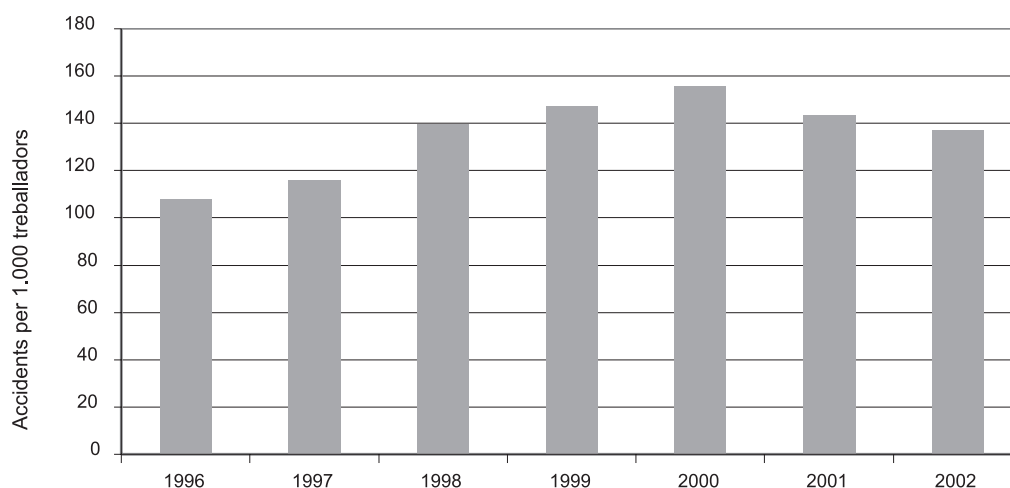
3.1. Seguretat laboral

Un dels factors estructurals que incideix més clarament en la salut és la feina. Aquesta incidència pot ser positiva o negativa: no tenir feina pot empènyer a processos de marginació social que suposin, entre altres coses, l'aparició de dificultats psicossomàtiques més o menys greus, i tenir feina pot ser una font de socialització, de satisfaccions econòmiques, de reconeixement social, de realització personal, etcètera. Però de feines n'hi ha de moltes menes, i les condicions laborals associades a les ocupacions d'una bona part dels joves no sempre són bones. Així, a les nostres societats industrialitzades ens trobem que la primera causa de mortalitat i de morbiditat dels menors de 35 anys són els accidents, i que d'aquests una part significativa són els accidents laborals —més endavant ens fixarem en l'altra gran part d'aquests accidents, els de circulació viària.

Els joves són el grup més vulnerable a la sinistralitat laboral: de fet, l'any 2002 els joves catalans de 16 a 24 anys (12,3% de la població ocupada) van protagonitzar el 22,5% dels accidents laborals amb baixa. Aquesta xifra és congruent amb el fet que l'índex d'incidència va arribar a 137,3 accidents per cada 1.000 treballadors de 16 a 24 anys, mentre que va ser força inferior (80,1) en el següent grup d'edat (25 a 34 anys).

«Algunes de les causes d'aquesta situació són la major precarització dels contractes laborals realitzats als joves, la subcontractació, les condicions del lloc de treball, l'incompliment de la legislació de prevenció de riscos per part de l'empresa, del treballador o dels dos i la relaxació de la inspecció de treball en la implementació de mesures efectives en matèria de salut laboral» (Martínez i Recio, 2004: 24-25). En els últims anys, l'evolució dels accidents de treball amb baixa ha anat sent cada vegada més negativa, tal com han alertat diversos agents socials. Així, la creixent precarització de les condicions laborals dels joves és un element vinculat a l'augment dels accidents laborals registrat des de 1996 fins a 2002 — l'índex d'incidència ha passat de 107,9 a 137,3—. Tot i que la gran majoria d'accidents són de caràcter lleu, l'any 2002 es van arribar a produir 258 accidents greus i 16 de mortals.

Gràfica 1. Evolució de l'índex d'incidència^(*) dels accidents de treball amb baixa entre la població ocupada assalariada de 16 a 24 anys. Catalunya, 1996-2002

(*) Índex d'incidència: accidents de treball amb baixa per cada mil treballadors ocupats assalariats.

Font: Departament de Treball i Indústria.

Des d'un punt de vista qualitatiu, s'observa una clara percepció del deteriorament de la pròpia salut a causa d'una activitat laboral que suposa llargues jornades de treball, canvis d'horaris continus, postures repetitives i molestes, esforços excessius, manipulacions perilloses —maquinària, alimentació— etcètera, a més de la sinistralitat pròpiament dita, i aquest deteriorament acaba manifestant-se en dolors de cames, braços, esquena, migranyes, cremades, talls, traumes musculars, esgotament general, etcètera. Això queda exemplificat en el sector de l'hostaleria —que juntament amb el de la construcció ocupa prioritàriament la joventut; segurament tots dos també serien “exemplars” si ens fixàvem una dada que es relaciona directament amb la precarietat laboral—: segons diversos entrevistats, molts han treballat a l'hostaleria sense contracte, i quan n'han tingut sempre ha estat temporal.

Aquestes percepcions dels nostres entrevistats són coincidents amb les dades de l'ESCA 2002: hi trobem que gairebé el 30% de les persones ocupades perceben que la seva feina es relaciona directament amb algun risc per a la seva salut. Hi ha diferències significatives per sexe —els homes que fan aquesta afirmació són el 33,7%, mentre que les dones són un 22,1%— i per edat —ho pensen el 18% dels joves entre 16 i 20 anys, el 25% dels de 21 a 25 anys i el 29% dels de 26 a 30—. També hi ha coincidències a l'hora d'assenyalar-ne les principals causes, que segons aquesta enquesta serien el desenvolupament de moviments repetitius amb braços o mans, la feina rutinària, l'excés de feina, el fet de treballar sol o sola, d'adoptar postures molestes i de fer esforços musculars excessius. Podem veure-ho amb més detall en la taula següent:

Taula 1. Població de 16 a 30 anys exposada a riscos per a la salut a la feina, segons autopercepció. Catalunya, 2002

Risc per la salut	Moltes vegades exposats			Sempre exposats		
	16-20	21-25	26-30	16-20	21-25	26-30
Soroll	25%	22%	20%	4%	6%	10%
Pol·lució aire	3%	6%	8%	11%	10%	14%
Aixecar pesos	14%	11%	13%	6%	10%	10%
Moviments repetitius	19%	15%	16%	34%	25%	31%
Productes tòxics	1%	2%	3%	2%	5%	6%
Risc elèctric	2%	3%	2%	1%	3%	5%
Risc cremades	2%	2%	4%	2%	3%	6%
Risc accidents trànsit	1%	2%	3%	2%	4%	8%
Canvis temperatura	3%	6%	7%	4%	8%	12%
Il·luminació inadequada	2%	2%	5%	2%	5%	9%
Maquinària perillosa	4%	4%	5%	5%	7%	10%
Postures molestes	6%	10%	12%	5%	8%	13%

Font: ESCA 2002.

Malgrat les dades anteriors, el nivell de satisfacció per la feina és prou elevat (estan “molt satisfets” el 15% dels nois i el 20% de les noies, i “satisfets”, el 72% dels nois i el 69% de les noies; només se senten “insatisfets” el 8% dels nois i el 9% de les noies, i “molt insatisfets”, l'1% dels nois i el 3% de les noies), possiblement perquè en un context de temporalitat i atur juvenil es deuen sentir relativament privilegiats pel sol fet de tenir feina.

Finalment, si la temporalitat pot ser un factor que per a determinats joves —se suposa que amb un bon nivell de formació i d'habilitats socials— pot presentar certs avantatges estratègics per a la seva inserció en la nostra societat actual —no lligar-se gaire aviat a un sol ocupador ni a una sola situació, tenir diverses experiències formatives, buscar llocs més avantatjosos per diverses raons, disposar d'espais de temps lliure per a altres activitats entre feina i feina, etcètera—, la veritat és que per a la majoria de joves la temporalitat equival a precarietat; malgrat els esforços de normalització de la precarietat en els joves (Albaigés *et al.*, 2004), aquesta no només té les manifestacions que hem vist fins ara, sinó d'altres. En un grup de discussió que es va fer amb joves treballadors d'un poble de prop de Girona es relacionava directament aquesta precarietat amb l'estrès i l'angoixa que suposen no poder planificar mai la teva vida

a mitjà termini i no tenir capacitat de decisió sobre la pròpia existència, la qual cosa, juntament amb altres factors ja vistos —canvis de torn, tensions contínues, sorolls excessius, etcètera— afectava el deteriorament de la salut mental.

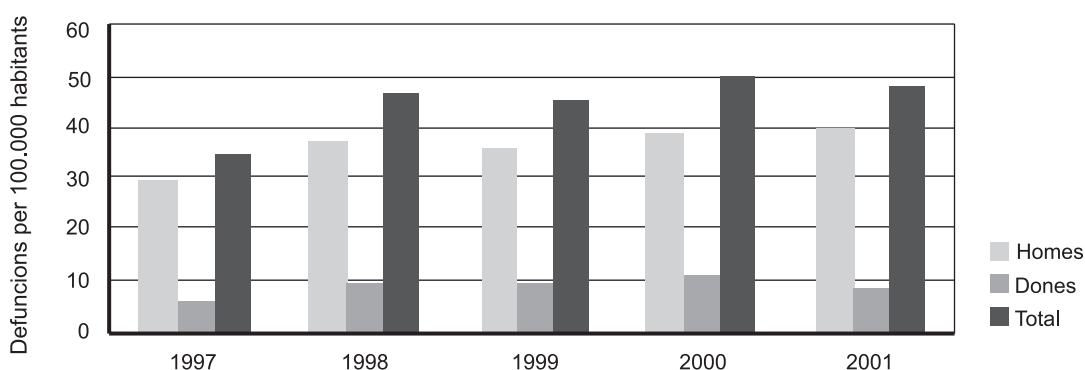
3.2. Accidentalitat viària

Al punt anterior ja hem indicat el lloc capdavanter que ocupen els joves pel que fa a la mortalitat i morbiditat causada per accidents. Hem parlat d'un primer gran grup —els accidents de tipus laboral—, i ara veurem l'altre —els accidents de circulació, que en molt grups d'edat són la primera causa de mort, i l'origen d'una gran quantitat de lesions i discapacitats—. En aquest cas també parlem de factors estructurals, ja que, com sabem, un dels sectors més importants de l'economia capitalista contemporània és el que està relacionat amb la indústria automobilística; en conseqüència, la pressió publicitària per afavorir el consum de cotxes i motos és molt alta.

També sabem, però, que a banda d'aquest factor estructural de tipus econòmic bàsic, aquí hi entren altres factors de tipus cultural i simbòlic que es tradueixen en comportaments determinats. Partint dels valors hegemònics a la nostra societat, hi ha un encadenament —diguem que lògic— entre velocitat, potència, poder, risc, dominació i virilitat que forma part de "l'educació sentimental" que s'ofereix als nostres joves. Una part significativa del jovent sembla introjectar, segurament perquè creuen que això els és útil socialment, sobretot pel que fa a la seva situació en les relacions de gènere (Romaní i González, 2002: 202-207); en aquest conjunt, la transgressió es converteix en un element important d'identitat masculina. Encara que segurament aquestes reflexions també valdrien per a conductors de més de 25 anys, el fet és que les dades d'accidentalitat viària per sota d'aquesta edat són les més impactants.

Segons un estudi del RACC (2003), durant l'any 2002 el 58% dels conductors d'entre 18 i 24 anys van tenir algun accident, encara que les noies menys que els nois, i seguint una tipologia diferent —per exemple, les noies lesionades anaven d'acompanyants amb molta més freqüència que els homes—. Pel que fa als lesionats en accidents a Barcelona, l'any 2002 el 40% tenien entre 20 i 29 anys, molt per sobre del grup d'edat següent (30-39 anys), que com a molt arribava al 20%. Si mirem les dades amb una certa perspectiva històrica (com a la taula 6 de l'annex), sembla clar que els accidents de trànsit van en augment.

Gràfica 2. Taxa de mortalitat per accidents de trànsit de vehicles de motor de joves de 15 a 24 anys, per sexe. Catalunya, 1997-2001

Font: elaboració pròpia a partir de *Registre de mortalitat de Catalunya*. Servei d'Informació i d'Estudis. Departament de Salut.

Un indicador de la gravetat d'aquests accidents és el de l'evolució de la taxa de mortalitat per causes externes entre la població juvenil, on els accidents de trànsit estan en primer lloc i molt destacats sobre qualsevol de les altres causes externes, i han tingut una tendència creixent des del 1997 (29,5 nois per 5,60 noies) fins al 2001 (40,34 nois per 7,78 noies) amb diverses oscil·lacions, tal com es pot veure a la gràfica 2. En aquest cas s'aprecia també que la gravetat afecta molt més els nois que les noies, ja que els primers sempre presenten unes xifres quatre o cinc vegades més altes que les de les noies.

Ja hem parlat abans de les pressions culturals i econòmiques que inciten a comportaments de risc amb vehicles. Altres aspectes a considerar per explicar aquestes xifres són l'estat deficient d'alguns punts de la xarxa viària, la no sempre bona gestió del trànsit i la manca d'ús de mesures preventives, com l'ús del cinturó o del casc.

Aquest últim aspecte és important. Malgrat que es tracta d'una conducta visible i de l'efecte persuasiu de la vigilància i la sanció, segons l'ESCA 2002 només el 64% dels joves entre 16 i 20 anys, el 76% entre 21 i 25 i el 76% dels que en tenen entre 26 i 30 diuen que porten el casc quan van en moto. De fet, a tot Espanya el 54% dels passatgers implicats en un accident mortal no portaven casc. Pel que fa a la distribució territorial i per classes, ens trobem que els conductors que més diuen que fan servir el casc són els de la regió sanitària de Tarragona, seguits dels de la de Barcelona, mentre que a la cua hi ha els conductors de Lleida centre. D'altra banda, un 80% dels directius afirmen que fan ús del casc, en contrast amb el 50% dels treballadors no qualificats.

Pel que fa a lligar-se el cinturó al cotxe, malgrat que les xifres dels que diuen que ho fan sempre sembla baixa, amb l'edat augmenten els que prenen consciència del fet que és necessari, ja que els que diuen que ho fan sempre són el 71% de joves de 16 a 20 anys, el 80% dels de 21 a 25 i el 85% dels de 26 a 30 anys.

3.3. Trastorns alimentaris

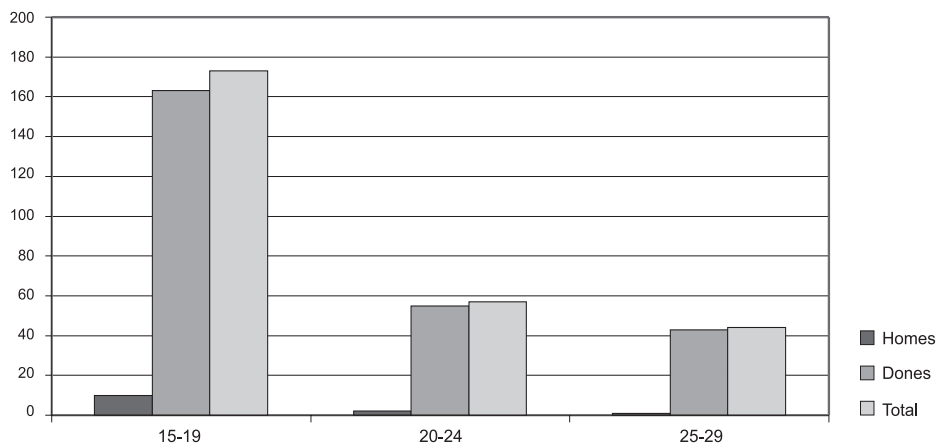
Si en el punt anterior vèiem unes conductes de risc bàsicament masculines, en part influenciades per la pressió del mercat i les pressions culturals que afavoreixen certes formes d'identitat, en aquest apartat ens trobem amb els mateixos tipus de pressions, però que afecten sobretot les noies —tot i que cada cop més nois estan sotmesos a aquest tipus d'influències—. Els models culturals hegemònics de bellesa del cos de les noies responen encara al "tipus Twiggy", que tants d'estralls ha fet des dels anys seixanta ençà entre les adolescents del món occidental. En el cas dels nois, malgrat els intents d'introduir una certa ambigüïtat —o potser com a reacció contra això?—, sembla que el model "fibrós/ musculat" encara té un fort predicament. És clar que la pressió actual dels mitjans de comunicació per posar de moda els metrosexuals sens dubte obeeix al descobriment de la indústria del cos —cosmètics, cirurgia, etcètera—, que ha constatat que havia deixat de banda el 50% del seu mercat, més que a una simple evolució cultural del model de masculinitat.

En aquest context, segons dades de l'ESCA 2002, diuen que fan dieta el 5% dels joves d'entre 16 i 25 anys (un 3% per perdre pes), i el 8% dels joves d'entre 26 i 30 anys (un 6%, per perdre pes). Fixem-nos que, mentre que hi ha un grup prou significatiu que no diu per què fa dieta, hi ha un percentatge de joves que afirmen que és per perdre pes. Sembla que en la majoria de casos no hi ha una raó mèdica específica, sinó que té més relació amb l'autovaloració personal. Sigui com sigui, «encara que es tracta d'una enquesta i per tant allò que es registra és l'autopercepció, les dades ofereixen una major presència d'aquesta pràctica entre les noies. Com és sabut, aquesta diferència es troba també vinculada amb la desigual prevalença dels trastorns de la conducta alimentària en termes de gènere. Les noies adolescents són més vulnerables a patir d'anorèxia nerviosa i bulímia que els nois, els quals, en tot cas, són més vulnerables a la denominada *vigorèxia*. Aquest fenomen s'explica per un ideal estètic socialment acceptat que afecta principalment les noies. Els mitjans de comunicació estan contribuint a expandir un cànon de bellesa basat en la primor; la forta influència d'aquests mitjans en la vida quotidiana fa que aquest model estètic tingui tanta importància. A la vegada, la generalització d'aquest estereotip no només genera trastorns alimentaris, sinó que sovint provoca sentiments d'ansietat, de frustració i malestars per no poder assemblar-se als models corporals en boga» (Martínez i Recio, 2004: 21).

Malgrat els matisos que es puguin fer, amb les figures que vénen a continuació hem volgut posar de relleu que quan parlem de trastorns alimentaris parlem d'uns trastorns que, encara que ja no tinguin uns

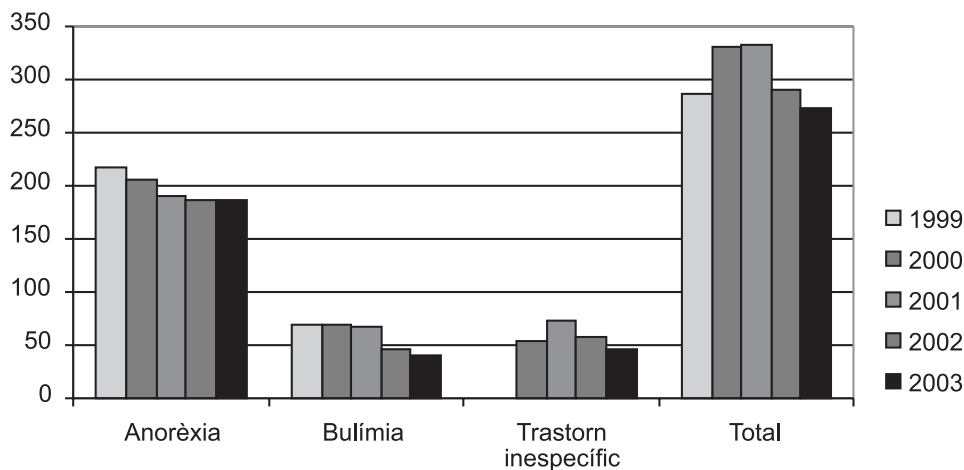
creixements espectaculars, tenen una presència sostinguda que afecta bàsicament l'adolescència, malgrat que també tenen una presència significativa en les altres edats juvenils (20-29 anys); que afecten sobretot les noies, i el principal de les quals és, amb força diferència, l'anorèxia.

Gràfica 3. Població de 15 a 29 anys donada d'alta als centres hospitalaris per trastorns en la conducta alimentària, per grups d'edat i sexe. Catalunya, 2003

Font: CMBDSM. CatSalut. Departament de Salut

Gràfica 4. Població de 15 a 29 anys donada d'alta als centres hospitalaris per trastorns en la conducta alimentària, per diagnòstic. Catalunya, 1999-2003

Font: CMBDSM. CatSalut. Departament de Salut.

En clar contrast amb aquesta situació, entre els adolescents i joves catalans també s'està produint un increment de l'obesitat. Les influències socials i econòmiques que cal tenir en compte aquí són diverses: d'una banda, la irrupció del menjar ràpid —amb campanyes de màrqueting dirigides especialment a la infància i joventut— i la consolidació del consum de llaminadures; de l'altra, cal prestar atenció a les

transformacions del nucli domèstic, on —segons els experts entrevistats (Romaní, 2004, i Martínez i Recio, 2004)— cada cop sembla que es conviu menys, hi ha menys transmissió d'hàbits i coneixements culinaris, no hi ha gaire comunicació —molts àpats, fins i tot els que es fan a casa, no es fan plegats— ni sembla que hi hagi una autoritat paterna/materna que determini la dieta que se segueix. Tots aquests factors porten a un tipus d'alimentació que, juntament amb la manca d'exercici físic, es pot relacionar amb l'increment de l'obesitat en els adolescents catalans en els últims anys. Efectivament, malgrat que aquestes edats semblen les més propícies per a l'activitat física, són relativament pocs els que en fan: fan una activitat física important el 9% dels d'entre 16 i 20 anys i el 13% dels d'entre 21 i 30 anys, i no fan cap activitat física lleugera, és a dir, de més de 20 minuts al dia, al voltant del 50% dels joves (ESCA 2002).

3.4. Consums de drogues

Considerarem aquí els consums de les principals drogues, legals i il·legals, que en aquests moments són característics dels joves catalans. Deixant de banda consums permanents i estables, que —excepte en determinats casos relacionats amb alcohol, tabac i cànnabis— són molt minoritaris, la majoria d'aquests consums es fan en espais i temps de lleure, i tenen un caire festiu i grupal. És a dir, que per sobre del seu caràcter funcional, que també hi és —prendre alguna droga per aconseguir algun rendiment sigui a la feina o a la festa—, hi predomina el caràcter expressiu, prendre's alguna droga amb algú i en determinades situacions per sentir-se participants d'una mateixa història, per sentir-se identificat amb unes persones i diferenciat respecte a altres (sobre el caràcter dels consums de drogues, vegeu Romaní, 2004). De fet, la tríada alcohol-tabac-cànnabis forma part de l'ambient de molts joves, ja que aquestes drogues constitueixen elements de sociabilitat entre ells i, independentment del seu estatut legal, estan molt normalitzades en el seu medi (Díaz *et al.*, 2004).

Alcohol

Les manifestacions respecte als hàbits de consum de begudes alcohòliques són un bon exemple de l'observació feta a l'inici d'aquest informe respecte a la poca fiabilitat de les enquestes per a segons quines qüestions. En el cas de l'ESCA 2002, és poc creïble que entre el 82 % i el 85% dels joves no prenguin cap cervesa els divendres, entre el 76% i el 80% s'abstinguin d'aquesta beguda els dissabtes i que en el cas del diumenge els percentatges oscil·lin entre el 86% i el 95%.

És sabut que fa molt temps que entre els joves la cervesa ha anat desplaçant begudes més tradicionals com el vi i els licors; en conseqüència, possiblement les respostes referents a aquests dos últims tipus d'alcohols s'ajustin més als consums reals que en el cas anterior. En el cas del vi, amb percentatges de no-consum de cap de setmana que se situen al voltant del 90%, la raó pot ser que els caps de setmana s'acostuma a consumir cerveses i/o combinats, ja sigui en pubs o en discoteques.

Les xifres de no-consum de licors són encara més altes (entre el 96% i el 99%), menys en el cas de l'apartat referent a whisky, ginebra, vodka, rom, combinats i similars (entre el 76% i el 90%), segurament a causa dels combinats, que són precisament les begudes més freqüents de les sortides de cap de setmana a pubs o discoteques.

Malgrat tot, aquestes dades, si bé susciten dubtes respecte a la seva credibilitat com a representació dels consums reals, sí que poden representar, precisament pel seu biaix, el fet que si més no entre els joves hi ha consciència dels riscos dels consums excessius i/o no responsables. És evident que aquí les distincions de gènere són significatives: tenim moltes dades i indicis que reafirmen el que ens hem trobat en més d'un dels grups de discussió de la nostra recerca, i és el paper sempre més preventiu —o preventivista, si voleu— de les noies respecte als nois. Això és un fenomen més general, que afecta molts altres àmbits de la vida; pel que fa en concret als consums d'alcohol, però, es manifesta en diverses actituds, com per exemple la de no voler conduir, que algú altre condueixi o no voler acompanyar qui pretengui conduir sota els efectes evidents de l'alcohol per part de les noies. En canvi, els nois són molt més permissius quan se'ls pregunta si conduirien en estat d'embriaguesa, i minimitzen el risc dels accidents de trànsit argumentant els efectes "controlables" percebuts per l'individu i el grup.

Creiem que val la pena incorporar l'anàlisi que Martínez i Recio (2004: 32-33) fan dels consums d'alcohol en un aspecte concret:

En termes de classe social, s'observen diferències significatives que fan pensar en l'existència de diversos models culturals entre els adolescents i joves. Així, és important apuntar que a Catalunya un 39,6% de les noies de 15-19 anys de la classe dels grans directius (I) afirmen ser bevedores moderades i un 20,7% de la mateixa classe, bevedores de risc. En les altres classes socials, el percentatge de bevedores de risc oscil·la entre el 7,4% per a la classe dels treballadors semiqualficats (IVB) i el valor 0 per a la classe de treballadors no qualificats (V). Entre els nois, en canvi, els percentatges de bevedors de risc per aquesta franja d'edat es concentren en les classes intermèdies (directius de petites empreses—II- i administratius—III), però la major proporció de bevedors, encara que moderats, s'ubica a la ja esmentada classe V.

Un fenomen curiós és que amb el pas dels anys els percentatges de bevedores de risc es redueixen de forma dràstica, incloent les noies de la classe dels grans directius (I). En canvi, els percentatges de bevedors de risc augmenten de forma significativa, sobretot entre les classes més desfavorides. Per exemple, entre els 25 i els 30 anys apareix un 26,6% de bevedors de risc a la classe dels treballadors semiqualficats (IVB) per a la ciutat de Barcelona. Aquestes transformacions poden estar relacionades amb el paper que el consum d'alcohol té en el trànsit a la vida adulta en la nostra societat i la maduració més precoç de les noies enfront dels nois. També entre els nois i joves el consum d'alcohol, sobretot en les classes més populars, està vinculat amb la forma d'entendre el lleure i forma part del model cultural de la masculinitat. Existeix una imatge social sobre el consum en els àmbits públics que estigmatitza les noies que consumeixen en excés (la clàssica imatge de noia fàcil) i, en canvi, accepta més aquest consum entre els nois.

En l'informe de l'any 2003 de l'Observatori de Nous Consums de Drogues en l'Àmbit Juvenil s'alerta sobre un fet que a Catalunya pràcticament no es coneixia i que ara comença a tenir una certa presència: la pràctica del *botellón*. A part de l'efecte d'imitació —per la “propaganda” que n'han fet els mitjans de comunicació— pot tenir causes més objectives, com ara que, a l'hora que ja han tancat els bars, és una alternativa més barata a les discoteques, permet aprofitar l'oferta ambulat de cervesa —principalment— i, a sobre, evita haver de justificar davant de ningú l'edat del consumidor. Però per no fer-nos-en una idea equivocada, vegem què diu l'informe esmentat:

A casa nostra el consum d'alcohol al carrer no comporta aglomeracions tan nombroses. Són petits grups, dispersos en espais públics (no solament urbans) i sense una ocupació total d'aquests espais, molts cops sense que altres usuaris se'n adonin, o almenys sense patir-ne cap conseqüència. Els espais preferits són: els pàrquings de les discoteques; els voltants de zones de concentració de pubs, bars o terrasses; places públiques; platges (creix aquest any), i altres espais més apartats de zones habitades (boscós, camp) al voltant dels cotxes.

Les begudes es compren a supermercats i botigues de menjar; es porten de casa; es compren als bars i als venedors ambulants (llaunes de cervesa). Totes aquestes formes han augmentat. Alguns porten neveres als cotxes amb diferents licors, refrescs i glaçons; altres, petaques amb licor, i així solament paguen pel refresc, i també es poden observar els que porten l'alcohol en ampolles dins de bosses de plàstic (Díaz *et al.*, 2004: 84-85).

Tabac

Respecte al consum de tabac, les respostes segurament s'apropen més als consums reals que les referides a l'alcohol. Globalment, i segons l'ESCA 2002, s'observa una disminució de no fumadors segons l'edat (el 60% de joves de 15 a 20 anys, el 57% de 21 a 25 i el 27% de 26 a 30). Al mateix temps, sembla que es pren més consciència que fumar pot deteriorar la salut. Un indicador d'aquest fet són els percentatges dels que han intentat deixar de fumar segons l'edat (un 29% dels joves de 16 a 20 anys, un 23% dels de 21 a 25 i un 35% dels de 26 a 30 anys).

El cas del consum de tabac és l'excepció que confirma la regla respecte al que afirmàvem més amunt sobre l'actitud més preventiva de les dones en general. En aquest cas, i fins als 20 anys, les adolescents són les que més fumen: en el cas de Barcelona, fumen diàriament un 24,4% de noies per un 12,6% de nois, i esporàdicament, un 16,5% de noies per un 6,6% de nois. Entre els 20 i els 24 anys, però, les xifres de fumadors diaris es capgiren (un 34,3% de noies per un 42,9% nois). Encara que això no es pot apreciar en la taula següent, on es consideren tant els fumadors habituals com els més esporàdics, hem cregut

interessant posar-la perquè confirma la progressiva davallada del consum de tabac en els últims vint anys a tot Catalunya, però al mateix temps fa palès tant el fet que a partir de 1998 les noies de 15 a 24 anys fumen més que els nois com el fet que encara un 40% dels joves fuma tabac, xifra preocupant des del punt de vista de la salut pública.

Taula 2. Hàbit de fumar^(*), per grups d'edat i sexe. Catalunya, 1982-2002. Percentatge

Edat	Sexe	1982	1986	1990	1994	1998	2002
15-24 anys	Homes	58,6	54,5	39,1	38,5	43,4	37,4
	Dones	48,0	50,4	37,4	33,7	45,1	42,5
	Total	53,2	52,3	38,3	36,1	44,2	39,9
25-34 anys	Homes	66,9	69,0	53,4	58,4	50,4	48,6
	Dones	34,8	38,7	44,6	45,1	43,9	38,7
	Total	50,5	53,7	48,7	51,4	47,1	43,9
15-64 anys	Homes	58,3	57,6	49,7	46,3	44,4	41,8
	Dones	20,0	23,4	25,7	25,6	30,7	32,5
	Total	37,9	40,4	36,7	35,3	37,5	37,2

(*) Fumadors diaris i ocasionals.

Font: Departament de Salut.

Si a més tenim en compte el factor de classe, ens trobem amb una situació actual en la qual els grans fumadors es concentren en els homes i les dones adults de més de 29 anys, amb la diferència que la majoria d'homes pertanyen a la classe de treballadors no qualificats (38,6%), mentre que la majoria de dones són de la classe de grans directius (28,5%). En canvi, però, la majoria de fumadores diàries es concentra en les dones de les classes populars, mentre que és principalment en els homes —però també en les dones— de la classe dels grans directius on trobem més exfumadors. Sembla que fumar tabac, malgrat els nivells encara alts en què se situa aquest consum, s'està convertint en un hàbit poc prestigiós socialment. Entre els joves això és molt clar, sobretot si comparem el consum de tabac amb el d'alcohol i els derivats del cànnabis, i podem atribuir-ho a dues raons principals, que en molts casos es reforçarien malgrat la seva aparent contradicció: per una banda, el tabac es considera una "mala despesa" ja que no compensa el seu preu amb els efectes que provoca, diguem que poc contundents, i per l'altra hi ha una certa consciència dels seus efectes nocius a llarg termini. De tota manera, i sembla que seguint la tònica de la majoria de drogues, hi ha un grup d'adolescents fumadores habituals i diaris de tabac que s'inicien cada vegada més joves (Díaz *et al.*, 2004: 80-81).

Cànnabis

En canvi, aquests últims anys el consum de derivats del cànnabis entre els joves està adquirint un prestigi progressiu. Tornem a l'*Informe 2003* de l'Observatori de Nous Consums i trobarem la informació més interessant sobre aquest consum:

Després de l'alcohol i el tabac, el consum de cànnabis (haixix i marihuana) és el més estès, i enguany com en els darrers anys ha seguit augmentant. És, com l'alcohol, una substància polifuncional: està en tots els estils, contextos i situacions. Fins i tot és apreciada, més que l'alcohol, en els espais públics on es congreguen joves i no hi ha un ambient de festa amb música i ball sinó que preval la variant més relacional: estar amb els amics.

Creix el nombre dels que l'utilitzen a diari, i a més, el consum augmenta els caps de setmana, en nombre, quantitat i intensitat. En alguns casos l'augment del consum de cànnabis està relacionat amb la disminució del consum de tabac.

El consum a diari fa que per a alguns ja no sigui una droga de festa, lligada al que és excepcional, sinó més semblant al tabac. Això produeix un tall en els usuaris i en la finalitat d'ús. Per als que s'estan iniciant el patró dominant és de festa i excepció, però part dels que fa temps que en

consumeixen passen a un patró de consum quotidià; s'aprecia una disminució del temps que transcorre entre l'inici i el patró de consum diari, en aquells que l'arriben a fer.

El consum continua creixent entre els adolescents i podria estar substituint el tabac com a substància d'inici que escenifica i ritualitza el pas de l'adolescència a la joventut. Tot i ser més alt el consum entre els nois, cada vegada creix el percentatge i el nombre de noies que s'inicien, però en general elles en consumeixen més esporàdicament.

El consum de cànnabis a més de donar-se en qualsevol situació i context (fins i tot en alguns casos en el familiar), es veu cada cop més com un consum innocu, amb una imatge més positiva que el tabac, i això provoca que no es consideri una "droga" [...].

El nombre de gent que cultiva les seves plantes de cànnabis continua creixent en qualsevol edat i a qualsevol lloc: ciutats i pobles; cultiu d'interior o d'exterior (algunes plantes són visibles a balcons i horts). L'oferta de la marihuana, més difícil de trobar en el mercat que l'haixix, augmenta en les èpoques de collita (als voltants de setembre-octubre), quan és freqüent el consum convidat o compartit [...].

Cultivar la pròpia marihuana contribueix a generar lligams de sociabilitat dins del grup d'amics, ja que és un tema de conversa (qualitats, efectes, cura de les plantes, collita...), de relacions (bescanviar llavors, esqueixos...), i quan el cultiu es fa al camp, d'apropament a la natura. Alguns, quan els en sobra de la seva collita, ho intercanvien per altres substàncies amb amics i coneguts. Augmenta el cultiu amb finalitat lucrativa, fet que incideix en l'oferta i l'accessibilitat (Díaz *et al.*: 86-87).

Un punt que no s'ha d'oblidar és que, malgrat aquesta normalització, la compravenda i l'ús del cànnabis en segons quines circumstàncies continua estant criminalitzat, i això té, entre d'altres, dues conseqüències fonamentals: per una banda, hi ha adolescents que s'impliquen en el comerç de cànnabis —en alguns casos, segons sembla, després d'alguna promoció porta a porta, encara que en aquest cas les portes no siguin les de casa sinó les dels centres on es troben més els adolescents—, i això acostuma a complicar més les coses que el mer consum, i per l'altra, l'aplicació de la Llei de seguretat ciutadana —"Llei Corcuera"— cada any suposa problemes afegits tant per a les famílies dels adolescents implicats com per als Centres d'Atenció i Seguiment de drogodependències (CAS), que, d'una manera força perversa, es veuen obligats a perdre temps i recursos en suposats tractaments contra la dependència del cànnabis dels joves incriminats per evitar el pagament de la multa que els correspondria.

Altres drogues

En general, i seguint encara les dades de l'*Informe 2003* ja esmentat, hi ha un cert augment de l'ús de la cocaïna, majoritàriament de tipus esporàdic i/o recreatiu —la qual cosa no vol dir que no hi hagi un petit nucli de consumidors problemàtics—, i també de l'*speed*, drogues que són utilitzades pels joves més grans —a partir de 20 i, sobretot de 25 anys—; mentre que sembla que disminueix l'interès per altres drogues molt lligades als ambients festius —èxtasi, nexus (2cb), GHB, ketamina, etcètera—. Es manté el consum d'al·lucinògens, principalment naturals —bolets i plantes—, però sempre dins de cercles molt minoritaris i més aviat contraculturals, i també del grup de fàrmacs —ansiolítics, sedants, etcètera—, consumits per grups diversos. L'heroïna i les coles, també d'ús molt minoritari, s'associen a bosses de marginació, i hi ha diferències clares segons l'edat —els més grans consumeixen heroïna i els adolescents recorren a la cola (Díaz *et al.*, 2004: 88-97).

3.5. Comportament sexual

En aquest epígraf ens trobem força dades contradictòries, tant quantitativament com qualitativament, i és potser un dels més complicats d'indagar, ja que la producció de dades primàries sobre pràctiques sexuals és molt difícil, sobretot quan les dades són independents de les valoracions dels investigats mateixos; no coneixem cap recerca sobre el tema a la Catalunya contemporània que no es basi, fonamentalment, en l'autopercepció dels entrevistats.

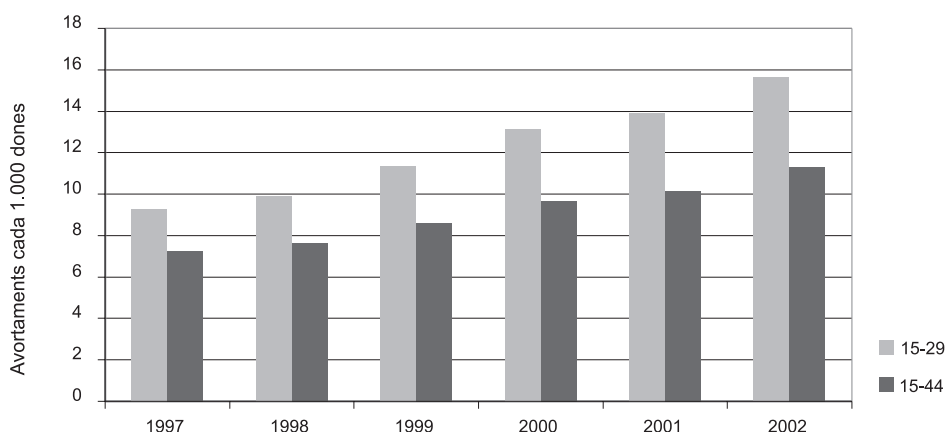
Segons l'ESCA 2002, i d'acord amb el que han dit els joves enquestats, es pot dir que el nivell de prevenció de malalties de transmissió sexual i d'embarassos és molt baix, ja que no arriben a la meitat els

joves que diuen que fan servir preservatiu (només el 23% dels joves entre 16 i 20 anys, el 44% d'entre 21 i 25 anys i el 41% d'entre 26 i 30 anys). Declaren que es prenen la pastilla anticonceptiva el 9,5% (16 a 20 anys), el 26% (21 a 25 anys) i el 29% (26 a 30 anys) de les noies, i els altres mètodes anticonceptius pràcticament no s'utilitzen. Respecte a la pastilla de l'endemà, que ha estat actualitzat per l'aprovació i regulació que n'ha fet el govern, quan es va fer l'enquesta deien haver-la utilitzat l'1% de les joves d'entre 16 i 20 anys, i el 2% de les joves d'entre 21 i 30 anys.

Aquestes xifres no coincideixen amb les de l'*Enquesta de salut als adolescents escolaritzats de Catalunya 2001*, en què el percentatge de joves de 14 a 19 anys que declaren fer servir el preservatiu com a mètode anticonceptiu habitual arriba al 80% de les noies i al 90% dels nois. Tot i això, el 48% de les noies i el 43% dels nois declaren que alguna vegada no han fet servir cap mètode anticonceptiu.

De tota manera, les dades de l'ESCA 2002 serien més congruents amb altres dades, no tant pel que fa a les malalties de transmissió sexual com a les xifres embarassos no desitjats i interrupcions voluntàries de l'embaràs (IVE) en adolescents. El nombre d'IVE ha augmentat de 6.512 casos el 1997 fins a 9.814 el 2003, és a dir, un 50,7 % de creixement en sis anys. Entre el conjunt de la població, les IVE han augmentat un 46,3%. Encara és més significatiu fixar-se en l'evolució de la taxa d'IVE a Catalunya entre els anys 1997 i 2002: mentre que el conjunt de dones de 15-44 anys que han practicat una IVE passa del 7,2‰ a l'11,29‰, la taxa de les noies de 15-29 anys passa del 9,3‰ al 15,6‰ (taula 8 de l'annex). Així doncs, es confirma la tendència que assenyalàvem el 2002, i creiem que els comentaris que fèiem en aquell moment continuen sent vàlids: «És una pujada que, certament, mereix una reflexió detallada, tot i que aquesta no és senzilla. [L'increment de casos pot indicar un] cert relaxament en l'ús d'anticonceptius per part dels adolescents, o d'un descens en l'edat mitjana a la qual els adolescents —les adolescents— comencen a mantenir relacions coitals, però hi ha altres possibles interpretacions. Podria ser que aquesta dada reflecteixi, si més no parcialment, un major rigor i sistematicitat en el recompte d'aquests embarassos (sobretot dels avortaments); o bé que siguin la conseqüència de l'arribada d'algun contingent de població adolescent immigrant que tendeixi a iniciar el seu itinerari familiar de manera més precoç. En qualsevol cas, és una dada que ha de ser analitzada amb molta cura per no arribar a conclusions precipitades, risc continu quan manipulem dades estadístiques que podem semblar d'una objectivitat i transparència inqüestionable» (Romaní i González, 2004: 144).

Gràfic 5. Taxa d'avortament entre les dones residents a Catalunya, per grups d'edat, 1997-2002

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de *Interrupción voluntaria del embarazo*. Dirección General de Salud Pública, Ministerio de Sanidad y Consumo.

Com altres vegades, aquí també detectem una actitud més “preventivista” en les noies que en els nois. En els grups de discussió que vam fer amb adolescents —nois i noies— per al II Informe del CIIMU i per a la nostra pròpia recerca, i tal com han explicat Martínez i Recio (2004: 22-23):

Es perceben diversos obstacles a l'ús del preservatiu, com la falta d'una educació que suposi una veritable normalització d'aquest mecanisme anticonceptiu, el seu preu, les dificultats i el temor a negociar amb la parella abans de la relació sexual o els prejudicis a portar-ho a sobre per por a la pressió i percepció de pares i iguals.

Entre les preocupacions que verbalitzen els adolescents, el risc de contraure VIH-sida no sembla adquirir gaire pes. Les noies assenyalen com a principal risc l'embaràs no desitjat o planificat, i entre els nois s'apunta una certa despreocupació del risc a la vegada que una percepció de l'ús del preservatiu com un problema afegit a la iniciació sexual.

En aquest cas, en l'actitud diferent de nois i noies també hi influeix el fet que són elles i no ells les que es poden quedar embarassades. Aquesta cura més gran per la salut sexual i reproductiva es reflecteix també en el fet que, segons els experts consultats, són moltes més noies que nois les que van a consultar algun professional abans de la primera relació sexual, i aquí s'hauria de veure si, més enllà dels models culturals que es reben pel fet de ser home o dona, els dispositius assistencials tenen en compte aquests possibles usuaris.

Dèiem fa un moment que el risc de contraure el VIH-sida no apareixia gaire en les manifestacions dels adolescents. Potser és perquè hi ha una certa consciència que això de la sida ja no té el perill que hauria tingut en altres èpoques. De fet, si mirem globalment les xifres de casos de sida declarats de 1995 a 2002, constatem un clar descens (de 366 el 1995 a 33 el 2002), que es dona tant en homes com en dones, encara que els primers sempre han estat molt per sobre de les segones —malgrat que en aquests últims anys les diferències s'han escurçat: els casos d'infecció entre els homes han passat de triplicar la quantitat de dones infectades a doblar-la—, i és el grup de joves de 25 a 29 el que mostra el gruix de casos. Però si ens fixem en els grups de transmissió veurem que, dins del descens, ja des del mateix any 1995 es pot constatar una extensió dels casos a grups que, en principi, es consideraven relativament poc afectats: així, d'una banda veiem que del 1995 al 2002 els casos entre els usuaris de drogues per via parenteral (UDVP) passen de 256 a 10 —és el grup amb un descens més clar i contundent— i entre els homosexuals/bisexuals passen de 44 a 7; de l'altra, tot i el descens entre els heterossexuals (de 52 casos a 11), de 2001 a 2002 aquest grup es converteix en tan nombrós com els precedents. Tot això ens parlaria de la necessitat de no abaixar la guàrdia i prevenir el conjunt de la població jove (15-29 anys), que representa gairebé el 30% del total dels casos de sida declarats a Catalunya del 1981 al 2002 (taula 9 de l'annex).

Taula 3. Casos de sida declarats entre la població de 15 a 29 anys, per grup de transmissió. Catalunya, 1995-2002

Grup de transmissió	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
UDVP	256	215	108	66	38	31	19	10
Homes homosexuals i/o bisexuals	44	22	18	9	9	11	8	7
Heterossexuals	52	43	31	17	15	15	19	11
Hemoderivats i transfusions	3	1	1	1	1		1	1
Altres i no especificats	11	7	6	7	5	6	1	4
Total	366	288	164	1000	68	63	48	33

Font: CEESCAT. Departament de Salut.

3.6. Salut mental

En apartats anteriors —bàsicament, però no en exclusiva, alimentació i drogues— ens trobem petits grups que arriben a tenir conductes patològiques, a diferència de la majoria de persones, que gestionen els aspectes de risc que hi ha en tota activitat humana amb més o menys fortuna, però sense problemes insolubles per a la seva vida i la dels seus. Però la frontera entre uns i altres és difusa, i cada cop més ens trobem un fenomen que també es dona a la resta de societats europees: l'alta prevalença de malestares conductuals, d'ansietat o de trastorns depressius tant entre els adults com entre la població jove. Per tant, aquí entendrem per salut mental no sols les situacions patològiques clàssiques —com ara

l'esquizofrènia o la neurosi—, sinó també els malestars i les dificultats psicològiques no patològiques que es presenten en la vida diària de la gent. És més, ens fixarem sobretot en aquests últims aspectes, perquè són més nous. De fet, si analitzem l'evolució dels casos de trastorns mentals registrats a Catalunya del 1999 al 2003 per a la població de 15 a 29 anys, veurem que hi ha un lleuger augment de quasi tots, però sobretot de les ansietats i dels anomenats *trastorns adaptatius*, és a dir, els problemes d'adaptació a diferents requeriments socials etiquetats pels professionals de la salut mental com a tals (taula 10 de l'annex).

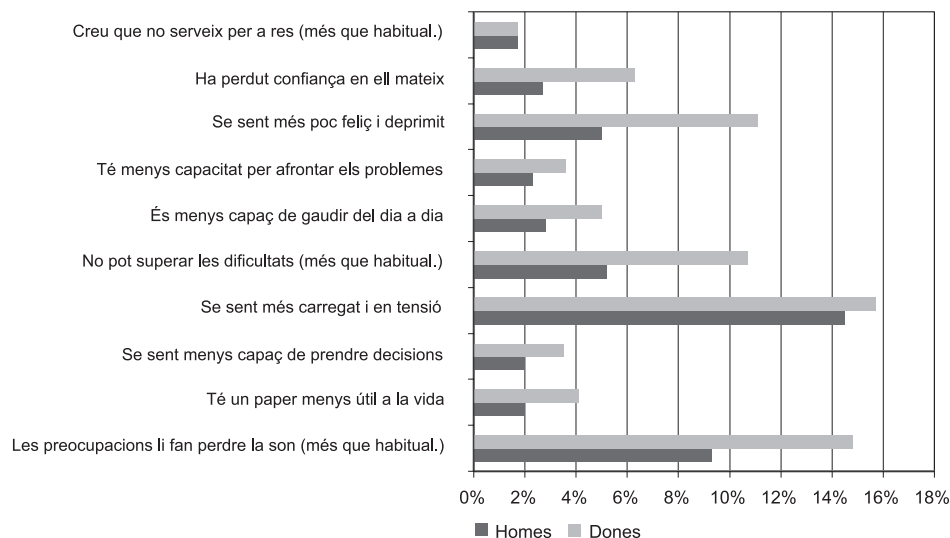
Gairebé al final del I Informe del CIIMU assenyalàvem que dos dels problemes de salut emergents en aquell moment eren la preocupació pel propi cos i la salut mental. Amb relació a aquesta última, i en contrast amb la valoració positiva que els pares feien de la salut dels seus fills, dèiem que calia valorar «els estats d'ànim que els adolescents de la ciutat de Barcelona diuen que tenen. En el cas dels nois, més d'un terç dels joves diuen que el seu estat d'humor és variable, mentre que aquesta proporció s'incrementa fins al 52% en el cas de les noies. Pocs són els que diuen que el seu estat anímic és en termes generals dolent o molt dolent (el 4%), però l'humor variable, sobretot en el cas de les noies, és molt present entre els adolescents. De fet, més d'1 de cada 4 noies accepten que el darrer mes se sentiren com a mínim prou tristes per preocupar-se, i també el 15% dels nois. Així, malgrat que l'estat de salut sembli ser prou elevat entre els infants i els joves, hi ha elements que, a partir de l'adolescència, fan sentir els adolescents, sobretot les noies, lluny d'una plenitud existencial satisfactòria. És aquest un element subjectiu que repercuteix en la qualitat de vida dels menors que cal no oblidar ni menystenir» (Romaní i González, 2002: 239-240).

Algunes dades de l'ESCA 2002 corroboren aquestes tendències, tal com podem observar en els cinc punts següents:

1. Amb l'edat augmenta el percentatge dels que algunes vegades se senten ansiosos o deprimits (un 4% dels que tenen entre 16 i 20 anys, un 7% dels que tenen entre 21 i 25 anys i un 10% dels d'entre 26 i 30 anys).
2. Entre el 8% i el 9% se senten poc feliços.
3. Entre el 7% i el 10% manifesten no poder superar les dificultats.
4. Entre el 4% i el 5% han perdut la confiança en si mateixos.
5. Se senten deprimits o molt deprimits el 15,1% de les noies i el 2,5% dels nois de 15 a 19 anys.

Podem ampliar la primera idea que hem expressat fixant-nos en aquest últim grup d'edat concret (15-19 anys). Incloem en la gràfica altres categories i especifiquem les diferències de gènere:

Gràfica 6. Dificultats sorgides en els darrers trenta dies entre els joves de 15 a 29 anys, per sexe. Catalunya, 2001

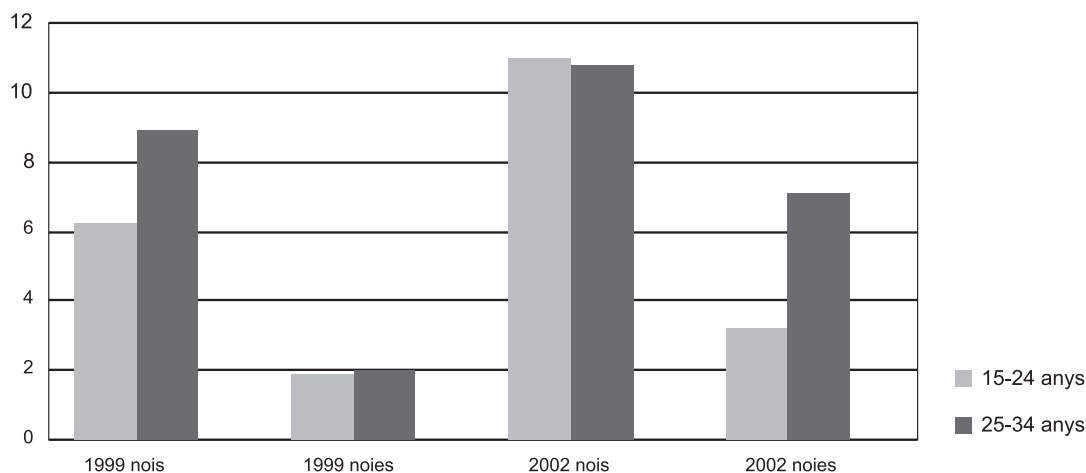
Font: Elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de salut de Catalunya 2001. Departament de Salut.

Podem observar que les noies presenten els índexs més alts en totes les categories. Tot i l'aparent modèstia de les xifres, cal notar que en l'enquesta es pregunta per l'increment de determinats problemes en els darrers trenta dies, la qual cosa ens suggereix uns percentatges encara més grans de joves que habitualment en pateixen. L'anàlisi per classes socials ens suggereix que els col·lectius desafavorits socialment també són els que tenen una pitjor situació amb relació a la salut mental, tal com han demostrat molt bé Borrell *et al.* (2003) pel que fa al conjunt de la salut a Catalunya.

En conseqüència, podem afirmar que hi ha raons estructurals que els empenyen a la tristesa o a sentir-se malament, si tenim en compte, a més, que a les condicions objectives de vida, la precarització laboral, la dificultat d'accedir a l'habitatge, les desigualtats de gènere, la impossibilitat de tenir una perspectiva de futur a mitjà o llarg termini, la mobilitat contínua que dificulta relacions socials estables, la solitud, etcètera, s'hi suma el contrast i, per tant, la frustració respecte a les expectatives o les exigències d'èxit i alegria a què ara i aquí semblen obligades les persones joves segons els models culturals imperants. Això, que per als que privilegiem l'enfocament sociocultural en l'anàlisi dels fenòmens humans és gairebé una obvietat, queda confirmat des d'altres perspectives, com la dels professionals de la salut mental (Canals *et al.*, 1995, Domènech, 1997).

Un punt que hem decidit incloure en aquest apartat és el dels suïcidis, que com hem vist al principi són la segona causa de mort entre els joves catalans de 15 a 29 anys. És molt difícil fer qualsevol interpretació de les causes que duen els joves al suïcidi, i ho volem assenyalar sobretot com un símptoma que fa de crit d'atenció sobre aquests malestars existencials més o menys greus als quals ens estem referint, i també sobre la fragilització de la vida, personal i social, a la qual ens referirem a la introducció. És un dels fenòmens que no hauríem de menystenir, perquè a més va augmentant lleugerament aquests darrers anys, tal com podem veure a la gràfica següent:

Gràfica 7. Taxa de suïcidis per 100.000 habitants de 15 a 34 per grups d'edat i sexe. Catalunya, 1999 i 2002

Font: elaboració pròpia a partir del *Registre de mortalitat de Catalunya*. Servei d'Informació i d'Estudis. Departament de Salut.

Finalment, l'anàlisi que fan Martínez i Recio d'aquest capítol de la salut mental ens sembla una part especialment penetrant del seu informe, i en volem rescatar dos aspectes: la influència de la medicalització en la rellevància de les dades sobre morbiditats mentals, i el possible rol de les diferents percepcions de nois i noies en el context de les desigualtats de gènere i classe.

La presència d'un percentatge tan elevat de trastorns depressius i d'ansietat pot vincular-se en el cas de Catalunya a l'existència d'una cobertura més ampla en salut mental que permet abordar un major espectre de trastorns i síndromes, a una popularització de l'atenció en salut mental que inclouen els dispositius d'atenció primària i a una major sofisticació dels criteris diagnòstics emprats

[...]. Detectem un canvi en la cultura dels usuaris que són més favorables a la consulta psiquiàtrica i al consum de certs psicofàrmacs. En un altre ordre de factors, hem de parlar del procés de medicalització amplifcat per la pressió de la indústria farmacèutica, que ha desembocat en una popularització d'alguns medicaments per resoldre problemes de la vida quotidiana (2004: 38).

Cal dir que el canvi en la cultura dels usuaris es correspon també amb un canvi en la cultura dels professionals, especialment els psiquiatres, molt més inclinats a receptar psicofàrmacs que no a recórrer a teràpies, que semblen cada cop més pròpies de l'elit.

Si bé aquestes dades concorden amb la major prevalença de depressió entre les dones en la major part de les societats de capitalisme avançat, l'associació entre el sentiment depressiu i el doble eix classe/gènere ens porta a interrogar-nos sobre les causes d'aquesta situació. Algunes d'elles poden ser la major vulnerabilitat a les adversitats i la incertesa que es dona en les classes més desfavorides per manca de condicions materials, així com la major càrrega domèstica i de cura que les noies pateixen des de l'adolescència. No obstant això, no hem de perdre de vista altres possibilitats, com que les noies expressin les seves queixes en un llenguatge més psicològic, mentre que els nois mostrin les seves afliccions mitjançant comportaments més afins amb el model cultural de la masculinitat, com són les conductes de risc (2004: 41).

Aquesta última interpretació coincidiria amb molts altres indicadors sobre les diferències entre nois i noies davant situacions de risc que hem anat veient en parlar d'altres aspectes de la salut, com els accidents de trànsit, el consum de drogues o el comportament sexual.

4. Els serveis de salut: alguns apunts

En aquest apartat donarem algunes dades sobre els joves i la cura de la pròpia salut que fan en institucions sanitàries, i sobre el grau d'utilització i satisfacció respecte a aquestes institucions, per acabar amb unes breus reflexions sobre les necessitats sociosanitàries que no estan ben cobertes per a grups específics de joves.

Pel que fa a les pràctiques preventives dels joves catalans, sembla que augmenten amb l'edat, cosa completament congruent amb tot el que sabem sobre les dificultats d'adoptar actituds i/o conductes preventives durant l'adolescència. Així, a mesura que augmenta l'edat són més els que diuen que controlen els ítems fonamentals de salut: passen examens mèdics el 25% dels nois i noies de 16 a 20 anys, el 35% dels que tenen de 21 a 25 anys, i el 43% dels de 26 a 30 anys; declaren que es controlen la tensió el 18%, el 27% i el 33% de joves respectivament —la major part (67%) cada any—, i amb l'edat també augmenta el nombre de noies que diuen que es fan els controls propis del seu gènere: mamografies (un 3% de noies de 16 a 20 anys, un 7% de les de 21 a 25, i un 15% de les de 26 a 30 anys) i citologies (un 16%, un 40% i un 62% respectivament).

Pel que fa a la utilització dels serveis de salut, el 75% dels joves fan servir la sanitat pública; l'11%, les mútues privades, i el 2%, el metge particular. El grau de satisfacció és força elevat (n'estan molt satisfets el 9% i satisfets el 70%), molts valoren positivament el tracte professional (els molt satisfets són entre el 27% i el 39%, i els satisfets, entre el 52% i el 66%), i també molts es manifesten satisfets de les explicacions dels professionals (els que n'estan molt satisfets són entre el 23% i el 33%, i els satisfets, entre el 55% i el 61%). Són menys els que estan contents amb els temps d'espera (un 20% n'estan insatisfets, i un 13%, molt insatisfets). Aquestes dades de l'ESCA de 2001 es veuen reforçades per les entrevistes en profunditat que hem fet per a la nostra recerca sobre la salut dels joves catalans. En tractar aquest tema es mostren força satisfets de la sanitat pública a partir de l'experiència de les poques vegades que en general hi ha hagut d'anar, encara que alguns comenten les incomoditats de les esperes o altres aspectes burocràtics. És interessant assenyalar que les valoracions més positives les trobem fonamentalment entre joves immigrants, en aquest cas tres noies —una argentina, una uruguaiana i una marroquina— i un noi brasiler.

Malgrat aquesta valoració generalment positiva en l'ús de les institucions sanitàries pel que fa als temes de la salut quotidiana, ens hem trobat que en alguns grups de discussió i entrevistes es constata la distància entre algunes d'aquestes institucions sociosanitàries i la població específica a la qual s'hauria d'adreçar la seva intervenció. Aquesta distància pot anar des del desconeixement de la seva existència i/o activitats fins a no sentir-se concernits per les campanyes i altres iniciatives d'aquestes mateixes institucions, opinió que és congruent amb els limitats resultats que en general han tingut les iniciatives en relació amb els seus objectius —pensem en els dos exemples més clàssics: les campanyes contra els accidents de trànsit i les campanyes contra les drogues!—. Ens estem referint, sobretot, a la idea sempre tan proclamada però mai gaire concretada de la necessària prevenció en àmbits com certs comportaments sexuals, la conducció de cotxes i motos i els usos de drogues, que com hem vist estan molt lligats —principalment, però no exclusiva— a certs estils de vida. Com superar aquest tall entre institucions i població? Intentarem donar-ne alguna pista en el proper apartat, en el context més ampli de les recomanacions que fem per millorar la salut dels joves al nostre país.

5. Síntesi i recomanacions

- A) *L'estat de salut.* Abans d'entrar en les recomanacions pròpiament dites, recordem en una breu síntesi els principals punts que hem vist en l'informe. L'estat de la salut dels nois i noies de Catalunya l'any 2004 es pot considerar, en general, força positiu, almenys pel que fa als indicadors de mortalitat, morbiditat i esperança de vida, malgrat que cal continuar focalitzant l'atenció sanitària cap a les principals malalties, que afecten una minoria significativa de joves —infeccioses, parasitàries, neurològiques, tumors i leucèmia—. De tota manera, en certs aspectes, lligats en gran part a conductes teòricament evitables, es constaten alguns problemes:

Violència i salut. Encara que fins ara no havíem parlat explícitament de violència, en el moment de la síntesi considerem útil remarcar que podem incloure en el camp de la violència —rebuda i, en alguns casos, també exercida per certs joves— els accidents, siguin laborals o de trànsit, que en cap dels casos s'ha aconseguit contenir en aquests últims anys —més aviat han anat en augment—. Però ens sembla interessant remarcar que també hi ha altres tipus de violència que afecten grups certament minoritaris de joves, i ho volem fer per no descartar cap dels indicis que han sorgit, encara que d'una manera marginal, en les entrevistes, els grups de discussió i en algunes notícies aparegudes als mitjans de comunicació durant aquest mateix any. Ens referim a les agressions de què han estat objecte diferents joves: les baralles entre nois, principalment, que moltes vegades estarien a la frontera entre la violència i el joc, però que a vegades tenen efectes negatius ben reals per a la salut; les agressions causades per la delinqüència comuna quotidiana; les agressions d'altres joves —part de la delinqüència comuna— més o menys organitzats en grups o bandes —sovint magnificades pel pànic estès pels mitjans de comunicació, però existents—; les que han rebut algunes noies per part de la seva parella; les agressions de vigilants de diversos tipus, inclosos de vegades policies, sobre joves amb certes pintes que són en determinats llocs o fan certes activitats, com “okupes” o immigrants, etcètera. Dins la visió global que volem donar, només resta dir que la vida quotidiana d'alguns joves, segurament pocs, transcorre enmig d'una certa “concentració” de violències —accidents, baralles, agressions...—, amb les seqüeles psicossomàtiques que això suposa; la majoria de joves, però, es podrà veure afectada per un o altre tipus de violència d'una manera molt més esporàdica i limitada. Sigui com sigui, això que alguns autors anomenen *violència urbana* és un fenomen que en els propers anys cal no perdre de vista, també per la seva incidència en la salut de la població jove.

Consums i salut. Aquí parlem tant de trastorns alimentaris com de consums de drogues. Pel que fa als primers, ja hem vist que avui per avui parlar de trastorns alimentaris és parlar, sobretot, de noies adolescents i d'anorèxia, cosa que no vol dir que no hi hagi indicis de la progressiva incidència sobre els nois, i de “nous” tipus de trastorns, com l'obesitat. Pel que fa a les drogues, hi ha una certa problematització entorn les noves pautes de consum d'alcohol, el manteniment de les altes taxes de fumadors de tabac, sobretot entre les classes populars, i l'augment de consumidors de cànnabis. En tots els casos, però, el que ens ha de preocupar no és tant la qüestió numèrica com les condicions en què es donen els consums, entre la forta pressió del mercat i —en el darrer cas— la criminalització.

Relacions i salut. Encara que trobem les relacions humanes al fons de qualsevol fenomen humà, inclòs el de la salut, aquí comentarem breument dos aspectes de la vida en els quals la dimensió relacional és fonamental, com són el sexe i la salut mental. Com hem vist, la salut sexual es mou en uns nivells generalment acceptables, però hi ha la necessitat de no abaixar la guàrdia pel que fa a la prevenció de la sida i altres malalties de transmissió sexual, així com dels embarassos adolescents. A mitjà termini, l'emergència d'un conjunt de trastorns mentals difusos —que ja hem analitzat—, al costat de la taxa de suïcidis potser com a símptoma principal, és un dels elements més preocupants del futur.

- B) *Recomanacions.* Després d'una introducció metodològica, enumerarem unes quantes qüestions que ens semblaria útil encarar per millorar la salut de la joventut catalana, i acabarem amb unes consideracions polítiques més generals.

Un dels principals problemes de la medicina científica contemporània és el contrast entre la lògica de les institucions científiques —que inspira l'actuació de les institucions que intervenen en els processos de salut/malaltia— i la de la vida quotidiana de la població a la qual s'ha d'atendre. Si a això hi afegim

que molts dels problemes que hem vist tenen més a veure amb processos de vida quotidiana i, en tot cas, amb altres institucions que no són les mèdiques, ens podem fer una idea de la importància de prendre's seriosament una perspectiva metodològica que garanteixi una certa eficàcia global a les intervencions que es facin. Estem parlant de la necessitat, tant des d'un punt de vista social general com —especialment— enfocant-ho des les situacions especialment problemàtiques que hem vist, que les actuacions generalitzin i sistematitzin molt més la perspectiva dialògica per sobre de la prescriptiva. És a dir, cal passar de la detecció d'un problema des d'una situació de poder —d'aquella situació en què el metge (o el terapeuta, el mestre, el monitor o qui estigui investit d'autoritat socialment) sap el que et convé i per tant et diu el que has de fer— a una altra en què s'incorporin, d'una manera fefaent, les diferents poblacions implicades en el disseny i realització de les polítiques de salut.

S'ha de partir de les situacions i necessitats reals, quotidianes, de la població a la qual ens volem dirigir per aconseguir no només que ens faci cas, sinó un coneixement més acurat dels problemes que es troben, dels interessos que tenen, i de com poden i volen afrontar aquests problemes. No es tracta de negar la competència tècnica dels professionals, sinó de posar-la en una situació social que els permeti influir realment d'una manera positiva en la contenció i resolució dels problemes plantejats. Pel que fa als àmbits analitzats aquí, això pot voler dir, com a primers passos, canviar la imatge de les institucions encarregades de dur a terme les tasques de prevenció —en accidents, alimentació, drogues o salut sexual—, i fins i tot, en alguns casos, els tractaments. De fet, en els casos dels sectors més difícils ja s'ha començat a fer —per això parlem de sistematitzar i generalitzar—. Més enllà d'això, proposem tenir en compte els punts següents:

Seguretat laboral. Per una banda, més control de la inspecció de treball, amb acords previs que poden incloure estímuls a les empreses amb menys sinistralitat, especialment juvenil, i més control de la contractació temporal juvenil; per l'altra, més formació: tant l'específica relativa a la seguretat laboral, per als joves i les empreses, com la general destinada als nois i noies, per estendre a una majoria els coneixements i habilitats que els permetin moure's amb una certa capacitat enmig de la selva del neoliberalisme.

Accidentalitat viària. Millora de la xarxa de carreteres i de la gestió del trànsit; acords per controlar la limitació de velocitat a les indústries de cotxes i motos; explicació i discussió de les mesures de prevenció que inclouen repressió —multes per no portar el cinturó o el casc, per exemple—; treball cultural de "desprestigi" de certes associacions —com la de velocitat/virilitat—, mostrant els avantatges d'altres models masculins —és pot lligar més, en certs ambients, mostrant una certa ambigüitat relacionada amb dolçor en el tracte, saber cuinar, cuidar-se i cuidar?—

Trastorns alimentaris. Aquí seria bàsica la reivindicació de la dieta mediterrània a casa i a l'escola, cosa que ens remet a les formes de menjar —conveniència que tot el grup domèstic faci un àpat conjunt un cop al dia, per controlar l'alimentació i la circulació de la informació—; això, al seu torn, sovint implica canvis en els horaris dels membres del grup. Així com mesures d'informació i educació alimentària, s'hauria d'estudiar la possibilitat de crear agents de salut informals, però amb suport institucional —joves, dones; treballadors, estudiants, esportistes...—, per actuar en els seus àmbits naturals i quotidians.

Consums de drogues. Generalitzar les mesures de transport públic als llocs de concentració de moviment juvenil, i la de conductors rotatius a les colles; donar suport a les actituds més "preventivistes" de les noies enfront les més trivialitzadores dels nois; en el cas del tabac, aprofitar el seu incipient desprestigi, però no per imposar *manu militari* certes normes de restricció de l'ús públic, sinó per consensuar-les, tenint en compte que encara s'ha de bregar amb un 40% de fumadors i fumadores; aprofitar la relativa normalització del cànnabis per centrar-se en consells pràctics de reducció de riscos, adreçats fonamentalment a l'adolescència, a través dels canals que siguin més prestigiosos per als consumidors —associacions que treballen sobre el terreny sense discursos moralistes, o publicacions com una revista de la cultura del cànnabis (al darrer número, que acaba d'aparèixer, publica un dossier sobre cànnabis i adolescència que suposem que tindrà un impacte en la gestió d'aquest aspecte de la salut dels adolescents molt més positiu que molts discursos de segons quins adults o ONG).

Salut sexual. Sobretot, insistir en les mesures ja conegudes de prevenció, com l'ús de preservatius, amb tota la força i legitimitat de les institucions públiques; associar joc i preservatius en l'educació sexual adolescent, com a manera d'introjectar-ne l'ús; estimular i reforçar la capacitat de parlar de sexualitat,

afecte i similars, tant entre ells com amb els adults; suport i ampliació dels centres de salut sexual juvenil o dels grups que s'hi dediquen dins altres institucions, com l'atenció primària; al mateix temps, diversificar l'oferta entre gèneres i edats; potenciar la capacitat i el reconeixement de joves que puguin exercir d'agents de salut en aquest camp i, d'una manera general, en els problemes de salut dels joves.

Salut mental. A més d'intentar contrarestar totes les situacions estructurals que empenyen a la tristesa o a sentir-se malament, caldria capacitar tant els professionals com la població perquè puguin afrontar certes situacions a partir d'ells mateixos i el seu grup primari i/o de teràpies, en lloc de recórrer a medicaments com a única alternativa. Això voldria dir dotar de més recursos els centres de salut mental públics per poder fer teràpies. D'altra banda, caldria insistir en l'educació no sexista, per ensenyar els nois a expressar dificultats més per la via del sentiment verbalitzat que no pas de l'acte de risc com a única alternativa.

Per acabar, volem subratllar que ens sembla evident que qualsevol reorientació tècnica que es faci, i les mesures que proposem aquí, s'haurien de dur a terme en el context que ens marcaria de debò un camí cap a assolir uns estàndards de salut més elevats. El context òptim seria el desenvolupament d'unes polítiques públiques ben decidides per pal·liar els efectes del procés de desregulació econòmica —que té conseqüències negatives en aspectes bàsics com l'ocupació i la seguretat laboral—, el suport als grups domèstics i les famílies, l'accés a l'habitatge, la capacitat de les persones, els usos dels recursos ecològics, i altres.

Aquestes polítiques haurien d'incidir en tots aquells aspectes socials que tendeixin a combatre les desigualtats de tot tipus, com ja és ben conegut, però també haurien de tenir la clarividència d'impulsar un debat ideològic que permeti anar canviant l'orientació de l'actual hegemonia cultural, sense la qual cosa serà molt difícil aconseguir i consolidar qualsevol petit canvi. És ben clar que una de les virtualitats tant de la metodologia presentada al principi d'aquest punt com d'almenys unes quantes de les mesures apuntades és la de permetre'ns caminar en aquesta direcció —i obligar-nos-hi—, perquè adquiririen un sentit ple i la màxima eficàcia dins de processos de participació ciutadana. Però creiem que aprofundir en la discussió d'un nòdul central de la nostra societat —el del consum—, estenent aquesta discussió per tots els canals participatius existents i aprofitant per eixamplar-los arran d'aquest mateix procés de discussió, podria produir un *feedback* molt interessant amb la metodologia i propostes presentades.

Bibliografia

- Albaigés, B. (dir.), V. Sisto i J. A. Román (2004). *Crisi del treball i emergència de noves formes de subjectivitat laboral en els joves*. Barcelona, OCJ.
- Beck, U. (1998) *La sociedad del riesgo*. Paidós, Barcelona.
- Bourdieu, P. (1981). *La distinción*. Madrid, Taurus.
- Borrell, C., i J. Benach (2003). *Les desigualtats en la salut a Catalunya*. Barcelona, Mediterrània.
- Canals, J. et al. (1995) «Longitudinal Study of Depression in an Urban Spanish Pubertal Population». *European Child and Adolescent Psychiatry*, 4:102-111.
- Comas, D. (2003). *Jóvenes y estilos de vida: valores y riesgos en los jóvenes urbanos*. Madrid, FAD/ Injuve.
- Conde, F. (1999) *Los hijos de la des-regulación. Jóvenes, usos y abusos en los consumos de drogas*. Madrid, CREFAT.
- Chen, L. C., A. Kleinman i N. Ware (eds.) (1994). *Health and Social Change in International Perspective*. Cambridge, Harvard University Press.
- Domènech, Edelmira (1997). «Epidemiología de la depresión y características especiales en la adolescencia». A: María Jesús Mardomingo Sanz (ed.) *Estados depresivos en la adolescencia. Aportaciones para la práctica clínica*. II Jornadas de Psiquiatría del Niño y del Adolescente.
- Douglas, M. (1996). *La aceptabilidad del riesgo según las ciencias sociales*. Paidós, Barcelona.
- Douglas, M. i A. Wildavsky. (1982) *Risk and Culture*. Berkeley, University of California Press.
- Feixa, C., I. Gonzàlez, R. Martínez i L. Porzio (2002). «Identitats culturals i estils de vida». A: Gómez-Granell, C., et al. (coords.) *La infància i les famílies als inicis del s. XXI*. Barcelona, CIIMU, vol. 3, pàg. 325-474.
- Giddens, A. (1997). «Vivir en una sociedad postradicional». A: Beck, U., A. Giddens i S. Lash *Modernización reflexiva. Política, tradición y estética en el orden social moderno*. Madrid, Alianza, pàg. 75-136.
- Megías, E. (coord.) (2001). *Valores sociales y drogas*. Madrid, FAD.
- Menéndez, E. L. (1990). *Morir de alcohol. Saber y hegemonía médica*. México, Alianza Editorial Mexicana / Fonca.
- Menéndez, E. L. (1998). «Estilos de vida, riesgos y construcción social. Conceptos similares y significados diferentes». *Estudios Sociológicos*, 46: 37-67.
- Pérez de Guzmán, T. (1994). «Estilos de vida y teoría social». A: Kaiero, A. (ed.) *Valores y estilos de vida en nuestras sociedades en transformación*. Universidad de Deusto, Bilbao.
- Romaní, O. (2004). *Las drogas, sueños y razones*. Barcelona, Ariel (2a ed).
- Romaní, O., i I. Gonzàlez (2004). «Infancia y salud: vulnerabilidad, dependencia y estilos de vida». A: Gómez-Granell, C., et al. (coords.) *Infancia y familias: realidades y tendencias*. Barcelona, Ariel: 131- 152.
- Sennet, R. (2000). *La corrosión del carácter*. Barcelona, Anagrama.

Fonts estadístiques

Agència de Salut Pública de Barcelona (2002) *Informe de salut de Barcelona, 2002* (no publicat). Barcelona, Ajuntament de Barcelona.

Departament de Treball i Indústria. *La sinistralitat laboral a Catalunya*.

Departament de Salut. *Enquesta de salut de Catalunya 2001*.

Departament de Salut. *Registre de mortalitat de Catalunya*

Departament de Salut. *Sistema d'informació sobre drogodependències a Catalunya*

Díaz, A., et al. (2004). *Informe 2003. Observatori de Nous Consums de Drogues en l'Àmbit Juvenil*. Barcelona, Institut Genus.

Martínez, A., i C. Recio (2004). *La salut dels menors i joves. Malalties i malestars en una societat desigual*. Barcelona, II Informe CIIMU, no publicat.

Ministerio de Sanidad y Consumo (2003). *Encuesta nacional de salud 2001 (datos provisionales)*. Madrid, Ministerio de Sanidad y Consumo.

Organització Mundial de la Salut (2003). *Informe sobre la salut en el mundo 2002. Reducir los riesgos y promover una vida sana*. Ginebra, OMS.

RACC (2003). *Ús de dispositius de seguretat infantil*. Barcelona, RACC.

Romaní, O., i I. Gonzàlez (2002). «La salut dels menors. Vulnerabilitat, dependència i estils de vida». A: Gómez-Granell, C. et al. (coords.). *La infància i les famílies als inicis del segle XXI*. Barcelona, CIIMU, vol. 3: 149-323.

Secretaria General de Joventut (2004). *La joventut de Catalunya en xifres*. Barcelona, Observatori Català de la Joventut, Departament de Presidència de la Generalitat de Catalunya.

Annex estadístic

Taules 1, 2 i 3. Esperança de vida a diferents edats. Catalunya, Espanya i UE

Sexe	A l'edat de...									
	0	10	20	30	40	50	60	70	80	90
Catalunya (2001)										
Homes	76,75	67,14	57,39	47,85	38,43	29,38	21	13,59	7,67	4,06
Dones	83,4	73,75	63,88	54,06	44,35	34,81	25,55	16,82	9,25	4,21
Total	80,09	70,46	60,65	50,98	41,44	32,16	23,39	15,39	8,65	4,16
Espanya (1999)										
Homes	75,25	65,78	56,03	46,53	37,22	28,21	19,89	12,66	7,02	3,36
Dones	82,16	72,65	62,78	52,96	43,25	33,75	24,52	15,85	8,52	3,65
Total	78,71	69,22	59,42	49,77	40,28	31,05	22,32	14,44	7,95	3,56
Unió Europea (1997)										
Homes	74,6	65,2	55,4	46	36,6	27,6	19,3	12,3	7	3,8
Dones	80,9	71,4	61,5	51,7	42,1	32,7	23,7	15,4	8,6	4,2
Total	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Font: Departament de Salut, INE i Eurostat.

Taula 4. Taxa de mortalitat entre la població juvenil per grups d'edat i sexe. Àmbits territorials, 2002.

Territori	15-19			20-24			25-29			15-29		
	H	D	T	H	D	T	H	D	T	H	D	T
Àmbit metropolità	39,09	23,23	31,36	75,87	22,89	50,09	70,55	24,47	48,21	64,82	23,64	44,8
Comarques gironines	76,78	60,73	68,97	122,2	44,44	84,27	78,15	26,01	52,76	93,1	41,28	67,86
Camp de Tarragona	74,8	23,58	49,82	105,9	11,94	60,55	120,3	35,65	79,17	103,7	24,44	65,22
Terres de l'Ebre	66,56	0	34,51	164,8	36,02	103,3	75,84	69,38	72,83	104,9	38,7	73,46
Àmbit de Ponent	73,96	26,18	50,78	72,6	38,48	56,04	134	17,19	78,12	97,44	26,96	63,43
Com. centrals	25,12	44,44	34,49	85,25	39,19	63,02	58,52	41,5	50,47	59,37	41,45	50,78
Alt Pirineu i Aran	0	0	0	96,67	50,51	74,09	153,1	0	79,59	95,97	17,07	57,8
Catalunya	46,3	27,44	37,11	85,1	26,37	56,57	77,52	26,85	53,01	72,48	26,83	50,33

Font: Registre de mortalitat de Catalunya. Servei d'Informació i d'Estudis. Departament de Salut.

Taula 5. Població ocupada assalariada de 16 a 24 anys i accidents de treball amb baixa. Catalunya, 1992-2002

Edat	1992	1994	1996	1998	2000	2002
16-24	39.495	24.752	27.448	39.049	48.771	41.439
Total població	146.060	112.989	122.626	151.705	183.393	183.822
% anual sobre el total de la població	27,04	21,91	22,38	25,74	26,59	22,54

Font: elaboració pròpia a partir de dades del Departament de Treball i Indústria.

Taula 6. Taxa de mortalitat per accidents de trànsit de vehicles de motor entre 15 i 24 anys, per sexe. Catalunya, 1997-2001

Sexe	1997	1998	1999	2000	2001
Homes	29,5	37,59	36,4	39,24	40,34
Dones	5,6	9,14	9,5	10,83	7,78
Total	35,1	46,73	45,9	50,07	48,12

Font: elaboració pròpia a partir del *Registre de mortalitat de Catalunya*. Servei d'Informació i d'Estudis. Departament de Salut

Taula 7. Avortaments legals entre les dones residents a Catalunya, per grups d'edat, 1997-2002

Edat	1997	1998	1999	2000	2001	2002
15-19	1.502	1.531	1.797	1.913	1.920	1.980
20-24	2.840	2.993	3.320	3.806	3.867	4.110
25-29	2.170	2.317	2.520	2.937	3.201	3.742
15-29	6.512	6.841	7.637	8.656	8.988	9.832
Total població	9.928	10.449	11.665	13.137	13.800	15.372

Font: *Registre d'interrupcions voluntàries de l'embaràs*. Servei d'Informació i d'Estudis. Departament de Salut.

Taula 8. Taxa d'avortament entre les dones residents a Catalunya, per grups d'edat, 1997-2002

Edat de la dona	1997	1998	1999	2000	2001	2002
15-19 anys	7,32	7,92	9,95	11,20	11,40	12,26
20-24 anys	11,29	12,07	13,84	16,36	17,38	19,38
25-29 anys	8,86	9,30	9,99	11,51	12,51	14,62
15-29 anys	9,28	9,91	11,36	13,14	13,90	15,63
15-44 anys	7,25	7,65	8,59	9,67	10,18	11,29

Font: *Interrupción voluntaria del embarazo*. Dirección General de Salud Pública y Consumo. Ministerio de Sanidad y Consumo.

Taula 9. Casos de sida declarats, per grups d'edat i sexe. Catalunya, 1981-2002

Edat	Homes	Dones	Total
15-19 anys	49	16	65
20-24 anys	670	263	933
25-29 anys	2.394	734	3.128
15-29 anys	3.113	1.013	4.126
Total població	11.472	2.746	14.218

Font: CEESCAT. Departament de Salut.

Taula 10. Trastorns mentals entre la població de 15 a 29 anys segons tipus de trastorn, per casos diagnosticats. Catalunya, 1999-2003

Trastorn	1999	2000	2001	2002
Trastorns orgànics i demències	136	115	118	135
Demències presenils	1	2	4	—
Trastorns relacionats amb l'alcohol	107	103	119	126
Trastorns per drogues	430	369	431	492
Trastorns esquizofrènics	2.400	2.341	2.555	2.697
Altres psicosis	783	809	919	1.006
Depressió i trastorns afectius	5.074	4.499	4.687	5.130
Ansietat i trastorns de la personalitat	8.719	8.441	8.993	9.728
Trastorns d'alimentació	1.539	1.357	1.431	1.388
Trastorns adaptatius	3.254	3.419	4.395	4.921
Trastorns del desenvolupament	826	812	864	851
Altres trastorns mentals	3.278	3.036	3.435	3.473
Malalties neurològiques	19	22	7	9
Total	26.566	25.325	27.958	29.956
Trastorn*	2003*			
Retard mental	373			
Trastorns relacionats amb l'alcohol	101			
Trastorns relacionats amb drogues	459			
Trastorns orgànics i demència senil	106			
Trastorns afectius	2.567			
Esquizofrènia i trastorns relacionats	2.091			
Altres psicosis	676			
Ansietat i trastorns de la personalitat	6.908			
Trastorns preadults	612			
Altres afeccions mentals	6.942			
Hist. personal trastorn mental	695			
Total	21.530			

*Des de l'any 2003 l'agrupació diagnòstica utilitzada és diferent a l'anterior.

Font: CMBDSM. CatSalut. Departament de Salut

Participació

1. Introducció

La relació entre la joventut i la política s'analitza habitualment seguint dues interpretacions. Segons la primera, els joves són persones que viuen una etapa de la vida amb unes característiques¹ que els marquen les actituds i els comportaments. Es diu que són persones més apàtiques, que desconfien més de les institucions, o que són més radicals que els adults. Aquestes diferències s'explicarien perquè són persones en un moment determinat del seu procés vital de desenvolupament social i polític. El pas dels anys, amb el triple vessant biològic, social i psicològic, modifica les actituds i els comportaments polítics d'una persona.

Segons una altra interpretació, la joventut introdueix, amb els seus valors, les seves actituds i els seus comportaments diferents als dels adults, un canvi generacional. Aquest canvi polític és un resultat de processos complexos com el desenvolupament de l'estat del benestar o l'expansió dels mitjans de comunicació, aspectes que marquen les experiències històriques que viuen diferents cohorts durant la socialització. Aleshores la distància entre la joventut i la política tradicional i l'aparició de noves formes de participació política molt més espontànies i menys formals canvien de significat, perquè comporten un avançament del futur polític que ens espera.

La primera interpretació atribueix les diferències entre joves i adults al cicle de vida, i la segona se centra en els aspectes generacionals. Distingir quina interpretació és correcta o, fins i tot, quin pes explicatiu podem atribuir a cada una és extremadament complex.² Però tot i així, podem estar raonablement segurs que les dues tenen una certa rellevància i que mereixen atenció. Els i les joves com a persones que viuen un moment clau del seu cicle vital són un col·lectiu social important, tant quantitativament com qualitativament, i la seva participació en el procés polític és imprescindible; cap sistema democràtic pot prescindir d'aquest grup social, que, no obstant això, en termes polítics és clarament minoritari. A més, la joventut, entesa com a cohort o generació, requereix una atenció especial, ja que la democràcia futura descansa sobre la seva capacitat d'implicar-se políticament.

Així doncs, és important prestar atenció a les característiques de la participació política dels i de les joves. Aquesta anàlisi ha de tenir en compte tant les especificitats del seu comportament com els aspectes en què s'assemblen a altres grups d'edat. Per tant, en primer lloc caldria confirmar si en realitat tenen actituds i comportaments tan diferents als dels adults, o si les noves generacions són tan diferents de les anteriors en la relació amb la política.³

En l'anàlisi de la participació, a més, és possible adoptar una aproximació relativament àmplia, en la qual s'analitzen aspectes no només relacionats amb la política tradicional, sinó també amb les relacions socials en un sentit ampli —inclosos el voluntariat, els hàbits de consum, etcètera—. Establir la distinció entre el que és polític i el que no ho és constitueix una tasca cada vegada més complexa. Encara que l'atenció central d'aquest capítol es dirigeix a formes de participació amb intenció d'incidir en la política, també es tenen en compte altres formes de participació cívica que tenen una importància significativa entre la joventut.

Així, a la secció 2 s'analitza el marc social i cultural en què té lloc la participació política de la joventut. La secció 3 defineix amb una mica més de precisió en què consisteix la participació política, en justifica la importància i n'analitza l'evolució a grans trets. A continuació, la secció 4 presenta les principals tendències en la participació política de la joventut a Catalunya, en relació amb alguns tipus fonamentals: la participació electoral, la participació a través d'organitzacions, la protesta i el consum polític i els nous mecanismes de participació directa. La secció 5 se centra en l'anàlisi de les diferències i desigualtats

1 Aquestes característiques de la joventut poden definir-se en sentit negatiu o adultocràtic —com les d'un període de transició entre la infància i la maduresa— o en sentit positiu o jove —com les pròpies d'un període d'emancipació amb sentit ple—. Per a un desenvolupament més gran d'aquests aspectes, vegeu Benedicto i Morán (2003).

2 La dificultat de separar els efectes d'edat, cohort i període és coneguda. Per a una síntesi aplicada al cas que ens interessa, vegeu Norris, 2003.

3 Tant per constatar les diferències com per afirmar les similituds, aquest capítol analitza la relació entre joves i política amb unes eines conceptuals i metodològiques aplicables a qualsevol segment de la població. Només així es poden establir similituds i diferències amb altres grups d'edat i amb altres generacions.

que s'observen en la participació política dels i de les joves, amb especial atenció a qui no participa, i per acabar la secció 6 toca breument alguns aspectes de la participació del jovent en les polítiques de joventut. Finalment, el capítol s'acaba amb algunes recomanacions.

2. El context social i cultural de la participació

La participació política dels i de les joves no té lloc en un buit neutral, sinó en un context social marcat per les característiques generals del moment i per les condicions específiques d'aquest col·lectiu. En les últimes dècades les democràcies avançades han viscut canvis socioeconòmics importants,⁴ que han incidit en la configuració d'una nova relació amb la política que es reflecteix fonamentalment en el desgel de les lleialtats polítiques tradicionals, en el distanciament o desafecció envers les institucions polítiques tradicionals, en l'aparició de nous valors polítics com el postmaterialisme i en la importància creixent de noves formes de participació política (Dalton, 2002; Inglehart, 1991). La joventut és particularment sensible a aquests canvis socials i polítics que afecten el conjunt de la societat.

A més, els i les joves comparteixen alguns aspectes més específics que també influeixen en les seves actituds envers la política. Els canvis socials de les últimes dècades han incrementat les seves possibilitats i la seva capacitat d'elecció, però també han ampliat el risc i el perill associats a un marge d'acció més gran. Malgrat les importants diferències socials i territorials que els distingeixen, en general els i les joves troben un entorn que els dificulta i retarda el procés d'emancipació, i un context laboral i vital cada vegada més precari i incert que els fa més vulnerables (Sellarès, 2003; Serracant, 2001), i totes dues circumstàncies influeixen en la seva visió sobre l'entorn polític i sobre el seu propi rol en la comunitat. En la joventut es manifesta clarament la individualització característica de les societats postindustrials, que dificulta la generació i la consolidació d'identitats col·lectives, produeix interessos específics i pot generar exclusió política (Furlong i Cartmel, 1997; Giménez, 2003; O'Toole, 2004); la conseqüència d'aquest canvi seria una participació més centrada en qüestions polítiques concretes, fora dels escenaris tradicionals i dels canals formals de participació.

En aquesta secció analitzem alguns aspectes de la cultura política dels i de les joves per veure en quin grau es distingeix de la dels adults i subratllar alguns aspectes destacables en l'evolució de les seves actituds polítiques a Catalunya.⁵

2.1 Actituds envers la política: desinterès? desencant?

S'interessen els i les joves per la política? Són tan apàtics i se'n troben tan distants i desencantats com algunes imatges ens fan pensar? Segons la visió estereotipada, la joventut és més apàtica, i alhora més radical i més crítica amb la política que els adults. Aquestes actituds són importants, perquè indiquen el grau d'implicació de les persones amb la política i incideixen sobre el seu comportament.

El grau d'interès per la política s'ha mantingut relativament estable al llarg dels últims anys: entre el 20% i el 30% de la població catalana es declara molt o bastant interessada per la política; per tant, durant l'última dècada no hi ha hagut un declivi clar en aquest aspecte de la implicació política. Les dades indiquen que els joves se situen uns quatre punts per sota d'aquest interès mitjà (Tormos, 2004: 18), i els joves també reconeixen que s'informen sobre qüestions polítiques una mica menys que els adults (Tormos, 2004: 21; Font, 2002: 87). En aquest cas, sembla que ens trobem davant un efecte de cicle vital: l'interès i la implicació polítiques augmenten amb els anys.

Contràriament al que se sent amb freqüència, els joves catalans presenten una desafecció política inferior a la dels adults: tenen una valoració més positiva de la democràcia a Espanya, i també dels polítics i de la política, i fins i tot valoren més positivament la importància dels partits i les eleccions en els sistemes democràtics. Aquestes diferències es poden atribuir a un efecte de generació: les cohorts més grans s'han socialitzat en un context no democràtic i de desconfiança davant el món polític, cosa que es

4 Entre els principals canvis podríem incloure el desenvolupament i la posterior crisi de l'estat del benestar, la incorporació de la dona al món laboral, els canvis en l'estructura d'edats i en l'estructura ocupacional, l'aparició de noves fractures socials procedents dels processos migratoris, la precarització del mercat laboral, la importància creixent del coneixement i les noves tecnologies, l'extensió i la individualització del risc i de la inseguretats en la vida de les persones, la dissolució d'algunes identitats col·lectives tradicionals i la creació d'altres de noves, etc.

5 La major part de les dades d'aquesta secció vénen d'un estudi, el més complet publicat fins ara, sobre les actituds i el comportament electoral dels joves de Catalunya (Tormos, 2004). En aquest estudi s'utilitzen tots els sondejos disponibles per analitzar les actituds i els vots dels i de les joves en l'àmbit català, però no s'hi inclouen dades qualitatives, que serien fonamentals per analitzar la concepció de la política dels i de les joves.

reflecteix en una actitud més negativa envers aquest àmbit (Tormos, 2004: 24 i seg.); en canvi, els i les joves són més crítics a l'hora d'avaluar les institucions, especialment en el cas de l'Església catòlica —a una gran distància dels adults—, els partits, l'exèrcit i el govern central. Les seves valoracions no són gaire diferents de les dels grans, però se situen sempre per sota de les d'ells.

Contràriament al mite de l'apatia de la joventut, alguns estudis qualitius han subratllat que els i les joves no se senten atrets per l'aspecte més formal de la política —institucions i partits—, però que en canvi tenen una articulació mental important de les qüestions polítiques que els afecten, i de la desconnexió entre aquestes qüestions i la política tradicional (O'Toole, 2004).

2.2 Els valors polítics dels i de les joves: extremistes? inestables? postmaterialistes?

Com se situen els joves respecte als conflictes polítics? S'ubiquen més a l'esquerra que els adults? Són més catalanistes? Tenen una tendència més gran a l'extremisme ideològic? Han desenvolupat nous valors polítics? Són més inestables en valors i actituds?

L'autubicació ideològica dels adults és més estable que la dels joves catalans (Tormos, 2004: 35 i seg.), cosa que es pot atribuir a un efecte del cicle de vida: les lleialtats ideològiques es construeixen al llarg dels anys, i els joves han tingut menys temps que els adults per consolidar la seva identitat en aquest àmbit. Per la mateixa raó, els joves senten menys proximitat als partits polítics, especialment envers els majoritaris, CIU i PSC.⁶ Al contrari, els i les joves mostren un apropament més gran a ERC i a ICV.

Els joves catalans se situen, de manera coherent amb aquestes dades, més a l'esquerra que els adults. Encara que entre els anys 1984 i 1999 han patit una lleugera moderació ideològica, el 2003 s'aprecia un desplaçament clar d'aquest grup d'edat cap a l'esquerra. Les diferències ideològiques entre adults i joves sembla que tenen l'origen en un efecte generacional: no és que els joves es facin més conservadors a mesura que es fan grans, sinó que sembla que les noves generacions tenen orientacions ideològiques més a l'esquerra. Pel que fa a la identitat nacional, s'identifica un efecte clar de cicle de vida: l'edat redueix el vigor catalanista, però no es pot afirmar amb seguretat que les noves generacions siguin més catalanistes que les antigues (Tormos, 2004: 50).

La identitat ideològica, tant en termes d'esquerra i dreta com en l'aspecte nacional, correspon a dos eixos tradicionals que articulen el sistema polític a Catalunya, igual com molts altres sistemes polítics d'Europa occidental: la classe social i la tensió centre-perifèria. En els últims anys s'han identificat noves línies de conflicte que reflecteixen un canvi de valors, és a dir, l'aparició de noves qüestions polítiques sobre les quals els ciutadans i les ciutadanes prenen una posició determinada. Aquesta *nova política* prioritza la llibertat individual, la igualtat social i la qualitat de vida, en oposició la *vella política*, que se centra en el creixement econòmic i la seguretat (Inglehart, 1991). Davant dels valors materials, propis de generacions socialitzades quan encara no hi havia un estat del benestar, avui creixen els valors postmaterialistes, propis de generacions que tenen més satisfetes les necessitats bàsiques de benestar i seguretat. Les noves generacions tenen valors més postmaterialistes (Dalton, 2003: 88), i això es confirma parcialment en el cas dels joves catalans: prioritzen la llibertat de l'individu davant l'ordre social més que els adults, i també valoren més la llibertat d'expressió; això no obstant, no són gaire més favorables a valorar l'augment de la participació dels ciutadans en la presa de decisions.⁷

Així doncs, els joves catalans no tenen unes orientacions polítiques radicalment diferents de la resta de la població, però sí que podem identificar algunes diferències significatives: menys interès, més inestabilitat, ubicació una mica més cap a l'esquerra i cap al catalanisme, i també més postmaterialisme. Aquestes diferències en les actituds i els valors tenen conseqüències sobre el comportament: també trobarem algunes diferències entre joves i adults a l'hora d'analitzar les seves formes de participació política.

6 Mentre que la identificació dels joves amb CiU s'ha anat reduint en els últims anys per un efecte clar de cohort, en el cas del PSC l'apropament dels joves ha anat creixent. La pauta d'apropament al PP és molt irregular, encara que mostra una tendència ascendent (Tormos, 2004).

7 Dades de l'Enquesta europea de valors (EEV), 2000. Les dades disponibles no permeten distingir si és un efecte de cicle de vida o generacional.

3. La participació política

3.1 Què és i per què és necessària la participació política?

La participació es pot definir de moltes maneres. En un sentit general, *participar* vol dir prendre part en alguna activitat que implica o afecta un conjunt de persones. La participació política implica, a més, que aquesta activitat tingui per objectiu incidir, directament o indirectament, en algun aspecte del procés polític, és a dir, del procés de presa de decisions vinculants que intenten regular els conflictes socials. Alguns exemples de formes de participació política serien l'elecció dels càrrecs públics, la formulació i aplicació de les polítiques públiques o l'acció d'altres actors polítics rellevants (Anduitza i Bosch, 2004). Per tant, a l'hora d'analitzar la participació dels i de les joves ens preguntem com aquest sector de la societat incideix o intenta incidir sobre la presa de decisions polítiques que els afecten.⁸

Els arguments que justifiquen la importància i la necessitat de la participació política són molt variats. En primer lloc, la participació pot considerar-se una finalitat en si mateixa, perquè converteix els individus en veritables ciutadans i ciutadanes, i perquè és l'essència de la democràcia. La participació és una pràctica que enalteix l'individu implicant-lo en la vida pública més enllà dels seus interessos privats. Aquest argument de la participació com a pràctica de ciutadania és especialment important en el cas dels joves que s'inicien en el seu rol de ciutadans i ciutadanes.

La participació es pot considerar no només una finalitat per si mateixa, sinó també un mitjà per aconseguir un objectiu: proporcionar legitimitat al sistema polític, reforçar identitats, identificar problemes, proporcionar solucions consensuades davant un conflicte, aconseguir decisions més eficients, etcètera. En aquest cas, els i les joves constitueixen un col·lectiu amb característiques i necessitats específiques que han de participar en la presa de decisions en tots els àmbits que els afecten.

Independentment de la justificació que s'adopti, queda clar immediatament que no totes les formes de participació política tenen els mateixos efectes. Quins tipus de participació són més educatius des del punt de vista de la creació de ciutadania? Quins tipus de participació són més efectius a l'hora d'incidir en la presa de decisions? Quins proporcionen més legitimitat al sistema polític? Quins produeixen o reflecteixen nivells de conflicte i tensió més grans? En aquestes pàgines no podrem analitzar tots aquests interrogants, però sí almenys identificar si hi ha algunes formes de participació política que siguin especialment rellevants o característiques dels i de les joves.

L'estudi de la participació política d'aquest grup d'edat, per tant, s'ha de centrar en els joves i les joves com a protagonistes, analitzant qui participa i qui no, quin repertori de formes de participació utilitza i amb quina intensitat. Aquesta anàlisi descriptiva es tracta a l'apartat 4. Abans, però, és important identificar alguns criteris que ens poden permetre ordenar la multiplicitat de formes en què es pot manifestar la participació política.

3.2. L'evolució de les formes de participació: l'ampliació de la política

Inicialment, des del seu origen al segle XIX, les democràcies occidentals s'estructuraven sobre la base de la participació indirecta dels ciutadans i les ciutadanes, és a dir, sobre institucions representatives. Les primeres formes de participació política són el vot —promogut institucionalment a través dels processos electorals—, la participació a través d'organitzacions polítiques com a partits i sindicats i el contacte amb els representants polítics —d'iniciativa individual—. L'ampliació del repertori de formes de participació política que es produeix al llarg del segle XX segurament és provocat, almenys en part, pel

⁸ La participació política s'ha anat redefinint al llarg de les últimes dècades, i inclou un nombre creixent de formes. Avui en dia hi ha acord que la participació política fa referència a les accions —comportaments— dels ciutadans i ciutadanes —i no dels tècnics ni dels polítics professionals— relacionades amb la política —la definició de la qual, alhora, s'amplia cada vegada més, fins a incloure aspectes que abans es consideraven privats (Van Deth, 1991). Potser seria més senzill definir què no és participació política: les actituds i els valors sobre la política —perquè no són comportaments—, la participació en organitzacions i associacions de caràcter exclusivament recreatiu —artístiques, esportives, etcètera—, el gaudi de determinades decisions governamentals —com accedir a un habitatge de protecció oficial—, l'acompliment de càrrecs públics (Anduitza i Bosch, 2004).

paper innovador dels i de les joves en la seva recerca de maneres d'influir en el sistema polític (Inglehart, 1991).

A partir dels anys seixanta aquesta participació indirecta basada en la representació comença a donar senyals de cansament. La participació electoral comença un descens que s'aguditza en l'última dècada del segle xx, els alineaments electorals seguint els eixos clàssics —classe social, religió i territori— es relaxen i debiliten, i els membres de partits i sindicats es redueixen, en alguns casos de manera dramàtica,⁹ és per això que comença a parlar-se de crisi de la democràcia representativa i d'esgotament de les institucions tradicionals de representació política. Simultàniament, apareixen noves formes de participació anomenades no convencionals (Barnes i Kaase, 1979), que reflecteixen, a més, el canvi de valors que s'assenyalava en la secció anterior. En el vessant organitzatiu, la nova participació política es flexibilitza gràcies a l'eclosió de diferents moviments socials —feminista, ecologista, pacifista, etcètera—, i la participació busca noves vies d'expressió fora de la tutela de l'elit política, que acaben cristal·litzant en el creixement de la protesta política —manifestacions, peticions, segudes, pintades, etcètera— orientada a causes concretes. Les noves causes que es defensen toquen aspectes que tradicionalment s'entenen com a propis de l'àmbit privat i que passen al públic, com ara les relacions entre gèneres, els estils de vida o els hàbits de consum, i les noves formes de participació tenen un atractiu especial per als joves, que recelen d'una política tradicional basada en estructures i organitzacions rígides i tancades.

Si els efectes de la participació convencional o tradicional sempre s'han considerat favorables per a la democràcia, les conseqüències d'aquestes noves formes de participació a través de la protesta política i els moviments socials han estat més controvertits. En un moment determinat, alguns autors van pensar que eren formes de participació que podien sobrecarregar el sistema de demandes i posar-ne en perill l'estabilitat (Huntington, Watanuki i Crozier, 1975), però avui en dia la democràcia no es pot entendre sense aquestes formes de participació, particularment importants en el cas dels i de les joves, ja que, encara que en moltes ocasions només reflecteixen malestar i refús contra la política tradicional, han incrementat la capacitat d'influència de la ciutadania. Als indrets on la vida política i social es caracteritza no només per una densa xarxa d'associacions, sinó també per l'existència de ciutadanes i ciutadans interessats, informats, actius i amb capacitat crítica, l'Administració i el govern es veuen estimulats per funcionar millor (Powell, 1982; Deutsche i Welzel, 2003).

Aquestes noves formes de participació es desenvolupen fora de les estructures institucionals, i no eliminen l'allunyament entre la ciutadania i la política tradicional, especialment entre els i les joves. El suport de la ciutadania a la política en general i a les institucions polítiques en particular, suport necessari perquè funcioni qualsevol mena de sistema polític, s'ha reduït clarament.¹⁰ Aquesta circumstància, junt amb el fet que les demandes dels ciutadans i les ciutadanes es fan cada vegada més complexes, ha cridat l'atenció sobre la necessitat d'obrir nous canals de participació per facilitar la identificació de necessitats, la prioritat d'objectius i l'acceptació de les decisions que es prenen, i en aquesta línia recentment s'han desenvolupat algunes experiències de participació directa dels ciutadans i de les ciutadanes en la presa de decisions, especialment en l'àmbit local. Des d'alguns punts de vista les iniciatives esmentades posen en qüestió els principis de la democràcia representativa, segons la qual són els representants de la ciutadania, i no els ciutadans mateix, els qui han de prendre les decisions, però altres persones pensen que aquests processos de participació complementen la representació política i comporten un aprofundiment imprescindible en la democràcia (Subirats, 2001).

La participació política és, com pot apreciar-se amb aquest breu resum, un fenomen complex, multidimensional i canviant, i per tant qualsevol classificació acaba sent incompleta; no obstant això, no es pot fer cap anàlisi sense algun tipus d'ordre en aquesta varietat de comportament. La taula 1 ofereix una tipologia de les formes de participació política que sistematitza amb criteris analítics el panorama evolutiu que acabem de retratar. A la secció 4 se n'analitzen algunes amb relació als joves, i amb una especial referència a l'àmbit català quan les dades disponibles —fonamentalment de l'Enquesta europea de valors— ho permeten; s'ha de tenir en compte que les línies que separen les categories classificadores mai no apareixen d'una manera nítida en la realitat.

9 Espanya, com altres països del sud d'Europa, no s'ajusta a aquesta pauta general per les particularitats de la seva història política recent: els partits es creen o reapareixen durant els anys setanta, i per tant no parteixen d'uns nivells d'afiliació alts sobre els quals es pugui produir una reducció.

10 Diferents formes de suport polític a institucions, líders, partits i sistema polític mostren aquesta tendència d'una manera inequívoca, d'acord amb l'anàlisi de Dalton (2004).

Taula 1. Formes de participació política.

	Tradicionals (indirectes)	Noves (directes)
Promogudes institucionalment	Vot	Mecanismes de participació directa
Basades en organitzacions	Partits, sindicats, associacions	Moviments socials
D'iniciativa individual	Contacte	Protesta
		Consum

Font: elaboració pròpia.

4. Com participen els i les joves?

4.1. La participació electoral: menys que els adults, però més que cap altre tipus de participació

La participació electoral es distingeix tant qualitativament com quantitativament d'altres formes de participació. És un dret polític fonamental, i l'única forma de participació que s'exerceix amb la garantia de la igualtat en la influència —cada vot val igual— i amb la llibertat que proporciona l'anonimat —el secret de vot—. A més, és amb diferència la forma de participació política més exercida *també* entre els joves, perquè és poc costosa en termes d'esforç i perquè s'exerceix en un context de forta mobilització organitzativa —per part de partits i candidats—, informativa —per part dels mitjans de comunicació— i institucional.

La relació entre edat i participació segueix una pauta sistemàtica i constant: els i les joves solen votar menys que els adults; la diferència varia, però és sempre en la mateixa direcció. En el cas de les eleccions autonòmiques a Catalunya, els i les joves voten entre 15 i 25 punts percentuals per sota dels adults (Tormos, 2004: 81). Aquesta diferència s'atribueix tant a un efecte de cicle vital com, en menor grau, a un efecte generacional. És comprensible que, quan les lleialtats partidistes encara no s'han creat i la valoració de les institucions representatives és baixa, l'interès per participar en processos electorals sigui inferior, i que a mesura que s'avanci en el cicle vital es comenci a votar amb més freqüència; no obstant això, una part del creixent distanciament entre ciutadans i institucions està produint que l'elevada abstenció es mantingui en alguns casos més enllà de l'edat jove. És per això que en moltes democràcies occidentals es detecta un descens clar en aquesta forma de participació, malgrat que aquest no és el cas ni d'Espanya ni de Catalunya, on la pauta és fluctuant, lleugerament inferior a la mitjana europea i sense una tendència evolutiva clara.

Per alguns autors la participació electoral és un indicatiu de la salut de la democràcia; per altres és una forma de participació massa limitada per opinar d'aquesta manera. En qualsevol cas, com ja s'ha vist, el repertori de formes de participació s'ha ampliat notablement, i per tant és imprescindible tenir en compte altres formes de participació política.

4.2 La participació en organitzacions: de l'“aparell” a la “xarxa”

Un dels criteris classificadors bàsics de les formes de participació política distingeix les que comporten una acció individual —com anar a votar, protestar o contactar amb un polític— i les que es vehiculen a través d'una acció col·lectiva —associacions, partits, moviments, xarxes, etcètera—. Les entitats d'acció col·lectiva poden ser molt variades, tant en aspectes organitzatius —des de la rigidesa i la verticalitat d'un partit tradicional fins a la flexibilitat i l'horitzontalitat d'un moviment social— com en els temes sobre els quals treballen —alguns de naturalesa molt àmplia, com la globalització, altres sobre que se centren en qüestions molt més concretes, com el suport als i a les immigrants—, i també la intensitat del vincle entre el o la jove i l'entitat pot ser molt diferent, des del mer títol de membre, soci o afiliat fins a la dedicació regular amb un treball voluntari inclòs, passant per la participació en determinades activitats o les donacions.

La riquesa del teixit social, és a dir, la densitat d'organitzacions socials i polítiques és un aspecte de l'anomenat capital social que per alguns autors (Putnam, 1993, entre d'altres) incideix d'una manera destacada en el rendiment institucional —la capacitat de detectar necessitats, resoldre problemes i fer una gestió administrativa correcta—. ¹¹ La realitat associativa espanyola ofereix un panorama poc encoratjador en una perspectiva comparada (Morales, 2004): els espanyols s'associen menys que els europeus, sigui quin sigui el tipus d'associació o organització a què ens referim. I encara que a vegades es digui que Catalunya és l'oasi dins d'aquest desert, les dades no confirmen aquesta afirmació (San Martín, 2004). Les dades relatives als joves són una mica més reconfortants: el grau d'associacionisme és

¹¹ Altres autors han afirmat amb rotunditat que no totes les organitzacions són igualment positives per al sistema polític, i han subratllat que les associacions poden introduir desigualtats polítiques importants en la mesura que determinats sectors socials estan subrepresentats entre els associats (Verba et al., 1995). Tornem a aquest problema en la secció relativa a desigualtats i participació.

superior al dels adults i presenta una tendència a l'alça,¹² encara que en la majoria de casos estan associats a entitats recreatives, d'oci i esportives, i per tant no podem parlar pròpiament de participació política.¹³

Les entitats polítiques tradicionals —partits, sindicats, col·legis professionals, organitzacions religioses, etcètera— es caracteritzen pel fet de tenir organitzacions burocràtiques amb regulacions formals, personal remunerat, estructures jeràrquiques i fronteres clares que diferencien qui n'és membre i qui no. Per contra, els moviments que apareixen a partir dels anys seixanta es caracteritzen pel fet de tenir unes fronteres menys definides, estar més oberts a la pertinença informal i organitzar-se en estructures horitzontals descentralitzades integrades per xarxes;¹⁴ hi podem incloure els moviments feministes, pacifistes o ecologistes i organitzacions no governamentals de diferents menes —com les que defensen l'abolició de la pena de mort o l'eliminació de les mines antipersona—. Són moviments socials que busquen el canvi social a través de l'acció política directa, però també creant sentiments de comunitat i identitat i defensant un canvi en els estils de vida. Recentment han aparegut els novíssims moviments socials, o moviments socials del segle XXI, les característiques i els eixos temàtics dels quals — fonamentalment de globalització i dels seus efectes— són una alternativa atractiva per a la participació política dels i de les joves.¹⁵

Esperaríem, doncs, que els joves participessin menys que els adults en les organitzacions polítiques tradicionals, i les dades confirmen clarament la hipòtesi en el cas dels sindicats i els col·legis professionals —cosa lògica si es té en compte que una gran part dels joves encara no han iniciat la vida laboral— i en el de les organitzacions religioses.¹⁶ En el cas dels partits, però, pràcticament no hi ha diferència entre joves i adults. Les dades també confirmen que els joves participen més en les categories associatives que podríem enquadrar dins dels nous moviments socials; la diferència és particularment important en el cas de les ONG per al desenvolupament i la defensa dels drets humans, pacifistes, ecologistes, i en les entitats que promouen accions per la igualtat social i contra el racisme. És de destacar que en el moviment feminista la participació de les joves és notablement inferior a la de les dones adultes.

4.3 La participació orientada a causes: protesta i consum polític

Sense tenir necessàriament una vinculació estable —intensa o feble— amb alguna organització, els i les joves també poden participar en accions polítiques dirigides a una causa, tan abstracta com la globalització o tan específica com l'ús de l'energia nuclear. Abans, una preocupació sobre una qüestió concreta podia originar un intent de contactar personalment amb algun càrrec polític amb responsabilitat sobre la qüestió; avui, en canvi, el repertori de formes d'acció directa d'iniciativa individual és, com veurem, molt més ampli.

Com en el cas de la participació a través d'organitzacions, la distinció entre l'àmbit públic i el privat és difícil d'establir. La participació orientada a les causes intenta influir sobre el procés polític, però també sobre els estils de vida, el comportament i la consciència social (Norris, 2003). Podríem incloure en aquesta categoria accions tan variades com el boicot a determinats productes per raons de consciència, els intents de sensibilitzar sobre la necessitat de l'estalvi energètic i el reciclatge de residus, la participació en mobilitzacions contra la guerra, la firma de peticions a través d'Internet, etcètera. Aquestes formes de participació no es dirigeixen exclusivament a l'autoritat política —governos i parlaments—, sinó que

12 Entre els joves hi ha un 26% d'associats, enfront del 22% dels adults. El 15% d'aquests joves associats formen part d'entitats recreatives, el 6% pertany a associacions educatives o artístiques, i el 5%, a entitats juvenils (Font, 2002: 91).

13 La definició del projecte Euyoupart sobre la participació política dels joves exclou explícitament el que anomena *civic engagement*; això deixa fora la vida associativa, la participació comunitària i el treball voluntari (Euyoupart, 2004). Nosaltres proposem una delimitació menys reduïda de l'àmbit polític, que exclou la vinculació a entitats que desenvolupen activitats essencialment privades —educatives, artístiques, musicals, culturals, esportives i recreatives—. Tornem a insistir en la dificultat de traçar una línia divisòria clara entre l'àmbit públic i el privat.

14 Una altra distinció important és que les organitzacions polítiques tradicionals representen un sector específic de la població, una *constituency*, mentre que les que anomenem *noves* persegueixen els seus objectius —la defensa dels drets humans, la protecció del medi ambient, etcètera— en defensa de tota la humanitat, sense que hi hagi un vincle representatiu amb un segment de la població concret (Morales, 2004: 48)

15 Giménez (2003: 163) assenyalava la flexibilitat organitzativa, l'estructura assembleària, l'adaptació al ritme de vida actual —per exemple, utilitzant vies de comunicació electròniques— i l'afiliació identitària parcial —referida a una qüestió concreta— com a aspectes que expliquen l'èxit dels novíssims moviments socials entre els joves.

16 Segons l'Enquesta Europea de Valors, si entre els adults l'afiliació a partits i organitzacions religioses supera el 3%, entre els joves només el 2,2% pertany a alguna organització religiosa i l'1,6% a algun sindicat. Pel que fa als partits, els dos grups d'edat se situen al voltant de l'1,2%.

també tenen al punt de mira altres actors públics o privats: organitzacions internacionals —com l'Organització Mundial del Comerç—, multinacionals —com McDonalds—, etcètera.

La protesta política consisteix en l'expressió, a través de peticions, manifestacions, segudes, etcètera, del refús a una determinada situació o circumstància política, o en la demanda d'alguna solució a algun problema que produeix descontentament, incomoditat o sensació de greuge: la guerra, la condemna d'una dona a morir per lapidació, el transvasament d'aigua, la globalització, la contaminació mediambiental, la violència domèstica, l'explotació de menors, etcètera. La protesta política també pot ser la manifestació d'un refús al sistema polític en conjunt, cosa que qüestiona la salut del sistema democràtic. Com en el cas d'altres països, els i les joves de Catalunya participen més que els adults en actes de protesta política; a més, la participació en aquest tipus d'accions s'ha incrementat, fet que suggereix un efecte de generació (Font, 2002: 93).

El consum polític consisteix a comprar o deixar de comprar determinats productes amb l'objectiu de modificar pràctiques qüestionables: l'explotació infantil, l'abús de productors en països del Tercer Món, la contaminació ambiental, etcètera. Es basa en valors com la justícia, la solidaritat o la preocupació pel benestar i el respecte tant dels productors com dels consumidors. El consum polític reflecteix la percepció que tenen els ciutadans i les ciutadanes que els productes que consumeixen estan imbricats en un context complex, és a dir, la convicció que darrere del mercat hi ha política, i tant pot adoptar una forma negativa —el boicot a uns certs productes per raons polítiques— com positiva —el consum de productes seguint determinades orientacions, com les etiquetes de comerç just—. Les dones i el jovent de Catalunya mostren més tendència a consumir tenint en compte aquest tipus de criteri que la generació anterior.

4.4 Nous mecanismes de participació directa

Encara que la participació, tant la que segueix la iniciativa individual com la que es vehicula a través d'organitzacions, s'ha diversificat i en general ha augmentat —particularment en les noves modalitats—, una part molt important dels i de les joves es queda sense participar i per tant sense capacitat d'influir, encara que també estiguin afectats per una decisió o una política determinades.

En alguns llocs de l'Estat espanyol, fonamentalment en la política local, s'han desenvolupat experiències de participació directa dels ciutadans i ciutadanes en la presa de decisions, entre les quals els pressupostos participatius o els nuclis d'intervenció participativa.¹⁷ Moltes d'aquestes experiències de democràcia participativa municipal importades de l'Amèrica Llatina s'han desenvolupat a Catalunya. Varien notablement en molts aspectes, com la intensitat de la participació —des de la mera consulta fins a l'autogestió—, la fase del procés decisor en què s'apliquen —des de moments molt inicials en la definició del problema fins a l'avaluació—, en el nombre, la representativitat i els criteris de selecció de les persones participants.¹⁸

Aquests processos de participació directa encara són escassos i relativament innovadors, però probablement seran instruments cada vegada més estesos, ja que responen a una demanda de més participació dels ciutadans, en la mesura que puguin contribuir a resoldre els problemes de les institucions representatives i ajudar a identificar problemes, proporcionar solucions consensuades i aconseguir polítiques més eficients.

¹⁷ Sobre aquests mecanismes i altres, vegeu Font (2001).

¹⁸ S'ha de fer una distinció important entre els mecanismes de base associativa —en els quals participen entitats— i els mecanismes de participació individual —en els quals participen ciutadans i ciutadanes considerats individualment, seleccionats a l'atzar o d'accés lliure—. Algunes experiències combinen les dues possibilitats.

5. Qui participa? Qui no participa?

La participació no és un comportament que es doni d'una manera homogènia entre els ciutadans, i en aquest cas els joves no són cap excepció. Els primers estudis sobre la participació política van concloure de seguida que estava molt condicionada per les desigualtats socials: els homes participen més que les dones, els adults més que els joves, les majories més que les minories, les classes mitjanes més que les classes treballadores, etcètera. En definitiva, les persones amb posicions socials centrals i dominants participen més que les que estan en posicions socials menys avantatjoses o més vulnerables.

L'explicació que justifica per què les desigualtats socials es tradueixen en desigualtats polítiques segueix tres arguments. En primer lloc, les persones privilegiades socialment i econòmicament disposen de més recursos per pagar els costos de la participació, com ara els estudis, perquè en la mesura que proporcionen coneixement, ingressos, temps, experiència i habilitats faciliten la tasca de comprendre la informació política, dedicar temps a assistir a reunions, valorar alternatives, prendre decisions, etcètera. En segon lloc, les persones privilegiades socialment desenvolupen actituds polítiques favorables a la participació: s'interessen més per la política, senten que l'entenen i que hi poden incidir, donen més suport al sistema polític i en valoren millor les institucions. Aquestes actituds afavoreixen la participació —perquè motiven les persones implicades—, especialment a través de les formes tradicionals. En tercer lloc, aquestes persones són més accessibles als esforços mobilitzadors de les organitzacions polítiques, tenen més contactes socials i estan més exposades als estímuls de l'entorn que afavoreixen la participació.

No obstant això, perquè la participació proporcioni legitimitat al sistema cal que sigui una participació no esbiaixada, és a dir, una participació que no es limiti a un grup social amb un perfil determinat. El repte és estendre les estructures d'oportunitat perquè tots els ciutadans puguin participar en el procés polític a través d'un ampli repertori de formes de participació. Convé centrar l'atenció, doncs, en els segments socials que precisament pel fet de no tenir recursos ni motivacions, i d'estar més allunyats dels agents mobilitzadors, participen menys. A continuació s'analitzen tres d'aquests grups, que han de constituir poblacions objectiu per a la mobilització política.¹⁹

5.1 Dones joves

El gènere és un dels factors que tradicionalment ha estat relacionat amb la participació política. Encara que en la participació electoral les diferències han desaparegut, les dones solen mostrar menys interès per la política que els homes. Aquestes dades es confirmen en el cas de les joves catalanes: mentre que el 34% dels homes joves diu que s'interessa molt o força per la política, entre les dones aquest percentatge es redueix al 25%, una diferència de nou punts similar a la que trobem en la població adulta.

En totes les formes de participació política no convencional —firma de peticions, manifestacions, vagues no autoritzades, ocupació d'edificis—, els homes joves catalans són més participatius que les dones joves. Passa el mateix amb la participació en associacions, però en aquest cas trobem una altra diferència significativa: les joves presenten més afiliació a organitzacions vinculades al desenvolupament del Tercer Món i la defensa dels drets humans, als grups relacionats amb la dona i als moviments per la pau (Font, 2002: 99).²⁰ Així doncs, hi ha una diferenciació tant vertical com horitzontal de la participació política entre gèneres: les dones participen menys i ho fan més a través de determinades formes. Les joves estan menys inclinades a participar d'una manera tradicional i per mitjà de l'acció directa, però s'impliquen més que els seus companys en els nous tipus d'organitzacions.

Podem trobar les causes de les diferències entre gèneres en diferents factors. Com qualsevol altra desigualtat social que es tradueix en desigualtat política, pot ser un problema de recursos, de motivació o de mobilització. Certament, les dones tenen menys recursos per a la participació, i en el seu cas és especialment important el temps disponible —per la doble jornada laboral a què ha de fer front la

¹⁹ Convé tenir en compte que aquestes desigualtats no estan presents de la mateixa manera en totes les formes de participació política.

²⁰ Aquestes diferències —obtingudes a partir de les dades de l'Enquesta Europea de Valors— són petites i corresponen a un nombre limitat de casos. Per tant, els marges d'error són importants, i els valors que es presenten s'han d'interpretar amb compte.

majoria—, però possiblement en el cas de les noies joves el factor més important depèn de la imatge social de la dona, i per tant de les motivacions per a la participació. Les formes de participació tradicional es desenvolupen en entorns marcats per un ambient patriarcal —per exemple, els partits polítics, en els quals l'estil i les formes de treball s'estructuren seguint un model que no té en compte les obligacions familiars—, i les dones no s'hi senten còmodes (Euyoupart, 2003: 11); a més, la imatge social dominant de la dona s'associa amb l'àmbit privat i la passivitat, més que amb una implicació intensa en l'esfera pública.

5.2 Joves desfavorits

Els i les joves que estan en una situació social de desavantatge són menys proclius a participar políticament, com ja s'ha indicat al començament d'aquesta secció. La pertinença a famílies que viuen en una situació socioeconòmica precària o que pertanyen a una cultura o ètnia minoritària, la residència en entorns marginals, etcètera, tenen diversos efectes que redueixen la participació política: els recursos per aconseguir informació i participar són menys, l'interès i les actituds favorables a la participació també solen ser inferiors, i les accions mobilitzadores tenen més dificultats per arribar a aquesta població.²¹

En l'àmbit català l'estatus socioeconòmic i el nivell d'estudis en general afavoreixen la participació política dels i de les joves (Font, 2002: 94), encara que amb algunes pautes particulars: els i les joves de classe alta participen més en accions com firmar una petició o manifestar-se, mentre que l'okupació o els boicots són les formes de participació preferides pels joves de grups socials més vulnerables.

En el cas dels joves, el camí cap a la participació política segueix una pauta molt clara: comença a l'escola, continua en clubs i organitzacions juvenils i, si és el cas, desemboca en la participació en la política. Els joves amb menys recursos són discriminats en aquest recorregut (Euyoupart, 2003: 12). En l'àmbit català hi ha una associació entre estatus socioeconòmic i associacionisme: si el percentatge de joves de classe alta que no pertany a cap associació és del 65%, en el cas dels nivells socioeconòmics més desfavorits aquest percentatge supera el 85% (Font, 2002: 99).

5.3 Joves no organitzats

La participació en associacions, entitats, plataformes, etcètera, facilita —en termes generals— la participació política també entre els joves. Els que pertanyen a associacions, participen en activitats o fan treballs voluntaris mostren una tendència més gran a participar políticament amb més intensitat que els que no tenen una vida associativa activa.

La vinculació entre vida associativa i participació política s'explica per diverses raons. En primer lloc, la vida associativa proporciona recursos de grup que, igual que els individuals, també redueixen els costos de participar. Són mecanismes d'aprenentatge i d'immersió en xarxes que proporcionen habilitats d'interacció social i oportunitats per a la discussió i la reflexió política (Morales, 2004: 158). En segon lloc, la vida associativa afavoreix el desenvolupament d'actituds favorables a la participació, com l'interès, el sentiment d'eficàcia política, la sensació de competència, etcètera. Finalment, les associacions i organitzacions poden exercir un rol mobilitzador, obrint oportunitats de participació i motivant els seus membres a ser actius.²²

En el cas dels i de les joves la importància de la vida associativa respecte a la participació política és especialment rellevant, perquè les vies institucionals de participació dels joves en l'elaboració de polítiques s'articulen fonamentalment en les organitzacions juvenils.²³ Això implica que hi ha algunes oportunitats de participació a les quals pràcticament no s'accedeix si no és a través d'una associació o organització,

21 Un grup de joves al qual cal prestar una atenció particular és el procedent de les minories ètniques, i en concret els i les joves migrants originaris d'altres països.

22 Una vegada més cal matisar que no totes les associacions tenen els mateixos efectes sobre la participació política; com és d'esperar, les organitzacions polítiques s'associen més amb el desenvolupament d'actituds favorables a la participació i especialment a la participació política pròpiament dita (Morales, 2004: 145 i seg.).

23 En aquest sentit, és important tenir en compte que no totes les associacions juvenils tenen la mateixa capacitat d'interlocució amb l'Administració: davant les entitats de caràcter tradicional, amb bona implantació territorial i institucionalitzades, hi ha les petites entitats locals, de caràcter més informal, més diverses i sovint poc consolidades (Sellarès, 2003: 33).

i que les joves i els joves no organitzats tenen grans dificultats per participar activament en la definició de les polítiques de joventut (Euyoupart, 1993: 12). Aquesta situació pot ser especialment greu si, com s'acaba de comentar, els joves amb menys recursos i en situacions socials de desavantatge també tendeixen a associar-se menys.

Així, encara que la participació en organitzacions socials i polítiques és un factor que afavoreix la participació —i com a tal ha de ser incentivada—, el resultat pot ser una participació amb un important biaix socioeconòmic per l'efecte superposat dels recursos individuals i dels recursos de grup, i pel fet que les institucions paren més atenció als joves organitzats.

6. La participació dels i de les joves en les polítiques de joventut

La participació política dels i de les joves es pot analitzar des d'una doble perspectiva: o bé des de l'angle dels i de les joves participants, o bé des de les decisions polítiques mateix. La primera perspectiva és més habitual i accessible: es tracta d'analitzar aspectes com ara quantes persones participen i de quina manera ho fan, o quin és el perfil de les que no participen, com acabem de fer en les seccions anteriors. La segona aproximació és menys freqüent i més complexa, perquè requereix analitzar el pes dels participants en els processos de presa de decisions; és a dir, determinar fins a quin punt són processos oberts a la participació dels i de les joves.

Aquesta perspectiva implica tenir en compte necessàriament diversos punts: l'anàlisi dels mecanismes i les institucions dissenyades per permetre la participació dels i de les joves —les regles del joc—; l'anàlisi dels actors socials, polítics i institucionals que interactuen en l'àmbit de les polítiques que afecten els i les joves —els protagonistes del joc—, i l'anàlisi de les polítiques públiques adreçades als i a les joves —el resultat de la interacció entre els actors i les regles del joc—. L'espai disponible no permet analitzar cada un d'aquests aspectes en profunditat, i per tant ens limitarem a presentar-ne alguns trets generals.

La crisi de legitimitat de les institucions representatives i l'allunyament de la ciutadania jove han portat a replantejar-se les polítiques de joventut, tradicionalment relegades a àmbits perifèrics —fonamentalment el temps lliure— i elaborades des de perspectives adultocràtiques (Giménez, 2003). A partir dels anys noranta les polítiques de joventut s'han obert a la participació, entenent-les no només com a polítiques *adreçades als* joves, sinó també *pensades pels* joves, perquè els i les joves han d'intervenir d'una manera activa en la definició de les polítiques que els afecten.²⁴

Els joves ja defineixen i executen polítiques públiques per mitjà d'actuacions que fa el mateix teixit juvenil, o de la gestió compartida (Sellarès, 2003: 39), però des del punt de vista de la majoria de les polítiques nuclears, fonamentals per aconseguir la inclusió social —habitatge, feina, o salut—, la participació juvenil és molt limitada, i en molts casos es restringeix a la informació, la consulta i el finançament de l'associacionisme juvenil. Per Walther *et al.* (2002) la participació dels joves, o bé es restringeix als sectors tous de l'oci o l'educació no formal, o quan es refereix a àmbits durs com el mercat laboral adquireix un caràcter merament retòric.

En l'àmbit europeu (Euyoupart, 2003) es reconeix l'existència de canals de diàleg i interlocució amb els joves, de manera que els organismes formats exclusivament per joves —com els consells o parlaments de joves— conviuen amb organismes mixtos que inclouen joves, personal tècnic de joventut, polítics, etcètera. A través d'aquests organismes sol haver-hi un diàleg permanent i estructurat amb els joves que participen en aquestes institucions, que poden constituir un grup més o menys representatiu de la joventut en general. També és generalitzat el suport financer a les organitzacions juvenils, especialment a través dels projectes que desenvolupen.

No obstant això, es detecten dos dèficits importants. En primer lloc, molt pocs països tenen una estratègia específica, coherent, sistemàtica i coordinada d'informació per a joves, encara que hi ha consciència de la importància de la informació adreçada *des dels* joves *cap als* joves.²⁵ En segon lloc, en cap país dels examinats hi ha una llei que obligui que els i les joves participin en la preparació, definició i posada en marxa de les polítiques de joventut.²⁶ La participació dels joves sol estar més reglamentada en l'educació, però més enllà d'aquest àmbit no hi ha regulacions formals. Així doncs, moltes de les estructures i dels mecanismes de participació dels joves actuen com a organismes consultius les decisions dels quals no són vinculants, i en altres casos la falta de regulació impedeix posar en marxa de processos participatius.

²⁴ Vegeu per exemple la declaració de Dakar (*Dakar Youth Empowerment Strategy*, 2001).

²⁵ Com ja hem suggerit, és molt qüestionable que la informació pugui considerar-se una forma de participació, encara que la primera pugui influir en la segona.

²⁶ És significatiu que la Resolució del Consell de la UE en matèria d'objectius comuns relatius a la participació i la informació dels joves (2003/C 295/04) parli d'augmentar la participació dels joves en la vida ciutadana i en el sistema de democràcia representativa i de protegir l'aprenentatge de la participació, però que no s'esmenti la intervenció directa dels joves en les diferents polítiques.

Aquest assumpte no és secundari, ja que implica una cessió de poder de les institucions legislatives i executives —amb capacitat decisòria en les democràcies representatives.

En l'àmbit català, les conclusions del 3r Congrés de la Joventut de Catalunya reconeixen la necessitat de desenvolupar un marc legal que permeti el desenvolupament d'una participació integral. Es considera que la participació dels joves encara és insuficient, que és excessivament formal i limitada i que sovint se centra en grans associacions centralitzades i institucionalitzades poc flexibles a les demandes de gran participació dels mateixos joves.

7. Conclusions i recomanacions

Els joves i les joves presenten alguns aspectes singulars que marquen les seves actituds i el seu comportament polític; la causa d'aquest fet la trobem tant en aspectes propis del seu moment vital com en els canvis generacionals que introdueixen. De fet, els i les joves han tingut un paper important en el procés històric d'ampliació de les formes de participació política en les democràcies occidentals, proporcionant una perspectiva crítica i eixamplant els àmbits i els mecanismes de participació. Contràriament al que es diu moltes vegades, l'evidència no sembla confirmar un descens generacional en la implicació política: els i les joves són menys propensos a utilitzar formes tradicionals de participació com el vot, però tendeixen més a utilitzar la protesta política i l'associacionisme no estrictament polític. En paraules de Morales (2003), no hi ha cap raó per ser gaire optimista, però tampoc pessimista.

Els joves no són, però, radicalment diferents dels adults, perquè els uns i els altres comparteixen un perfil general, i sobretot uns mateixos condicionants contextuals; el gènere, els recursos socioeconòmics i les oportunitats polítiques afecten tant la participació dels joves com la dels adults.

La participació política dels joves també s'ha d'analitzar tenint en compte un dels objectius polítics sobre els quals hauria d'incidir: les polítiques de joventut. En aquest sentit, el context polític i institucional és una variable clau a l'hora d'afavorir la participació política dels joves. Perquè tingui sentit caldria avançar cap als objectius següents:

- Una participació *transversal* que es desenvolupi en tots els àmbits sectorials que afecten els joves, i no només en el de l'educació, la cultura i l'oci, que són les polítiques perifèriques que tradicionalment s'han associat amb la joventut.
- Una participació *integral* que es desenvolupi al llarg de totes les fases d'elaboració de les polítiques: el diagnòstic, la decisió, la posada en marxa i l'avaluació.
- Una participació "*transcendental*", és a dir, amb conseqüències polítiques reals. La participació directa dels joves no es pot limitar a la informació, el debat o la consulta, sinó que ha d'anar un pas més enllà.
- Per fer-ho, és important el *reconeixement legal* de la participació, és a dir, la regulació dels processos participatius i de les seves garanties. Com a mínim, és imprescindible que en els processos participatius el marge d'acció de les persones que s'hi impliquen, ampli o limitat, estigui definit clarament i es faci explícit.
- Finalment, però amb una importància fonamental, cal una participació *representativa* de tots i totes les joves, amb una atenció especial a la presència de les minories freqüentment subrepresentades: les dones; els i les joves desafavorits socialment, econòmicament i culturalment, i els i les joves no associats.

Bibliografia

- Anduitza, E., i A. Bosch (2004). *Comportamiento político y electoral*. Barcelona, Ariel.
- Barnes, S., i M. Kaase (1979). *Political Action: Mass Participation in Western Democracies*. Beverly Hills / Londres, Sage.
- Benedicto, J., i M. L. Morán (2003). *Aprendiendo a ser ciudadanos*. Madrid, Injuve.
- Dalton, R. (2002). *Citizen Politics*. Nova York, Chatam House.
- Dalton, R. (2004). *Democratic Challenge Democratic Choices*. Oxford, Oxford University Press.
- Deutsche, F., i C. Welzel (2003). «Compliant versus Defiant Forms of Civic Activism? How They Change, How They Are Linked, and How They Affect Democracy», intervenció a l'European Consortium on Political Research (ECPR), Edimburg.
- Euyoupart (2003). *Political Participation of Young People in Europe. Development of Indicators for Comparative Research in the EU. Summary Report on Comparison of Political Systems*. Viena, Sora.
- Euyoupart (2004). *Political Participation of Young People in Europe. Development of Indicators for Comparative Research in the EU. Report on the Meta Analysis*. Viena, Sora.
- Font, J. (2001). *Ciudadanos y decisiones públicas*. Barcelona, Ariel.
- Font, J. (2002) «Els joves i la política: i si no fossin tan diferents?», a Diversos autors, *Joves i valors. Els joves catalans en l'Enquesta europea de valors*. Barcelona, Secretaria General de Joventut.
- Furlong, A., i F. Cartmel (1997). *Young People and Social Change: Individualisation and Risk in Late Modernity*. Buckingham, Open University Press.
- Giménez, L. (2003). «Las políticas de juventud: hacia unas políticas emancipatorias», a M. L. Morán i J. Benedicto (eds.), *Aprendiendo a ser ciudadanos*. Madrid, Injuve.
- Huntington, S. P., J. Watanuki i M. Crozier (1975). *The Crisis of the Democracy*. Nova York, University Press.
- Inglehart, R. (1991). *El cambio cultural en las sociedades industriales avanzadas*. Madrid, CIS.
- Inglehart, R., i P. Norris (2003). *Rising Tide: Gender Equality and Cultural Change Worldwide*. Cambridge, Cambridge University Press.
- International Idea (1999). *Youth Voter Participation*, Estocolm, International Idea.
- Milbrath, R. (1977). *Political Participation*. Lanham, University Press of America.
- Morales, L. (2004). *Instituciones, movilización y participación política: el asociacionismo político en los países occidentales*. Madrid, Universidad Autónoma de Madrid.
- Morales, L. (2003). *Ever Less Engaged Citizens? Political Participation and Associational Membership in Spain*. Barcelona, ICPS.
- Norris, P. (2003). «Young People and Political Activism. From the Politics of Loyalties to the Politics of Choice?». Intervenció al simposi del Consell d'Europa «Young People and Democratic Institutions: From Disillusionment to Participation», Estrasburg.

O'Toole, T. (2004). «Explaining Young People's Non-Participation: Towards a Fuller Understanding of the Political», intervenció a l'European Consortium on Political Research (ECPR), Uppsala.

Parry, G., G. Moyser i N. Day (1992). *Political Participation and Democracy in Britain*. Cambridge, Cambridge University Press.

Powell, C. B. (1982). *Contemporary Democracies: Participation, Stability, and Violence*. Cambridge, Harvard University Press.

Putnam, R. (1993). *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, Princeton University Press.

San Martín Morant, J. (2004). *Catalunya, paradís de la societat civil? La dimensió organitzativa de la societat civil: una visió comparada d'aquesta realitat a Catalunya i l'Estat espanyol*. Tesina de doctorat, Barcelona, UAB.

Sellarès, A. (2003). *La participació jove*. Barcelona, Secretaria General de Joventut.

Serracant, P. (2001). *Viure al dia*. Barcelona, Secretaria General de Joventut.

Subirats, J. (2001). «Nuevos mecanismos participativos y democracia: promesas y amenazas», dins de Font, J., *Ciudadanos y decisiones públicas*. Barcelona, Ariel.

Tormos, R. (2004). *La influència de l'edat en el comportament electoral a Catalunya. Cicle vital o generació?*, Barcelona, Observatori Català de la Joventut / Generalitat de Catalunya.

Verba, S., K. L. Schlozman, H. Brady, N. Nie (1995). *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge, Harvard University Press.

Walther, A. et al. (2002). *Youth Transitions, Youth Policy and Participation. State of the Art Report*. Research Project YOYO, Tübingen, IRIS.

Cohesió social: pobresa i privació

1. Introducció¹

Catalunya és, en termes relatius, una regió jove dins el context europeu. L'any 2000, un 22,2% de la població catalana tenia una edat compresa entre els 15 i els 29 anys, percentatge superior al dels quinze països membres de la Unió Europea abans de l'ampliació, amb l'excepció d'Irlanda, Portugal i el conjunt de l'Estat espanyol, segons dades de l'Eurostat.²

No hi ha dubte que aquests joves han crescut en unes condicions socials, polítiques i econòmiques completament diferents de les que caracteritzaren l'època de joventut dels seus pares. I si és evident que per als joves en molts aspectes la situació ha millorat, tampoc no es pot obviar el deteriorament de les oportunitats del mercat de treball, l'exigència més elevada de formació o les importants dificultats d'accés a l'habitatge que han hagut d'afrontar els joves en les darreres dues dècades. Aquests elements els han obligat a ajustar les seves formes de convivència, majoritàriament retardant l'emancipació residencial de la casa dels pares i/o la formació de la pròpia família.

El retard emancipatori té conseqüències clares per als individus i per al conjunt de la societat, que han estat amplament estudiades. En l'aspecte individual, els joves viuen en un estat de semidependència que podríem considerar massa llarg en una etapa clau de desenvolupament de la pròpia personalitat i autonomia, en uns anys en què hi ha algunes de les transicions que tindran més influència sobre les oportunitats vitals dels joves. Per al conjunt de la societat, el retard emancipatori es tradueix, entre d'altres, en una caiguda de les taxes de fecunditat, amb les conseqüències que aquest fet pot tenir sobre l'envelliment de la societat i el manteniment de l'Estat del benestar.

Si bé la literatura ha estat prolífica en l'estudi de molts d'aquests temes, s'ha parat menys atenció, però, a les conseqüències que el retard emancipatori, l'allargament de l'etapa de formació o la precarietat de l'ocupació juvenil té en termes de pobresa per als joves i les seves famílies. I és que massa sovint s'ha donat per descomptada la capacitat de les famílies de mantenir els seus membres joves. La solidaritat intergeneracional continua formant part del sistema, tot i trobar-nos en un temps en què les llars estant patint canvis importants i en què la família patriarcal és cada vegada menys la norma.

Aquest capítol aborda l'anàlisi de la pobresa juvenil des de dues perspectives complementàries: en primer lloc, aproximant-nos a les situacions de pobresa monetària, i en segon lloc, a les condicions de vida dels joves a partir de l'estudi de la privació material. No hi ha dubte que el concepte "cohesió social" —títol de l'eix temàtic d'aquest capítol— hauria d'incloure l'anàlisi de moltes altres dimensions que aquí no tractarem, com poden ser la desigualtat de la renda, l'educació, el mercat de treball o la salut.³ En tot cas, aquest treball només vol ser una primera aproximació molt descriptiva de l'estat de la pobresa juvenil a Catalunya. No es tracta, doncs, ni d'una descripció completa del patró de la pobresa entre els joves, ni d'un diagnòstic de les possibles causes, sinó, més aviat, d'una identificació temptativa dels grups més vulnerables.

Els epígrafs que segueixen aquesta introducció inclouen una breu revisió del concepte de pobresa juvenil i la presentació de la metodologia i de les dades utilitzades. La segona secció analitza l'abast del fenomen de la pobresa monetària juvenil a finals de la dècada dels noranta, comparant-la amb la situació del conjunt de la societat catalana, espanyola i europea; l'estat de la privació material entre els joves; les diferències existents dins el col·lectiu de joves, i fa una breu revisió de les polítiques que actualment s'adrecen a eradicar la pobresa entre els joves. La tercera secció del capítol inclou les reflexions finals i algunes recomanacions.

1 En aquest treball s'utilitzen les microdades procedents del *Panel de hogares de la Unión Europea* (INE, EUROSTAT i Comissió Europea) corresponents a la mostra ampliada de la setena onada i del *European Community Household Panel* (ECHP) (Comissió Europea, EUROSTAT) corresponent també a la setena onada [número de contracte ECHP/37/00]. S'agraeix el finançament del programa públic SEJ2004-07373-C03-01/ECON. Aquest capítol forma part de la recerca que l'autora porta a terme en el marc del programa de doctorat del Departament d'Economia Aplicada de la Universitat Autònoma de Barcelona, i és gràcies a aquesta vinculació que s'ha pogut accedir a les dades. L'autora vol donar les gràcies, a més, a Magda Mercader i Xavi Ramos.

2 Vegeu <http://europa.eu.int/comm/eurostat> (consultada l'octubre del 2004).

3 Vegeu Atkinson *et al.* (2002) per a una anàlisi en profunditat de les dimensions que la mesura d'inclusió social hauria de contenir. També, http://europa.eu.int/comm/employment_social/social_protection_committee per conèixer els esforços de la Unió Europea per establir un conjunt d'indicadors útils que permetin avaluar els programes nacionals d'eradicació de la pobresa i l'exclusió social als diferents estats membres.

1.1. La pobresa juvenil com a objecte d'estudi

Estudiar la pobresa no és mai una tasca senzilla, però no ho és especialment quan el grup objecte d'anàlisi és tan extraordinàriament heterogeni com el dels joves, ja que parlem d'individus que, tot i tenir la mateixa edat, es troben en estadis molt diferents de la transició a la vida adulta i, per tant, poden experimentar pobresa en graus molt diferents i per causes veritablement diverses. Aquest fet dificulta d'una manera important l'anàlisi i demana un estudi més profund de les opcions metodològiques que es trien.⁴

D'altra banda, la literatura sobre pobresa juvenil és relativament escassa si la comparem amb l'existent al voltant d'altres aspectes del món juvenil. Des de diferents disciplines de les ciències socials s'estudien aspectes molt importants de la vida d'un jove, com l'emancipació residencial, la transició de l'escola al mercat de treball o la continuació de l'etapa d'estudis, però, sens dubte, s'ha parat menys atenció al fenomen de la pobresa juvenil com a tal. Com argumenta Dean (2003):

És sorprenent que cap dels principals textos de política social sobre la pobresa estudiï la pobresa juvenil com a tema. Altres dimensions de desavantatge són estudiades sistemàticament —el gènere, l'ètnia, la discapacitat i la vellesa—, però la joventut no. La pobresa dels joves adults que viuen amb els pares i la de les joves que són mares solteres s'analitza normalment en el context de la pobresa familiar. La pobresa dels joves "adults" que treballen s'analitza normalment en el context de la precarietat laboral. Com a tema amb dret propi en el camp de la política social, la pobresa de la joventut potser només és visible quan es dona fora de la llar o fora del mercat de treball. (Dean, 2003: 61)⁵

Certament, la gran majoria de treballs sobre pobresa juvenil analitzen el problema en el context de la pobresa familiar. Això provoca que en bona part dels països mediterranis el risc de pobresa dels joves destaquï pel fet de ser relativament baix en comparació amb la resta de grups d'edat de la població, especialment respecte als nens i a la gent gran. Cantó i Mercader (2001a, 2001b) argumenten que les taxes de pobresa entre els joves no reflecteixen una realitat d'elevades taxes d'atur i de precarietat laboral per l'importantíssim paper protector de la família davant situacions de necessitat, que encobreix la pobresa individual dels joves. Com apunta Mercader (2002), no s'entendria l'alt grau de cohesió social que presenta la societat catalana sense el paper protector de la família.

D'altra banda, Middleton (2002) reconeix que, generalment, la mesura de la pobresa juvenil s'analitza en el context de la pobresa familiar, i que per tant s'estudien les circumstàncies econòmiques de la llar on viu el jove i no les seves circumstàncies individuals, però argumenta que aquest fet reflecteix l'essència de la transició econòmica a l'edat adulta —de la dependència econòmica dels pares a la independència en una nova llar i/o família.

Però, si com apunta Atkinson (1989, 1995), el dret a un nivell mínim de recursos és una condició necessària per garantir la participació social, és important que també observem quines són les condicions econòmiques dels joves independentment de les condicions de la llar on viuen. Garantir la independència econòmica dels joves és per a molts autors una manera de garantir els drets socials, de ciutadania, que els joves haurien d'adquirir amb els drets civils i polítics.⁶ Des d'aquesta perspectiva, també ens hauriem d'interessar en les condicions econòmiques dels joves des d'una perspectiva individual, mesura que abordem només puntualment en aquest treball (vegeu Smeeding i Ross Phillips, 2002).

4 Jones (2002), en aquesta línia, argumenta sobre la dificultat de trobar indicadors que mesurin correctament l'exclusió social dins el col·lectiu de joves: «[L']exclusió social s'identifica generalment quan els individus són exclosos del mercat de treball, de l'habitatge, dels recursos sanitaris, etcètera. De tota manera, fins a un cert punt tots els joves són exclosos d'alguns aspectes de la societat [adulta]. Es troben marginats com a grup d'edat» (Jones, 2002: 3). [La traducció és de l'autora.]

5 La traducció és de l'autora.

6 Segons Dean (2003), l'erosió dels drets socials de ciutadania que han hagut d'afrontar els joves en les darreres dècades erosiona també la responsabilitat dels joves com a ciutadans del futur.

1.2. Metodologia i dades utilitzades

Aquest capítol aborda l'anàlisi de la pobresa juvenil des de dos enfocaments complementaris, com són la pobresa monetària i la privació material.⁷ En el primer dels casos, només ens fixem en els ingressos corrents de les llars o dels individus; es tracta, per tant, d'una aproximació unidimensional i limitada, que només informa de la manca de recursos financers en un determinat moment del temps. En aquest sentit, en les darreres dècades la unidimensionalitat d'aquesta mesura de pobresa ha rebut força crítiques, i han estat molts els autors que han argumentat sobre la necessitat d'introduir un caràcter multidimensional en la mesura de la pobresa, de manera que també es tingui en compte el nivell de vida de la població. En aquesta línia, l'estudi de la privació material ha sorgit com una alternativa important per complementar els resultats de la pobresa monetària.

L'anàlisi de la privació material es basa en una sèrie d'indicadors que identifiquen algunes mancances que pateixen els individus, causades generalment per problemes econòmics. Privació, doncs, és sinònim de carestia en una sèrie d'àmbits que impedeixen que els individus participin d'una manera plena en la societat, que van des de problemes per alimentar-se correctament fins a no poder gaudir d'una setmana de vacances un cop l'any. Es tracta, per tant, d'un enfocament multidimensional del fenomen de la pobresa que permet observar l'acumulació de riquesa material de les llars o, contràriament, la desacumulació de recursos derivada de la manca d'ingressos.

A continuació es detallen les opcions metodològiques adoptades per mesurar la pobresa monetària i la privació material, les quals, certament, són elements determinants dels resultats obtinguts.

Pobresa monetària

Aquest capítol segueix les recomanacions fixades per la Unió Europea per mesurar la pobresa monetària, establertes amb l'objectiu d'obtenir resultats quantificables i comparables a tots els estats membres. L'enfocament adoptat és el de la pobresa relativa, de manera que es considera que un jove és pobre si l'ingrés equivalent de la llar on viu és inferior al llindar de pobresa, establert en el 60% de la renda mediana. El llindar de pobresa és relatiu a l'espai i al temps, de manera que es considerarà un llindar per a Catalunya, un altre per a Espanya i un altre per a cadascun dels estats membres de la Unió Europea-15.

Pel que fa a la definició de renda, s'utilitza l'ingrés monetari total de la llar, que s'ajusta a les dimensions i les necessitats de la llar mitjançant l'escala d'equivalència de l'OCDE modificada. Amb la utilització de les escales d'equivalència es té en compte que les necessitats d'una llar augmenten amb el nombre de membres, però d'una manera no proporcional. L'escala d'equivalència té en compte, per exemple, l'existència d'una sèrie de costos fixos que la llar ha de pagar sigui quin sigui el nombre de membres de la llar —com per exemple el lloguer de l'habitatge—. En concret, aquesta escala dóna un pes d'1 al primer adult, de 0,5 a la resta d'adults i de 0,3 als menors.⁸ Així, per exemple, en una llar on visqui un jove amb tots dos pares i un germà de menys de 14 anys, l'ingrés de la llar es faria equivalent dividint-lo per un factor de 2,3. La taula 1 en mostra alguns exemples, així com el llindar de pobresa aplicat a diferents tipus de llars.

Taula 1. Llindars de pobresa dels joves de 15 a 29 anys segons el tipus de llar. Catalunya, 1999

Tipus de llar	Adults equivalents	Llindar
Jove que viu sol	1	6.026 Euros
Jove que viu en parella	1,5	9.038 Euros
Jove que viu en parella i amb un nen	1,8	10.846 Euros
Jove que viu amb tots dos pares	2	12.051 Euros
Jove que viu amb tots dos pares i un germà menor	2,3	13.859 Euros

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del PHOGUE 2000

⁷ Vegeu Ayllón *et al.* (2003) per a una revisió més completa de tots dos enfocaments i la seva complementarietat.

⁸ L'escala de l'OCDE modificada considera adult qualsevol membre de la llar de 14 anys o més, i menor, l'individu de menys de 14 anys.

Com ja s'ha comentat, en utilitzar la definició d'*ingrés total equivalent* ens interessem per les condicions econòmiques de la llar on viu el jove i no per les seves circumstàncies individuals. El fet d'utilitzar la definició d'ingrés equivalent de la llar, a més, implica acceptar la hipòtesi d'equitat intrafamiliar, que suposa que tots els membres d'una llar comparteixen les rendes i gaudeixen del mateix nivell de benestar.

D'altra banda, i des de la perspectiva dels drets de ciutadania, sembla adient interessar-nos també per les circumstàncies econòmiques del jove, independentment de les condicions econòmiques de la llar on viu, recorrent a l'ingrés individual del jove. Així, considerarem que un jove és econòmicament no autosuficient o dependent si els seus ingressos individuals es troben per sota del llindar de pobresa d'una llar amb un únic adult. Aquesta anàlisi permetrà aproximar-nos al grau de vulnerabilitat econòmica que tindrien determinats joves en cas de no poder rebre el suport de la resta de membres de la llar on viuen. Evidentment, es tracta d'una mesura hipotètica, amb poques possibilitats de ser real, però que ens dóna una idea de quants joves serien capaços de mantenir-se econòmicament en cas d'haver de fer-ho en un moment donat.⁹

Els indicadors de pobresa monetària que s'utilitzen són l'abast, la intensitat i la severitat de la pobresa. L'abast, que també anomenem risc de pobresa, es refereix al percentatge de joves amb rendes equivalents inferiors al llindar de pobresa sobre el total de joves. La intensitat, o dèficit agregat de pobresa, és una mesura normalitzada de la distància de les rendes dels joves pobres respecte al llindar de pobresa, o sigui, ens informa de si els pobres ho són amb rendes molt allunyades del llindar o molt properes a aquest. En definitiva, mostra quina és de mitjana la distància de la renda equivalent dels joves pobres respecte al llindar de pobresa —en percentatge del llindar—. Finalment, la severitat recull una mesura similar a l'anterior però dóna més importància a la situació dels més pobres.¹⁰ És important no confondre aquestes mesures amb les de pobresa extrema o greu —en ocasions també anomenada intensa o severa—, que consisteixen en la identificació dels individus a l'extrem de la cua baixa de la distribució —per exemple, amb ingressos equivalents per sota del 25% de la renda mitjana equivalent.

Privació material

Per avaluar el nivell de privació entre els joves i les seves llars s'han utilitzat vint indicadors que permeten aproximar-nos al nivell de vida de la població, i que en bona mesura responen als utilitzats normalment en la literatura sobre la matèria. Igual que en el cas de la pobresa monetària, l'enfocament de la privació també és relatiu. En aquest cas parlarem de privació familiar, ja que la informació pertinent només es recull per a l'àmbit de la llar.

A l'hora d'escollir el conjunt d'indicadors que permeten mesurar la privació s'ha posat especial èmfasi a distingir les llars que no tenen un cert ítem —o no fan una certa activitat— perquè ho prefereixen així d'aquelles que no el tenen —o no la fan— perquè no s'ho poden permetre econòmicament. Per exemple, en el cas de no tenir cotxe, no considerem que pateixen una mancança aquelles llars que diuen no tenir-ne, sinó que només tindrem en compte les que afirmen que no en tenen perquè els seus recursos els ho impedeixen.

Diem que una persona té problemes de privació quan acumula un nombre prou important de mancances. Així, el fet que la llar manifesti alguns dels problemes considerats no és motiu suficient perquè es consideri que té problemes de privació; és l'acumulació d'un nombre de problemes el que fa que la llar s'acabi definint com a tal. Per exemple, veurem que un nombre relativament gran de catalans declaren que viuen en una llar amb problemes de sorolls a l'habitatge. Si aquesta és l'única mancança que manifesten, certament no n'hi ha prou per considerar que la llar té problemes de privació.

⁹ Aquest tipus de treball amb dades *cross-section* no permet analitzar els possibles canvis de comportament en els joves davant de transicions demogràfiques, que sí que es podrien analitzar en el cas de dades *panel*. Per exemple, si un jove que treballa a mitja jornada decideix deixar la casa dels pares és possible que intenti trobar una ocupació a jornada sencera, i no tenir-ho en compte ens portaria a subestimar la capacitat d'aquest jove de mantenir-se econòmicament.

¹⁰ Els tres indicadors pertanyen a la família dels índexs Foster-Greer-Thorbecke, que responen a la fórmula:

$$FGT = \frac{1}{n} \left[\sum \frac{(Z - X_i)}{Z} \right] 100$$

En què z és el llindar de pobresa, x_i la renda de l'individu i , n el conjunt de la població, i el sumatori \sum , la població per sota del llindar de pobresa. Aleshores, en el cas d'igual a 0 (zero) obtenim l'abast; quan és igual a 1, la intensitat, i finalment, amb igual a 2, la severitat.

Els vint indicadors s'han agrupat en tres grans dimensions. La primera recull aquelles mancances de consum més bàsiques, relacionades amb el fet de poder-se permetre econòmicament una alimentació adequada o roba nova i no de segona mà, a més de poder cobrir les despeses corrents de la llar més bàsiques, com la llum, l'aigua o el gas.

La dimensió d'habitatge recull mancances relacionades amb el lloc on es viu, que van des de poder permetre's econòmicament una calefacció adequada fins a aspectes menys bàsics, però que tenen a veure amb la qualitat de vida de les llars i que indirectament estan relacionats amb restriccions econòmiques, com seria el fet de tenir problemes de manca d'espai. És evident que els membres d'una llar, si poden triar, no escolliran viure en una zona contaminada, amb sorolls, amb problemes de delinqüència al barri o amb manca de llum natural.

Finalment, la dimensió secundària recull mancances més generalitzades i també considerades menys necessàries, com ara alguns equipaments de la llar o certes activitats de lleure, que, si bé no són necessàries per a la mera supervivència, sí que es relacionen amb el nivell de vida. Es tracta, al nostre entendre, d'activitats o ítems que en la societat on vivim tothom s'hauria de poder permetre. És evident que una setmana de vacances no és necessària per a viure, però sí que ens és útil com a aproximació a un determinat nivell de riquesa.

Un cop definits els indicadors que ens han de servir per analitzar les situacions de mancança, s'ha agregat la informació continguda en cada una de les dimensions en un índex per a cadascuna i en un de global. La construcció d'aquest índex dóna un pes més important a les mancances patides per un percentatge més petit de la població. Per exemple, dins de la dimensió d'habitatge té un pes molt més important l'indicador que dóna compte del percentatge de la població que no té bany i/o dutxa i/o aigua corrent que el que ressaltava els problemes per falta d'espai, ja que la primera d'aquestes mancances la pateix un nombre molt inferior d'individus, i per tant es considera més greu.¹¹

Aleshores, una vegada construït l'índex global de privació, i seguint la literatura sobre aquesta matèria, s'ha definit un llindar tenint en compte que el percentatge d'individus amb problemes de privació fos igual al percentatge de pobres. Evidentment, les persones definides en risc de privació són les que demostren tenir una acumulació més important de mancances, i per tant un índex global de privació més gran. Certament, es tracta d'una decisió arbitrària, però creiem que queda justificada pel fet que un dels objectius d'aquest treball és identificar els joves que pateixen problemes de pobresa monetària i/o de privació.¹² Les taules que s'inclouen més endavant també mostren el nivell relatiu de privació en cada una de les dimensions respecte a la mitjana.

Dades utilitzades

Pel que fa a les dades, s'ha utilitzat la mostra completa de la setena onada del Panel de Llars de la Unió Europea (en endavant, PHOGUE) per fer l'anàlisi en el territori català i espanyol, i el mateix panel amb informació relativa als països membres de la Unió Europea-15 de l'any 2000 —en anglès, *European Community Household Panel*, ECHP—. Ambdues bases de dades permetran comparar la situació dels joves catalans respecte al conjunt de joves espanyols i europeus en l'anàlisi de la pobresa monetària. En alguns països de la Unió Europea-15, però, no es recullen els indicadors de la privació material, tot i formar part del mateix panel, de manera que en aquesta anàlisi només es comparà la situació dels joves catalans amb la dels espanyols. Noteu també que, com és habitual en aquest tipus de bases de dades, es recullen els ingressos que fan referència a l'any anterior a l'enquesta, motiu pel qual en parlar de pobresa ens referirem a l'any 1999, i en parlar del risc de privació, a l'any 2000.¹³

11 La forma analítica que pren l'índex de privació és la següent (vegeu Desai i Shah, 1988):

$$F_d = \frac{\sum_{i=1}^n l_i \cdot P_i}{\sum_{i=1}^n P_i} 100$$

On P_d és l'índex per a una determinada dimensió, l_i és una variable dicòtoma que pren el valor 0 si la llar té un bé determinat —o no el té però no el vol—, i 1 si no el té perquè no se'l pot permetre econòmicament; p_i és el percentatge de població que no pateix cap privació en aquest àmbit.

12 Vegeu Martínez i Ruiz-Huerta (1999). Tal com es comprova més endavant, aproximadament un 60% dels joves catalans pateixen alguna mancança; amb tot, només els que en pateixen una acumulació prou important són susceptibles de ser considerats joves amb problemes de privació.

13 Aquest és un biaix força habitual en les bases de dades utilitzades per estimar pobresa, ja que les característiques socio-demogràfiques i laborals de la llar generalment fan referència a l'any de l'enquesta, mentre que els ingressos es refereixen a l'any anterior (vegeu Atkinson *et al.*, 2002).

Les dades a escala estatal les ha elaborat l'Institut Nacional d'Estadística (INE), i contenen informació de les característiques demogràfiques, laborals i socials de tots els membres de la llar. La taula 2 dona compte del nombre d'observacions utilitzades. Per tal que la mostra sigui representativa de la població catalana s'ha utilitzat un factor d'elevació poblacional.

Taula 2. Nombre d'observacions de la mostra. 1999.

Territori de referència	Llars	Individus	Joves 15-29 anys
Catalunya	1.579	4.422	946
Espanya	14.957	43.894	9.842
Unió Europea-15	60.269	159.855	33.631

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del PHOGUE 2000.

Amb l'objectiu de comprovar la fiabilitat de les mostres utilitzades, s'han fet una sèrie de comparacions entre les dades i algunes fonts externes: s'ha comprovat el percentatge de joves sobre el total de la població i l'estructura dels grups d'edat dins el col·lectiu de joves segons el sexe i la relació amb l'activitat econòmica. Els resultats es mostren a la taula A de l'annex estadístic. Pel que fa al percentatge de joves sobre el total poblacional, es pot comprovar que els joves estarien lleugerament subrepresentats en el cas del PHOGUE. Per grups d'edat i sexe, les dades mostren una estructura molt similar a la corresponent al padró municipal d'aquest mateix any, mentre que segons la relació amb l'activitat econòmica les dades utilitzades estarien subrepresentant els joves actius, sense que aquest biaix pugui ser considerat important.

La falta de resposta total de la variable d'ingrés monetari de la llar no s'ha corregit. D'aquesta manera, les llars que no informen dels ingressos han estat eliminades; aquest és un problema menor, ja que es tracta de menys del 0,2% de les llars de la mostra. La falta de resposta parcial a la variable ingrés —els casos en què algun dels membres de la llar no informa dels ingressos que guanya— s'ha corregit mitjançant les imputacions que fa l'INE mateix. La falta de resposta parcial a altres variables diferents de l'ingrés no s'ha corregit, si bé creiem que no és un problema important. D'altra banda, desconeixem algunes característiques individuals per als joves de 15 anys, ja que en aquesta edat no són inclosos a la matriu d'adults que recull el principal nombre de variables individuals. En tot cas, s'ha optat per recodificar-los com a inactius per al càlcul dels riscos segons la relació amb l'activitat econòmica dels joves, i per no tenir-los en compte en l'anàlisi de l'autosuficiència econòmica.

Les característiques sociodemogràfiques dels joves que s'analitzen fan referència principalment al tipus de llar on viu el jove, a la relació amb l'activitat econòmica del jove i d'alguns membres de la llar —principalment els pares— i a l'edat. La variable sexe del jove no s'ha utilitzat, ja que en el context de la pobresa familiar no s'obtenen resultats estadísticament significatius observant aquesta variable.¹⁴ Altres característiques no s'han utilitzat perquè la base de dades no facilita aquest tipus d'informació —com és el cas de la variable classe social, utilitzada en altres capítols— o perquè la mostra és tan petita que no permet l'anàlisi de minories —aquest és el cas, per exemple, dels joves immigrants o de les noies mares solteres, que són, sens dubte, alguns dels col·lectius més fortament colpejats pel problema que ens ocupa en aquest capítol—. A més, una de les mancances de les enquestes que s'utilitzen normalment per estimar pobresa, i per tant també d'aquest treball, és que deixen fora els individus que viuen en llars comunitàries, com ara residències per a estudiants, orfenats o presons, i les persones sense sostre, que són, de nou, els individus que representen la cara més visible de la pobresa a casa nostra.

¹⁴ Evidentment, sí que hi ha diferències en el cas d'analitzar l'autosuficiència econòmica dels nois i i la de les noies, ja que com és sabut l'atur afecta més fortament les joves que els joves.

2. Pobresa i privació juvenil a Catalunya

2.1. La pobresa juvenil a Catalunya a finals de la dècada dels noranta

Un cop vistes les opcions metodològiques adoptades, iniciem l'anàlisi de la pobresa monetària en el context de la pobresa familiar. D'acord amb els resultats obtinguts, que es mostren a la primera fila de la taula 3, el risc de pobresa entre els joves catalans se situaria l'any 1999 en un 18,1%. D'aquesta manera, gairebé 2 de cada 10 joves viurien en una llar amb uns ingressos equivalents tan escassos que no els permetrien superar el llindar de pobresa. La intensitat de la pobresa, que com hem vist anteriorment depèn de la distància mitjana de la renda equivalent dels pobres al llindar —com a percentatge del llindar—, se situaria en un 4,9%, i la severitat, que depèn de la mateixa distància però dóna més importància a les rendes dels individus més pobres, s'elevaria al 2,2%.

Taula 3. Risc de pobresa monetària, intensitat i severitat de la pobresa entre els joves de 15-29 anys i en el conjunt de la població. Catalunya, Espanya i Unió Europea-15, 1999.

Territori de referència	Risc de pobresa	Intensitat	Severitat
Catalunya			
Joves	18,1 (0,018)	4,9 (0,006)	2,2 (0,003)
Conjunt de la població	17,8 (0,007)	5,0 (0,003)	2,4 (0,002)
Espanya			
Joves	18,5 (0,005)	6,1 (0,002)	3,2 (0,001)
Conjunt de la població	18,3 (0,002)	5,4 (0,001)	2,8 (0,001)
Unió Europea-15			
Joves	17,9 (0,003)	5,5 (0,001)	2,7 (0,001)
Conjunt de la població	15,3 (0,001)	4,2 (0,0004)	2,0 (0,0003)

Nota: llindar de pobresa: 60% de la mediana; escala d'equivalència: OCDE modificada. Errors estàndard entre parèntesis.

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del PHOGUE 2000.

Però ¿fins a quin punt la situació dels joves és un reflex d'allò que passa al conjunt de la societat? D'acord amb la segona fila de la taula 3, el risc de pobresa a Catalunya per a l'any 1999 era d'un 17,8%, molt similar al risc que pateix el subgrup dels joves. En la mateixa línia, les mesures de la intensitat relativa i la severitat relativa juvenils són molt similars a les del conjunt de la població —diferències estadísticament no significatives—, cosa que posa de manifest que la situació dels joves no és pitjor, però tampoc millor que la del conjunt de la societat. Aquests resultats podrien estar mostrant un principi de canvi de tendència pel que fa al risc de pobresa entre els joves, ja que la literatura existent fins ara destacava que el risc de pobresa juvenil sorprenia pel fet de ser molt inferior al d'altres grups d'edat de la població.

D'altra banda, el segon panel de la taula 3 mostra també quina és la situació dels joves espanyols. D'acord amb els resultats obtinguts, la situació dels joves catalans i del conjunt de joves espanyols és molt similar pel que fa al risc de pobresa monetària —uns i altres pateixen un risc del 18,1% i 18,5%, respectivament, diferència que no és significativa estadísticament—. Si ens fixem amb les mesures de la intensitat relativa i la severitat relativa observem, però, que la situació dels joves espanyols és pitjor que la dels joves catalans, de manera que les rendes dels joves pobres a Espanya estarien més allunyades del llindar de pobresa que les dels joves pobres a Catalunya.¹⁵ En altres paraules, la pobresa dels joves espanyols seria més profunda que la dels joves catalans.

¹⁵ En el cas de la intensitat, la diferència és significativa estadísticament al 95% de confiança; per a la severitat és del 99%.

D'altra banda, i si comparem la situació dels joves espanyols en relació amb el conjunt de la societat espanyola, s'observen diferències estadísticament significatives al 99% de confiança en relació amb la intensitat relativa i la severitat relativa, de manera que la situació dels joves espanyols pobres en relació amb la seva societat és clarament pitjor, resultat que no s'obtenia en el cas dels joves catalans.

Finalment, el tercer panel de la taula 3 mostra els resultats per al conjunt de països membres de la Unió Europea-15 per a l'any 1999. Segons les estimacions fetes, els joves catalans no mostren un risc de pobresa significativament diferent del que tenen els joves europeus, i només en el cas de la severitat relativa els joves catalans estarien en una situació millor —diferència significativa al 90%—. D'altra banda, però, i si comparem les mesures de la pobresa dels joves europeus respecte al conjunt de la població europea, la situació per als joves és significativament pitjor, resultat que no s'obtenia ni en el cas dels joves catalans ni en el dels espanyols. En definitiva, els resultats mostren que la situació dels joves catalans no és gaire pitjor que la del conjunt d'europeus, però aquests sí que pateixen una situació pitjor que la del conjunt de la societat europea. Pel que fa a la possible evolució del risc de pobresa, no tenim les dades necessàries per fer l'anàlisi, però volem fer notar que Smeeding i Sullivan (1998), per exemple, amb dades procedents del Luxembourg Income Study (LIS), obtenen que en els darrers vint anys la pobresa relativa juvenil als Estats Units, el Canadà, Suècia i el Regne Unit hauria empitjorat en tots els casos.

2.2. Privació juvenil a Catalunya

Com s'ha destacat en la introducció d'aquest capítol, l'anàlisi de la pobresa monetària només és una cara de la realitat de la pobresa i l'exclusió social entre els joves. Amb l'objectiu de completar l'anàlisi anterior, aquest capítol aprofundeix en l'estat de la privació material entre els joves. Val la pena recordar que estudiem les condicions de privació de les llars on viuen els joves i que per tant parlem de la privació familiar, ja que cap dels indicadors utilitzats es recull individualment.

La taula 4 mostra el percentatge de la població catalana que pateix cada tipus de mancança. Així, per exemple, i pel que fa a la dimensió bàsica de consum, un 1,1% dels catalans viurien en una llar que no es pot permetre un àpat de carn, pollastre o peix almenys un cop cada dos dies, i un 0,7% han tingut dificultats econòmiques que els han portat a pagar amb retard algunes despeses bàsiques de l'habitatge com són l'aigua, el gas o el llum. Un percentatge superior, un 4,7% dels catalans, diuen que econòmicament no es poden permetre comprar roba nova en lloc de roba de segona mà.

Taula 4. Població que pateix mancances. Catalunya, 2000. Percentatge sobre el total de la població.

Dimensió	% població
Dimensió bàsica de consum	
1. No es poden permetre un àpat de carn, pollastre o peix almenys un cop cada dos dies	1,1
2. No es poden permetre comprar roba nova	4,7
3. Han tingut dificultats que han portat al pagament amb retard del lloguer, la hipoteca i/o els rebuts de l'aigua, el gas, l'electricitat, etcètera	0,7
Dimensió d'habitatge	
4. No tenen instal·lació fixa de bany o dutxa i/o aigua corrent i/o aigua calenta	0,6
5. No es poden permetre una calefacció adequada	28,8
6. Hi ha problemes de goteres	2,9
7. Hi ha problemes d'humitats	7,1
8. Hi ha problemes de podridura als terres o en finestres de fusta	1,4
9. La llar té problemes per falta d'espai	16,2
10. La llar té problemes de sorolls provinents dels veïns o de l'exterior	24,4
11. La llar té problemes de manca de llum natural	14,0
12. La llar té problemes de contaminació, brutícia o altres problemes mediambientals produïts per la indústria o el trànsit	9,8
13. La llar pateix el problema de la delinqüència o el vandalisme a la zona	12,9

Dimensió secundària

14.No hi ha vídeo perquè no s'ho poden permetre econòmicament	3,6
15.S'arriba a final de mes amb molta dificultat	6,0
16.El pagament de compres a terminis o la devolució de préstecs per compra o gran reparació de l'habitatge representen una càrrega financera pesada	6,0
17.No es poden permetre renovar una part del mobiliari	31,0
18.No tenen cotxe per a ús privat perquè no s'ho poden permetre	3,0
19.No es poden permetre unes vacances pagades fora de casa almenys una setmana a l'any	29,8
20.No es poden permetre convidar familiars o amics a una copa o a un àpat almenys un cop al mes	4,7

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del PHOGUE 2000.

La dimensió d'habitatge recull percentatges que van des d'un 0,6% de la població catalana que diu que no té bany, dutxa, aigua corrent o aigua calenta fins al 28,8% que afirma que no es pot permetre una calefacció adequada. Aquesta mateixa dimensió recull altres dificultats que podríem considerar greus, com l'existència de goteres o humitats a la llar, que afecten un 2,9% i un 7,1% respectivament de les cases, i problemes que, sent menys importants, ens informen de la qualitat de vida dels catalans, com el fet de viure en un barri amb problemes de delinqüència o vandalisme (12,9%).

Finalment, la dimensió secundària, que inclou mancances menys greus i ítems menys necessaris, informa que un 6,0% dels catalans arriba a final de mes amb molta dificultat i que un 29,8% de la població no va de vacances una setmana a l'any perquè no disposa dels recursos necessaris per fer-ho, entre d'altres.

A més dels indicadors que es mostren a la taula se n'han tingut en compte d'altres, però atès el baix nivell de mancances de la població no s'han utilitzat. Entre aquests indicadors destaca el fet de tenir una televisió en colors, el de tenir telèfon o el de viure en un edifici no destinat a l'habitatge. Ben al contrari, tampoc s'ha utilitzat un indicador que fa referència a la capacitat de la llar d'estalviar, en tractar-se d'una mancança generalitzada en gairebé un 40% de la societat catalana.

Passem a veure quina és la situació dels joves en relació amb el conjunt de la població catalana. La primera fila de la taula 5 mostra, per cada una de les dimensions, quin percentatge de la població i quin de joves no té cap mancança. Fixem-nos que les diferències no són importants per a cap de les dimensions estudiades, i que el percentatge de joves que no té cap carestia només és lleugerament superior al percentatge de la població. Per exemple, un 39,98% de la població no té cap mancança en cap de les dimensions estudiades, mentre que entre els joves aquest percentatge és del 41,08%. Els joves, per tant, patirien un risc de privació material molt similar al risc mitjà del conjunt de la societat catalana.

Taula 5. Mancances de la població segons dimensió, per grups d'edat. Catalunya, 2000. Percentatge sobre el total de la població de cada grup

Nombre de mancances	Dimensió bàsica		Dimensió de l'habitatge		Dimensió secundària		Conjunt de dimensions	
	% població	% joves 15-29	% població	% joves 15-29	% població	% joves 15-29	% població	% joves 15-29
0	93,66	94,22	46,99	48,63	58,90	60,11	39,98	41,08
1	5,09	4,88	20,93	17,44	14,74	15,09	12,83	12,53
2	1,23	0,78	14,05	16,10	15,03	15,33	11,52	11,03
3	0,02	0,12	9,12	9,98	7,73	6,53	9,86	11,00
>3	—	—	8,91	7,85	3,60	2,93	25,80	24,36
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del PHOGUE 2000.

Aquests resultats es confirmen al primer panel de la taula 6, que mostra el risc de privació dels joves catalans respecte al conjunt de la població. Recordem que el risc de privació és el resultat d'escollir els individus amb una acumulació més gran de mancances i que, en dimensions, és un grup igual als

considerats pobres en termes monetaris. En el cas dels joves observem que el risc de privació es troba lleugerament per sota del risc poblacional, i que els valors mitjans dels índexs de privació estan uns decimals per sota de la mitjana de la població. Amb tot, el test estadístic ens informa que les diferències no són estadísticament significatives, i per tant podem afirmar que els joves es troben en una situació molt similar a la que de mitjana viu la societat catalana. De mitjana, els joves amb privació patirien 6 de les 20 mancances analitzades, si bé hi hauria algun jove que n'arribaria a patir fins a 13.¹⁶

Taula 6. Risc de pobresa monetària, privació material i valors mitjans dels índexs de privació entre els joves de 15 a 29 anys i en el conjunt de la població. Catalunya i Espanya, 1999 i 2000.

Territori de referència	Risc de pobresa	Risc de privació	Valors mitjans dels índexs de privació...			
			bàstica	habitatge secundària	global	
Catalunya						
Joves	18,1 (0,017)	16,2 (0,015)	0,89	0,99	0,92	0,96
Conjunt de la població	17,8 (0,007)	17,8 (0,007)	1,00	1,00	1,00	1,00
Espanya						
Joves	18,5 (0,005)	18,2 (0,007)	0,97	1,04	1,01	1,02
Conjunt de la població	18,3 (0,002)	18,3 (0,003)	1,00	1,00	1,00	1,00

Errors estàndard entre parèntesis.

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del PHOGUE 2000.

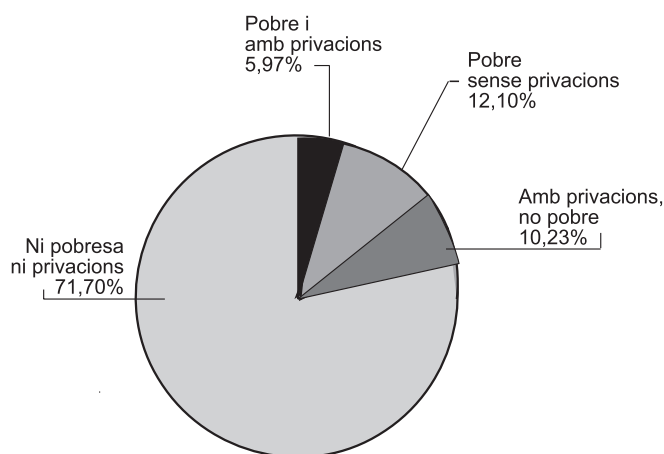
Si comparem els resultats respecte als del conjunt de joves espanyols, d'entrada semblaria que els joves catalans es troben en una situació lleugerament millor. Amb tot, els resultats del test ens informen que aquesta diferència no és prou important. Així, podem dir de nou que els joves catalans es troben en termes de privació material en una situació molt similar a la dels joves espanyols. Els resultats entre els joves espanyols, a més, són molt similars als obtinguts per al conjunt de la societat espanyola i, alhora, similars al risc de pobresa juvenil. En definitiva, els joves espanyols, igual que els catalans, no semblen trobar-se de mitjana ni pitjor ni millor que el conjunt de la societat espanyola.

Per acabar aquest epígraf, i en la línia de la majoria d'estudis que, com aquest, combinen els conceptes de pobresa monetària i privació, la relació entre ambdues mesures per als joves catalans és molt més baixa del que *a priori* ens podríem pensar. Segons el gràfic 1, només un 6% dels joves catalans serien pobres en termes monetaris i patirien problemes de privació al mateix temps —en la literatura, aquests joves s'anomenen *pobres consistents*—. D'altra banda, un 10,2% dels que identifiquem que tenen problemes de privació no són pobres, i un 12,1% dels que són pobres no pateixen un nombre prou alt de mancances per considerar-los en risc de privació. El mateix gràfic, doncs, posa de manifest la necessitat d'utilitzar tots dos enfocaments a l'hora d'aproximar-nos a l'estat de la pobresa juvenil a Catalunya, ja que es comprova que una bona part dels joves afectats per una de les bandes no ho estan per l'altra. Òbviament, hi ha elements que determinen el nivell de vida d'un jove que no només estan relacionats amb la renda corrent de la llar, sinó amb la riquesa que la llar pugui haver acumulat, i al contrari.¹⁷

¹⁶ Recordeu que el risc de pobresa monetària fa referència a l'any 1999, i el risc de privació, a l'any 2000, ja que l'enquesta es fa l'any 2000 però la informació sobre els ingressos fa referència a l'any anterior.

¹⁷ Aquest fet no treu, però, que els joves pobres en termes monetaris siguin els que també experimenten uns nivells mitjans de privació més alts en comparació amb els no pobres. Per exemple, segons els resultats obtinguts els joves pobres pateixen un nivell de privació en la dimensió bàstica de consum que més que dobra el del conjunt de la població, mentre que entre els joves no pobres aquest nivell es troba pràcticament un 40% per sota de la mitjana.

Gràfic 1. Joves de 15 a 29 anys classificats com a pobres, amb privacions o en totes dues categories. Catalunya, 1999 i 2000. Percentatge sobre el total de joves

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del PHOGUE 2000.

2.3. Pobresa monetària i privació material entre els joves catalans

No hi ha dubte que darrere de les xifres que s'acaben d'analitzar sobre els riscos de pobresa i privació juvenil s'amaguen realitats molt diverses dins el col·lectiu de joves. L'objectiu d'aquest epígraf consisteix a intentar identificar aquells subgrups de joves amb especials dificultats. Per això centrarem l'anàlisi principalment en el tipus de llar on viu el jove, element clau per entendre les diferències en termes de pobresa dels joves, sense oblidar però altres variables com l'edat o la relació amb l'activitat econòmica del jove i d'altres membres de la llar. Amb tot, la convivència o no amb els pares, la presència de fills i/o de parella també són factors clau en aquesta anàlisi.

Sens dubte, un dels fets demogràfics més comentats en els darrers anys en la literatura del món juvenil ha estat l'espectacular descens de la taxa d'emancipació entre els joves. Segons dades de l'enquesta de població activa, la taxa d'emancipació dels joves catalans hauria caigut un 16,5% entre el 1980 i el 2000.¹⁸ Els joves viuen més temps a casa dels pares i, per tant, també fins a una edat més avançada.

Però ¿fins a quin punt la família catalana ha estat capaç d'afrontar econòmicament el retard emancipatori dels seus membres joves? Segons els resultats obtinguts que presenta la taula 7, els joves que viuen amb els pares, que representen el 80,8% dels joves de la mostra, tindrien un risc de pobresa d'un 18,2%, molt similar a la mitjana catalana. Sembla, per tant, que, de mitjana les famílies catalanes haurien estat capaces d'assumir la presència dels membres joves a la llar sense tenir un risc de pobresa superior al del conjunt de la població. En termes de privació material, la situació dels joves que viuen amb els pares es trobaria lleugerament per sota tant de la mitjana juvenil com de la poblacional, sense mancances importants en cap de les dimensions estudiades.

¹⁸ La taxa de no-emancipació s'entén com el percentatge de joves catalans que consten com a fills o fillastres de la persona de referència (dades facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya).

Taula 7. Percentatge de joves de 15 a 29 anys, risc de pobresa, risc de privació i valors mitjans relatius dels índexs de privació segons el tipus de llar on viuen els joves. Catalunya, 1999 i 2000

	% població	Risc de pobresa	Risc de privació	Valors mitjans relatius dels índexs de privació			
				consum	habitatge	secundària	global
Conjunt de la població	100,0	17,8	17,8	1,00	1,00	1,00	1,00
Joves	20,9	18,1	16,2	0,89	0,99	0,92	0,96
Tipus de llar del jove							
Amb els pares, sense fills	80,8	18,2	15,8	0,84	1,00	0,89	0,95
Amb tots dos pares	68,6	17,4	14,5	0,61	0,97	0,79	0,89
Amb un dels pares	12,2	22,3	22,9	2,13	1,19	1,37	1,30
Emancipats	19,2	17,7	18,0	1,12	0,91	1,12	1,00
Sols o comunitàriament	4,5	25,5	23,2	2,66	0,96	1,47	1,23
En parella sense nens	8,2	5,2	1,7	0,00	0,53	0,69	0,57
En parella amb nens	6,5	28,0	35,1	1,48	1,36	1,41	1,39
Total	100,0	—	—				

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del PHOGUE 2000.

Pel que fa als joves emancipats, de mitjana tenen un risc de pobresa monetària molt similar al dels joves no emancipats i pràcticament igual al risc del conjunt poblacional. D'altra banda, tindrien un risc de privació material lleugerament superior al del col·lectiu de joves, però amb nivells de privació similars a la mitjana en totes les dimensions. A continuació, però, i fent una anàlisi més en profunditat de tots dos col·lectius, observarem que hi ha diferències molt importants dins de cada grup.

2.3.1. La situació dels joves que viuen amb els pares

La mateixa taula 7 mostra els resultats de pobresa monetària i de la privació material segons si el jove viu amb tots dos progenitors o només amb un. La gran majoria dels joves que conviuen amb els pares ho fan amb tots dos progenitors, i representen un 68,6% del total de joves. Aquests joves tenen riscos molt similars a la mitjana juvenil, i no pateixen mancances importants en cap de les dimensions de privació estudiades.

Quan el jove viu amb només un dels progenitors, els riscos són superiors, especialment en el cas de la privació material, que es troba gairebé set punts percentuals per sobre de la mitjana juvenil. Pel que fa al tipus de mancances que pateixen, es concentren sobretot en la dimensió bàsica de consum, que dobla la mitjana poblacional. Aquest resultat hauria de ser motiu de preocupació de la política social, atès l'augment de la inestabilitat familiar, que fa que cada vegada hi hagi més joves que conviuen amb només un dels seus pares.

Paral·lelament a la importància que té la presència dels pares a la llar, també és important tenir en compte la relació amb l'activitat econòmica dels progenitors del jove. Només a tall d'exemple, quan el jove viu amb tots dos pares i els dos treballen, el risc de pobresa dels joves se situa en un 15,9%, mentre que si viu només amb un dels pares i aquest no té una ocupació, el risc de pobresa monetària s'eleva al 41,3%.¹⁹ Igualment, el risc de privació material d'uns i altres es troba en un 6,9% i un 33,1%, respectivament. A més, els nivells de privació per als joves que viuen amb només un dels pares, si aquest no treballa, pràcticament tripliquen els del conjunt de la població en la dimensió bàsica de consum i els doblen en la resta de dimensions.

I si la relació amb l'activitat econòmica dels pares és important per explicar els riscos de pobresa dels joves, no ho és menys la pròpia relació amb l'activitat econòmica dels joves. La taula 8 mostra els riscos de pobresa monetària i privació segons si el jove treballa, està aturat o inactiu. Destaca el fet que el

¹⁹ L'important augment de la taxa d'activitat femenina en els darrers anys fa que cada vegada hi hagi més joves que viuen amb els dos pares que treballen.

48,9% dels joves que viuen amb els pares treballa, un 89,4% dels quals a jornada completa. La resta són joves que es troben a l'atur o són inactius, majoritàriament estudiants. Analitzem en detall cada un dels col·lectius.

Taula 8. Percentatge de joves de 15 a 29 anys, risc de pobresa, risc de privació i valors mitjans relatius dels índexs de privació segons la relació amb l'activitat econòmica i l'edat dels joves que viuen amb els pares. Catalunya, 1999 i 2000

	% població	Risc de pobresa	Risc de privació	Valors mitjans relatius dels índexs de privació...			
				consum	habitatge	secundària	global
Conjunt de la població	—	17,8	17,8	1,00	1,00	1,00	1,00
Joves 15-29 anys	20,9 ^(x)	18,1	16,2	0,89	0,99	0,92	0,96
Joves no emancipats	80,8 ^(xx)	18,2	15,8	0,84	1,00	0,89	0,95
Relació del jove amb l'activitat econòmica							
Treballa	48,8	7,4	15,6	0,80	1,00	0,90	0,95
Aturat o inactiu	51,2	26,0	13,8	0,98	0,98	0,84	0,93
Total	100,0	—	—				
Edat dels joves							
15-19 anys	31,6	30,4	16,7	1,33	1,04	0,96	1,02
20-24 anys	39,1	18,0	15,0	0,56	1,04	0,81	0,93
25-29 anys	29,3	5,1	15,9	0,67	0,91	0,88	0,89
Total	100,0	—	—				

(x) Sobre el total de la població

(xx) Sobre el total de joves

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del PHOGUE 2000.

Els joves aturats i inactius que viuen amb els pares representen per a la llar una càrrega econòmica que es tradueix en un risc alt de pobresa monetària que s'arriba a situar vuit punts percentuals per sobre de la mitjana, en un 26,0%. Aquest risc de pobresa monetària no hauria de sorprendre ningú si tenim en compte que el 95% d'aquests joves no són autosuficients econòmicament. En termes de privació, en canvi, el risc per als joves inactius que viuen amb els pares és relativament baix, sense que destaquï un nivell de privació alt en cap de les dimensions estudiades. En definitiva, la presència a la llar dels membres joves que encara estudien o busquen la primera feina imposa una càrrega financera que equival a un risc de pobresa monetària elevat, però a les llars d'aquests joves no hi ha risc de mancances materials importants.

Entre els joves que treballen i viuen amb els pares, el risc de pobresa monetària és certament baix, i se situa en un 7,4% —un dels riscos més baixos de tots els grups analitzats—. En definitiva, es tracta de joves que amb els seus ingressos aconseguen reduir el risc de pobresa propi i el de la llar on viuen. Però ¿quants d'aquests joves podrien sortir de la casa dels pares sense experimentar el fenomen de la pobresa? La resposta és prou contundent: el 37% dels joves que viuen amb els pares i treballen experimentarien pobresa en cas de sortir de la llar dels pares per viure emancipadament amb els recursos de què disposen. En definitiva, una bona part dels joves que treballen no obtenen uns ingressos prou importants que els permetin emancipar-se de la llar dels pares sense experimentar pobresa. Mentre els joves viuen amb els pares, però, es beneficien d'un "efecte ajuda" que permet que els joves redueixin el seu risc individual de pobresa fins a 30 punts percentuals. Com apunta Recio (2001), els salaris i ocupacions de molts joves només són satisfactoris si se'ls considera complementaris d'un ingrés principal: «Una parte de la retórica de la familia tan extendida en nuestra vida pública tiene que ver con la legitimación de un modelo laboral que sólo es viable si se concibe parte del empleo como complementario» (Recio, 2001: 40).

Tanmateix, l'efecte ajuda no es dona només de pares a fills, sinó que també funciona de fills a pares. Els resultats han permès comprovar que quan el jove treballa els pares i la resta de membres de la llar també

aconsegueixen reduir el seu risc de pobresa. En definitiva, hi ha un efecte ajuda que funciona de pares a fills —els progenitors aconsegueixen reduir el risc de pobresa individual dels joves— i un de fills a pares —amb els seus ingressos, els joves també ajuden a reduir el risc de la resta de membres de la seva llar—. ²⁰ Es tracta d'una estratègia familiar que permet a tots els membres reduir el seu risc de pobresa, si bé la conseqüència clara és que els joves retarden la seva emancipació residencial. En el cas de la privació material, els joves que viuen amb els pares i treballen experimenten un risc i uns nivells mitjans de privació en les dimensions estudiades inferiors a la mitjana. Sembla, però, que la capacitat de disminució del risc de privació per part d'aquests joves és molt més baixa que en el cas de la pobresa monetària.

Finalment, i pel que fa a l'edat dels joves que viuen amb els pares, la taula 7 mostra que el risc de pobresa es relaciona inversament amb l'edat dels joves: el risc disminueix a mesura que el jove es fa gran. Aquest resultat té a veure amb el fet que a mesura que el jove s'acosta a l'edat adulta també augmenta la probabilitat que treballi, i per tant, que deixi de representar una càrrega econòmica per a la llar on viu. El risc de privació material, en canvi, es reparteix d'una manera més igualitària entre els diferents grups d'edat.

2.3.2 La situació dels joves emancipats

Entre els joves emancipats, i recuperant alguns dels resultats que mostra la taula 6, la pitjor situació és la dels joves que viuen en parella i tenen nens, que representen el 6,5% del total del col·lectiu. ²¹ La situació d'aquests joves hauria de ser especial motiu de preocupació per a la política social, perquè gairebé tres de cada deu d'aquests joves viurien en la pobresa, amb les greus conseqüències que aquest fet té no només per al jove sinó també per als nens. ²² La situació s'agreuja, a més, si tenim en compte els resultats de la privació material. De nou, entre tres i quatre de cada deu joves que tenen nens patirien mancances prou importants per considerar-los amb problemes de privació. A més, el seu nivell de privació en la dimensió bàsica de consum seria gairebé el 50% més alt que el de la mitjana poblacional, i entre un 30 i un 40% superior en la resta de dimensions.

Es tracta de joves que de mitjana han tingut el primer fill als 24 anys. Només un de cada dos d'aquests joves treballa, i d'aquests només un 58,9% amb un contracte indefinit. Pel que fa al nivell d'educació adquirit, la gran majoria dels joves té estudis secundaris, però pràcticament cap dels joves de la mostra té estudis universitaris.

Amb tot, de nou hi ha diferències importants segons l'edat del jove quan va tenir el primer fill o segons el nombre de nens, tal com mostra la taula 9. De fet, pràcticament quatre de cada deu joves que han tingut el primer fill abans dels 25 anys pateixen el risc de pobresa, percentatge que cau al 14,4% en el cas que els joves hagin estat pares després dels 25 anys. Les diferències en el risc de privació material són molt més petites, si bé destaca l'alt nivell de privació dels joves que han tingut el primer fill abans dels 25 anys en la dimensió bàsica de consum.

20 Cantó i Mercader (2001b) demostren per al cas espanyol que alguns joves que treballen poden estar retardant la seva pròpia emancipació per contribuir a la millora del benestar de les seves famílies, especialment quan la persona de referència de la llar no treballa.

21 Inclou alguna observació de joves que no viuen en parella però tenen nens. Desafortunadament, la manca d'observacions no ha permès analitzar aquest col·lectiu, majoritàriament noies mares solteres.

22 Són molts els estudis que demostren que el fet d'experimentar pobresa durant la infància exerceix una influència molt important en les possibilitats de patir pobresa durant l'adolescència i l'edat adulta. Vegeu, entre d'altres, Hobcraft (2003) o Hobcraft i Kiernan (2001).

Taula 9. Percentatge de joves de 15 a 29 anys, risc de pobresa, risc de privació i valors mitjans relatius dels índexs de privació segons l'edat en tenir el primer fill i el nombre de fills entre els joves que viuen emancipadament. Catalunya, 1999 i 2000.

	% població	Risc de pobresa	Risc de privació	Valors mitjans relatius dels índexs de privació			
				consum	habitatge	secundària	global
Conjunt de la població	—	17,8	17,8	1,00	1,00	1,00	1,00
Joves 15-29 anys	20,9 ^(x)	18,1	16,2	0,89	0,99	0,92	0,96
Joves emancipats	19,2 ^(xx)	17,7	18,0	1,12	0,91	1,12	1,00
Edat del jove al primer fill							
Sense fills	66,1	12,4	9,3	0,93	0,68	0,96	0,80
<25	18,2	39,8	37,2	1,99	1,32	1,47	1,41
=25	15,8	14,4	32,6	0,89	1,41	1,35	1,37
	100,0	—	—				
Nombre de fills							
Sense fills	66,1	12,4	9,3	0,93	0,68	0,96	0,80
1	25,5	17,8	32,7	0,55	1,27	1,27	1,24
2 o més nens ^(xxx)	8,4	58,6	42,2	4,27	1,64	1,84	1,84
	100,0	—	—				

(x) Sobre el total de la població.

(xx) Sobre el nombre total de joves.

(xxx) En la mostra aquest subgrup només conté 20 observacions.

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del PHOGUE 2000.

Com era d'esperar, si tenim en compte el nombre de nens la situació és molt pitjor entre els joves que tenen dos o més nens. D'aquests, gairebé sis de cada deu joves seria pobre i uns quatre de cada deu patirien privacions. En general, els joves de la mostra amb dos fills són pares que de mitjana han tingut el primer fill a l'edat de 21 anys, amb les conseqüències que aquest fet té sobre el possible nivell d'estudis finalitzat i/o l'ocupabilitat al mercat de treball. Amb tot, la mostra disponible per a aquest tipus de jove demana prendre aquests resultats amb cura fins que puguin ser contrastats amb els resultats d'una mostra més gran.

La situació no és gaire millor per als joves que viuen sols o comunitàriament. D'aquests, un de cada quatre viuria en la pobresa monetària, i el mateix percentatge tindria problemes de privació a la llar on viu, especialment en el cas de la privació bàsica de consum, que gairebé triplica la mitjana poblacional. Es tracta d'un grup certament heterogeni, on trobem des de joves que viuen sols o conviuen amb altres familiars, ja sigui germans o avis, fins als que comparteixen pis amb persones amb les quals no els uneix cap relació de parentiu. D'altra banda, i si tenim en compte el nivell d'ingressos individual d'aquests joves, observem que un de cada dos no són econòmicament autosuficients. Desafortunadament, la manca d'observacions de la mostra no ens permet analitzar en detall aquest subgrup.

Finalment, la millor situació sense cap mena de dubte és la dels joves que viuen en parella i que no tenen nens. Només 5 de cada 100 d'aquests joves patiria el risc de pobresa, i menys de 2 de cada 100 el de privació. Es tracta, per tant, d'un dels grups més privilegiats dins el col·lectiu de joves. Si observem algunes característiques sociodemogràfiques i laborals, sabem que es tracta de joves que treballen en un 77% dels casos, i en un 70% tenen una parella que també treballa —sigui jove o no—. A més, el 72% d'aquests joves que treballen tenen un contracte indefinit o són funcionaris. Tots els joves tenen els estudis secundaris acabats i un de cada quatre, estudis universitaris. Parlem, doncs, d'un grup de joves que sembla haver dut a terme una emancipació pensada i preparada. De fet, 7 de cada 10 d'aquests joves són autosuficients econòmicament, o sigui, si tenim en compte els seus ingressos podrien viure sols sense trobar-se en la pobresa monetària. Aquest fet ajuda a explicar que en viure en parella i unir les rendes de tots dos membres obtinguem un risc del 5%.

Sembla, per tant, que s'estaria donant una polarització entre els joves que fan una transició a la vida adulta que podríem considerar "ràpida" per la societat actual, com per exemple el fet de tenir un fill

abans dels 25 anys, i aquells que la fan “lenta” i només surten de casa dels pares quan la seva relació amb el mercat de treball és prou estable i després d’anys de formació, cosa que els permet començar una vida en una llar pròpia amb prou garanties econòmiques.

Finalment, i si ens fixem en la taula 10, que estima els resultats segons la relació amb l’activitat econòmica del jove i l’edat d’aquest, observem un altre cop que tres de cada deu joves aturats o inactius que viuen emancipadament es troben en risc de pobresa monetària i privació material, amb nivells mitjans de privació que doblen el nivell mitjà en el cas de la privació bàsica de consum i es troben un 77% per sobre de la mitjana en el cas de la dimensió secundària. Una vegada més, la situació d’aquests joves hauria de ser objectiu de la política social, especialment si tenim en compte que tres de cada deu dels joves emancipats es troben en aquesta situació. Val la pena notar, recuperant alguns dels resultats de la taula 8, que el resultat del risc de privació entre els joves aturats o inactius que viuen amb els pares està disset punts percentuals per sota del risc dels joves que ja ho fan emancipadament.

Taula 10. Percentatge de joves de 15 a 29 anys, risc de pobresa, risc de privació i valors mitjans relatius dels índexs de privació segons la relació amb l’activitat econòmica i l’edat dels joves que viuen emancipadament. Catalunya, 1999 i 2000.

	% població	Risc de pobresa	Risc de privació	Valors mitjans relatius dels índexs de privació			
				consum	habitatge	secundària	global
Conjunt de la població	—	17,8	17,8	1,00	1,00	1,00	1,00
Joves 15-29 anys	20,9 ^(x)	18,1	16,2	0,89	0,99	0,92	0,96
Joves emancipats	19,2 ^(xx)	17,7	18,0	1,12	0,91	1,12	1,00
Relació del jove amb l’activitat econòmica							
Treballa	69,1	11,5	13,0	0,60	0,74	0,87	0,78
Aturat o inactiu	30,9	32,9	31,0	2,37	1,37	1,77	1,57
Total	100,0	—	—				
Grup d’edat							
15-24 anys	23,7	17,8	18,5	0,74	0,98	1,35	1,11
25-29 anys	76,3	17,6	17,9	1,23	0,89	1,05	0,97
Total	100,0	—	—				

(x) Sobre el total de la població.

(xx) Sobre el nombre total de joves.

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del PHOGUE 2000.

Pel que fa a l’edat, s’observen riscos de pobresa i privació molt similars sigui quina sigui l’edat del jove. Val a dir que en aquest cas s’han ajuntat els joves de 15 a 19 anys amb els de 20 a 24, atès que no es disposa d’una mostra prou important per estudiar tots dos grups separatament. Cal destacar, finalment, que els joves d’entre 25 i 29 anys presenten un risc de pobresa monetària relativament alt (17,6%) si el comparem amb els joves de la mateixa edat que viuen amb els pares (5,1%). Un cop més, els resultats posen de manifest les dificultats econòmiques que afronten els joves catalans un cop emancipats.

3. Les polítiques de lluita contra la pobresa i l'exclusió social adreçades als joves

Els joves són un dels col·lectius amb més problemes per beneficiar-se del conjunt de programes que constitueixen l'Estat del benestar a casa nostra, atès el caràcter no universal del sistema. I és que una bona part dels drets de protecció social deriven de la plena integració al mercat de treball, drets que els joves difícilment adquireixen per culpa de les taxes de precarietat, temporalitat i intermitència de les feines a què majoritàriament tenen accés els joves.²³

Les polítiques socials es van dissenyar amb un fort component familiarista, i estan pensades majoritàriament per protegir el cap de la llar, que alhora rep la responsabilitat de protegir la resta de membres de la seva família. La majoria dels drets no són adquirits individualment, sinó a partir dels drets aconseguits pel cap de la llar. Es continua assumint, per tant, l'existència d'una solidaritat intrafamiliar que fa responsables les famílies de la provisió dels mitjans de subsistència dels joves. Així, l'Estat del benestar només intervé, i molt marginalment, quan la família fracassa.

Certament, l'Estat del benestar es va construir sobre unes bases que ja no existeixen, quan la família patriarcal era la norma, hi havia una forta demanda de treballadors poc qualificats, la fecunditat era alta i les dones es dedicaven principalment a les feines de la llar. Avui aquesta realitat ha canviat radicalment amb la incorporació massiva de la dona al mercat de treball i l'augment de la inestabilitat familiar, que fa que cada vegada hi hagi més joves que viuen fora de la llar que considerariem *tipus*. Amb tot, es continua demanant a les famílies que es responsabilitzin de la provisió de benestar dels seus membres i que absorbeixin els riscos que aquests pateixen.

Com apunta Esping-Andersen (2000), l'Estat del benestar està demostrant una forta incapacitat per respondre a les noves necessitats de la societat actual, i és per aquest motiu que els riscos de la societat postindustrial tendeixen a concentrar-se en l'època de joventut i en els primers anys de la vida adulta. L'autor suggereix la possibilitat que, si no es produeix una forta revisió de les polítiques socials, els joves es vegin limitats a unes oportunitats vitals inferiors i, sens dubte, estiguin enfrontats a riscos de pobresa i exclusió social més grans. En paraules seves:

Y, si estoy en lo cierto al afirmar que la juventud y las familias jóvenes están siendo desproporcionadamente bombardeadas desde todas partes con riesgos de pobreza, bajos ingresos, desempleo o quizás encasillamiento y marginación, lo que se requiere no es ni más ni menos Estado del bienestar, sino una importante revisión de éste; un replanteamiento de las prioridades de sus diversos objetivos; un nuevo énfasis en favor de las familias jóvenes y, especialmente, de sus necesidades de servicios. (Esping-Andersen, 2000, pàg. 216)

Lluny d'adaptar-se a les noves necessitats, l'Estat del benestar català sembla mostrar un cert retrocés durant la dècada dels noranta. Segons Navarro (2003), i amb dades comparables a escala europea, l'any 1999 Catalunya va destinar el 17,5% del producte interior brut (PIB) a cobrir les despeses en protecció social, percentatge inferior al del conjunt de l'Estat espanyol (20,1%) i molt inferior a la mitjana de la Unió Europea-15 (27,6%) —de fet, només Irlanda destinaria una part inferior del PIB a despesa social (14,7%)—. A més, durant la dècada dels noranta l'evolució hauria estat negativa, ja que el 1993 el percentatge de despesa en protecció social se situava en un 21,8%, de manera que després d'aquest any no hauria fet altra cosa que disminuir. Al mateix temps, la distància amb la Unió Europea no hauria deixat d'augmentar.

Per funcions, i segons el document *Estadística de la protecció social a Catalunya 1991-2000*, elaborat per l'Institut d'Estadística de Catalunya, l'any 2000 només un 0,9% del total de la despesa en protecció social es va dedicar a exclusió social, un 0,4% a habitatge, un 2,3% a família/fills, un 11,5% a atur i un 3,9% a supervivència. El 81,0% restant es va destinar a vellesa, malaltia o invalidesa.

A banda de l'escassetat de recursos destinats a la protecció social que es dediquen a polítiques socials de lluita contra la pobresa i l'exclusió, algunes de les polítiques existents en l'actualitat són certament

²³ D'altra banda, no escapa a ningú que en termes de polítiques públiques, i quan no ens referim a subsidis en metàl·lic, els joves són alguns dels grans beneficiaris, per exemple, en el cas dels fons públics dedicats al sistema educatiu.

restrictives en el cas dels joves. Veiem, per exemple, el cas de les rendes mínimes d'inserció (RMI), existents des del 1990, que tenien l'objectiu de convertir-se en l'instrument principal d'eradicació de la pobresa i la marginació per part del Govern de la Generalitat de Catalunya. Tal com consta a la mateixa web del Departament de Benestar i Família, la renda mínima d'inserció «és una prestació econòmica que té com a finalitat coordinar les accions destinades a ajudar les persones que no disposen dels mitjans econòmics suficients per atendre les necessitats bàsiques i preparar-les per a la seva inserció o reinserció social i laboral».²⁴

Quan ens fixem, però, en els requisits que ha de complir una persona que sol·liciti aquesta prestació, ens adonem aviat que els joves són un dels col·lectius amb menys possibilitats de beneficiar-se d'aquest ajut. Per exemple, els sol·licitants, a banda de no disposar dels mitjans econòmics necessaris per atendre les necessitats bàsiques de la vida i de comprometre's a participar en les activitats que han de formar part del pla individual d'inserció i reinserció social i laboral, han de constituir una llar independent, com a mínim, un any abans de la data de presentació de la sol·licitud; han de tenir més de 24 anys, o bé, si no arriben a aquesta edat, han de tenir menors o persones amb disminució al seu càrrec o han d'estar en situació de desemparament o de risc social.²⁵ A més, per adjudicar la prestació el programa té en compte les unitats familiars i no les persones, i l'any 2004 l'import de la prestació era de 3.916,2 euros per a una llar amb una única persona —xifra clarament per sota del llindar de pobresa.

Finalment, val a dir que els joves en situació o risc d'exclusió social són un dels col·lectius que clarament formen part dels objectius tant del Pla nacional d'inclusió social (2003-2006) com del Pla d'acció per a la inclusió social a Catalunya, per als mateixos anys. Tots dos plans formen part del programa d'acció comunitari que vol fomentar la cooperació entre estats membres de la Unió Europea per lluitar contra l'exclusió social (2002-2006) aprovat el desembre del 2001.

Tal com s'especifica en el primer dels programes, les actuacions relatives als joves se centren majoritàriament en la millora de l'ocupabilitat i l'estabilitat al mercat de treball mitjançant programes d'acompanyament o itineraris personalitzats gestionats per organitzacions no governamentals, en el foment de programes d'educació per a la salut o en el seguiment de joves extutelats de les administracions públiques, entre d'altres. Amb tot, i com hem vist, els recursos destinats al conjunt de programes amb l'objectiu de lluitar contra la pobresa i l'exclusió social són certament escassos, i per tant els resultats de les seves actuacions són limitats.

²⁴ Vegeu <http://www.gencat.es:8000/benestar/persones/adults/inclusio/renda/index.htm> [consultada l'octubre del 2004].

²⁵ Segons el Decret 306/1998, s'inclouen dins d'aquest col·lectiu les persones que estiguin en una «situació molt limitadora de la seva autonomia personal i integració social, derivada d'uns entorns socioeconòmics, familiars i comunitaris especialment conflictius o amb grans dèficits» (Adelantado i Noguera, 2001: 184).

4. Conclusions i recomanacions

Una de les primeres conclusions que es deriven d'aquest treball és que a Catalunya la situació dels joves en termes de pobresa monetària no és pitjor, però tampoc millor, que la que del conjunt de la societat catalana. Aquests resultats podrien ser indicatius que la pobresa hauria colpejat més fortament els joves i les seves famílies en la darrera dècada, mostrant el que podria ser un principi de canvi de tendència pel que fa al risc de pobresa juvenil, que fins a l'inici de la dècada dels noranta sorprenia pel fet de trobar-se per sota del d'altres grups d'edat.

La situació dels joves catalans és similar a la del conjunt de joves espanyols pel que fa al risc de pobresa; en canvi, la intensitat i severitat de la pobresa continua sent pitjor entre els joves espanyols. Els resultats dels tests estadístics també posen de manifest que els joves catalans es troben en una situació molt similar a la que viuen els joves europeus.

En termes de privació material, a finals de la dècada dels noranta els joves experimentarien un risc molt proper a la mitjana, sense mostrar mancances importants en cap de les dimensions estudiades. Així, es considera que un 16,2% dels joves catalans té problemes de privació amb una acumulació, de mitjana, de 6 mancances del total de 20. En comparació amb els joves espanyols, sembla que els catalans es troben en una situació molt similar.

L'anàlisi també ha posat de manifest la necessària complementarietat de l'enfocament de la pobresa monetària i la privació material, ja que només un 6% dels joves patiria tots dos fenòmens simultàniament, mentre que un 22,3% en tindria un o l'altre.

L'anàlisi per característiques sociodemogràfiques i laborals ha permès comprendre que dins el col·lectiu de joves hi ha grups més vulnerables al fenomen de la pobresa monetària i la privació, entre els quals s'haurien de destacar els joves que tenen fills, especialment si en tenen més d'un i si han tingut el primer fill abans dels 25 anys, els joves emancipats que viuen sols o comunitàriament i, entre els joves que s'estan amb els pares, els que viuen amb només un dels seus progenitors.

Una vegada més, la família ha demostrat que és un important factor de protecció contra el risc de pobresa monetària, i especialment contra la privació. La dificultat de beneficiar-se dels programes de protecció social o la manca d'un sistema universal de beques explica que l'any 2000 el 87,2% dels joves catalans aturats o inactius visquessin amb els pares. La pràctica totalitat d'aquests joves hauria estat pobra si no hagués pogut comptar amb l'ajuda familiar.²⁶ Aquests joves, especialment si es troben en els primers anys de joventut, provoquen algunes dificultats financeres a les seves famílies, que, si bé es tradueixen en riscos de pobresa alts (del 26,0%), no es manifesten en termes de privació.

Però és que no són només els joves que estudien o busquen la primera ocupació els que depenen de l'emparança dels seus progenitors, sinó que també en depenen els joves que treballen. Així, un de cada dos joves que vivien amb els pares l'any 2000 treballava; d'aquests, un 37% haurien caigut en risc de pobresa en cas de voler-se emancipar amb els recursos de què disposaven. En canvi, en quedar-se a la llar dels pares compartint les rendes amb aquests, el risc de pobresa monetària d'aquests joves treballadors se situava en un 7,4%. No és estrany, per tant, que la taxa d'emancipació dels joves catalans d'entre 15 i 29 anys hagi caigut un 16,5% entre el 1980 i el 2000. D'altra banda, també hem observat que els ingressos del jove, quan viu amb uns pares que passen per dificultats econòmiques, li permeten responsabilitzar-se d'una part del benestar de la llar on conviu, fet que pot portar a retardar la seva emancipació residencial.

D'altra banda, l'anàlisi ha posat en evidència que alguns dels joves emancipats —avui, la minoria— són els que més dificultats pateixen dins el col·lectiu de joves, especialment els que tenen fills i els que viuen sols o comunitàriament. Es tracta de joves que potser mai no han tingut accés a la solidaritat familiar de

²⁶ En aquest punt, val la pena fer notar que només un 4,1% dels joves catalans viuen en una llar on ningú treballa.

què parlàvem o que han fet una transició a la vida adulta relativament ràpida, per exemple tenint el primer fill abans dels 25 anys.

L'elevat percentatge de joves no autosuficients econòmicament ha permès entendre el paper de la família a l'hora de protegir els joves de la inestabilitat del mercat de treball o de les etapes d'inactivitat o de recerca de la primera feina. Amb tot, deixar que la família faci el paper que té l'Estat del benestar en molts altres països europeus té conseqüències negatives. En primer lloc, limita les oportunitats vitals dels individus i reproduïx les desigualtats existents a la nostra societat, ja que sabem que el risc d'exclusió social està associat més fortament als individus amb un origen social desfavorit. Com apunta Baizán (2003), responsabilitzar les famílies del benestar dels joves perpetua les diferències socials existents en la societat actual:

Así, el largo período de coresidencia, además de constituir una carga económica sobre los hogares con hijos adultos, contribuye a transmitir y agudizar desigualdades económicas de generación en generación, puesto que la posibilidad de que los padres transfieran recursos económicos se convierte en una dimensión crucial de las perspectivas y estrategias de sus hijos. (Baizán, 2003: 19)

En segon lloc, i atès l'important augment de la inestabilitat familiar, hi ha el perill que cada vegada hi hagi més joves que quedin fora de la protecció dels membres de la seva família. I, finalment, el model fracassa en la integració dels joves com a membres adults i amb plens drets a la nostra societat. Els joves han vist erosionada la capacitat de decidir per ells mateixos i el seu grau d'autonomia.

Al nostre entendre, si es vol canviar la situació actual dels joves el que cal és un gir radical del paper de l'Estat del benestar, que s'hauria d'orientar cap a la individualització i la universalització del sistema i passar a reconsiderar el dret de ciutadania dels joves, a banda dels drets polítics i civils. El futur del sistema s'ha de basar en l'individu, de manera que als joves els sigui possible una participació plena en la societat, d'una manera autònoma i independent.

Fer recomanacions concretes de polítiques dins el marc actual és una tasca difícil, però creiem que alguns canvis positius en les mesures directament adreçades a l'eradicació de la pobresa juvenil passarien per augmentar la dotació de recursos destinats a aquesta finalitat i per flexibilitzar els requisits dels programes, que, com hem vist, són certament restrictius en el cas dels joves.

En segon lloc, l'alt risc de pobresa monetària —i no de privació material— entre els joves inactius, especialment a les edats més joves i/o entre els emancipats, ha posat en evidència la necessitat d'impulsar el sistema de beques a l'estudi. La universalització de les ajudes per a formació donaria l'oportunitat d'estudiar en les mateixes condicions sigui quin sigui l'origen social del jove, a banda de fer disminuir la seva dependència econòmica i la càrrega financera que aquests joves representen avui per a les seves llars. En la mateixa línia, és necessari un ajut per als joves que busquen la primera feina i que no poden beneficiar-se del sistema de protecció social per la manca de cotització prèvia. L'anàlisi també ha fet evident la insuficiència dels subsidis d'atur entre els joves que ja han treballat alguna vegada.

En tercer lloc, els resultats obtinguts han demostrat que molts joves que treballen —majoritàriament a jornada sencera— no guanyen prou per ser econòmicament autosuficients. Cal, per tant, una millora de les condicions dels contractes de treball a què tenen accés els joves. En quart lloc, l'anàlisi ha posat en evidència la necessitat de polítiques de suport a les famílies en formació; si bé darrerament han tingut un impuls per part del govern de la Generalitat de Catalunya, amb ajuts universals per a famílies amb menors de tres anys a càrrec o per a les famílies nombroses amb menors de sis anys, entre d'altres, certament no són suficients. I és així perquè, a banda de mesures econòmiques, també en calen d'altres que permetin compaginar la vida laboral i familiar, com poden ser la provisió d'un servei públic de guarderia per a tots els nens de 0 a 3 anys.

Finalment, creiem que són necessàries més polítiques que facilitin als joves sortir de la llar dels pares. Una política d'habitatge és necessària per ajudar els joves a formar les seves pròpies llars, ja sigui per la via de la promoció pública o privada d'habitatges subvencionats de lloguer o de compra, per la via d'ajuts pagats directament als joves o per la via dels incentius fiscals.

Per acabar, només ens resta comentar alguna de les mancances d'aquest treball, que s'espera poder resoldre en futures anàlisis. D'una banda, i atesa la manca de dades que permetin parlar-ne, en aquest

treball en cap moment no es fa referència a la dinàmica de la pobresa juvenil, o sigui, als nivells de persistència de la pobresa entre els joves. Aquesta anàlisi permetria veure fins a quin punt els joves que experimenten pobresa en un moment del temps tenen més possibilitats de continuar en aquest estat al llarg de la vida adulta. Les limitacions del capítol tampoc no han permès tractar altres aspectes de la pobresa, com ara la pobresa subjectiva —que permetria aproximar-nos al grau de satisfacció dels joves respecte a la situació en què viuen— o la privació social. Tampoc no s'han considerat definicions alternatives a la variable ingrés. Per exemple, seria interessant portar a terme el mateix tipus d'anàlisi amb l'ingrés net de despeses de l'habitatge, tenint en compte l'important augment del preu associat a l'habitatge, que fa que una part cada vegada més important de la despesa familiar es dediqui a despeses relacionades amb l'habitatge.

Bibliografia

Adelantado, J., i Noguera, J. A. (2001). «Polítiques de serveis socials i rendes mínimes d'inserció: les assignatures pendents de la ciutadania social». A: Gomà, R. i Subirats, J. (coord.). *Govern i polítiques públiques a Catalunya (1980-2000). Autonomia i benestar*. Edicions de la Universitat de Barcelona i Universitat Autònoma de Barcelona – Servei de Publicacions.

Atkinson, A. B. (1989). *Poverty and Social Security*. Harvester Wheatsheaf.

Atkinson, A. B. (1995). *Incomes and the Welfare State*. Cambridge University Press.

Atkinson, A. B.; Cantillon, B.; Marlier, E.; Nolan, B. (2002). *Social Indicators: The EU and Social Inclusion*. Oxford University Press.

Ayllón, S.; Mercader, M.; Ramos, X. (2003). *La pobresa a Catalunya. Pobresa monetària i privació a Catalunya a principis del segle XXI*. Fundació Un Sol Món – Caixa de Catalunya.

Baizán, P. (2003). «La difícil integració de los jóvenes en la edad adulta». Fundación Alternativas, Documento de trabajo 33/2003.

Cantó, O.; Mercader, M. (2001a). «Young People Leaving Home: the Impact on Poverty in Spain». A: Bradbury, B. E.; Jenkins, S. P., i Micklewright, J. *The Dynamics of Child Poverty in Industrialised Economies*. Cambridge University Press.

Cantó, O.; Mercader, M. (2001b). «Pobreza y familia: ¿son los jóvenes una carga o una ayuda?», *Papeles de Economía Española*, núm. 88, pàg. 151-165.

Card, D.; Lemieux, T. (1997). «Adapting to Circumstances: the Evolution of Work, School and Living Arrangements Among North American Youth». National Bureau of Economic Research, Working Paper 6142.

Dean, H. (2003). «Underclassed or Undermined? Young People and Social Citizenship». A: MacDonald, R. (ed.). *Youth, the «Underclass» and Social Exclusion*. Routledge, Londres.

Desai, M.; Shah, A. (1988). «An Econometric Approach to the Measurement of Poverty», *Oxford Economics Papers*, 40, pàg. 505-522.

Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge Polity Press.

Esping-Andersen, G. (1996). *Welfare States in Transition. National Adaptations in Global Economies*. Londres, Sage.

Esping-Andersen, G. (2000). *Fundamentos sociales de las economías postindustriales*. Barcelona, Editorial Ariel.

Fernández Cordón, J. A. (1997). «Youth Residential Independence and Autonomy. A Comparative Study», *Journal of Family Issues*, vol. 18, núm. 6, pàg. 576-607.

Haveman, R.; Knight, B. (1998). «The Effect of Labor Market Changes from the Early 1970s to the Late 1980s on Youth Wage, Earnings and Household Economic Position», Institute for Research on Poverty, Discussion paper no. 1174-98.

Haveman, R.; Knight, B. (1999). «Youth Living Arrangements, Economic Independence, and the Role of Labor Market Changes: a Cohort Analysis from Early 1970s to the Late 1980s», Institute for Research on Poverty, Discussion paper no. 1201-99.

Hobcraft, J. (2003). «Continuity and Change in Pathways to Young Adult Disadvantage: Results from a British Birth Cohort», CASEpaper núm. 56, Centre for Analysis of Social Exclusion, London School of Economics.

Hobcraft, J.; Kiernan, K. (2001). «Childhood poverty, Early Motherhood and Adult Social Exclusion», *British Journal of Sociology*, vol. 52, núm. 3, setembre 2001, pàg. 495-517.

Institut d'Estadística de Catalunya (2002). *Estadística de la protecció social a Catalunya 1991-2000* (publicació en línia: <http://www.idescat.es/estbasiq/proteccio/proteccio.stm>). Consultada l'octubre de 2004.

Iacovou, M.; Berthoud, R. (2003). «Employment and Poverty Among Young People: a European Perspective», *Representing Children*, 15(4), pàg. 258-271.

Jones, G. (2002). *The Youth Divide. Diverging Paths to Adulthood*. Joseph Rowntree Foundation (www.jrf.org.uk).

MacDonald, R. (ed.) (2003). *Youth, the «Underclass» and Social Exclusion*. Londres, Routledge.

Martínez, R.; Ruiz-Huerta, J. (1999). «Algunas reflexiones sobre la medición de la pobreza. Una aplicación al caso español». A: *III Simposio sobre Igualdad y Distribución de la Renta y la Riqueza*. Madrid, Ed. José María Maravall / Fundación Argentería.

Mercader, M. (2002) «El coixí familiar: una peça clau en la lluita contra la pobresa i l'exclusió social a Catalunya». A: *Informe sobre la situació de la família a Espanya. Un intent de diagnòstic*. Ed. Lluís Flaquer, Departament de Benestar Social, Generalitat de Catalunya.

Middleton, S. (2002). «Transitions from Youth to Adulthood. A: Barnes, M. (ed.). *Poverty and Social Exclusion in Europe*. Cheltenham , Edward Elgar.

Navarro, V. (2003). «L'Estat del benestar a Catalunya» (publicació en línia: <http://www.vnavarro.org/publicinfo.htm>). Consultada l'octubre de 2004.

Recio, A. (2001). «Una nota sobre bajos salarios en España», *Cuadernos de Relaciones Laborales*, núm. 18, pàg.15-45.

Reher, S. (1998). «Family Ties in Western Europe: Persistent Contrasts», *Population and Development Review*, vol. 24, núm. 2, pàg. 203-234.

Smeeding, T. M.; Sullivan, D. H. (1998). «Generations and the Distribution of Economic Well-Being: a Cross-National View», *The American Economic Review*, 88 (2), pàg. 254-258.

Smeeding, T. M.; Ross Phillips, K. (2002). «Cross-National Differences in Employment and Economic Sufficiency», *The Annals of the American Academy*, núm. 580, pàg. 103-133.

Toharia, L.; Davia, M. A.; Hernanz, V. (2001). «Flexibilidad, juventud y trayectorias laborales en el mercado de trabajo español», *Opiniones y Actitudes* núm. 40, Centro de Investigaciones Sociológicas.

Annex estadístic

Taula 1. Comparació entre les estructures de la base de dades utilitzada i altres fonts externes per a Catalunya. 2000.

	ECHP 2000	% (1)	Revisió padró municipal 2000	% (2)	(1)/(2) en %
Conjunt població	5.982.575	—	6.261.999	—	95,5
Joves	1.250.394	20,9	1.408.994	22,5	92,9
Grups d'edat					
15-19 anys	331.104	26,4	378.554	26,8	98,5
20-24 anys	439.515	35,3	503.902	35,8	98,6
25-29 anys	479.775	38,3	526.538	37,4	102,4
	1.250.394	100,0	1.408.994	100,0	
Sexe					
Homes	675.184	54,0	719.840	51,1	105,7
Dones	575.210	46,0	689.155	48,9	94,1
	1.250.394	100,0	1.408.995	100,0	
Relació act.²⁷					
Actius	323.884	48,6	415.400	53,9	90,2
Inactius	343.040	51,2	355.000	46,1	111,1
	666.924	100,0	770.400	100,0	

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del PHOGUE 2000 i de la revisió del padró municipal per a l'any 2000.

²⁷ Comparació amb el segon semestre del 2000 de l'enquesta de població activa. Només inclou els joves entre 16 i 24 anys.